

NES CLERICUS

Genevæ 19. Martii St. V. 1657.

. . . . . . Nil ſine magno
labore dedit mortalibus . . . .

JOANNIS CLERICI
ARS CRITICA,

IN QUA AD STUDIA

Linguarum

LATINÆ, GRÆCÆ, ET HEBRAICÆ,

Via munitur; Veterúmque emendandorum, Spuriorum

SCRIPTORUM

A Genuinis dignoſcendorum, & judicandi de eorum

LIBRIS

Ratio traditur.

Editio Quarta auctior & emendatior, ad cujus calcem quatuor Indices acceſſerunt.

VOLUMEN PRIMUM.

AMSTELÆDAMI,
Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS,
M. DCC. XII.

M. ANT. TEUTONI

Suo S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CRITICEN nostram, mi TEUTO, quam nosti dudum inchoatam, sed alio studiorum & laborum genere interruptam fuisse, ad umbilicum tandem perductam ad te mitto. Nemo erat, cujus studiis consultum magis optarem, quàm tuis; nec amicorum quisquam, cui crederem utilius esse posse hoc Opus; si modò à scopo, quem mihi proposui, non prorsus aberrasse censeri queam.

A puero tibi dux fui

— per amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque beatas,

in quas se receperunt magnæ illæ animæ, quæ olim Græcis & Romanis præluxerunt. Optimorum quorumque Scriptorum, Græcorum & Latinorum, intelligo libros; in quibus etiamnum videntur spirare, & quos tibi aut integros, aut ex parte olim interpretatus sum. Meâ haud multò minùs quàm tuâ interest, te nunc studiosè cùm vestigia tua relegentem, tum etiam in abditiores partes eorum nemorum penetrantem, à recta semita non aber-

rare, ut quò tendis pervenias. Quo enim uberiores fructus, ex rectè institutis studiis, capies; eo major erit mea voluptas, cùm me frustra non fuisse intelligam. Tum demum mihi videbor optimo viro, Patri tuo, beneficia, quibus me, ex quo in Hollandia pedem fixi, devinxit, posse rependere; cùm sentiet operam meam tibi inutilem non fuisse. Patere ergo me ingenium, quod mihi tenellum commissum à viro amicissimo per aliquot annos non indiligenter excolui, etiamnum subinde monitis & consiliis firmare; ut, quemadmodum facis, ad honestissima quæque pergas contendere.

Eam in rem, hoc Opusculo te donare volui, ut quod voce non possum, dum Oceano divisi sumus, nec etiam Epistolis, propter perpetua negotia, quibus me scis distineri, id libello hoc faciam. In eo multa distinctiùs, & copiosiùs leges exposita, quæ olim me obiter dicentem audivisti. Monita etiam hîc plurima, è media Philosophia petita, videbis, quæ, nisi fallor, humaniores, & sanctiores etiam litteras colentibus non nimiùm inculcari possunt; cùm viri, non è vulgo, quòd hæc satis non adtendissent, passim in Scriptis suis cespitarint.

Hîc Criticum, non pædagogico fastu tumentem, aut farragine quadam jejunæ eru-

di-

ditionis onustum, formare adgressus sum; sed non minùs judicio, atque memoriâ suâ, utentem, & qui probè calleat quàm pauca penitus in Veterum monumentis intelligamus; ideóque modestè de aliis judicet, & ab omnibus discere sit paratus. Volo eum ante omnia niti intelligere quid Veteres velint, & sibi diligenter cavere, ne opinetur se scire quod nescit. Sed dum bisce studiis operam dat, nolo eum Philosophicis & Mathematicis umquam ita valedicere, ut judicii sui oblitus memoriam tantùm excolat. Utraque perpetuò conjungenda sunt, ita ut dum Philologia nobis congerit materiem, è Græcis, Latinísque Scriptoribus, quâ, ubi necesse erit, utamur; Philosophia omnem illam materiem, ordine certo digerat, & singula suis locis collocet. Nisi hoc fiat, moles quædam indigestæ eruditionis comparatur, aptior obruendis audientium animis, quàm iis collustrandis.

Itaque utilissimum tibi erit Disciplinarum Mathematicarum studium, cui nunc incumbis, si Geometricum illum laudatissimum ordinem ad alia transferas, quoad per naturam rerum licebit; atque animum ordini adsuetum instruas, lectione Veterum, iis cognitionibus, eáque facultate dicendi, quæ sunt litterarum studioso, quodcumque vitæ

 iter

iter ingrediatur, *necessariæ*. Quamobrem, *ut* Ciceronis *verba usurpem nonnihil immutata*, disces quidem, *mi MARCE*, à principibus hujus ætatis Geometrarum, & disces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitebit. Sed tamen nostra leges, *ut subactum*, *ope Geometriæ*, *judicium instruere possis pulcherrimarum rerum*, *quæ in Veterum libris leguntur*, *cognitione*. *Quæ omnia studia tibi in dies faciliora & utiliora fieri*, *corpusculúmque tuum & valetudinem confirmari*, *Deum Opt. Max. ex animo oro. Vale.*

Dabam Amstelodami Calend.
Decembribus.

cIↃ IↃC XCVI.

PRÆ-

PRÆFATIO
ANNI MDCXCIX.

ALTERAM hîc habes, LECTOR, Editionem Criticæ noſtræ, quam non modò diligenter emendavi, à capite ad calcem, ſed & inſignibus & magni momenti teſtimoniis Veterum paſſim auxi. Si prior Editio aut Amſtelodamenſis, aut Londinenſis tibi non diſplicuit; hæc ſine dubio propterea magis placebit, cùm multò adcuratior & auctior ſit. Scio eſſe, qui querantur mutari vel augeri poſteriores Editiones; quòd prioribus, quas ſibi compararant, nullum poſtea ſit pretium. Sed an ideò vetitum erit ſcribentibus emendare aut exornare Scripta ſua, ut emtorum crumenæ parcatur? Non puto, cùm tantillæ pecuniæ jactura non ſit æquiparanda cum fructu, qui ex meliore Editione colligi poteſt. Reputent ſecum ſe non aliter inſumſiſſe pecuniam emendæ priori Editioni, quàm eam quam inſumunt in cœnulam familiari præben-

bendam ; quam non putant tamen prorſus ſibi periiſſe. Pecuniam numeratam Bibliopolæ , prioris Editionis causâ , exiſtiment ſatis penſatam fuiſſe fructu aut voluptate lectionis. Alteram verò iterum emant, ut Bibliothecam eâ exornent, cùm poſtea non ſit mutanda , aut augenda. Mihi quidem certum eſt, ſi quid addendum aliquando judicaro , in ſeparatis Voluminibus additamenta publici juris facere. Tertium addere jam cœpi huic Operi Tomum , in quo non Ars quidem ipſa traditur , ſed ejus uſus , in graviſſimis quæſtionibus , oſtenditur. Miſtus eſt , fateor, Artis uſus cum mei defenſione contra nonnullos , qui in me calamum ſtrinxere ; at dedi operam ut pleraque omnia omitterem , quæ eos & me privatim ſpectant, argumentáque omnibus utilia excuterem.

Amſtelodami Calendis Decembribus anni

cIↄ Iↄc xcix.

PRÆ-

PRÆFATIO

ANNI MDCCXII.

CUM primùm animum, ad hanc *Artem Criticam* ſcribendam, adpuli; non cogitaveram me tantum opus umquam ad umbilicum perducturum. Ideóque primum Volumen, aut potiùs partem ejus, in gratiam eorum, qui Humanioribus Litteris operam nonnullam dare cupiunt, conſcripſeram, ſtudioſiſque Adoleſcentibus exſcribendam dederam; ut veluti manuductionem ad majora ſtudia haberent, quibus ipſi poſtea ſibi *Criticæ* ampliorem peritiam compararent. Sed poſtquàm hoc opus aliquamdiu in ſchedis meis rude & inchoatum dumtaxat jacuiſſet; rogatus à Typographis, id perficere adgreſſus ſum, & emiſi quale primæ Editionis duobus voluminibus continebatur. Non ſperabam equidem me Artis tam latè patentis, & cujus infinita propemodùm ſunt præcepta, plenam ac perfectam delineationem dediſſe, quod nec hodie exiſtimo; ſed tamen putabam me ſumma rerum faſtigia ſequutum oſtendiſſe quâ viâ, & quo ordine hæc Ars tradi poſſet; ſi quis vellet Juventuti eam operam navare, quam ipſe, aliis ſtudiis diſtentus, ſuſcipere in me non poteram. Probè

bè noram nullum umquam, ex iis, qui primi Disciplinam quampiam in Artis formam redigere conati sunt, rem ita, primo conatu, expolire potuisse; quin posteris multa emendanda atque expolienda relinqueret. Sed propterea rem minimè à me tentandam fuisse judicare non poteram; nam si quæ laus, aut si quæ utilitas hinc speranda est, aliquam certè ejus partem ad primum inventorem spectare necesse est; vel hoc solo nomine, quòd aliis meliora atque adcuratiora præstandi viam & occasionem præbuit, suóque exemplo aliis ut rem utilem ac laudandam adgrederentur auctor fuit.

Re ipsâ multorum Eruditorum Virorum faventia expertus sum judicia, nec pauci gratum sibi hoc opus esse ostenderunt. Vix editum primùm erat, cùm in Anglia recusum est, nec multò pòst à me emendatum & auctum in lucem iterum hîc emissum est. Cùm verò Bibliopolæ, à quibus vendebatur, Apothecam Librariam clauserint paucis pòst annis, exemplariáque *Artis Criticæ* quotidie, in aliorum Officinis, quærerentur, nec inveniri possent; ii, apud quos nunc prostat, de quarta hac Editione emittenda consilium ceperunt; quod ego cùm probarem, diligenter antecedentis exemplar legi, emendavi & auxi,

quò

quò magis Lectoribus prodessem. Aliud nihil spectavi, nec ulla ad me utilitas hinc rediit, nisi quòd mihi præstiti Reipublicæ Litterariæ officii, quà potui, conscius sum.

Ut verò, Lector, scias quæ emendata, quæ addita sint, ante omnia menda typographica, quæ plura irrepserant, sublata sunt. Si alia sint hîc admissa, ut fit, pauciora multò futura spero & confido. Deinde stylum meum passim emendavi, ubi opus esse videbatur; quamvis enim hîc res, potiùs quàm verba, quæri debeant, attamen in ejusmodi Opere sordes vitari oportere judicavi, ne adolescentes legendo & ipsi stylo nimiùm fortasse, nonnullis in locis, philosophico inficerentur. Accesserunt additiunculæ hîc illic, ad perspicuitatem styli, aut etiam ad rem ipsam pertinentes permultæ; quas enumerare minimè possim. Pauca tamen indicabo.

In Parte prima, ubi de ratione & ordine studiorum egimus, multa addidimus ad Editiones Veterum Scriptorum pertinentia, quæ in superioribus Editionibus non legebantur; seu quia in lucem postea prodierunt, quæ memoravimus, seu quia Studiosorum causâ, nonnulla addenda censuimus. Potuissemus quidem, si ita visum fuisset, multò copiosiores ea in re esse, nec paucos etiam libros, Editionésque non ita

ita vulgares adnotare. Sed duo obstiterunt ne faceremus, quorum alterum est pleraque alicujus momenti facilè Studiosis innotescere, ex quo semel optimos quosque Scriptores diligenter lectitare cœpissent. Quare necessarium non erat ambitiosum omnium catalogum texere, cùm præsertim initio paucos eósque præstantissimos in succum convertere præstet, quàm per nimiam Scriptorum copiam temerè, ut sic loquar, volitare; quâ ratione pauciora multò memoriæ inhærent & turbatur etiam judicium; ne jam dicam paucos esse, quibus per omnia vagari liceat. Alterum est, quòd vulgatissimi quique sint optimi & utilissimi, in rarioribus verò pauca inveniantur, quæ tempus in iis legendis collocandum pensare possint. Rarissimi quique libri sunt minimè omnium, si rem probè pensites, utiles; quod vel ex ipsa eorum raritate intelligere est, neque enim aut numquam, aut tam rarò essent recusi, si quis fructus singularis ex iis capi posset. Satius est multò *Homerum* & *Xenophontem* in Græcis, *Ciceronem* & *Virgilium*, in Latinis, ut iis exemplis utar, sæpiùs legisse, etiam in vulgaribus Editionibus; quàm iis leviter delibatis, ut fit, per studiorum, ut sic dicam, diverticula temerè errare; quamvis ex iis nonnulla

for-

fortè minùs nota aliis colligantur, quia maximè necessaria cognitu interea non satis excoluntur. Putidum est in recentioribus, & inquinatioribus diu hærere, dum antiquissimi & elegantissimi celere cursu veluti prætervolantur; cùm nec Linguæ, nec res ipsæ ex aliis æquè certò, & æquè commodè hauriantur. Ad deteriores demum deveniendum, postquàm meliores diuturnâ & adtentâ lectione sunt penitus excussi & perlustrati. Quod eo tempore fit, quo homines litterati aliorum monitionibus, de ratione studiorum, non ampliùs indigent; cùm ipsi sibi, pro ingenio, & eruditione, viam per Antiquitatis virgulta satis aperiant.

Sed & pluribus locis, exemplis novis, ea quæ dixeramus firmavimus; prout nobis aliud agentibus occurrerunt. Quòd si plura, datâ operâ, quærere voluissemus, & copiam hac in re, ut nonnulli faciunt, ostentare; res minimè difficilis nobis fuisset. Sed satis semper nobis esse visum est, si adpositis exemplis, & quibus res extra dubitandi aleam collocaretur, quamvis paucis, uteremur. Interdum tamen, sed rariùs & ubi res, ob novitatem, confirmatione copiosore indigere videbatur, paullò plura congessimus; ut P. I. C. II. §. I. ubi de *irretortis oculis*, apud *Horatium*,

egimus. Sed & hîc plura, si ita videatur, addere liceat, ex iis quæ adnotavit *Joan. Pricæus* in Apuleianæ Metamorphoseos Lib. II. p. 24. ad hæc verba *retrorsa respiciens*, ubi tamen nullum est exemplum ex iis, quæ protulimus. Sic & loquutionem *scribere in animo*, pro eo quod est memoriæ inserere, pluribus, quàm antea, ab aliis & à nobis factum fuerat, exemplis illustravimus, P. 2. S. 2. C. IV, 10. quia res agebatur, quæ nonnullis obscurior videri poterat.

In eadem Parte II. multa passim refinximus & addidimus, quæ memorare longum esset & inutile. Legatur vel Sectionis I. Caput IV, 15. *& seqq.* ubi de *Emphasi* egi; & monita nonnulla, pluribus exposita, occurrent, quæ maximi, Veteres intelligere cupientibus, momenti esse videbuntur; certè ejusmodi mihi scribenti visa sunt, & certò scio multa eam in rem quotidie peccari. Integrum etiam, hac in Parte, Caput XIV. adjecimus, in quo rationibus ac exemplis confirmavimus regulam hanc *Criticam*, *oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agit.* Eam quoque non exigui esse momenti cùm omnes per se intelligant, tum præsertim animadvertent qui in manus sument Interpretem, qui, eâ re ignotâ, Scriptorem paul-

paullò graviorem illustrare adgressus sit; quales sunt nonnulli, qui in Novum Testamentum, non satis à Theologiæ Christianæ cognitione parati, scribere ausi, aut Historiæ Ecclesiasticæ Scriptores interpretari conati sunt. Quantacumque enim alioquin eorum eruditio sit, in Græcis, humanioribusque litteris; nisi Theologiæ & primævæ & sequentium aliquot sæculorum seriam & longam operam dederint, frustra passim erunt, nec intelligent quod sibi optimè intelligere videbuntur; quod exemplis magnorum virorum *Lucæ Holstenii* & *Henrici Valesii*, quibus ceteroqui summas laudes libentissimè tribuimus, satis, nisi fallimur, demonstravimus, & facilè pluribus ostendere possemus, nisi tacere, acutioribúsque quod superest investigandum relinquere præstaret.

Potuissemus & Partem III. multùm augere, si voluissemus vel solas emendandi leges novis exemplis illustratum ire; magnum enim emendationum, ad regulas exactarum, numerum edidimus & in scriniis etiamnum habemus; multas etiam παραδιορθώσεις adjicere potuissemns, quarum magna seges è recentiorum quorumdam Criticorum scriptis colligi nullo negotio queat. Sed satis exemplorum, ut quod demonstratum cupiebamus ostenderetur, adlatum erat; & major copia ostentationi similis visa esset,

 aut

aut etiam à carpendi libidine profecta, si delictorum numerum ampliorem addidissem.

Itaque, iis omissis, in Sectione I. Partis III. plura passim addidi loca *Galeni*, ex iis Libris, quibus *Hippocratis* opera illustravit, desumta. Ex iis liquet quâ ratione corrupti jam olim fuerint antiquissimi Libri, idque eò clariùs quòd non ratiocinationibus nostris, sed *Galeni*, viri non tantùm Medicinæ, sed etiam elegantiorum Litterarum peritissimi, nitamur. Ea à Lectoribus, harum rerum amantibus, libenter lectum iri speramus. Nonnulla quidem, ante nos, protulerat *Joannes à Wower*, in erudito Opere de *Polymathia Veterum*; sed longè plura è *Galeno* depromsimus, nec quidquam fide alienâ laudavimus.

Sed & in eadem Sectione Caput XI. integrum concinnavimus, quod in prioribus Editionibus non erat. Inscribitur, *de signis Parentheseos, Interrogationis, Admirationis, Exclamationis, Desiderii, & Ironiæ, obscuritatéque & mendis inde ortis, déque Accentibus, Spiritibúsque, distinctionis causâ, additis.* De quibus non frustra, in *Arte Critica*, agi agnoscent quicumque dicta paullò adtentiùs legent & cum similibus, à se observatis, comparabunt. Capite sequente §. 10. sunt nonnulla de mendis in numerorum notas admissis, atque ex *Ga-*

leno

leno probatis non indigna cognitu, & quæ oſtendunt quàm facilè in annorum, Olympiadúmque numeros, apud Græcos, menda irrepſerint.

Legibus VII. de ratione emendationis, octavam addidimus, ad coërcendam Criticorum audaciam ac licentiam. Modeſtis ac ſeveris ingeniis probatum eam iri non dubitamus; ſed non placebit ſui nimio amore occæcatis *conjecturas omnes modeſtè proponi, ſin minùs, doctis ludibrium debere*; quamvis ea ſit æquiſſima mulcta, & quam ſibi imponi nullo jure queri poſſunt. Sed quid agas? Nonnulli ſunt qui φιλαυτίᾳ uſque adeò laborant, ut ſibi dum omnia licere volunt, ne ridendi quidem aliis poteſtatem relinquant; quæ tamen eſt ineptias ulciſcendi leniſſima ratio. Sed eam, frendentibus licèt ferocioribus Criticis, elegantiores omnes & doctiores ſemper uſurpabunt, neque enim eſt quod ſibi à violentis ingeniis timeant; quorum potentia eò arctioribus limitibus eſt coërcita, eritque ſemper, quò impotentiùs in probos indignabuntur.

In ultima Sectione, nonnulla quoque ſparſim ſunt addita, aut emendata quæ pluribus non diducam. Satis habebo ſi æquis Lectoribus minimè diſpliceant, quod omnino futurum ſpero; ceteros nec moror, nec metuo. Si huic laboris noſtri parti,

 aliiſ-

aliiſque gratias non habeant Antiquitatis nimii admiratores; at habebunt acutiores omnes & candidiores, qui intelligent non exigui laboris nec levis meditationis fuiſſe, hanc Artem certâ ratione & viâ tradere, totiúſque negotii delineationem quamdam animo priùs ſibi fingere; tum etiam rationibus & exemplis omnia confirmare. Erunt & quibus ἀκρίβειαν philoſophicam, in multis antea ignotam, quòd Philoſophiæ plerumque imperiti ſint Critici, facilè probabimus. Nec deerunt, qui multa ex Scriptoribus, Diſciplinisque gravioribus ad examen Criticum revocata gaudeant benéque nobis propterea velint, &, quod caput eſt rei, de *Arte* ipſa *Critica* honeſtiùs ſentiant, quam Pædagogicam neſcio quam Diſciplinam falsò crediderant; dum de re pùlcherrima ex ingenio ſcriptiſque nonnullorum Criticorum perperam judicarent. Quæ eò confidentiùs dicimus, quòd è doctorum hominum judiciis, quæ nobis innotuerunt, de aliis etiam non abſurdè conjecturam facere poſſe nobis videamur.

Dabam Amſtelodami, Calendis Martiis anni M DCC XII.

IN-

INDEX
CAPITUM
TOMI PRIMI.

CAP. II.

INDEX CAPITUM.

ARS

ARS CRITICA,

SEU DE INTERPRETATIONE VETERUM SCRIPTORUM.

PRÆFATIO

Definitio, Divisio, & Usus *CRITICES.*

SECTIO I.

I. CRITICEN, ut à definitione ordiamur, vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum, sive numeris adstrictâ, sive solutâ oratione utentium, & dignoscendi quænam eorum genuina scripta sint, quæ spuria; tum etiam quæ sint ad regulas Artis exacta, quæ verò secùs.* Dicitur ΚΡΙΤΙΚΗ, quòd ejus ope de sensu & elegantia dictorum, déque ætate scribentium *judicemus.* Hac in adpellatione, aliquantùm discrepamus ab iis, à quibus mutuam sumsimus,

mus, Græcis vereribus; *Criticos* enim dicebant, docente *Eustathio* in *Homerum*, ad Il. B. (a) *τὺς καλὰ τὴν γραμματικὴν παράδοσιν εἰδότας κρίνειν τὰ ποιήματα*, *eos qui, ex doctrina Grammaticorum, judicare de Poëmatibus norunt.* (b) Alibi eosdem vocat *ἀκριβεστέρυς Γραμματικὺς*, *accuratiores Grammaticos.* Sed utrobique agit de Interpretibus *Homeri*, aut de iis qui ejus opera recensuerant; qualis fuit *Aristarchus*, qui spurios versus Homeri notaverat. (c) At nos Criticen non minùs ad eos, qui prosâ oratione scripserunt, interpretandos adhibemus; quàm ad intelligendos Poëtas. Non inquiremus hîc, an hæc Ars pars sit *Grammaticæ* propriè dictæ, an verò secùs; quia pendet ex cujusque arbitrio, arctiorem aut ampliorem vocabulo cuivis tribuere significationem, in suo ipsius sermone; modò audientes, aut legentes moneat. Itaque qui *Grammaticen* vocabit quidquid ad Linguarum Antiquitatísque cognitionem pertinet, eo nomine *Criticen* etiam complectetur; qui verò Grammaticen dici tantùm debere censebit *Artem rectè loquendi*, is Criticen, quamvis Grammaticæ adfinem, ad aliam disciplinam referet. Laxiore significatu Grammatices nomen intellexit *Quintilianus* Lib. I. c. 4. ubi hisce verbis ita eam descripsit, ut Criticen ejus ambitu comprehenderit: *Hæc professio*, in-

(*a*) Pag. CCLXXXV. l. 9.
(*b*) Pag. DCCLXXV. l. 30. Ed. Rom.
(*c*) Sic & Scholiastes Ms. *Dionysii* Thracis, cujus verba adfert *Ger. Langbænius* ad Longini Cap. VI. solis Poëtis mancipat *Criticum*.

inquit, *cùm brevissimè in duas partes dividatur, rectè loquendi scientiam & Poëtarum enarrationem; plus habet in recessu, quàm in fronte promittit. Nam & scribendi ratio conjuncta, cum loquendo est, & enarrationem præcedit emendata lectio; & mistum his omnibus judicium* (κρίσις unde κριτική) *est, quo quidem ita severè sunt usi veteres Grammatici, ut non versus modò censoriâ quadam virgulâ notare, & libros qui falsò viderentur inscripti, tamquam subditicios, submovere permiserint sibi; sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Plura hac de re Veterum loca collegit olim *Joann. Wowerius*, in tractatione de Polymathia Veterum Cap. VIII. 1, 2. & Cap. XII. 2, 3, 4. quibus quæ diximus confirmari queant. Satis hîc nobis est protulisse locum unum insignem, quem tamen *Wowerio* non debemus; neque enim erat illius Scriptoris Opus ad manum, cùm hæc primùm, ac secundùm ederemus.

2. Critica, quam sumus tradituri, non adtingit Grammaticas Regulas, quæ sunt sermonis elementa; sed eas jam dudum notas esse legentibus statuit. Neque etiam rerum ipsarum cognitionem suppeditat, sed viam tantùm aperit, ad intelligendum eorum sermonem, qui de rebus egerunt. Haud magis quæritur hîc quid verum sit, quid falsum, seu an id quod legimus Veritati consentaneum sit, nécne; sed dumtaxat quî possimus intelligere quid sibi velint ii, quorum Scripta versamus. Uno verbo, quæritur vera dictorum sententia, non veritas eorum quæ dicuntur,

licèt huic illa facem sæpè præferat; cùm, nempe, Scriptor, quem intelligimus, Veritatem adsequutus est.

3. Itaque, quod sollemne est Criticorum vitium est, cavendum ne, dum verborum significationes discimus, aut Scriptorum veterum sententias cognoscimus, putemus nos semper Veritati ipsi, rerúmque cognitioni operam dare; néve, postquàm multa talia memoriter tenemus, res ipsas ideò cognitas habere nos existimemus. Viam aperit ac munit Critice ad veram eruditionem, hoc est, rerum certam notitiam; cujus tamen ipsa pars non est. Qua de causa, Thebanus *Cebes*, in eximia illa Tabula, quâ vitam humanam descripsit, in septo, cujus ostio Ψευδοπαιδεία adstabat, collocat *Criticos*; qui sanè, nisi ulteriùs contendant, in septum *Veræ Eruditionis* numquam perveniunt.

SECTIO II.

1. CRITICA, prout hanc vocem definiimus, ambitu suo tres partes complectitur; primò, monita ac consilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres, ut Linguæ potissimùm Latina, Græca & Hebraïca addisci commodè queant, résque Latinorum, Græcorum & Hebræorum cognosci; secundò, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertiò, præcepta de judicio, quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quàm spuriis, tam sinceris, quàm corruptis ferre nos oportet.

2. Mul-

2. Multùm intereſt quo ordine incipiamus lectioni Veterum operam dare, quia multi libri numquam poſſunt probè intelligi, niſi alii antea lecti ſint; & quia à facillimis incipiendum, ut ad difficiliores paullatim accedamus. *Alioquin*, ut uſurpemus verba *Juſtiniani* Inſt. Lib. I. Tit. I. *ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum, oneraverimus; duorum alterum aut deſertorem ſtudiorum efficiemus: aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque Juvenes avertit, ſeriùs ad id perducemus; ad quod leviore viâ ductus, ſine magno labore & ſine ulla diffidentia, maturiùs perduci potuiſſet.* Exempli causâ, ſi quis adgrediatur legere Scriptorem addictum cuipiam ſectæ Philoſophicæ, de cujus tamen ſectæ placitis non agat, ut ea interpretetur, ſed ſubinde tantùm ad ea reſpiciat; eum non intelliget, niſi priùs ſectæ illius dogmata aliunde cognoverit. Voces præſertim τεχνικαὶ, ſive ſingulis uſitatæ ſectis peculiari notione, & à vulgari ſæpe remotiſſima, ſine ſingulari dogmatum ejus ſectæ cognitione, intelligi nequeunt. *Origenes*, & plerique alii Græci Patres, Platonicis maximè dogmatibus addicti fuerunt; ideóque ſi quis eos legere adgrediatur, ante *Platonis* aut Platonici Philoſophi lectionem, fruſtra ſanè tempus terat. Similiter ſi quis Tragicum Græcum legeret, nondum aliorum Poëtarum lectione firmatus; primò multùm ſudaret, deinde cùm ſe eum intelligere putaret, toto cœlo ſubinde aberraret. Hæc exempla hanc in rem adducimus, quæ ſunt manifeſta, ut

quid velimus clariùs pateat; ſed ſunt & alia, in quibus innumeri peccant, quæ poſtea proferemus.

3. Quamvis non deſint Interpretes & Lexicographi, quorum labore non parum adjuvamur, in cognoſcendis vocum & loquutionum ſignificationibus; attamen, ne dicam multa ab iis eſſe omiſſa, difficillimum interdum eſt ea quæ habent aptare locis Veterum, quibus intelligendis inſudamus. Præter ambigua multa vocabula, voces plurimæ & phraſes adfines quidem ſunt ſignificatu, ſed varia tamen notant; quæ ſi confundantur, magnos poſſunt in hoc negotio errores parere. Sunt præterea loquendi genera & voces haud paucæ, quæ cùm aut nullam aut obſcuram habeant ſignificationem ſubjectam, attamen quaſi clara perperam habentur. Horum omnium exempla, ubi ad rem deventum erit, ſat magno numero proferentur.

4. Exercitatione & dexteritate haud exigua opus eſt, primùm ad cognoſcendam dictionem cujuſvis Scriptoris, ut eum à quovis alio ſecernere poſſimus; ſecundùm, ad videndum ſi quid vitioſi, negligentiâ Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepſerit, & veram lectionem à falſis dignoſcendam; tertiò, ad deprehendendas Veterum Librariorum fraudes, qui inſignia nomina addiderunt fronti Librorum interdum non malorum, ſed Scriptorum minùs celebrium, ut meliùs venderentur. Itaque hic eſt ſummus Artis Criticæ apex, ad quem non niſi longo labore pervenire licet.

SEC-

SECTIO III.

1. USus quàm plurimos habet Critice, & alios quidem cum aliis Disciplinis communes, alios verò sibi proprios; quorum præcipuos breviter adtingemus. Utilitas omnis, quæ hauritur ex Historiæ cognitione, adeóque ex universo Humaniorum Litterarum studio, quantùm patet, huic imputari debet; quoniam, hujus unius ope, Historiæ & elegantiorum Litterarum peritia comparatur. Eadem unicum est veræ Rhetorices, non fucatæ illius, quæ Mendacio æquè ac Veritati patrocinatur, fundamentum. Hujus beneficio, verborum ambiguorum, seu de industria, seu incautè adhibita fuerint, latentes fallacias deprehendimus; idque quod intelligi potest ab eo, quod sensu caret, secernimus. Nulla alia Ars, præter Criticam, quâ ratione supposititicia monumenta dignoscantur, & loca veterum instrumentorum, fraude, vel inscitiâ, corrupta restituantur, docet. Atque hi duo posteriores usus Criticæ proprii sunt, priores habet communes cum aliis Disciplinis. Quod paullò copiosiùs ostendere, quoad instituti nostri patitur brevitas, operæ pretium erit; hinc enim manifestiùs, quanti momenti sit hæc disciplina, liquebit.

2. Historiæ ope cognoscimus initia humani generis, quæ nos deducunt ad cognitionem ipsius rerum omnium Opificis; opiniones & consuetudines populorum addiscimus, quæ prosunt multùm, si ea cognitione dex-

trè utamur, ad bene ac beatè vivendum; eventúsque & mutationes intelligimus, quæ in rebus humanis necessariò eveniunt, & quibus cautiores ac mitiores evadimus. Hæc autem omnia cognosci nequeunt, sine Critices subsidio. Nam licèt pauci hujus Artis canonas satis adtenderint, & certâ viâ hoc in negotio progressi fuerint; attamen si quid in Historia intelligunt, totum ferè id Criticæ debent, ut ex ipsa re postea liquidò constabit. At sunt innumeri, qui, miro errore, putant se intelligere quod non intelligunt; quia ignorant quanta cautio adhibenda sit, ad sermonem veteris Scriptoris probè adsequendum. Quot & quanti viri crediderunt se Historiam Ecclesiarum Christianarum, & opiniones eorum, qui vulgò *SS. Patres* vocantur, in numerato habere, qui *reverâ hospites ea in re fuerunt? Nempe, vocabula nuda didicerant, aut voces, quibus ex hodiernis placitis significationes tribuebant, memoriæ mandarant; quod indubitatis exemplis alibi ostendemus.

3. Ope Humaniorum Litterarum, expolitur ac emollitur animus, naturâ suâ rudis & tenax earum rerum, quibus primùm imbuitur aut percellitur; quod in rusticis deprehendimus, qui non modò rudes sunt & ignari eorum, quæ in villa sua non viderunt; sed etiam pertinacissimè plerumque consuetudinibus & opinionibus, ab infantia acceptis, adhærent. At qui cum plurimis versantur, experientiâ non tantùm ruditatem exuunt, sed etiam sese adsuefaciunt audiendis contra suam sen-

* *Vide P. 2. Sect.* I. *c. XIV*, 7. *& seqq.*

ſententiam rationibus; atque eâ adſuetudine, cedere aliorum argumentis, ſi recta videantur, diſcunt. Ita quoque qui plurimos Scriptores legerunt, & cum illis, ut ita dicam, familiariùs verſati ſunt, imperitiam & pertinaciam, cognitâ illâ varietate infinitâ opinionum, deponunt. Fateor tamen vaſtæ lectionis viros, utroque vitio, præ ceteris, laboraſſe; verùm hoc factum non eſt vitio Artis, ſed quòd ipſi pravæ eſſent indolis, & multa quidem legiſſent, ſed pauca reverâ intellexiſſent. Accidit ſanè ſæpiſſimè ut, qui diuturnam cuipiam Arti operam dederant, finem Artis illius nequaquam adſequerentur; quod non eſt ipſi Arti vitio vertendum, ſed iis qui ea abutuntur, imbecillitate judicii, aut pravo adfectu præpediti. Verùm ubi Ars cum indole aut præſtanti, aut non prorſus inepta conjungitur; indoles præſtantior multò evadit, vel mediocriter certè expolitur.

4. Critica quidem canonas non tam diſertè loquendi, quàm intelligendorum Scriptorum veterum tradit; ſeu eloquentes fuerint, ſeu minùs facundi. Attamen, dum docet quâ ratione animum Scriptoris, ſub verbis quibuſvis latentem, perſpicere queamus; eadem operâ oſtendit quis ſit, & quis debeat eſſe ſermonis uſus, ut qui noſtra legunt, vel audiunt mentem noſtram probè capere poſſint. Itaque hac ratione, Critica fundamentum eſt Rhetoricæ; quæ eò ante omnia tendit, ut perſpicuè quæ volumus efferre nos doceat.

5. Hoc manifeſtius erit, ſi reputemus, inter

ter præcipuos Criticæ fines, hunc esse; ut probè, nimirum, intelligamus quid unaquæque vox significet, & quænam sit cùm singulorum commatum & periodorum, tum totorum librorum sententia; hoc est, efficere ut cùm legimus Scriptorem quempiam, id ipsum cogitemus, quod dum scriberet ille cogitabat, quantùm quidem id ex verbis ejus conjici potest. Ideóque si cujus cogitationes obscuræ fuerunt, dum scriberet, ejus dictis non adfingemus claras notiones; quasi quæreremus quid cogitare debuerit, & quænam dogmatum ejus sint consectaria, non verò quid re ipsâ cogitarit. Loquimur autem hîc de homine, non qui quod perspicuè intelligit, imperitiâ scribendi, obscurè effert; sed qui obscuram notionem, animo obversantem, iis quibus potest verbis exprimit, quod nimis frequens est. Contrà si quis dilucidas notiones verbis extulerit perspicuis; oportebit nos itidem clarè intelligere quid velit, numquam aliàs. Pariter si quis incautè, aut præ adfectu, utatur verbis ambiguis, eadem Ars nos docet quâ ratione varios vocum sensus excutere possimus; ne præter Scriptoris mentem aliquid in ejus sermone urgeamus, quod urgendum non fuerat. Contrà vulgò fit, nam qui obscurissimum Scriptorem, hoc est, cujus obscura non verba modò, sed & animi sensa fuerunt, quàm maximè potuit, perspicuè interpretatus est, egregii interpretis officio defunctum se putat; cùm ut plurimùm indicaverit, quid cogitare debuerit Scriptor quem explicat, ut ejus verbis respon-

ponderent animi ſenſa, non quid re ipsâ cogitarit. Idem factitant etiam qui res, quatenus ſibi notæ ſunt, magis adtendentes quàm verba Scriptoris, quem interpretantur, dicta ejus notionibus ſuis aptant; cùm ex verbis potiùs ſenſa Auctoris expiſcari debuiſſent. Multa quoque, quaſi clara, transmittuntur, quæ haud levi ambiguitate laborant; eáque multò plura ſunt, quàm vulgò cenſentur. Alia intelliguntur, non pro uſu Scriptorum, qui ea adhibuerunt, ſed noſtri ſæculi, quo non vocibus modò Linguarum ſuperſtitum pro arbitrio utimur, ſed dictionibus etiam Latinis novas adfingimus ſignificationes, aut à proximè præteritis ſæculis adtributas retinemus. Videntur & quædam emphatica auribus noſtris, iis non ſatis adſuetis, quibus ita non adficiebantur Veteres; nec etiamnum adficiuntur doctiores, ſermoni eorum longâ & diligenti lectione adſueti.

Imò, quod paradoxum videatur, haud pauca ſunt vocabula, apud Veteres, uti & apud Recentiores, quæ, non dicam obſcuram, ſed nullam planè poteſtatem ſubjectam habent; non ſecus quàm Ariſtophanicum φλαττοθραττοφλαττόθρατ. Deprehendimus homines ſæpe hoc unum in ſermone ſpectare, non ut notiones quæ mentibus ſuis obverſantur, dum loquuntur, exprimant; ſed ut certas voces in certis circumſtantiis, inſtar Pſittacorum, aut Gracculorum, pronuncient. Hoc obſervare eſt potiſſimùm in vocabulis quibusdam, * quæ grandia occultare di-

* *Vide P. 2. S. I. C. IX.*

dicuntur mysteria ; qualia sunt vocabula *Transsubstantiationis* , *Præsentiæ corporis*, *non naturalis* , *sed sacramentalis* , *Ubiquitatis humanæ naturæ Christi* , &c. Quæ adferimus , non quasi sola, sed ut eximia quædam exempla vocabulorum nihil significantium. Sunt præterea innumera , quæ si non sint eodem loco habenda , † notiones adeò generales & incertas habent , apud plerosque Scriptores , adnexas , ut vix ac ne vix quidem liquidò indicari possint. Attamen qui iis utuntur sperant se luce meridianâ clariùs loquutos, cùm multa ejusmodi protulerunt vocabula. Hinc etiam fit ut qui eos Scriptores legunt videantur interdum sibi mira legere, ubi nihil intelligunt; iisque adsentiantur, vel potiùs in vocibus quibusdam adquiescant , summâ propensione animi , & putent se veritatem didicisse , cùm meros sine mente sonos didicerint.

* *Omnia enim stolidi magis admirantur , amántque*
Inversis quæ sub verbis latitantia cernunt ;
Veráque constituunt , quæ bellè tangere possunt
Aures , & lepido quæ sunt fucata sonore.

6. Critica nos docet quî possimus supposititia Scripta à veris secernere , quod maximi est momenti. Primùm enim , nisi hujus regulas adtendamus, historias confictas pro veris

† *Vide Ib. C. VIII. & P. 2. S. II.*
* *Lucret.* Lib. I.

ris suscipimus, & sic fabulis honorem soli Veritati debitum tribuimus. Ita cùm quidam *Joannes Annius Viterbiensis*, Ordinis Prædicatorum, qui floruit sub finem sæculi XV, edidisset, quasi à se in schedis vetustis repertos, *Fabium Pictorem* de Aureo sæculo, *Myrsilum Lesbium* de Tyrrhenis, *Catonis* Origines, *Sempronium* de Italia, *Archilochum* de temporibus, *Metasthenem* (quem debuit vocare Megasthenem) *Philonem*, *Berosum*, & *Manethonem*; multis imperitis imposuit, & plures fefellisset, nisi hoc facinus luce litterarum, quæ postea excoli cœpere, retectum fuisset. Veteres Christiani, cùm hanc artem non satis callerent, fabulas sub Apostolorum, aut virorum Apostolicorum nomine, sibi obtrudi passi sunt. Talia fuere *Itinera Pauli*, *Prædicatio Petri*, aliáque de quibus olim egerat *Amphilochius* Iconiensis, in opere quod περὶ τῶν ψευδεπιγράφων τῶν παρὰ τοῖς Αἱρετικοῖς, ac XVII. sæculo *Joannes Dallæus* in *Pseudepigraphis Apostolicis*; & quæ ab iis proferri solent tam securè, quàm si certò constitisset esse eorum, quorum nomina præferebant; cùm manifestissimum sit fuisse Scripta supposititia. Multa quoque celeberrimis Scriptoribus Ecclesiasticis tributa sunt, quæ iis ignota fuere; ut passim observarunt qui de hisce Scriptoribus egerunt, & inter alios *Robertus Cocus* in libro inscripto: *Censura quorumdam Scriptorum qui, sub nominibus Sanctorum & Veterum Auctorum, citari solent*; *Joan. Dallæus* Cap. III. Lib. I. *de Usu Patrum* ac *Andreas Rivetus*, in *Critico Sacro*, aliique. Hinc factum

ctum ut * eruditus ac celebris Episcopus *Oxoniensis*, Antiquitatis alioquin propugnator acerrimus, in hæc verba eruperit: *Tanta fuit primis sæculis fingendi licentia, tam prona in credendo facilitas, ut rerum gestarum fides graviter exinde laboraverit; nec orbis terrarum tantùm, sed & Dei Ecclesia de temporibus suis Mythicis queratur. Arreptâ occasione, quòd Confessores* θεοφόροι *&* χριστοφόροι *passim dicebantur, malè feriati homines Briareum Christianum Martyrologiis inseruere. Paribus auspiciis lancea, quæ Domini latus transfixit, in sanctum Longinum transibat, & vestis, quâ Protomartyr Anglorum Albanus se induit, in sanctum Amphibalum mutabatur.* Atque hæc & similia plura crederemus etiamnum hodie portenta, nisi Critices lux nostri Occidentis tenebris illata, Mendaciis discussis, Veritatem patefecisset.

7. Verùm non in Historicis dumtaxat fictis secernendis prodest Critica, sed in veris Historicorum Scriptis additas lacinias, aut resectas particulas, quæ aut sensum turbant, aut novum etiam pariunt, cúmque Historicorum opinionibus contrarium retegit. Ita viri docti ‡ existimarunt *Josepho* adsuta fuisse verba Christo, à Christiano malè feriato, ut *Josephus* Christo testimonium, quo non indiget, exhibuisse videretur. Detracta quoque interdum sunt veteribus Historicis, quæ non satis consentire videbantur, aut cum fide Historiæ, aut cum receptis sententiis; qua in re,

* *Jo. Fellus* in Monit. præmissa *Confessioni* suppositiciæ Cypriani.
‡ *Tan. Faber* in Epist. 44. Lib. I. & infra P. 3. S. I. c. XIV, 11.

re, nequidem ſacris Apoſtolorum † Scriptis pepercere audaces, imò perfidi Librarii. Quod cùm ita ſit, quid mirum, ſi manus non abſtinuere ab aliis Hiſtoricis ? Sic apud *Euſebium*, in Chronico tranſlato & aucto ab *Hieronymo*, legitur ad An. MM. CCC. XCII. *Baſilius Cæſarienſis Epiſcopus Cappadociæ clarus habetur*; reſectis hiſce quæ in quibuſdam Manuſcriptis, temerariam correctionem non paſſis, comparent : ‡ *Qui multa continentiæ & ingenii bona, uno ſuperbiæ malo, perdidit.* Quod quàm verum fuerit, ex Carminibus & Epiſtolis *Gregorii* Nazianzeni, ſummi ejus amici, ſatis liquet.

8. Cavendum tamen docet Critica, ne quia interpolata ſunt multa Veterum Opera, multa item ὑποβολιμαῖα, ideò omnia ſuſpicemur corrupta, aut ſuppoſita; & præcepta tradit, quæ ſi ſequamur, nec omnia ſine examine admittemus; nec omnia, quod eſt alterum extremum, rejiciemus, ideò quia ſunt quædam falſa; uti faciunt, qui Criticæ numquam litarunt.

9. Sed, quas modò memoravimus, fraudes non ſolùm in his quæ ad eventus pertinent commiſſæ ſunt; verùm etiam in libris dogmaticis, quòd majoris eſt periculi. Etenim ut novitia dogmata, auctoritate Veterum, fulcirentur; aut ne Veterum dictis oppugnarentur, eorum Scripta, vel aucta, vel imminuta ſunt. Libri integri iis adtributi, quo-

† Vide *Criticæ Part. III. S. I. c.* 14.
‡ Vid. *Iſ. Voſſium* in Reſp. ad 3. Objection. *Ric. Simonii* p. 119.

quorum non erant, veríſque alienâ manu fœtibus inſertæ integræ periodi, cujus utriuſque fraudis vel unus exemplum eſt *Ignatius* Antiochenus Epiſcopus; cui non modò adfictæ ſunt, quas numquam ſcripſerat, Epiſtolæ; ſed additæ, in genuinis, plurimæ laciniæ, ut ex earum *Uſſeriana* & *Coteleriana* Editionibus videre eſt. Detracti ſunt ex Veterum Scriptis libri integri, quòd non placerent Editoribus, ſicuti feciſſe ſe turpiter jactat * *Latinus Latinius* in Ed. Operum Cypriani Manutiana, ubi non comparet inſignis illa Epiſtola *Firmiliani* Cæſareæ Cappadociæ Epiſcopi, in qua *Stephani* Romani Epiſcopi vitia vivis coloribus pingit. Qui Editionem Venetam Operum Auguſtini Ann. 1570. procurarunt fatentur, in ipſa operis fronte, quaſi egregium facinus, *ſe curaviſſe removeri ea omnia quæ fidelium mentes hæreticâ pravitate poſſent inficere, aut à Catholica & orthodoxa fide deviare.* Neque hoc putandum heri aut nudiuſtertius primùm cœpiſſe fieri; peſtis hæc multò perículoſiùs graſſata eſt, antiquioribus ſæculis, cùm libri manu deſcriberentur, rarioréſque adeò eſſent; ut exemplis adlatis, & multis aliis, quæ poſthac adferentur, liquet.

10. Ope Criticæ, haſce omnes fraudes deprehendimus; quod niſi fiat, errores novos, quaſi priſca dogmata, admitti à nobis oportebit. Apoſtolis, exempli causâ, tribuenda erunt

* Biblioth. Sacr. p. 177. *Ego*, inquit de hac Epiſtola verba faciens, *Latinus Latinius omiſi, non Manutius, cum Majorum exempla ſequutus, tum petulantiam hominis deteſtatus.*

erunt figmenta quæ in eorum ψευδεπιγράφοις reperiuntur, ut fecerunt Veteres, & inter alios *Clemens Alexandrinus.* Iidem etiam, quòd avidiùs adriperent quidquid videbatur favere Christianæ Religioni, sine ullo examine Critico, Ethnicis sæpe ludibrium debuerunt; ut cùm Sibyllarum versus, à Christiano fictos, contra Ethnicorum Religionem adhibuerunt, quasi à mulieribus fatidicis ante plurima sæcula effusos; unde factum ut ab iis * *Sibyllistæ* vocarentur, & † fraudis accusarentur. Denique eâ ratione fiebat ut multorum animi à Christianismo alieniores fierent, útque fides Christianorum non paucorum cæca potiùs esset credulitas, quæ falsis æquè ac veris movebatur, quàm sapientium virorum persuasio; quod postremis temporibus multis, qui nasutiores quidem sunt, ut possint fraudem subolfacere, sed non sat docti ut Veritatem inveniant, omnem pectore excussit fidem.

11. Præter memoratas fraudes, quæ luce Critices reteguntur, & caventur, multa irrepsere in Veterum Scripta menda, ignorantiâ Librariorum, eorumdémque oscitantiâ; imò & Criticorum, qui Critices non satis periti audaciùs libros Veterum emendarunt, temeritate. Ejusmodi mendis vix ulli carent Scriptores, quoniam Librarii aut Critici paucissimi satis diligentes, aut cauti, ut decuit, fuere; nulli prorsus spiritu ἀναμαρτησίας acti. Hinc nati hujus XVII. & prioris sæculi viris doctis labores, circa hoc solum innume-

* *Origen. contra Celsum Ed.* Cant. p. 272.
† P. 369.

ri, ut emendatè Veterum Scripta ederentur; hinc tot de Codicibus depravatis querelæ, quibus vel ſolis volumina conflarentur. Atque hæc labes non modò minoris momenti Scripta, ſed Sacros etiam Codices invaſit, ut viri ſummi manifeſtò oſtenderunt. Licèt hujusmodi menda iis, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, non officiant; attamen niſi Critices periti ſint, qui legendis Sacris Libris operam dant, neceſſe eſt aut non intelligant multa quæ legunt, aut mira fingant, ut ſenſum ex depravatis locis eruant. Sic cùm *Auguſtinus* haberet mendoſum Codicem, in quo locus Pſ. XLIII. qui profertur Rom. VIII, 36. ſic legebatur: *propter te*, *adficimur totâ die*, omiſſâ voce *morte*, hinc conſectaria inania duxit deceptus *mendoſitate codicis*, ut ipſe loquitur, quorum eum poſtea puduit. Vide Retract. Lib. I. Cap. VII. n. 2. & *ſeqq.*

12. At ope Critices via aperitur tuta ad menda ejuſmodi deprehendenda, &, ſi fieri poſſit, emendanda. Fateor Criticos innumeros hîc peccaſſe, & quotidie παραδιορθώσεσι Veterum Scripta inquinare. Verùm hi Arte non uti, ſed abuti cenſendi ſunt, nec propterea Ars ipſa vituperanda. Multi quidem ſanè pravè ratiocinando in errores delapſi ſunt, ſed quemadmodum propterea Rationem non abjiciemus, ut nos, & negotia noſtra, brutorum inſtar, impetu, non judicio, regamus: ita nec, propter Criticorum peccata, Artem ipſam Criticen repudiabimus; ſi quis ea dextrè utatur, ſummæ utilitatis ſemper futuram. Non deſunt quidem qui in Sacris Codicibus

ne

ne minima etiam menda agnoſcant; ſed certè quod optant, & quod etiam omnes cuperent, credunt. Verùm hac eorum opinione aut pertinaciâ, quod falſum eſt non evadit verum; adeóque dum manifeſta negant, Religionem Atheorum ludibrio exponunt, oſtendúntque ſe non amore Veritatis, ſed ſtudio partium agi. Sapientiores enim cùm nihil tutius Veritate eſſe putent, tum verum vero contrarium eſſe non exiſtimant, quò fit ut nihil Religioni Chriſtianæ timeant, modò Veritatem ſemper propugnare liceat; quod, Deo favente, ſaltem in aliquo terrarum angulo, ſemper licebit.

13. Poſtremò, Critica nos docet an quod adgreſſus eſt Scriptor quivis (exceptis tamen iis qui de abſtruſioribus diſciplinis, quas non adtingunt Critici, ſcripſere) ad regulas Artis præſtiterit; an Poëta, an Hiſtoricus, an Orator, Poëtices, Hiſtorices, ac Rhetorices Leges obſervarint. Quæ pars hujus Artis non eſt miſcenda, cum ea quam modò memorabamus; neque cenſenda ſunt ſuppoſiticia omnia, quæ in Leges Artis peccant, quarum optimi quique Scriptores interdum immemores fuere. * Quod tamen aliquando factum à ſummo Critico *Ariſtarcho* Alexandrino, *qui Homeri verſum eſſe negabat, quem non probabat*, ut loquitur *Cicero*, Epiſt. Famil. Lib. III. Ep. II.

14. Atque hæc de Definitione, Diviſione, & Uſu Critices dicenda habebamus; quæ ad hanc Diſciplinam in ipſa fronte hujus Opuſ-

B 2 culi

* *Inſigne exemplum vide infrà P. 3. Sect. I. c. 13. §. 2.*

culi delineandam, necessaria duximus. Ex re ipsa certiùs judicabit Lector, an ei quidquam immeritò tribuerimus; nos quidem scientiam hanc multò φιλοσοφικωτέραν esse, quàm multi crediderunt, ex iis, quæ dicemus, manifestum futurum speramus.

A R-

ARTIS CRITICÆ

PARS I.

De Ordine in Lectione Veterum Scriptorum obſervando.

CAPUT I.

De iis quæ Lectioni Veterum præmitti debent.

1. EUM, cui hæc præcepta tradimus, jam imbutum eſſe oportet Grammaticæ elementis, & eâ cognitione Latinæ Linguæ inſtructum; ut faciliores Scriptores, ſine Dictionarii ſubſidio, intelligere, & Commentariorum, qui ad difficiliorum locorum interpretationem ſcripti ſunt, ſenſum adſequi poſſit. Quod in Præfatione jam innuimus.

2. Cùm in omni Diſciplina is ordo, quoad ejus fieri poteſt, ſervandus ſit, ut illa ante omnia addiſcantur, quæ ſimpliciſſima ſunt, & ſine aliarum rerum cognitione intelligi poſſunt; ac demum ad alia, magis impedita & quæ priorum illorum luce indigent, deveniatur, ejus rei nos hîc oportet eſſe memores; ne à difficilioribus initio facto, aut animus à

ſtudiis alienior ipſo labore fiat, aut labor ſine fructu Studioſorum augeatur, aut etiam perturbationem in ſtudiis & in animo pariat ordo præpoſterus; quæ omnia, quaſi ſcopuli ſtudiorum, ſunt ab omnibus diligentiſſimè vitanda.

3. Tria ſunt quæ, poſitâ eâ Latini ſermonis cognitione, quam initio indicavimus, poſſunt intelligi; adhibito eo ſtudio, quod in omnibus ſcientiis, quæ primùm adtinguntur, neceſſarium eſt. Prima eſt *Geographia*, altera *Chronologia*, tertia *Conſuetudinum* & *Opinionum notitia*. In tribus hiſce poſſunt cum fructu verſari, qui humanioribus litteris operam dare incipiunt; neque enim ad ea intelligenda magnâ Latinæ Linguæ cognitione opus eſt, & poſſunt ex Recentiorum Scriptis hauriri.

---

§. I.

De Geographia.

1. GEOGRAPHIAM, cùm diſcendam præcipimus, non intelligimus Artem ipſam Tabularum Geographicarum conficiendarum, principiorúmque ejus Artis Mathematicorum notitiam; hæc enim ad Mathematicas diſciplinas, quas hîc non adtingimus, pertinent. Neceſſaria dumtaxat eſt cognitio Geographiæ, qualis traditur in Compendiis Geographicis, quæ omnium manibus teruntur; ubi diſcere eſt quinam in Sphæra intelligan-

gantur circuli, quas in partes Orbis Terrarum dividatur, quis ſit ſitus Imperiorum, Regionum, Provinciarum, Urbium, locorúmque omnium celebriorum.

2. Ea notitia, ſaltem mediocris, planè neceſſaria eſt, priuſquàm ad ſeriam lectionem Scriptoris ullius deveniatur; cùm paſſim occurrant nomina Gentium, Populorum, Regionum ac Urbium. Niſi enim ſciamus, quem locum terrarum habuerint; primùm non intelligemus ſæpiſſimè quod de iis dicitur, nec quid Genti cum Gente, Civitati cum Civitate, negotii eſſe potuerit adſequemur. Erroribus etiam Veterum Geographicis, qui neque rari, neque exigui ſunt, ſi ſimus prorſus ἀγεωγράφητοι, paſſim deludemur. Sic qui Alexandri res geſtas ſcripſere *Caucaſum*, qui eſt inter maria *Caſpium* & *Euxinum*, apud Indos quæſivere. Vide *Curtium* Lib. VII. c. 4, 5. Unde factum ut *Curtius* Caſpium & Euxinum maria miſcuerit, & *Tanaïn*, ubi eſt *Oxus*, ad ortum *Caſpii* maris poſuerit, aliáque peccaverit, de quibus in Parte III. agemus. Sic *Lucanus* Lib. III. verſ. 248. malè inducit Arabas

Umbras mirantes nemorum non ire ſiniſtras,

cùm ſint ἀμφίσκιοι. Quod peccavit etiam de *Taprobana*, *Plinius* Lib. VI. c. 22. Alia quoque notat in iis meritò *Joſephus Scaliger*, in Prolegomenis ad *Manilium*. Sed, quod mireris, Romani Scriptores doctiſſimi *Virgilius*, *Manilius*, *Lucanus*, *Florus*, immani errore,

miſcuerunt Philippos Phthiotidis in Theſſalia urbem, haud procul à *Pharſalo* ſitam, ubi C. Julius Cæſar Cn. Pompeium vicit, cum *Philippis* Macedoniæ urbe, ad *Strymonem* fluvium, ubi M. Brutus & C. Caſſius à M. Antonio & C. Cæſare Octaviano victi ſunt; ut poſt alios animadvertit *Lucas Holſtenius*, in *Stephanum Byzantinum*, ad vocem ΘΗΒΗ. Deinde ſine voluptate Hiſtorias, aut alia, in quibus multa mentio eſt populorum & locorum, legimus; at quæ ita legimus brevi faſtidimus, unde naſcitur ſtudiorum primò langor, poſtea neglectus, ac tandem barbaries ignorantiæ fida ac perpetua comes. Neque dicas, qui Scriptores antiquos legunt, etſi ſunt Geographiæ prorſus imperiti, eos poſſe juvari Dictionariis Geographicis aut Eruditorum Notis; etenim ubi ad illa ſubſidia paſſim eſt confugiendum, tum verò ſine maxima moleſtia fieri nequit. Sunt autem litterarum ſtudia facillima, ſi fieri poteſt, efficienda; & ſatis habent in ſe ſalebrarum inevitabilium, ut neceſſe non ſit alias negligentiâ noſtrâ aliunde accedere. Præterea ſi quis hanc moleſtiam concoquere ſit paratus, tamen diutiſſimè leget, priuſquàm ex ſola lectione Hiſtoricorum, Philoſophorum, Oratorum aut Poëtarum vel mediocrem Geographiæ cognitionem ſibi comparare queat; quod tamen haud ægrè poteſt fieri, ſi brevis terrarum deſcriptio Geographica priùs diligenter legatur.

3. Dubitari nequit, quin *Deſiderius Eraſmus*, vir ſummus, inter eos cenſeri debeat, qui πολυΐστορες vocari poſſunt, & quin innumera

mera legiſſet. Attamen intelligere eſt ex pluribus locis ejus Operum, eum ne elementa quidem Geographiæ initio tenuiſſe. Memini probè me, * dum legerem ejus notas in *Hieronymi* Epiſtolas, obſervare eum *Mitylenen* Lesbi inſulæ urbem confudiſſe cum *Melita* Inſula, ad quempiam *Hieronymi* locum, ubi mentio fit naufragii Pauli; quem locum memoria nunc non ſuppeditat. Sed nec opus eſt, quoniam hunc ipſum errorem repetiit in Notis ad Acta, Cap. XXVIII, 1. tertiæ editionis, anni M. D. XXII. & novos alios addidit: *Hugo*, inquit, *Carrenſis liberum nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum, etiamſi ſunt qui corruptiùs legant Mitylene. Græci legunt Melite. Ea eſt inſula inter Epirum & Italiam, ſpectans Siciliam ad Septemtrionem.* 1. Ille *Hugo Carrenſis*, qui ſcripſit Commentarios in V. & N. Teſtamentum, obiit anno CIƆ CCLX, barbaro ſæculo; nec proinde dignus erat, cujus auctoritati in hujuſmodi re crederet vir tantus, quantus erat *Eraſmus*. 2. *Miletus* urbs fuit *Ioniæ*, in *Aſia* Minore, aut *Calabriæ*, in Regno *Neapolitano*, de quibus hîc ſine dubio non agitur. *Militene* ne nomen quidem eſt ullius loci, ſed mera depravatio pro *Mitylene*. 3. *Melita* † eſt quidem nomen inſulæ inter Illyricum & Italiam, ſed abſurdum eſt dicere eam ſpectare Siciliam ad Septemtrionem; nam ſpectat Illyricum, quod ad Septemtrionem Italiæ eſt.

* *Vide Indicem Auctorum ad vocem* Eraſmus, *in calce Tomi III.*

† Aut *Milita*, nunc *Melida* ab Italis, *Mliet* à Sclavis dicitur.

Inter hanc insulam & Siciliam interjacet Italia, cui est Sicilia ad Meridiem. At *Erasmus* hanc Adriatici maris insulam confudit cum insula ejusdem nominis, quæ est ad Meridiem Siciliæ in Africo mari; immani sanè errore, & ita expresso ut adpareat ei situm Epiri, Italiæ & Siciliæ inter se notum satis non fuisse; unde necesse est colligere tantum virum initio hospitem fuisse in hac disciplina, adeóque innumera in Veterum Scriptis non satis intellexisse. Neque reponas *Erasmum* oscitantiâ tantùm peccasse, nam & alibi in eadem re peccat; ut ad vers. 13. ejusdem Capitis, ubi dicit *Rhegium esse civitatem Siciliæ maritimam*, cùm tirones norint esse Italiæ. Vicinia fortè in errorem illum conjecit, at hoc causari nequit ineptus Grammaticus, qui *Servii* in *Virgilium* Commentariis subinde nugas immiscuit, & cujus hæc sunt verba in Æn. IV, 367. *Hyrcanæque admorunt ubera Tigres. HYRCANÆ: Arabicæ*, inquit, *nam Hyrcania silva est Arabiæ.*

4. Hinc liquet *Erasmum* vix umquam in Tabulas Geographicas, quæ sanè ejus ævo rariores erant, quàm hoc nostro, oculos conjecisse. Non dissimulabo tamen, in posterioribus Editionibus, emendata ab eo quæ peccaverat de situ Melitæ, & Rhegii; quod postea animadverti. At debuisset delevisse, eadem operâ, quæ ex *Hug. Carrense* habet, & ultima hæc verba: *Quamquam est Mitylene Cappadociæ civitas, verùm hic insulam vocat.* Si commemoranda fuisset aliqua *Mitylene*, debuit esse urbs insulæ Lesbi; sed tota hæc du-

dubitatio oriri non potuit, nisi in animo Geographiæ non satis perito. Quæ non dicuntur à me in tanti viri contumeliam, quem maximi facio; sed ut tirones ejus exemplo admoneantur. Haud à multis annis etiam * vir non indoctus, qui *Historiam Patriarcharum* scripsit, ubi de Uxoris Loti μεταμορφώσει agit, dixit *Uticam* non esse *Sidone* remotam; unde conjiciebat eam mulierem in salem fossilem conversam, qualis circa Uticam fuisse dicitur; ac proinde ut ille putabat, non procul Sidone, adeóque Palæstina. Itaque ignoratio Geographiæ in errorem viros, ceteroquin eruditos, facilè conjicere potest; nec proinde negligenda est ea disciplina, ut sæpe fit.

5. Ut autem probè discatur, quatenus viam Critices studio sternit, utendum est *Sphæra Armillari*; ad cognoscendos circulos, de quorum variis generibus initio Artis agunt Geographi. Dein comparandæ sunt Tabulæ præcipuarum Regionum, ubi nomina antiqua adscripta sint; præsertim Imperii Romani, Italiæ ac Græciæ. Hanc postremam Regionem optimè omnium descripsit *Nicolaus Sophianus*, antecedentem *Philippus Cluverius*, licèt eorum Tabulæ mendis non careant. At sunt meliores multò reliquis antiquis, quæ plerumque pessimæ sunt; ut summopere optandum esset viros eruditos hoc negotium in se suscipere, ut novas Antiqui Orbis Tabulas conficerent. Attamen quoniam præstat aliquas adhibere, quàm nullas; tot sunt comparandæ, quot possunt inveniri. Utile etiam est *Pto-*

* *Joan. Henr. Heideggerus.*

Ptolemæum habere Edit. Hondianæ anni 1605. si ejus comparandi occasio occurrat; est enim sæpe adcuratior Recentioribus.

6. Addendum est huic Compendium Geographicum *Phil. Cluverii*, aut quod nuper editum est, ubi sola continetur Geographia antiqua, à *Christophoro Cellario*, aut aliud quidpiam simile opusculum, prout erit ad manum. Idem *Cellarius*, postquàm hæc semel, iterúmque edita essent, in lucem publicam emisit *Notitiam Orbis Antiqui* ad Constantini tempora, anno MDCCIII. duobus voluminibus, sed majoribus, quàm ut ab iis initium fieri possit. Epitome Geographica est semel atque iterum legenda, cum Tabulis, ubi quærenda omnia loca quorum meminit, aut quæ erunt in Tabulis quibus utemur; donec eam cognitionem sitûs Provinciarum, & Urbium præcipuarum adquisiverimus, ut veluti pictæ in memoria sint Tabulæ, &, statim ac objiciuntur oculis, possimus invenire loca de quibus sermo est. Ita fiet ut cùm legemus itinera, expeditiones, bella, fœdera inter Populos & Urbes, statim animadversuri simus, quàm longa essent itinera, quàm facilia aut difficilia bella, quàm necessaria fœdera, aliáque similia. Vitabimus etiam in sermone errores, in quibus deprehendimus interdum viros alioquin eruditos, sed Geographiæ imperitos. Hîc non recensebimus reliqua Disciplinæ illius commoda; quia non sunt hujus loci, & à Geographis ipsis peti debent.

§. II.

De Chronologia.

1. CHRONOLOGIÆ, seu Scientiæ Temporum partes sunt duæ; quarum una ἱστορικὴ potest dici, altera τεχνικὴ. Prior docet quo tempore viri celebres vixerint, & præcipui eventus contigerint. Altera verò ostendit quibus fundamentis nitatur tota illa computatio Chronologica. Utraque, antequàm animum ad lectionem Veterum adpellamus, prælibanda est, sed potissimùm prior; posterior enim, utpote difficilior, in aliud tempus, differri potest.

2. Planè necessarium est Historiam summatim nosse, ut sciamus tempora eorum, quæ notatu dignissima humano generi evenerunt; primùm quia meliùs intelligimus Scriptorem, cùm scimus quo tempore vixerit, quàm cùm ignoramus. Unumquodque sæculum suos habuit eventus, sua ingenia, sæpe & suos loquendi modos ac suas opiniones; ad quæ aut clarè, aut obscuriùs adluditur passim ab omnibus Scriptoribus, ut suo loco copiosiùs ostendemus. Secundò, vix possumus loqui de Veteribus, nisi sciamus quo tempore vixerint; alioqui timendum ne in crassos errores delabamur incauti, quod evenit etiam viris non indoctis, qui Chronologiæ rudes erant. Ejusmodi ingentem errorem erravit *Justinus* Martyr in * 2 *Apologia pro Christianis*, ubi fa-

* Pag. 72. Ed. Colon. Ann. 1686.

fabellam de LXX. Intt. seriò narrans ait *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cùm Bibliothecam institueret, atque omnium hominum scripta colligere niteretur, & de Prophetiis Hebræorum aliquid inaudivisset, misisse ad Herodem Judæis tunc imperitantem*, τῷ τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, *qui peterent ad se mitti libros Prophetarum; quos Rex Herodes misit.* Non est tantùm hîc delictum memoriæ, sed imperitiæ; neque enim qui Chronologiæ elementa norit, in tam celebribus Regibus, tantum peccatum umquam admiserit. Scio esse qui pro Ἡρώδῃ, legi velint ἱερεῖ, *Sacerdotem*, sed MSS. omnes adversantur. Cùm primis Christianæ Religionis sæculis, Platonici Christianis plures sententias Evangeliorum à *Platone* petitas esse absurdè objicerent, alii quidem alia calumniæ reposuerunt; sed *Ambrosius* Mediolanensis *Platonem*, in peregrinatione Ægyptiacâ, ab Jeremia Propheta Judaicâ doctrinâ imbutum fuisse responderat, ac proinde à Judæis sumsisse quæ haberet. Is liber *Ambrosii de Sacramentis*, vel *de Prophetia* inscriptus, periit. Sed tam immanis erroris memoriam servavit *Augustinus*, qui eum pariter erravit *de Doctrina Christiana* Lib. II. c. 28. & Epistola XXIV. ad *Paulinum*, ac postea retractavit Retract. Lib. II. c. 4. Tertiò, tota perit lectionis voluptas, adeóque studiorum & litterarum amor, si prorsus ignoremus, quo tempore evenerint ea quæ legimus; quod experimur etiam, cùm nobis quidpiam narratur. Solemus enim illico quærere, quando contigerit; quod nisi sciamus, illibenter narrantem audimus.

3. Ne-

3. Neque etiam hîc putandum eſt ſatis eſſe, ſi penès nos habeamus Tabulas Chronologicas, aut Chronologiam quampiam quam conſulamus, ubi neceſſe eſt; etenim incommodum eſt frequenter nimiùm lectionem ſeriam abrumpere, ut ad ejuſmodi ſubſidia confugiamus. Saltem tenenda ſunt tempora potiſſimorum eventuum, & virorum celeberrimorum; ut pauca tantùm minoris momenti quærenda ſuperſint. Alioquin ex quærendi labore naſcitur faſtidium & negligentia, quæ ſunt in litterarum ſtudiis veluti lethales morbi.

4. Igitur antequàm nos adcingamus ad lectionem Veterum, prælibanda eſt Chronologia, & quidem brevis Univerſalis Hiſtoria eligenda, quæ ſtudiosè aliquoties perlegi poſſit. Multa ejuſmodi nunc exſtant Compendia, quorum unum ad manum habendum erit, quale eſt *Petaviani Rationarii* Pars prior, aut nuper edita *Chriſtophori Cellarii*, viri eruditi, Hiſtoria Antiqua. Et hunc quidem prætulerim *Petavio*, quòd *Petavius* non ſemper annos eventuum quos narrat addat; præterquàm quòd in *Cellario* ſint ſubjecti Scriptores, unde hauſit quod habet. Sed & nos edidimus, poſt primam Criticæ hujuſce Editionem, ejuſmodi Epitomen, *ab initio Mundi ad tempora Caroli Magni*. Verumtamen hîc non eſt quærenda ſumma ἀκρίβεια, quæ in Epitomis eſſe nequit; ſatis eſt ſi modò præcipua quæque notata ſint, & eorum tempus circiter memoriâ teneatur. Hoc autem facilè fiet, ſi adtentè aliquoties eamdem Epitomen legamus; & quo-

quotiefcumque memoria tempus alicujus rei, quæ inter legendos Veteres occurret, non fuppeditabit, non pigeat ad Compendium confugere. Addi etiam poffunt Tabulæ Chronologicæ, quales funt *Petavianæ*, aut aliæ, quas utile erit parietibus Mufei appenfas habere, ut fæpe aliud agendo perluftrentur, & tempora animo altiùs infigantur.

5. Quicumque hoc experientur, videbunt magnum inde nafci emolumentum, & fummam in legendo voluptatem. At præterea habere oportet Dictionaria Hiftorica, uti & Geographica, quæ aut junctim aut divifim traduntur. Conjunctim illa inveniuntur in *Caroli Stephani* Lexico, à *Nicol. Lloydio*, nuper in Anglia aucto, vel in *J. Jac. Hofmanni* Dictionario. Separatim Geographiam tradidere *Abr. Ortelius* olim, poftea *Phil. Ferrarius*, cujus opus multùm auxit *Mich. Antonius Baudrandus*. Hæc aut fimilia, prout commodum erit, funt comparanda Lexica; iis enim prorfus carere non poteft, quicumque cum fructu legere cupit; uti nec Artem ἐκ τῶ βαναύσων, fine artis inftrumentis, quifquam poteft addifcere.

6. Non addam hîc plura confilia de Geographorum, aut Chronologorum Veterum vel Recentiorum lectione; quia qui hæc circa initia ftudiorum probè obfervarint, & ulteriùs fuerint progreffi, ipfi fibi fatis confulent. Monendum tantùm fupereft aliquid de ea parte Chronologiæ, quæ τεχνικὴ dicitur. Ea docet rationem annorum plerarumque Gentium nobiliorum, & methodum quâ utun-

tuntur Chronologi, ad tempora antiquarum Historiarum constituenda; prout possumus cognoscere ex secundo libro *Rationarii Petaviani*, ubi illa Ars traditur. Non memoro *Doctrinam Temporum* ejusdem Auctoris, quòd nimis amplum sit id opus, & doctius, quàm ut à tironibus legatur. Hæc quidem est Chronologiæ omnis fundamentum, sed quia est difficilior, & utilis dumtaxat, ad calculos Chronologorum expendendos; ideò ejus lectio differri potest. Sumimus enim hîc quasi certum, Chronologos, quos sequimur, rectè rationes iniisse, quod quin in præcipuis saltem verum sit, dubitari nequit; licèt sint, in aliis minoris momenti, nodi multi ἄλυτοι. At hîc satis est, si modò de summa rerum constet, etenim error pauculorum annorum rariùs intelligentiæ Scriptorum antiquorum officere potest.

---

§. III.

Cognitio Consuetudinum & Opinionum.

1. IN omnibus Scriptoribus, innumeræ sunt adlusiones ad Consuetudines ac Opiniones eorum temporum, quibus scripsere; quas nisi in numerato habeamus, non intelligimus multesimam partem eorum quæ legimus, si aliunde Interpretem, quem consulamus, nancisci nequeamus. Hoc adeò manifestum est, ut probatione non egeat; quicumque enim

vel unum Scriptorem antiquum legere adgressus est, rem expertus est illico, aliquot pagellarum lectione. Sed sunt non modò manifestæ adlusiones, verùm etiam obscuriores multæ; quæ ab omnibus non animadvertuntur; adeò ut non pauci ea se intelligere putent, quæ non intelligunt.

2. Consuetudines autem omnes possunt ad duas classes referri. Aliæ respiciunt res privatas, aliæ publicas; & hæ quidem notiores plerumque sunt, ceteræ ignotiores. Attamen ad res privatas non minùs passim adluditur, quàm ad publicas. Innumeræ loquutiones inde desumtæ sunt, quarum vim ideò non adsequimur, quia illas Consuetudines sæpe ignoramus. Exemplum unum, aut alterum adferre non pigebit.

Theologi multùm desudarunt ad inveniendam rationem, ob quam Christus Matth. VIII. 12. pœnas malorum σκότος ἐξώτερον *tenebras externas* vocat. Opiniones non referam, ne brevitate institutâ excedam, sed uno verbo indicabo quid sit. Nempe, sermo est de cœna, quæ cùm noctu sumeretur, ut nunc; nemo poterat cœnâ excludi, quin esset in *tenebris externis*. Vide quæ ad eum locum (*a*) scripsimus. Scio cœnam, apud Græcos & Romanos, ante solis occasum inchoatam, sed & sæpe in multam noctem protrahebatur, præsertim si plures ad eam essent vocati; sive esset nuptiale, aut aliud quodvis convivium. Apud Hebræos, non tantùm Paschalis cœna de nocte celebrabatur, sed etiam quævis nuptia-

(*a*) *In add. ad H. Hammondi Adnotationes in* N. T.

tialis, ut liquet ex Parabola Nuptiarum, quæ exſtat Matth. XXV. De Græcis & Romanis Conſuetudinibus, hoc in negotio, egerunt *Fulvius Urſinus* in Adpendice ad librum *Pet. Ciacconii* de Triclinio, *Dionyſ. Lambinus* ad *Horatii* Lib. III. Od. VIII, 14. & Sat. VI, 65. Lib. II. *Guil. Stuckius* Ant. Convival. Lib. I. c. 11. *Juſtus Lipſius* in XIV. Annalem *Taciti* & *Claud. Salmaſius* ad *Florianum Fl. Vopiſci*. Quod adnoto, præter morem, quia neſcio quis, his dudum editis, rei alioquin omnibus notæ exempla à me petiit, quaſi temerè dixiſſem de nocte cœnaſſe Veteres.

Aliquando, ut vel hinc adparet, ad notas Conſuetudines non adtenti, à ſenſu aberramus. Ita etiam, in celebri illa Dominicæ Orationis petitione: *panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, adludit Chriſtus ad morem eorum qui pauperes alunt, præbitis quotidie in unum diem alimentis; quorum exemplum exſtat apud Tobiam, Cap. I. 3, 19. ſecundùm Latinam Verſionem. Similiter *Vopiſcus* (*a*) in *Aureliano*: *Siligineum ſuum* (ſcilicet, panem) *quotidie ævo ſuo unuſquiſque recipiebat.* Eos panes vocabant διαιωνίζοντας, (*b*) quos pauperes ab Impp. unoquoque die, accipiebant, per totam vitam; quod exprimit vox ἐπιούσιος, *craſtinus*. Sic & Manna, quâ in Arabicis ſolitudinibus Hebræos Deus aluit, fuit panis ἐπιούσιος, quem Deus quotidie, quamdiu neceſſe fuit, præbuit. Hoc ergo Chriſtus vult: Da nobis in poſterum, per reliquam

(*a*) *Edit. Salmaſiana Pariſin.* p. 220.
(*b*) *Claud. Salmaſius in not.* p. 375.

vitam, quotidie unde vivamus: ut fit pauperibus, quibus quotidie victus suppeditatur. De significatione singularum vocum, consulendus *H. Grotius*.

Adludit Christus ad publicam Consuetudinem Matth. V, 22. ubi mentionem facit *Judicii* & *Synedrii*, quæ nomina erant Tribunalium; ad quæ leviores & graviores causæ, apud Judæos, disceptabantur. Vide quæ ad eum locum diximus.

3. Ad Opiniones quoque passim respicitur, quæ in duo summa genera possunt distribui. Aliæ pertinent ad cultum Dei, & mores; aliæ ad res naturales. Ita cùm Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in sacrificio esset sita; ideò in N. Testamento omnia ferè pietatis officia, sacrificii nomine, interdum indigitantur. Mors Christi sacrificium quoque vocatur, quòd fuerit præcipua ejus erga Patrem pietatis pars, & quædam habeat sacrificiis similia. Summa est interdum difficultas sciendi an vox, quæ metaphoricè & adlusione quadam cuipiam rei designandæ adhibetur, urgenda sit, pro tota primigeniæ suæ significationis amplitudine; hoc est, an in rebus, quibus metaphoricè aptatur, omnia quærenda sint similia iis quæ sunt in aliis, quas ea vox propriè designat. Qui Opiniones, ad quas respicitur, ignorant, ne de adlusione quidem cogitant; nedum ut nodos ejusmodi in interpretandis Veterum Scriptis longè maximos, solvere queant. Verba LXX. Intt. in versione Psalm. XCI. 6. δαιμόνιον μεσημβρινὸν, *Dæmonium meridianum*, multùm torsere Patres

tres Græcos & Latinos. Non quæram an Hebraïci Codicis verba rectè versa sint, hisce vocibus. Hoc tantùm dicam, ad Ethnicorum opinionem respici, qui credebant Dæmonas meridie potissimùm esse timendos. Ita *Callimachus Cyrenæus*, in Hymno in *Lavacra Palladis*, vers. 71. Deam describit cum Chariclone nympha lavantem, hisce verbis :

Ἵππῳ ἐπὶ κράνᾳ Ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσᾳ
Λῶντο, μεσαμβριναὰ δ' εἶχ' ὄρος ἀσυχία.
Ἀμφότεραι λώοντο, μεσαμβριναὶ δ' ἔσαν ὧραι,
Πολλὰ δ' ἀσυχία τῆνο κατεῖχεν ὄρος.

In Hippocrene Heliconide pulchrè fluenti lavabant, cùm meridiana obtineret montem quies; ambæ lavabant & meridianum erat tempus, multáque tranquillitas illum obtinebat montem. Quo factum est ut Tiresias, qui per Heliconem tunc oberrabat, Deâ conspectâ, oculorum usum amiserit. Similiter, apud *Theocritum*, Idyll. I. Pastores non audent τὸ μεσαμβρινὸν συρίσδεν, *meridie fistulâ canere*, quòd timerent Panem, τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες, *timemus*, inquiunt, *Panem. Lucanus* Lib. III. de Luco ad Massiliam sito, quem sanctissimum Galli habebant:

Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed cessere Deis, MEDIO cùm Phœbus in axe est,
Aut cœlum nox atra tenet; pavet ipse sacerdos
Accessus, dominúmque timet deprendere luci.

Hinc videmus quare, inter diei pericula, Septuaginta Intt. *dæmonium meridianum* recensuerint; nempe, quòd Dæmonas tunc temporis errare crederent, ut Græci, imò & Ægyptii, aliíque Orientales.

4. Præcipua diligentia doctissimorum Interpretum in eo sita est, ut adlusiones ejusmodi enucleent; sed quoniam non semper omnia adtingunt, & molestum ac tædiosum est vix aliquot paginas legere, sine necessitate ad Interpretem confugiendi; antequàm incipiamus Scriptorem ullum legere, necesse est aliquam operam, cognoscendis Gentis ejus potissimis Consuetudinibus & Opinionibus, dedisse.

5. Optandum sanè esset libros nos habere de Consuetudinibus & Opinionibus Veterum, etiam vulgaribus, tum scriptos, cùm eæ vigebant; multa enim, etiam notissima, tempore intercidunt, quæ ne summâ quidem diligentiâ ex Veterum ruderibus postea erui possunt. Sed dum Consuetudines & Opiniones latè receptæ vigent adhuc, vix ab ullo describuntur; quòd æquales perpauci libros, de rebus notissimis & vulgaribus scriptos, legere sustinerent. Itaque dum Historici præsentium animos sibi conciliare student, & fama sua frui, id memorant quod sui ævi hominibus non satis notum esse poterat, sed quæ omnibus nota erant ferè omittunt; unde factum ut posteritatem fugerint, quia paullatim in desuetudinem abeuntium memoria à nemine servata est. Sic propter Consuetudines, servulis olim notissimas, nunc eruditissimi quique viri non parum sudant, quòd eas ignorent. Ad Historiam

riam & mores Romanorum quod adtinet, id evenit quod plurima ad posteritatem traduxit, quæ alioqui periissent. Scilicet, Græci, inter Romanos versati, Historiam horum & mores describere adgressi sunt, non in Romanorum, sed in Græcorum gratiam; & coacti fuere multa tradere ac explicare distinctiùs, quàm opus erat Romanis hominibus; quòd Græci, in rebus Romanis hospites, eorum Historias alioqui non erant intellecturi. *Polybius* de Romanorum militia multa dixit, quæ in nullo Scriptore Romano inveniri potuissent. *Dionysius Halicarnasseus* multò adcuratiùs, eadem de causa, Historiam Romanam, quàm ullus Historicus Latinus, scripsit. Sanè præterquàm quòd Romani mores Græcis erant exponendi, homo Græcus aptior erat ad eos observandos, quàm qui ab infantia iis adsueverant. Quæ enim insolita nobis sunt faciliùs animadvertimus, quàm ea quibus sumus adsueti. *Plutarcho* quoque permulta, ad Romanorum mores & opiniones pertinentia, debemus.

6. Attamen nullus antiquus Scriptor unus omnia, aut pleraque hujusmodi uno opere complexus est; & coacti sunt Recentiores ex omnibus plenam, quantùm potuit, Romanarum Consuetudinum & Opinionum descriptionem colligere. Utilem operam huic rei navavit *Joannes Rosinus*, quem suis *παραλειπομένοις* illustravit *Thomas Dempsterus*, unde conflatum est Antiquitatum Romanarum Corpus. Multi multas earumdem Antiquitatum partes illustravere, ut *Justus Lipsius*, cùm plurima

 alia,

alia, tum *Militiam* pedeſtrem; navalem verò *Joan. Schefferus* & *M. Meibomius*; *Octavius Ferrarius* rem veſtiariam; *Franciſcus Balduinus* indumenta pedum; alii alia, quæ Studioſis per ſe ſatis innoteſcent. Potiſſima & lectu digniſſima hujus generis in unum Corpus colligere adgreſſus eſt *Joan. Georg. Grævius*, cujus *Antiquitatum Romanarum Theſauri* duodecim prodierunt volumina. At in iis multa abundant ac multa deſunt, & ſtudiorum initio, utendum brevi Compendio, qualis eſt *Reſpublica Romana Pet. Joſephi Cantelii*, nuper Ultrajecti edita, poſt Pariſinam Editionem; aut *Thomæ Godwini Romanæ Hiſtoriæ Anthologia*, * Anglicè, & Belgicè edita. Hos libros, quaſi in ſuo genere perfectos, non indicamus; poſſunt enim, ut omnes norunt, multa iis addi, nec pauca in iis emendari; ſed ad præcipua capita quod adtinet, quod unum hîc quæritur, ſatis eſſe poſſunt.

7. Quæ hactenus diximus, conſilia quædam ſunt, ad viam ſibi muniendam ad cujusvis Scriptoris lectionem ſpectantia; ſed quoniam à Latinorum lectione incipimus, debent præſertim Latinis aptari; quò etiam pertinent, quæ habentur *Numm.* 5, & 6. Nunc conſilia quædam danda ſunt de ordine, in legendis ipſis Scriptoribus Latinis, obſervando.

* Londini in 4. 1648.

C A-

CAPUT II.

De Ordine in Lectione Latinorum Scriptorum obſervando.

§. I.

Proſæ Scriptores.

1. POSTQUAM imbuti ſumus aliquâ Geographiæ, Hiſtoriæ Chronologicæ, & Conſuetudinum ac Opinionum, ex Recentiorum Scriptis, cognitione; animus adpellendus eſt ad ipſorum Romanorum Scriptorum lectionem. Atque hîc etiam, quoad ejus fieri poteſt, à libris incipiendum, qui, ut intelligantur, quàm pauciſſimorum ſubſidio indigent, & qui ſimul Latinitate præſtant.

2. In Latino ſermone, diſtingui poſſunt ἀρχὴ, ἀκμὴ & παρακμὴ, hoc eſt, initia, perfectio, & corruptio. Ad initia * referuntur Saliaria carmina *Numæ Pompilii*, aliíque veteres hymni, quæ *Ciceronis* ſæculo vix ab eruditis intelligebantur. Illa proximo intervallo ſequuntur priſcæ leges Regiæ ac Decemvirales,& antiquiorum temporum monumenta. Nolim ad initia referre *Andronicum*, *Nævium*, *Ennium*, *Pacuvium* alióſque Poëtas eorumdem temporum; ſed neque ad perfectionem pervenerunt, cui proximi fuere *Plautus* ac *Te-*

C 5

* Vid. *Ger. Voſſium* in Præf. Operis *de Vitiis Sermonis*, & *Car. Freſnei du Cange*, Præf. Gloſſarii *Mediæ Latinitatis*.

Terentius, & hic præſertim. Perfecta erat Lingua Latina, quando ſcripſere *Cicero*, *Cæſar*, *Salluſtius*, *Cornelius Nepos*, *Livius*, *Velleius*, aliſque æquales proſæ Scriptores; Poëtæ verò *Lucretius*, *Catullus*, *Virgilius*, *Horatius*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidius*, aliſque qui ad Tiberii uſque Principatum vixerunt. *Cicero* in *Bruto*, Cap. 43. poſtquàm dixit *L. Craſſum* ſibi quatuor & triginta annis præſtitiſſe, ac triennio minorem fuiſſe, quàm *M. Antonium*, qui eloquentiſſimi homines ætatis ſuæ fuerant; addit *ſe hoc idcirco poſuiſſe, ut dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate exſtitiſſet, poſſet notari.* Tempore Tiberii, Latina Lingua, propter concurſum hominum ex Provinciis & Urbibus remotis civitate donatorum, corrumpi cœpit. Attamen, ut ſubitò ad perfectionis ſummum apicem non pervenerat: ita nec prorſus corrupta eſt, niſi paullatim. Cùm enim rectæ Latinitatis exemplar à ſæculo *Ciceronis* petatur, ipſe *Cicero*, ob cauſam adlatam, jam tum Latinum ſermonem inter multos vitiari cœpiſſe auctor eſt, in eodem libro, Cap. 74. *Omnes ferè qui nec extra hanc urbem vixerant*, inquit, *nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcaverat, rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem fecit vetuſtas, & Romæ & in Græcia. Confluxerunt & Athenas & in hanc urbem multi inquinatè loquentes, ex diverſis locis.* Verùm hæc Latini ſermonis peſtis graſſari potiſſimùm cœpit, ut diximus, ſub Tiberii principatu. Hinc meliori Latinitati adfiniores cenſentur M. & L. *Senecæ*, *Pom-*

Pomponius Mela, *Cornelius Celsus*, *L. Columella*, *Q. Curtius*, *Plinius* uterque, *Quintilianus*, *Suetonius*, *Tacitus*, qui prosâ usi sunt; inter Poëtas, *Lucanus*, *Persius*, *Silius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Papinius* & *Valerius Flaccus*. Post horum ætatem, corrupta haberi potest Lingua Latina, ab Hadriani, nempe, temporibus; non quòd nemo postea eleganter scripserit, sed quòd sermo vulgaris immutatus fuerit, & bene scribendi exemplaria in antecedentibus sæculis quærerentur.

3. Incipiendum est ab iis Scriptoribus, qui ἐν ἀκμῇ Linguæ vixerunt, aut ei proximi fuere, & præterea facili stylo scripserunt. Facilitas autem ex duobus oritur, ex argumento, nimirum, ipso, & eloquutione. Faciles intellectu sunt res ad communem vitam pertinentes, quæ haud multò minùs sæculo nostro fiunt, quàm olim; ut eventus frequentes, aut qui nihil habent nimis insitatum, vel descriptiones adfectuum, qui omnibus sæculis vigent, aliáque similia. Si hæc præterea efferantur sermone quotidiano, non quæsitis figuris, aut accersitis procul ornamentis, facilè intelliguntur. Contrà obscuritas nascitur, cùm ex rebus inusitatis, & de quibus pauci cogitarunt, aut quæ naturâ suâ obscuriores sunt; tum ex sermone ἐσχηματισμένῳ, à propria significatione verborum remoto, aut structurâ duro & ambiguitatibus laborante.

4. Hinc colligimus non posse initio Scriptorem ullum utiliùs legi, *Plauto*, *Terentio* & *Phæ-*

Phædro, qui ſenariis verſibus, Auguſti ſæculo, Æſopicas fabulas expreſſit. Hi enim res vulgares ſimplici dictione, & elegantiâ quadam nativâ gratâ tradiderunt.

5. In *Plautum* utilem Commentarium, licèt fortè ampliorem interdum, quàm neceſſe fuit, edidit *Fridericus Taubmannus*. Iterum excuſus eſt anno 1621. auctúſque adcuratâ collatione MSS. Palatinorum à *Jano Grutero*. Si commodùm non occurrat, ſubſtitui poteſt Editio Plauti *Gronoviana*. In *Terentium* multi ſcripſere, quorum excerptæ notæ, unà cum *Donati* Veteris Grammatici fragmentis, editæ ſunt à *Corn. Schrevelio*, nullius ferè judicii conſarcinatore. Exſtat quidem Editio Francofurtenſis anni M DC XXIII. *Frid. Lindenbrogii*, cum *Donati* & *Eugraphii* Commentariis ac *Lindenbrogii* ipſius obſervationibus. Sed tironibus ſatis adcommoda non eſt, nec obſtat quominùs doctiores meliorem *Terentii* Editionem etiamnum deſiderent. Qui notulis minoribus Terentium explicuerunt, *Thom. Farnabius & Joan. Minellius*, in Anglia & Belgio, ii cùm plurima omiſerint neceſſaria, tum etiam in multis errarunt. Omnium optimè verſione Gallicâ, & notis *Terentii* mentem expreſſit erudita Matrona *Anna Tanaquilli Fabri* filia, *Andreæ Dacerii* uxor, cujus Pater etiam doctiſſimis notulis *Phædrum* illuſtravit.

6 Hi autem Scriptores non ſunt defunctoriè legendi, ſed ſummâ adhibitâ curâ, ut, quantùm in nobis eſt, planè intelligantur; nec ſuperſit nodus ullus, niſi in locis qui

fruſtra

fruſtra ab Interpretibus tentati ſunt. Igitur legendi non ſemel modò, ſed iterum, atque iterum; ut eorum ſtylus nobis veluti familiaris evadat, & omnes Anomalias eorum pernoſcamus. Huic jacto fundamento, cetera firmiùs inædificabuntur; quàm ſi, vix intellecto libro, alterius lectio ſuperinjiceretur; nutante enim cognitione nonniſi dubia nititur interpretatio. Malè itaque ii faciunt, qui incipientem tironem multitudine librorum obruunt, & eum plura legiſſe obſcurè intellecta, quàm pauciora clarè percepta malunt.

7. *Plautus* quidem permultos habet Archaïſmos, & ſerviles jocos, aliquando frigidos; attamen aptis adeò ut plurimùm utitur verbis, & ſtructurâ tam facili, ut, ſi ea quæ diximus omittas, exemplar Latinæ elegantiæ eſſe poſſit. *Terentius* terſior eſt, ut adpareat hominem eo ſermone ſcripſiſſe, quo utebantur Scipio, Lælius, aliſque ex Romana Nobilitate, quibuſcum ille victitabat. Ut is ſermo à ſordibus plebeculæ multùm abeſt: ita etiam ab omni tumore eſt alieniſſimus; quibus in rebus, certat cum eo, quem conjungendum diximus, *Phædrus*. Non videntur quidem nobis initio Poëtæ ſublimioris carminis legendi; ſed hi, licèt metris adſtricti, à quotidiano ſermone non recedunt.

8. Hoſce poſtquàm probè intellexerimus ac concoxerimus, adiri poterunt Hiſtorici, quorum ſtylus, licèt à verſibus abhorreat, comtior eſt Comico, & ſublimior, adeóque difficilior; quæ difficultas interdum augetur rebus ipſis,

ipsis, qualia sunt prælia, machinæ, aliáque similia; quibus minùs sunt adsueti adolescentes, quàm iis, quæ apud Comicos narrantur. Faciliores Historici sunt *Cæsar*, *Cornelius Nepos*, & *Justinus*, quorum stylus simplex est & perspicuus, præsertim duorum priorum; nam postremus non rarò tumida utitur dictione, potissimùm in orationibus, nec Latini sermonis puritatem æquat. Imò & multa habet ἄκυρα, & duris metaphoris interdum distinctus est, nec semper melioris ævi Scriptores imitatur. Edidit *Cæsarem* egregiè *Joan. Davisius* Cantabrigiæ, *Cornelium* verò *Dionys. Lambinus*, & *Justinum Joan. Georgius Grævius*. Comtiores sunt *Livius*, *Sallustius*, *Curtius*; & *Sallustius* quidem dictionis brevitate durior, *Curtius* tumidior. Horum omnium sunt eligendæ, quantùm potest, emendatissimæ editiones. *Livium* quidem eximiè emendavit illustravitque *Joann. Fridericus Gronovius*, *Sallustium* verò nuper *Josephus Wassæus* Cantabrigiæ.

9. Possem plures indicare legendos Scriptores, sed initio ne sex quidem, quos nominibus adpellavi, ita legendi sunt; ut, statim ac unus primùm lectus est, ad alium convolemus. Qui primus sumitur in manus, *Cæsar*, *Cornelius Nepos*, aut *Justinus*, non debet modò, ut ita dicam, celeri lectione vorari, sed aliquâ morâ concoqui; adeò ut quàm paucissima in eo remaneant nobis obscura, nisi sint loca, quæ ipsis Interpretibus negotium facesserint. Difficile est primâ lectione omnes nodos, non dicam solvere, sed ani-

animadvertere; ſæpe enim difficilia, quaſi facilia, prætermittuntur. Itaque ad iteratam lectionem poſſunt differri loca difficilia, ne primùm legentes nimius offendat labor. Qui hoc tentabunt, ſecundâ lectione mirabuntur ſe antea difficilia judicaſſe quædam loca, in quibus omnia erant plana; & viciſſim ea facilia, quæ magnis difficultatibus laborabant. Utile eſt tamen, in prima lectione, libellum habere in quo adnotentur loca, quæ intelligi non potuerunt, & in quorum ſenſum inquirere nondum licuit. Is libellus inſcribetur *Quærenda*, in quo poſtea, ſi tanti videatur, & inveniri potuerit locorum illorum interpretatio, ſcribi poterit paucis, aut indicari Scriptor qui eam tradiderit; additâ paginâ, Libro & Capite, prout commodiſſimum erit. Nihil intereſt illa *Quærenda* poſtea nobis nihili videri, poſt majores progreſſus; imò jucundum erit ex illis, quanti profectus ſint, videre.

10. Hiſce Hiſtoricis conjungi poterunt Epiſtolæ *Ciceronis ad Familiares*, cum notis *P. Manutii*, & eæ quidem, ſi poſſit fieri, ordine temporum diſpoſitæ. *Manutius* in argumentis tempora notavit, quantùm ea conjicere potuit, & in quibuſdam * Editionibus additi ſunt Indices, in quibus eo ordine diſponuntur. Hoc maximè propter Hiſtoriæ ſeriem delectat, ad legendum adlicit, & ad intelligendum juvat. Poſtea ad Orationes Ciceronis deveniendum erit, & faciliores ante alias

* In nupera Amſtelodamenſi in 12. cum notis *Gravii*, ut & in majore Editione, in 8.

alias legendæ, quales sunt *pro lege Manilia*, *pro Archia Poëta*, *Catilinariæ*, &c. quæ, ut reliqua omnia, repetitâ lectione erunt concoquendæ. Hos autem Scriptores non ita suademus legendos, quasi aut omnes necessariò initio essent evolvendi, aut nulli similes adjici possent; sed ut quis delectus initio legendorum fieri possit ostendamus, & quare ita progrediendum sit pateat.

11. Qui hucusque progressi fuerint, de Poëtis legendis, Elegiarum Scriptoribus, Epicis, Lyricis, tum demum cogitare debebunt, non priùs. Cujus rei ratio hæc est, quòd ut Linguam probè discamus, priùs propria significatio verborum, quàm metaphorica, & oratio simplex, quàm figuris ornata intelligenda sit. Hic enim est ordo naturæ, quem à pueris, in discenda Lingua vernacula, observari etiam videmus. Contrà si priusquàm simplicem orationem probè intelligamus, ad figuratam nos conferamus, omnia miscentur; nec proprias verborum & loquutionum significationes nisi post longiorem multò & majorem laborem, tenemus. Hinc etiam fiet ut, cùm scribere tentabimus, proprietate vocum & phrasium neglectâ, duram & adfectatam dictionem, ac proinde obscuram & odiosam habituri simus; in versibus prosæ loquutiones, in prosa oratione poëticas simus imprudentes adhibituri, quòd eos characteres non satis distinguamus; ut constat exemplis multorum virorum alioqui doctorum, qui studiorum initia perturbatiora habuerant. Sed majus incommodum inde fluit, & quod vix emendari potest; nempe,

pe, sæpissimè videntur sibi intelligere quæ non intelligunt, quia propriam uniuscujusque vocis significationem non satis tenent, nec quibus gradibus ex propria in metaphoricas plures transierit norunt. Interdum enim ex propria significatione magis aut minùs receditur, & plures etiam in una voce latent adlusiones. Exempli causâ, celebris est *Horatii* locus, Od. II. Lib. II. ubi dicit virtutem deferre regnum uni,

Quisquis ingentes, oculo irretorto,
Spectat acervos.

Multùm se torsere Interpretes, ad inveniendam significationem vocis *irretortus*, licèt viderint hîc significari oculos abstinentes. Sed non intellexerunt quare oculi abstinentes dicantur *irretorti*, quòd propriam vocis significationem non satis adtenderint. *Torquere* ergo significat *inflectere*, *convertere*; unde *oculos torquere* dicuntur qui caput vertunt, ut aliquid videant. *Virgilius*, Æneid. IV, 220.

—— *Oculósque ad mœnia torsit*,

id est, convertit. *Retorquere oculos* est caput in humeros convertere, ut quod à tergo reliquimus videamus. Ita *Cicero*, in II. *Catilin*. c. 1. de Catilina ingratiis ex Urbe egresso: *Retorquet oculos profectò sæpe ad hanc Urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget.* Dicere possemus contrà de eo, qui patriâ excederet, sine desiderio: *spectavit mœnia patriæ exiens ocu-*

oculis irretortis, si in prosa liceret ejusmodi tropo uti; aut potiùs, quod licet per Rhetoras: *egressus mœnibus non retorsit oculos.* Itaque *Horatius* describens opum contemtorem, quasi transeuntem prope acervos auri, nec eos dignantem spectare, nisi dum ante se sunt positi, *non retorsit*, inquit, *oculos* cùm transiit; quod à cupidis solet fieri. Græci, multò feliciores Latinis, hoc unicâ voce ἀμεταστρεπτὶ, *non conversâ facie*, exprimunt. Ita *Plato* de Rep. X. hoc præceptum eximium tradit, ubi commodùm ea vox occurrit: τὰς τῶν κακῶν συνουσίας φεῦγε ἀμεταστρεπτὶ, *malorum consortia fuge irretortis oculis. Eusebius* in Præp. Evangel. sub finem Lib. I. ait nobis ab Evangelio præceptum, Theologiam, qualis erat Phœnicia, quam ibi exposuit, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν; qua in re, diligens *Platonis* lector, videtur eum imitatus: sicut ipse *Horatius* Græcos, uti alibi passim, hac in re sequutus fuit. *Homerus* Iliad. Z. vers. 496. ita describit Andromachen ægrè à viro divulsam, & invitam videntem eum urbe exire:

—— Ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει
Ἐντροπαλιζομένη.

Uxor cara domum ibat, subinde se convertens; desiderio, nempe, viri, quem invita dimiserat. Apud *Lucianum* in Tyranno, p. 433. T. I. de iis, qui inviti moriuntur, ita loquitur Micyllus: ἐπιστρέφονται εἰς τοὐπίσω, ὥσπερ οἱ δυσέρωτες, καὶ πόῤῥωθεν ἀποβλέπειν τὰ ἐν τῷ φωτὶ

φωτὶ βέλονται: *convertuntur in ea quæ sunt à tergo, ut infelices amantes, & è longinquo volunt videre quæ fiunt in luce.* At de se, cùm libens mortuus esset: ἐδὲν δέ με τῶν κατόπιν ἐπέστρεφε ἢ μετεκάλει: *nihil eorum, quæ à tergo reliqueram, me convertebat ac revocabat.* Alioqui Latini optimè dixerint *fugere sine respectu*, cùm de timente, qui non respicit præ metu, tum de contemnente, cui nullum inest relictæ rei desiderium. *Livius*, de Philippo ad Aoi amnis angustias à T. Quinctio Flaminino victo, Lib. XXXII. c. 12. *Rex primò effusè ac sine respectu fugit.* Annibal verò cùm Italiam relinqueret, *non sine respectu* vela in Africam dedit. *Raro quemquam alium patriam, exsilii causâ, relinquentem magis mœstum abiisse ferunt, quàm Annibalem hostium terrâ excedentem*, respexisse *sæpe Italiæ littora*, &c. Quæ verba sunt ejusdem Scriptoris, Lib. XXX. c. 20. Græci etiam eum, qui non invitus aliquò it, nec loca ubi fuit desiderat, ire aiunt μηδὲν ἐπιστρεφόμενον *non conversum*. Vide *Epicteti* Enchir. C. XII. Idem Philosophus, C. LXXIV. ubi vetat aliorum curari sermones, ὅ, τι, inquit, ἂν ἐρῇ περί σε, μὴ ἐπιστρέφε, hoc est, *ne curato.* Egregium exemplum hominis, auri acervos *irretortis oculis* spectantis, habemus in sene illo Thebano, de quo multi Veterum. Unius *Phavorini* verba proferam, ex Libris de Senectute, apud *Stobæum* Serm. CXII. Ὁ Βοιώτιος ἐντυχὼν θησαυρῷ, μετὰ ἑβδομήκοντα

τα ἔτη, ἐπάρας τὸ σκέλ☉ ἀπεματάϊσε, ϗ παρῆλθεν, ὡς ἐκέτι ἐδὲν ὄντα πρὸς αὐτὸν: *Bœotus, cùm incidisset in thesaurum natus plus quàm septuaginta annos, sublato crure, frustra inventum significavit, & transiit, quippe qui nihil ampliùs ad se pertineret.* Apollonius quoque Tyaneus, ut auctor est *Philostratus* in ejus vita Lib. I. c. 20. διϊὼν εἰς τὰ βασίλεια ἐδὲ διέβλεψεν εἰς ἐδὲν τῶν θαυμαζομένων, ἀλλ᾽ ὥσπερ ὁδοιπορῶν διήει αὐτά: *per Regiam* (apud Parthorum Regem) *transiens eorum quæ admirationi sunt nihil spectavit, sed quasi iter faciens eam peragrabat.* Sed disertiùs rem expressit *Athanasius* Vitæ *Antonii* §. 12. ubi de conspectu ab *Antonio* auro: ὁ δὲ Ἀντώνι☉ τὸ μὲν πλῆθ☉ ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς ἔτως αὐτὸν παρῆλθεν, ὡς μηδὲ ςραφῆναι: *Antonius multitudinem quidem miratus est, & ut ignem prætergrediens sic id transivit, ut ne converteretur quidem*; hoc est, *oculo irretorto acervos auri spectavit.*

Præterea *Horatius* adludit hîc ad oculos, ut ita dicam, Stoïcos; in antecedentibus enim versiculis, manifestò ex Stoïcorum sententia loquitur; ut rectè Interpretes observavere. Leve vulgus cupiditatibus suis, quasi ventis, huc illuc actum habet oculos, ut loquitur *Cicero*, *lubricos & mobiles.* Non potest defixum in unam rem objectam hærere, sed quavis de causa huc illuc circumfert adspectum. Contrà Philosophicæ gravitatis fuit fixos habere oculos, quales sunt cùm de re quapiam

piam adtentè cogitamus. Ita narratur *Socrates * stare solitus pertinaci statu, perdius atque pernox, à summo lucis ortu ad solem alterum orientem*, inconnivens, *immobilis, iisdem in vestigiis, & ore atque* oculis *eumdem in locum directis cogitabundus, tamquam in quodam secessu mentis atque animi facto à corpore.* Talia innumera occurrunt, quæ à multis non intelliguntur, quòd non recto ordine, in discendis vocum significationibus, progressi fuerint.

* *Apud A. Gellium* Lib. II. c. 1. Qua de re vide & Symposium *Platonis.*

---

§. II.

Poëtæ.

1. DUM ageremus de Prosæ Scriptoribus, meminimus *Plauti* & *Terentii*, qui Poëtæ fuere; quia eorum dictio, ut diximus, licèt metris adstricta, sermoni propior est, quàm ipsorum Histôricorum libri; quòd Poëtæ Comici inducant loquentes servos, aliósque, qui familiari tantùm & quotidiano utuntur sermone. Eadem de causa, nc *Horatius* quidem, suarum Satirarum & Epistolarum causâ, se Poëtam dici sustinuit, sed hujus nominis honorem † ori magna sonaturo deberi dixit. Nunc verò agemus de lectione eorum, qui non modò versus, sed carmina poëticâ dictione ediderunt.

 2. Cùm

† 1. *Sat. IV*, 44.

2. Cùm Poëtæ passim adludant ad antiquissimam Græciæ Historiam, quam Μῦθον *verbum*, seu *fabulam* dixerunt, quòd ore tradita ab antiquissimis temporibus, nec nisi serò litteris consignata complectatur; necesse est, priusquàm ad eos accedamus, aliquam saltem Mythicæ Historiæ cognitionem nobis comparemus. Alioqui legi non poterunt, sine molestissimo confugiendi subinde ad Dictionarium Poëticum labore; nisi multa non intellecta prætermittantur, quod, quantùm fieri potest, cavendum. Ideò multi ex Veteribus Mythicorum Temporum olim historias confecerant; ex quibus supersunt nobis *Diodori Siculi* quinque priores libri, & *Apollodori Atheniensis Bibliotheca* Græcè, Latinè verò *C. Julii Hygini Fabulæ*. Sunt & alii, sed non tanti, & hi tres potissima quæque satis docebunt. Sunt itaque, ut memoriæ insigantur fabulæ, semel atque iterum legendi, aut minimùm unus ex tribus; cùm nec id longum postulet tempus. Statuimus hîc eos, qui Latinos Poëtas studiosè legere adgredientur, satis in Græcis exercitatos esse, ut, adhibitâ diligentiâ, *Apollodorum* possint intelligere. Ac sanè, à primis studiorum initiis, sunt conjungenda Græca cum Latinis, ut in sequentibus dicemus.

3. Perlecto *Apollodoro*, aut *Hygino*, aut quopiam ex Recentioribus, qui idem argumentum litteris mandarunt, prout ad manum erit; nullus Poëta prior legendus *Ovidio*. Atque ex hujus quidem operibus *Metamorphosis* & *Fastorum libri* perlegendi, cùm quòd stylus eo-

eorum facilior sit, tum quòd lectio duorum horumce librorum, ad infigendam memoriæ Mythicam Historiam multùm conducat; in his enim libros totus est *Ovidius*, in fabulis narrandis. Subjungi hisce poterunt *Heroidum* Epistolæ; nam alia ejusdem Poëtæ opera in aliud tempus erunt differenda, nisi fortè libros *Tristium* & *ex Ponto* Elegias scriptas antecedentibus adjeceris. Edidimus & nos *C. Pedonis Albinovani* & *P. Cornelii Severi* quæ reperiri potuerunt, quæ legisse neminem pœnitebit.

4. Hoc jacto fundamento, veniendum erit ad *Virgilii Æneidem*, *Eclogas* & *Georgica*, quæ omnia sunt adcuratè legenda. Editiones omnium optimæ sunt *Taubmanniana*, in qua sunt *Ciris* & *Culex* cum amplissimis *Taubmanni* Commentariis; vel *Emmenessii*, cum Variorum notis, cui adjectus est Index *Erythræanus* omnium vocum *Virgilii*. Huic Poëtæ succenturiandæ erunt Odæ æqualis & amici vatis *Horatii*, qui unus Poëtarum Lyricorum Latinorum superest, & ferè unus digna legi, judice *Quintiliano*, scripserat. Addi poterit *Gratii Cynegeticon*, cum *Eclogis Olympii*, & *Nemesiani*; qui licèt serioribus temporibus vixerint, elegantiam tamen ævi Gratiani imitati sunt. *Horatii* Editionem nondum habemus memoratis *Virgilii* Editionibus æquiparandam. Interea *Torrentiana* videtur præstare; sed omnium optima esset, si notæ Latinè exstarent, firmarentúrque Veterum testimoniis plurima, quæ sine argumentis proferuntur, & inutilia circumciderentur, Latino-Gallica *Andreæ Dacerii*, eruditissimi viri.

Nolim tamen hæc ita capi, quasi *Dionyſ. Lambini* & *Jac. Cruquii* editiones ſpernerem; nam Lambinianam magni facio, nec alteram aſpernor, ſed incipientibus ea, quam dixi, commodior eſt, & optima quæque è Lambiniana habet. *Gratium* edidit, cum *Olympio & Nemeſiano*, *Janus Vlitius* vir doctiſſimus, ac pererudito commentario, poſt *Caſp. Barthium*, illuſtravit.

5. Hos ſequentur *Lucanus* & *Statius*, &, ſi cui animus ſit Poëtas omnes evolvere, amatorii vates *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidii* amatoria; Satirici *Juvenalis* & *Perſius*; Epigrammatographus *Martialis*; Philoſophici *Lucretius* & *Manilius*. Horum omnium editiones non adnotamus, cùm brevitatis cauſâ, tum quòd ſtudentibus ſatis innoteſcent. Neque ordinem in hiſce certum conſtituimus, quia modò ii, quos initio adpellavimus, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Lucanus* & *Statius* lecti ſint, animus ſatis erit ad reliquos paratus.

6. Non addimus etiam plura, hac de re, conſilia; quia qui eò uſque profecerint ſatis ſibi ipſi conſulent. Hoc dumtaxat adcuratè obſervandum, quod jam monuimus, ut qui primi leguntur Scriptores quàm optimè intelligantur; alioqui ſi, partim intellecto Scriptore, ad alium continuò tranſeamus, in quo etiam plurima non intellecta prætermittamus; aut numquam, aut ſerò ad perſpicuam & certam rerum notitiam perveniemus, neque nutantibus fundamentis firmum ædificium imponemus. Non eſſet nobis difficile invenire exem-

exempla virorum celeberrimorum, qui ob neglecta ſtudiorum initia, indecorè in rebus ad ea pertinentibus ceſpitarunt. Exempla nonnulla ejus rei inſignia, in additamentis noſtris ad *Henr. Hammondi* Adnotationes in N. T. obſervavimus.

CAPUT III.

De Ordine in legendis Græcis Scriptoribus obſervando.

§. I.

Proſæ Scriptores.

1. QUÆ antea diximus, de ordine in Lectione quorumlibet Scriptorum obſervando, non repetemus. Obſervabimus dumtaxat tantam fuiſſe adfinitatem & ſimilitudinem Opinionum & Conſuetudinum, inter Græcos & Romanos, qui omnes ſuas leges, ſuámque eruditionem, quanta fuit, Græcis debebant; ut Latinè doctus nemo haberi queat, qui in Græcis litteris hoſpes ſit. Latini Scriptores ſcatent vocabulis & loquutionibus Græcis, quæ niſi intelligantur, ne Latina quidem ſatis intelligi poſſunt. Pleraque artium vocabula Græca ſunt, quòd à Græcis artes acceperint Romani; & Poëtæ præſertim Helleniſmis uſquè adeò ſunt referti, ut eorum Interpretes eruditiores paſſim

ad Græcam Linguam confugere necesse habeant.

2. Itaque, quod solet à peritioribus Magistris fieri, Juventutem statim ac Latinæ Linguæ elementa hausit, operam dedisse Græcæ volumus; ut cùm accedit ad Poëtarum lectionem, possit subsidio Dictionarii Græcum Scriptorem ex facilioribus intelligere. Hoc posito fundamento, quo initia Linguæ continentur, quomodo sint ulteriora studia instituenda docebimus; si hoc priùs monuerimus, cavendum esse ne putemus, priusquàm lectionem Scriptorum Græcorum adgrediamur, Grammatica omnia præcepta memoriæ mandanda. Plerique ad hunc scopulum impingentes; Græcæ Linguæ studium, hac sola de causa, ab ipso limine abjiciunt; quod illis, aliâ insistentibus viâ, alioqui feliciter fortasse cessisset. Nempe, semel nominum declinationibus & verborum inflexionibus adcuratè memoriæ mandatis; Anomaliæ, aliáque difficiliora paullatim, crebrâ & adtentâ lectione, in qua subinde occurrent, ediscentur. Uti hanc in rem licet *Angeli Caninii Hellenismo*, & *Thesauro Grammatico Pet. Antesignani*, ab *Alex. Scoto* aucto, in quo Anomaliæ omnes expediuntur, possúntque in copiosissimo indice quæri. Sunt & alii hujuscemodi libri, quibus, prout ad manum erunt, uti poterunt adolescentes.

3. Neque hoc prætermittendum, non esse initio conandum quidquam, sine versionis Latinæ subsidio, legere; sunt enim in primis conatibus omnia, quantùm fieri potest, quàm fa-

facillima efficienda. Prudens est monitum * *Quintiliani, in primis cavere oportere, ne studia qui amare nondum potest oderit; & amaritudinem semel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.* Scio me loqui contra sententiam virorum doctissimorum, qui interdum graviter conquesti sunt, quòd versiones Latinæ è regione Græcorum adderentur; quibus aiebant impediri Studiosos, ne Græca legerentur. Sed, pace tantorum virorum, multò minùs legerentur Græca, sine translationibus, quàm iis additis leguntur; cùm certum sit plerosque iis indigere, ut Græca legere possint, & præsertim quidem Poëtas, & inter Poëtas, Tragicos. Non sunt fingendi homines, quales non sunt, non erunt; sed eorum utendum ingeniis, prout sunt. Nescio etiam annon & odiosus quidam fastus, ac invidia erga alios parum laudabilis, eas querelas illis suggesserint. Dum enim se versionibus nequaquam egere aiunt, & à lectione Veterum eos remotos volunt, qui iis indigent; se aliis multùm antistare gloriantur, & sibi solis eruditionis suæ fontes patere cupiunt. At per eos sæpe factum est, ut spretæ sint Litteræ, cùm tantis difficultatibus septæ viderentur, ut fructus non essent cum iis æquiparandi. Atque hæc obiter. Verùm eò usque versione abuti non licet, ut nihil quæratur in Dictionario, aut credatur versioni de conjugationis inflexione. Nulla prætermittenda vox est, quæ an radix sit, nécne, nesciatur; nullum verbum, cujus modus, tempus aut thema igno-

* *Inst. Or. Lib.* I. *c.* I.

ignoretur. Verſio hunc uſum ſolum præbere debet, ut ejus ope voces jam quæſitas, ſed ex memoria elapſas, in eam denuò faciliùs revocemus; útque adjumento ſit ad conſtructionem, & verborum themata invenienda. Hac ratione fiet ut haud difficulter, cùm vocum ſignificationes, tum etiam inflexiones memoriæ infigamus; útque tandem verſione facilè cárituri ſimus.

4. Præterito ſæculo XVI. viri eruditiſſimi *Melchior Wolmarus*, *Gulielmus Budæus*, & *Joachimus Camerarius* cœperant Græcæ Linguæ ſtudia ab *Homeri* lectione; ſed poſtea eos præpoſteri ſui ordinis pœnituit, cùm proſæ Scriptorem legere adgreſſi videbant ſe, poſt exantlatum laborem immenſum, faciliores Scriptores non intelligere. *Joſephus* quidem * *Scaliger* ait ſe, vix lectâ Grammaticâ Græcâ, intra viginti tres dies totum perlegiſſe *Homerum*; ſed hoc, ſi verum eſt, non eſt cujusvis tentare, nec Judicium ejus ubique ſequendum. Licèt enim in rebus, ex memoria & lectione pendentibus, excelluerit; nec Judicio, nec arte ratiocinandi tantopere vir alioqui ſummus valuit.

5. Igitur, propter rationes adlatas, à proſæ Scriptoribus & quidem facilibus initium faciendum. Legi itaque poſſunt *Polyæni Stratagemata*, qui Scriptor ſub *Marco Aurelio* vixit, facilſque & perſpicuo ſtylo artes varias, à præſtantibus Imperatoribus in bello adhibitas, prodidit. Brevitas Capitum quieſcendi etiam gratas moras incipientibus præbet. Ea-

* *In Ep.* I. *ad Jan. Douzam.*

Eadem de ratione, conjungi ei poteſt *Ælianus*, qui *Varias Hiſtorias* & *Hiſtoriam Animalium* eleganter ſcripſit, præſertim poſterius opus; nam prius videtur imperfectum reliquiſſe. Sequi poteſt hoſce *Lucianus*, qui præter Dialogos, multos alios libellos utiles ſcripſit. Atticæ ſanè dictionis puritate, & ipſâ etiam argumentorum facilitate præſtat; ſed optandum eſſet hominem Epicureum verecundiorem fuiſſe, in verbis ſaltem, nec obſcœnos amores paſſim miſcuiſſe. At ſeligi poterunt initio *Dialogi mortuorum*, & *Deorum*, in quibus pauciora ſunt talia, tum Liber *de ſcribenda Hiſtoria*, aliſque ſimiles. Huic ſubnectendum cenſerem *Ariſtophanem*, qui Attico lepôre, ſimplicíque & eleganti ſtylo adeò excellit; ut primus omnium legi deberet, niſi obſcœnitatibus nimiùm abundaret. Sed hoc fuit vitium ſæculorum illorum, iis omnibus familiare, qui caſtigatis moribus non fuerunt. Attamen legi poſſent, exceptis verſibus haud ita multis, tres priores Comœdiæ *Plutus*, *Nubes*, & *Ranæ*. Sed nec malè huic ſubſtituantur Excerpta ex veteribus Comicis, quæ ab *Hug. Grotio* verſa ſunt, * & Græcè ac Latinè edita Lutetiæ; vel ſi is liber, qui rarior eſt factus, comparari nequeat, *Menandri* & *Philemonis* fragmenta, quæ inde excerpſimus, vertimus, notuliſque illuſtravimus. Nihil elegantius, ad Ethicam quod adtinet, legi queat; nec ſi vitioſa ad nos pervenerunt, nec omnia adcuratè emendari potuerunt, ideò minoris facienda ſunt, dum me-

* In 4. an. 1626.

melius nihil nobis ſuppetit. Violentis & audacibus conjecturis graviora fiunt vulnera Antiquitati, iis quæ longinquitati temporum, aut inſcitiæ librariorum debentur. Sed nec omittenda *Cebetis Thebani* pulcherrima eruditæ Tabulæ explicatio, quæ tandem è MS. integra Græcè edita eſt, cùm Latinè tantùm, à *Lud. Odaxio* olim verſa, exſtaret. Hæc poteſt, imò debet, ſæpiùs relegi, quòd argumentum utiliſſimum ſimplici, & nitidâ ſimul dictione perſequatur. Huic ſubjungentur *Theophraſti* Characteres Ethici, cum *Iſ. Caſauboni* notis; unde Græcorum vitia & virtutes multæque Conſuetudines, Opinioneſque optimè cognoſcentur. Dignus eſt etiam is liber, ut & *Caſauboni* Commentarius, qui ſemel, iterúmque legatur. Addent ii, quibus ejuſmodi lectio placebit, Dialogos *Æſchinis*, à nobis editos, quibus vix quidquam elegantius, apud Veteres Platonicos, fuit.

6. Hinc hauriri poterit, ut hoc obiter dicam, cognitio particularum indeclinabilium ἀλλὰ, μὲν, ᾗ, οὖν, δὴ, γὰρ, & ſimilium, quæ Attici ſermonis elegantiam condiunt; & quarum niſi vis intelligatur, non modò gratia orationis perit, ſed ſenſus etiam ſæpe ei adfingitur alienus. Sæpiſſimè illæ particulæ, apud Atticos, παρέλκουσι; hoc eſt, ad ſenſum nihil pertinent, licèt numeroſiorem orationem quodam modo efficiant, & neſcio quid elegantiæ addant; nec poſſunt in aliam Linguam verti, particulis quarum ſignificationi paſſim reſpondent. Exempli cauſâ, ποτὲ quod

quod significat plerumque *olim*, *aliquando*, apud Atticos, interdum planè abundat, præsertim cùm additur voci τίς interroganti; nec Latinè potest verti, nisi expletivâ etiam particulâ *tandem*, τίς ποτε, *quis tandem*? *Aristophanes* in Pluto, non procul ab initio:

Πρὶν ἂν φράσῃς μοι τίς ποτ' ἐστὶν οὑτοσὶ,

antequàm mihi dixeris quis tandem hic sit. Subinde talia occurrunt, & plura collegerunt *Henr. Stephanus & Rob. Constantinus*, in Lexicis. Existimo autem peccatum esse in hac particula, initio *Cebetis*, ubi legimus οὐκ ἠδυνάμεθα συμβαλεῖν τίνες καὶ πόθεν ἦσαν, *non poteramus conjicere quænam & unde essent*, fabulæ, nempe, in Tabula pictæ. MSS. omnes, ut testatur nuperus ejus editor, habent ΠΟΤΕ, nam πόθεν est ex conjectura *Hieron. Wolfii*, quæ è contextu meritò in ultima editione ejecta est. Attamen superest, nisi fallor, mendum, quod inde ortum est quòd Librarii nescirent quid sibi vellent τίνες ποτὲ, qua de causa καὶ interposuerunt; cùm hoc unum vellet *Cebes*, *quæ tandem essent hæ fabulæ*? Sic postea, ubi τῷ καὶ nullus esse locus poterat, quo factum ut intemerata *Cebetis* verba ad nos pervenerint, bis legimus τί ποτε; *quidnam tandem*? Ita & ἀλλὰ non potest semper reddi *sed*, ut *adversativam*, sicut Grammatici loquuntur, vim habeat; neque γὰρ *enim*

enim aut *nam*, quod adtentè legenti memoratos jam Scriptores paſſim liquebit. Hoc cùm alii etiam, licèt minùs frequenter, factitarint, multùm ad omnis generis Scriptores Græcos intelligendos conducet. Ipſum Novum Teſtamentum, præſertim Pauli Epiſtolas, nemo ſatis intellexerit, niſi hoc norit. Series enim orationis iis particulis continetur, quas proinde, niſi adſequaris, oratio ipſa laborat. Ita Rom. X, 8. ſi voculam Ἀλλὰ vertas *ſed*, nullus erit ſenſus; neque enim quod in illo commate dicitur opponitur antecedentibus. Vertendum Latinè: Ἀλλὰ τί λέγει; *quid præterea dicit*? Ejuſdem Cap. Verſ. 17. Ἄρα vertendum eſt *ſanè*, *certè*, non *ergo*; alioqui ſenſus eſt intricatiſſimus.

7. Hiſce Scriptoribus lectis, pergendum erit ad *Xenophontis* libros Hiſtoricos, quorum dictio, ſuaviſſimâ ſimplicitate condîta, admirationi præſtantiſſimis totius Antiquitatis viris fuit; à quibus dictus eſt * *Muſa Attica*. Cicero quoque, † *Xenophontis voce Muſas quaſi loquutas*, ait. Subjungendi erunt libri Philoſophici, quos argumentum non adſuetis paullò obſcuriores reddit. Inde legendi erunt *Herodoti*, qui pater Hiſtoriæ dicitur, libri; in quibus mira quoque ſimplicitas, & elegantia Ionicæ Dialecti haud minùs enitet, quàm Atticiſmus in *Xenophontis* operibus. De hiſce duobus Scriptoribus, idem, ad Græcam Linguam quod adtinet, poſſumus dicere, quod

* *Diogen. Laërt.* in ejus vita, ſeu L. II. §. 57.
† *In Oratore*, Cap. 19.

quod *Quintilianus* de *Cicerone*, ad Latinam respiciens, dixit; nempe, quò magis *Herodotus* & *Xenophon* Studiosis placuerint, eò magis eos in Græca Lingua profecisse. Qui nondum illâ elegantiâ capiuntur, nondum Linguam satis adsequuntur. Est & alius Scriptor Atticus, masculâ eloquentiâ celeberrimus, *Thucydides*, sed cujus eloquutio durior & obscurior multò est, attamen lectu dignissimus.

8. Qui eò usque processerint consiliis nostris non indigebunt, de delectu Scriptorum faciendo; nec multùm laborabunt in lectione Oratorum Atticorum *Isocratis*, *Demosthenis* aliorúmque, nisi ubi nova quædam vocabula forensia occurrent, quæ laborem etiam eruditis facessunt. At non debebunt prætermittere lectionem *Platonis*, cujus Philosophia, pulcherrimâ dictione expressa, tanto in pretio apud Veteres fuit; ut innumeros admiratores, non inter Ethnicos modò, sed etiam Judæos & Christianos invenerit; quo factum ut ejus dogmata latissimè olim sparsa fuerint, inter trium Religionum cultores, nec pauca etiamnum hodie apud nos eorum maneant vestigia; quod proclive esset ostendere, si res esset hujus loci.

9. Monebimus potiùs, quod memoria pænè elapsum initio dictum oportuit, ante lectionem Græcorum Scriptorum, esse inquirendum in Græciæ Consuetudines, quantùm id fieri poterit. Respublicas Græciæ, & præcipuos mores tradidit *Ubbo Emmius* in sua Græcia, quem juvabit legisse. Est etiam *Ar-*

chæologia Attica Anglicè scripta, nescio an & in alias Linguas versa, * à *Francisco Roo*. Hæc quamvis in multis jejuna, nec satis adcurata, poterunt tamen tironibus usui esse. Postea in lucem publicam prodiit Archæologia Græca adcuratior & copiosior V. C. *Joannis Potteri*, in Antiq. Græc. Vol. XII. Sed in hisce antiquitatibus eruendis, præ ceteris, desudavit *Joannes Meursius*, cujus Scripta optandum esset in unum Corpus colligi, & quæ ad Græciæ Antiquitates pertinent, in Juventutis gratiam à viro docto in Epitomen redigi; sunt enim vastiora, quàm in initio legi queant. Itaque *Ubbone Emmio*, aut alio qui primus occurret, utendum erit, donec utiliorem aliam operam præstet vir quispiam eruditus. Post primam hujusce Operis editionem, edi Lugduni Batavorum cœpit *Thesaurus Antiquitatum Græcarum*; cujus posteriores Tomi, facto initio à quarto, doctissimorum virorum hisce de rebus Commentarios complectuntur. In qua collectione, Antiquitatum Græcarum studiosi invenient quæ difficillimè antea sibi comparare potuissent; quamvis multa illic quoque abundent & desint, nec satis diligenter sint edita.

* Londini in 4. 1637.

§. II.

§. II.

Poëtæ.

1. POSTQUAM satis versati erimus, in prosæ orationis Scriptorum lectione, ut nobis voluptatem, non molestiam dumtaxat, facilitate suâ pariat; deveniendum tandem erit ad Poëtas. Inter eos non numeramus, propter adlatas rationes, ubi de Latinorum Poëtis loquuti sumus, Comicos, qui prosæ propiores versus ediderunt. *Homerus* itaque & *Hesiodus* primi omnium erunt legendi, quòd facillimi sint Poëtarum Græcorum; argumentum enim (si excipias librum qui *Opera & Dies* ab *Hesiodo* inscriptus est) elegerunt nequaquam naturâ suâ obscurum, & facili usi dictione molestiam, structuræ obscuritate, non creant. Hæc una est difficultas, Dialectorum varietas, & inflexiones, ac mutationes Poëticæ verborum; sed hæc facilè superabitur, ope Lexicorum, in quibus omnia ejusmodi vocabula adcuratè explicata sunt, ut omnibus notum est. Præterea sunt multæ & frequentes repetitiones, quibus fit ut, si quis sex, septémve *Homeri* libros studiosè legerit, jam in iis intelligendis non multùm indigeat Lexico, útque facilè sequentes sit intellecturus; quod plus semel experientiâ deprehendimus. Utile erit, cùm initium fiet Homerici studii, evolvere * libellum inscriptum, ab ejus Scriptore *Everardo Feithio*, *Antiqui-*

* *Ed. Lugd. Bat.* 1677. in 12.

tiquitates Homericæ; ubi deſcribuntur Heroïcorum temporum Conſuetudines, ex *Homero* potiſſimùm hauſtæ. Quod quidem argumentum potuit ſanè adcuratiùs & clariùs exponi, ſed quoniam nemo alius id præſtitit, eo Catone contentos nos eſſe par eſt.

2. Præter adlatas rationes, ob quas ab horum Poëtarum lectione initium faciendum eſſe duximus, hæc eſt non contemnenda; quòd omnium qui ſuperſunt antiquiſſimi ſint, & ex eorum * fontibus ſequentium ætatum Poëtæ certatim plurima hauſerint. Multò autem meliùs intelligimus quæ ſunt aliunde deſumta, cùm ſcimus unde ſint mutua accepta, quàm cùm id nobis latet. Sæpe enim adluſio quædam obſcurior eſt, ad ea quæ dicuntur à Scriptore, qui primus iis uſus eſt; in qua adluſione totus eſt orationis lepos, qui niſi ſentiatur, ipſa res non ſatis intelligitur. Atqui animadverti non poteſt, ab iis, qui rem in ipſo Poëta non legerunt; ut ii norunt quibus ejuſmodi adluſiones, inter legendum, occurrerunt. Huc etiam accedit, quòd & proſæ Scriptores paſſim ad *Homerum* & *Heſiodum* reſpiciant, & vix poſſint intelligi, innumeris in locis, niſi in Poëtis legerimus quæ ab iis proferuntur. Eſt aliud quoque, quod obſervatu indignum non eſt; nempe, neminem ſatis intelligere quare *Homerus* tantæ fuerit admirationi Veteribus, niſi, magna ſaltem ex parte, ab eo perlectus fuerit. Commiſit nonnulla peccata contra Poëmatis Epici leges, & ve-

* Vid. *Æliani Var. Hiſt.* Lib. XIII. c. 22. & *ad eum Intt.*

verisimilitudinem, quæ videntur iis qui Poëtam non legerunt, cùm narrantur, adeò absurda; ut contemni debuisse censeatur, útque judicium totius Antiquitatis in dubium vocetur. Exempli causâ, Iliadis Lib. VI. in medio prælio, dum acerrimè Trojani à Diomede urgentur, auctor est Helenus Hectori, ut in Urbem eat, matri dicturus vovendum esse peplum Palladi, si fortè Trojanis placetur. Obsequitur Hector, & multùm temporis absumit, in colloquendo cum matre, cum Helena, cum Paride, cum Andromacha, qui ne momento quidem temporis ab exercitu abesse debuit. Hoc certè peccatum est in Poëta, qui artis tamen militaris peritus fuisse censetur, ingens; at si quis eos sermones legat, in quibus tempus terit Hector, præsertim cum Uxore, peccati Poëtæ illico obliviscetur; tanta enim est eorum dulcedo, & elegantia, támque vividæ imagines, ut regularum Artis oblitus, & Homericis versibus, quasi carmine magico, delinitus, lætaturus sit ita peccasse *Homerum*, & exclamaturus potiùs; felix peccatum, quod elegantes adeò versus nobis peperit! *Homerum* nuper Cantabrigiæ edidit *Josua Barnesius*, vir doctissimus, itáque Poëtam & priscum ejus Scholiasten emendavit, nulla ut emendatior sit editio. Nos verò *Hesiodum* in lucem quoque emisimus, in quo præter *Lectiones Grævianas*, multa ad fabularem historiam pertinentia, in notis ad Theogoniam, exposuimus.

3. Post *Homeri* & *Hesiodi* lectionem, poterunt adiri reliqui Heroïci carminis Scripto-

res, & in primis *Apollonius*; qui, in *Argonauticis*, antiquissimam Historiam persequutus est. Optandum esset doctum quempiam virum eum Poëtam denuo vertere, & notis eo dignis illustrare; *Jeremiæ* enim *Hoelzlini* versio inficeta & barbara est, nec notæ meliores. At Scholiastes Græcus egregius & lectu, si quis alius, dignus. Nec prætermittendus *Callimachus*, quem doctissimo commentario illustravit vir summus *Ezechiel Spanhemius*. Debent etiam studiosè legi *Bucolici* Poëtæ *Moschus*, *Bion* & *Theocritus*, ad quorum Doricam Dialectum intelligendam non parum proderit *Æmilii Porti* Lexicon Doricum. Initio enim ejusmodi subsidiis utendum est, modò semper omnes voces derivatas ad Radicem referamus; neque enim hoc parum, cùm ad memoriam, tum ad vim vocum adsequendam prodest. Utile tamen etiam erit ex Grammatico petere præcipuas Dialecti Doricæ regulas, ne vel minimæ voculæ negotium facessant. Horum Poëtarum editiones variæ sunt, sed omnium optima est *Heinsiana*, cum Scholiis Græcis, & observationibus *Jos. Scaligeri*, *Is. Casauboni*, ac *Dan. Heinsii*; quorum tamen hic, dum acumen perpetuò sectatur, sæpe inanem quamdam ἀκρίβειαν ostentat.

4. Post Bucolicorum Poëtarum perlecta volumina, adeundi erunt Tragici, inter quos primas tenet, cùm ceteris dotibus, tum facilitate eloquutionis, *Euripides*; cujus etiam quot sunt versus, tot esse sententias, seu γνώμας, *Cicero* meritò dixit. Hunc sequetur *Sophocles*, *Sophoclem Æschylus*, qui durior & auda-

audacior eſt, & minorem multò adhibet artem. *Euripidem* eruditis notis illuſtravit *Barneſius*, antea laudatus, Æſchylum *Thom. Stanleius*; *Sophocles* ſimilem curam etiamnum exſpectat. Poſtremus omnium legendus erit *Pindarus*, qui ipſum *Æſchylum* dithyrambis ſuperat, & duritiem ſtyli præ ſe fert, nulli, niſi Linguæ peritiſſimis, concoquendam. *Pindarum* illuſtratum olim dederunt *Joan. Benedictus* & *Eraſm. Schmidius*, quorum tamen induſtriæ multùm addiderunt viri docti, qui eum Poëtam Oxonii non ita pridem pulcherrimè ediderunt.

5. Plura non addam, quia quicumque huc uſque progreſſus erit, duce viæ nequaquam opus habebit. Potuiſſem multò plura Poëtarum recenſere nomina, ſed ambitioſo indice abſtinendum duxi; quia quæ tacui ſatis nota erunt iis, qui nominibus adpellatos evolverint. Præſtat monere, cum lectione Poëtarum, conjungendum eſſe Artis Poëticæ ſtudium; niſi enim leges Artis aliquo modo norimus, non ſatis intelligimus finem Poëmatum, peccata, aut eruditionem Poëtarum; quo fiet ut certa hiſce de rebus ferre nequeamus judicia, aut cum tædio legamus, quæ legum Artis peritis ſummam admirationem ac voluptatem creant, vel admiremur quæ vituperanda ſunt. Cùm multi hac de re ſcripſerint, duos potiſſimùm ceteris prætulerimus; quorum alter eſt *G. J. Voſſius*, qui *Inſtitutiones Poëticas* Latinè ſcripſit: alter verò Gallus, nomine *Renatus le Boſſu*, * qui *de Carmine Epico* elegans

E 4 volu-

* *Traité du Poëme Epique* à Paris 1675. in 12.

volumen Gallicum publici juris fecit. Accedere tamen ad hos poterit Poëtica *Aristotelis* in Gallicam Linguam translata, & à viro eruditissimo *And. Dacerio* Commentario illustrata.

6. Posset hîc aliquid subjungi de Fabulis, quæ Poëtarum argumentum sunt; sed res ampliorem disputationem, quàm institutum nostrum patitur, postulat. Monebimus tantùm eos errare, qui credunt eas omnes esse à Poëtis inventas; cùm plerumque nihil sint, præter antiquam Historiam Græciæ, exornatam quidem illam, vel potiùs depravatam figmentis, sed non prorsus confictam. Antiquissimæ Historiæ narrabantur versibus, & cùm eorum dictio scateret tropis & figuris, hinc factum ut propriè intellecta, aut alieno sensu explicata pepererit figmenta plurima, quibus postea datâ operâ à Poëtis alia adjecta sunt. Præterea cùm Pelasgi, aliique Græciæ antiquissimi incolæ Linguâ Barbarâ, hoc est, ad Hebraïcam accedente uterentur, quæ postea Lingua intercidit; vetustissimæ eorum narrationes, perperam intellectæ, in absurda mendacia passim mutatæ sunt. At Veritas non est ubique adeò in illis occulta, quin magna ex parte figmentorum involucris liberari possit, si rem quis seriò adgrediatur; * quod experti dicimus, & facilè possemus pluribus ostendere. Hoc observari debuit, ne deliros censeamus Poëtas, quòd fabulas tanto studio narrant; & Oratores infirmitatis Judicii insimulemus, si quando ad eas adludant.

C A-

* *Vide explicationem Fabulæ de Harpyiis in Diss. De Statua Salina, & notas ad Theogoniam Hesiodi.*

CAPUT IV.

De Methodo in Hebraïcæ Linguæ studio observanda.

§. I.

Lectio Vocum.

1. PRIUSQUAM de Methodo Hebraïcorum studiorum agamus, observandum est esse prorsus necessarium iis, qui Novi Testamenti libros penitùs intelligere optant, cujus reï hæ sunt rationes. Religio Christiana non est ita cœlo integra delapsa, ut nullam rationem habeat Religionum, quæ antea erant, sed omnia nova hominibus adferat. Contrà est veluti Religionis Judaïcæ surculus, at ipso trunco longè major ac viridior. Addit quidem Judaïcæ multa, & iis interdicit Christianis, quæ in Judæis à Deo, propter ejus populi σκληροκαρδίαν, tolerata fuerant; attamen nonnullis Judaïcæ Religionis dogmatibus inædificat, & ab hominibus, in Judaïca Religione educatis, & ad Judæos à Deo missis, primùm constituta est; unde fit ut in eorum libris, perpetuæ sint ad Judaicas leges, ejusdémque Gentis prisca Scripta adlusiones. Præterea qui Novum Testamentum scripsere, Græcis quidem usi sunt vocibus, sed eloquutione Chaldaïca; quòd hæc Lingua tunc temporis in Judæa, inter Hebræos, in usu

majore esset, quàm Græca; ita ut plebs, alisque Judææ incolæ eâ Linguâ Hellenismum, qui à Seleucidis & Lagidis eò fuerat illatus, inficerent. Itaque ad intelligendum Novum Testamentum, aliquâ cognitione Chaldaïsmi, aut Hebraïsmi, qui ejusdem Linguæ duæ fuere Dialecti, opus est.

2. Huc accedit quòd omnes rationes, quæ suadent Historicorum Græcorum & Latinorum lectionem utilem esse, imò validiores, pro Hebraïcorum Scriptorum lectione militent. Quod quia per se manifestum est, à nobis pluribus non probabitur.

3. Quoniam autem solent juvenes, ætate demum grandiores, animum adpellere ad Linguæ Hebraïcæ studium; hîc, ut in Græca & Latina Lingua fecimus, non statuemus elementa jam esse nota, sed ab iis incipiemus. Primùm litteras Hebraïcas adspicientes terrent ductus absimiles planè litteris, quas novimus; licèt certum sit Græcas, ex quibus Latinæ, à charactere Phœnicio ortas esse; characterem autem Phœnicium, qui vulgò Samaritanus dicitur, initio eumdem cum Assyrio, quo nunc utuntur Hebræi, fuisse. Ita, labente tempore, & divisione populorum, mutatur figura litterarum. At facile est Consonantium primùm figuram discere, si Alphabethum Hebraïcum aliquoties exscribatur. Vocalium cognitio, utpote pauciorum, multò facilior est, & statim ac adtentè expensa est, & sonum Consonantium, descriptione Alphabethi, didicimus, brevi exercitatione lectio proclivis evadit.

4. Vo-

4. Vocales antiquis Hebræis in pronunciatione quidem usitatæ erant, cùm sine iis nulla vox efferri possit; sed inter scribendum nullas earum figuras adponebant, ut copiosè contra *Joan. Buxtorfium* probavit *Lud. Capellus*, in *Arcano Punctationis*, ejúsque *Vindiciis*. Sed cùm Lingua Hebraïca jam dudum intercidisset, nec legerentur Hebraïci Codices, nisi ab iis, qui eam lectionem difficulter πατροπαραδότῳ traditione didicerant; docti quidam viri, fortè *Tiberienses Massorethæ*, quadringentis minimùm post Christum annis, figuras vocalium invenerunt; ne ob nimias Judæorum migrationes, traditio illa, quæ jam multas mutationes passa erat, tandem prorsus intercideret. Sed quoniam inventio illa non simul ac semel, neque tota ab iisdem hominibus videtur perfecta; & præterea semper morosi & reconditioris nescio cujus doctrinæ jactatores fuere Rabbini; leges lectionis impeditiores sunt, & scatent exceptionibus, præter multitudinem inutilem vocalium; cùm satis fuissent quinque breves & quinque longæ, eæque distinctis figuris notatæ. Eodem modo hac in re se gessere Rabbini, ac Rhetores Græci in tradendis artis suæ præceptis; * *ne parum multa scisse viderentur, ea conquisiverunt quæ nihil adtinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur*, útque proinde majore in pretio haberetur.

5. Verùm illis incipientes terreri non debent; primùm enim non discitur Lingua Hebraïca, ut inter loquendum, aut in scribendo usui

* *Script. ad Herennium* Lib. I. c. I.

usui sit, sed tantùm ut intelligatur; quam in rem non multùm confert morosa pronunciatio, adeò ut non necesse sit hac de re nos nimis anxios esse. Secundò, si vel adcuratissimè, ex hodiernis regulis, quis voces efferat, non est putandum eum ex veterum Hebræorum more pronunciaturum; ut adparet vel ex nominibus propriis, quæ aliter à Massorethis, quàm à Septuaginta Interpretibus, Novi Testamenti Scriptoribus, aliisque etiam Recentioribus, lecta sunt.

6. Itaque primùm missâ illâ multiplici regularum, tot exceptionibus laborantium, cognitione, quæ paullatim poterit adquiri, initio hoc tantùm observandum; Consonantem, sub qua est figura Vocalis longæ, constituere semper cum sua Vocali syllabam, ut פָּקְדִי *pha-kedou*; contrà verò brevem Vocalem Consonantem, sub qua est, conjungere cum sequente, ut syllaba constet duabus Consonantibus, ut פַּקֵּד *phakked.* Hoc tamen in brevi Vocali non ita perpetuum est, quin interdum cum Consonante cui subjacet syllabam constituat; sed quando hoc usu venit, non potest aliter pronunciari vox à legentibus, ut nullus sit peccato locus. Rectiùs nihilominùs fecissent Massorethæ, si constantiores fuissent. Malè etiam fecerunt, quòd *Camets magnum* à *parvo*, si aliter efferri debuit, diversitate figuræ constanter non distinxerint. Sed hoc tenendum est semper esse magnum, cùm potest cum unica Consonante, cui subjacet, syllabam efficere; cùm verò aliter pronunciari nequit syllaba, nisi duæ Consonantes jungan-

gantur, esse parvum; ita in פָּקְרוּ magnum est, in צוֹרָם *tsourom* est parvum, quia *Mem finale* necessariò conjungitur cum ר *Resch*. Sunt qui velint excipi terminationem in ה, ut רָמָה *Ramah*, sed seu excipiatur, seu non excipiatur, perinde est. Imò ad omnes illas inanes difficultates resecandas, præstaret fortè figuram ׳, aut semper τȣ O sonum obtinere, aut pronunciari semper A; quandoquidem nominum propriorum quædam sub quibus est, ad eam syllabam quod adtinet, modò per O efferuntur apud Veteres Interpretes, modò per A; quod quomodo in aliis vocibus usurpatum fuerit cùm ignoremus, nec hoc faciat ad intelligentiam Linguæ, negligi prorsus id discriminis possit.

7. Ad vitandam molestiam distinctionis Vocalium in breves, & brevissimas, duo tantùm observanda: 1. *Scheva simplex* numquam esse pronunciandum, nisi cùm aliter vox ore efferri nequit; quod evenit ubi Consonante, cui subjectum est, inchoatur syllaba, ut in voce פָּקְדוּ *phákedou*. Vel si id discrimen non adrideat, & confundi placeat sonum *Camets magni* cum *parvi* sono, legenda erunt vocabula, quasi nihil esset sub Consonantibus, sub quibus est *Scheva*, ut fit apud Syros. 2. *Scheva compositum* non esse sono distinguendum à brevibus Vocalibus, quibus constat. Accentuum nulla planè habenda est ratio, quippe qui sint sine causa inventi ab hominibus, quibus Linguæ legitima *accentuatio*, si ita loqui licet, æquè erat ignota, ac nobis; imò qui ne accen-

centuum quidem naturam norant, quippe qui ope unius, ejusdémque accentûs Vocalem longam in brevem, & brevem in longam, mutant.

8. Objicient qui Rabbinos nimis mirantur, ita futurum ut non pronunciemus, ut illi solent; quod verum est. At non minùs verum, legitimam & antiquam pronunciationem illis non magis notam fuisse, quàm nobis. Et cùm illa nihil ad Linguæ intelligentiam faciat, nihil intereſt utro modo pronunciemus; nisi quòd facilior sequendus est, ne inutili difficultate nos impediamus.

9. Itaque missis Rabbinis, statuendum etiam est, nullam rationem esse habendam τȣ̃ *Dagesch*, nisi cùm litteram duplicem facit; quod numquam fit, nisi antecedente Vocali brevi. Grammaticorum distinctio est profecta ex Rabbinorum vano ingenio, qui illa distinctione imperitis persuadere voluerunt, se tenere pronunciationem Linguæ Hebraïcæ, non minùs quàm cùm vigebat, quod falsum & absurdum est; ut constat, cùm ex nominibus propriis, tum ex re ipsâ; soni enim non possunt, sine mutatione, per plura sæcula servari.

10. Ceterùm si quid hisce Regulis contrarium occurrit, quod rariùs fit, id quasi punctationis mendum habendum est, non quasi exceptio. Postquàm enim Regulæ inventæ sunt, quæ naturâ ipsius pronunciationis nituntur, quales sunt antecedentes; non est putandum Librariorum errores, aut Rabbinorum inconstantiam, debere exceptiones in iis

pare-

parere; quod sanè faciunt qui Anomalias omnes, quæ occurrunt in Codice Hebraïco, totidem esse exceptiones volunt. Idem est, ac si unicus superesset Latinus Codex, atque ex eo Codice Regulas colligeremus Linguæ; ita ut licèt passim observassemus vocem *Homo* habere in plurali *homines*, alicubi tamen occurreret, culpâ Librarii, *humanes*, & hoc adnotaremus, quasi exceptionem Regulæ.

§. I I.

Monita de cœteris Grammaticis Regulis.

1. POSTQUAM in Lectione satis exercitati erunt Hebraïcæ Linguæ studiosi, ad sequentes Grammaticorum Regulas accedant oportet, adhibitis hisce cautionibus. Prima est ut sciant potissimas tantùm esse tenendas, quales sunt primùm Regulæ de terminationibus pluralium & quæ ad *statum constructum*, & *absolutum*, ad nomina quod adtinet, distinguendum, necessariæ sunt. Farraginem illam mutationis punctorum, quæ superstitiosè tradi solet, omittant oportet. Si enim necessaria esset, usui tantùm scribentibus foret, & sunt plurima fortè in eo Librariorum menda, aut Massoretharum oscitanter punctantium errores, quæ à credulis Grammaticis veluti consecrata sunt.

2. Ad Verba quoque quod spectat, sunt regularia, & generalia tantùm de *quiescentibus*

bus & *defectivis* tenenda ; cùm enim quæ ab iis discedunt , an veræ Anomaliæ sint , an menda scire nequeamus , non opus est ut in iis discendis nos excruciemus. Præterea tot sunt , ut nonnisi usu disci queant ; quam in rem utile est habere ejusmodi Lexica , quæ illa vocabula ordine Alphabethico habent, ut quando occurrunt quæ ad Regulas commodè referri nequeunt, quid de iis censeant Grammatici sine labore discamus. Ita enim fiet , ut aliquoties quæsitam unam eamdémque vocem memoriæ haud difficulter mandemus ; modò nullam prætermittamus , sine investigatione Thematis, & Radicis ; hoc enim, ut de Lingua Græca diximus , non parum memoriam juvat.

3. Donec autem hisce tricis nos expedierimus; constanter labori incumbendum est, ut quotidie saltem aliquot Scripturæ commata legamus. Etenim continente illâ exercitatione , fit ut memoriæ meliùs insigantur voces , útque labor in dies minuatur. Incipiendum autem est , à libris facilioribus , quales sunt Historici, ut libri Mosis , Samuëlis, Regum & Chronicorum ; unde postea ad Psalmos & difficiliores libros Propheticos progrediendum erit. Primâ hac lectione, solæ spectandæ sunt difficultates Grammaticæ ; omissis omnibus aliis, quæ ad res pertinent. Primus enim ille labor eò tantùm pertinet , ut significationes verborum, quales tradi solent, cognoscamus, & Grammaticas Regulas discamus.

§. III.

§. III.

De Litterarum Hebraïcarum ulteriore studio.

1. Cum memoriæ Grammaticas Regulas mandaverimus, & quâ ratione Interpretes & Lexicographi voces Hebraïcas interpretentur cognoverimus; ulteriùs progrediendum erit, ut Linguæ illius indoles, quantùm fieri potest, perspiciatur, & Hebraïcæ antiquitates cognoscantur. Hanc in rem, cùm Libri Veteris Testamenti denuo legentur, utile erit Librum secundum *Joan. Buxtorfii Thesauri*, ubi copiosè de Syntaxi agit, & Libros III, IV, & V. *Philologiæ Sacræ Salomonis Glassii* evolvere. Conducet etiam, prout comparari poterunt, legere libros varios ad Antiquitates Hebraïcas pertinentes, quales sunt *Cornel. Bertrami Politia Judaïca*, *Caroli Sigonii* & *Petri Cunæi Resp. Hebræorum*, *Thomæ Godwini Moses & Aaron*, Anglicè ab eo editus, & in Germania ab aliquot annis Latinè versus, *Joannis Seldeni* libri *de Synedriis Judæorum*, *de Jure Naturæ & Gentium*, *Uxor Hebraica*, *de Diis Syris*, *de Decimis*, *Samuelis Bocharti Phaleg* & *Hierozoicon*, *Joannis Spenceri* opus *de Legibus Ritualibus* Hebræorum, *Lud. Cappelli Critica Sacra* & *Arcanum Punctationis* cum *Vindiciis*, *Joannis Buxtorfii* variæ Dissertationes, *Joannis Drusii* Opuscula omnia, *Salomonis Glassii Philologiæ Sacræ* reliqui libri, aliáque similia;

ubi res non Theologicè, ſed Grammaticè, diſcutiuntur; hoc eſt, ubi quæruntur Antiquitates Hebraïcæ, omiſſis ut plurimùm controverſiis hodiernis, & conſectariis, quæ inde ad conficienda Syſtemata Theologica deduci ſolent. Hæc enim ſtudia ſunt alîus planè generis.

2. Jam non erit in Lexico Buxtorfiano, & recentioribus verſionibus dumtaxat, ut primâ lectione fit, hærendum; ſed Textui Hebraïco conjungenda erit verſio LXX. Intt. & Vetus Latina, adjectis fragmentis aliorum Veterum Interpretum, quæ à *Joanne Druſio* collecta, & notis illuſtrata ſunt. Hinc enim hodiernarum verſionum, quæ ferè ex recentiorum Judæorum interpretamentis, & Theologicis præjudiciis hauſtæ ſunt, cognoſcuntur plurima peccata. Utiles etiam ſunt *Conradi Kircheri* Concordantiæ Verſionis τ͂ LXX, in quibus uno intuitu cernere eſt quot variis rationibus οἱ LXX. unumquamque vocem verterint.

3. Qui in hiſce eo, quo par eſt, ſtudio verſabuntur, animadvertent facilè multa eſſe, adeóque longè plura, quàm vulgò cenſentur, quæ cùm in Lingua Hebraïca ſummatim conſiderata, tum in Libris Veteris Teſtamenti intelligi nequeunt. Cujus rei hæ ſunt rationes, 1. quia ſupereſt tantùm nobis unicum volumen Hebraïcum, idque non magnæ molis, quo totius Hebraïcæ Linguæ indoles & dictiones contineri nequeunt; 2. quia in hoc volumine fuerunt longi temporis labes & errata Librariorum, quæ ſenſum turbarunt, jam

jam antequàm Versiones ullæ scriberentur, negligentiâ aut difficultate exscribendi, in Textum illapsa; 3. quia sunt voces, quæ aut semel, aut pauculis vicibus occurrunt, & quidem iis in locis, in quibus nec natura rei, nec orationis series nos docent quo sensu sint accipiendæ; 4 quia constructio passim ambiguitates parit, & tempora confunduntur, nam & pauca habent Hebræi inflexione distincta, eâque subinde inter se miscentur; unde fit, ut nisi res ipsa moneat, nesciamus utrum res præterita, an futura agatur; 5. quia exceptis Ritibus Mosaïcis, & Consuetudinibus divinâ auctoritate institutis, ignoramus prorsus, aut dubiis conjecturis ex pauculis locis alias opiniones Hebræorum colligimus; 6. quia habemus eorum Historiæ brevissimam epitomen; quibus rebus, fit ut passim hæreamus, nec nos expedire possimus.

4. Ad hæc accedit, quòd certiora quæ nobis suppetunt, ad eas difficultates superandas, subsidia, sint eorum sæculorum in quibus Lingua Hebraïca dudum in desuetudinem abierat, nec aliter nisi traditione inter pauculos eruditos Judæos, nota erat. Antiquissima enim Versio omnium est ea, quæ LXXViralis dicitur, confecta regnante *Ptolemæo Philadelpho*, ducentis quinquaginta minimùm annis, post reditum è Captivitate Babylonica, in qua Linguæ Hebraïcæ usus corruptus fuerat. Hinc factum, ut necessariò plurium vocabulorum & loquendi generum significatio intercideret, unà cum Linguæ quotidiano usu; etenim eo tempore non erant eædem

 stu-

ſtudendi artes, quæ nunc ſunt. Nulla tunc habebant Lexica, nullas Grammaticas, ut ſatis adparet ex multis locis Septuaginta Interpretum, ubi unam eamdémque vocem variè admodum vertunt, & interdum ita ut nulla ſignificationum quas adhibent ulli locorum, in quibus vox occurrit, ſatis conveniat; & ubi certiſſimas Grammaticæ Regulas negligunt. Præterea in locis difficilibus adeò hæſitarunt, ut aut prorſus à verbis receſſerint, aut ſenſum ex conjectura, prout potuerunt, effecerint; quorum omnium exempla ſuppeditabunt *Notæ Criticæ Lud. Cappelli*, & Commentarii noſtri in *Pentateuchum*, & alios V. T. libros.

5. Sequentium temporum Verſiones antiquæ iiſdem vitiis laborarunt; donec tandem Judæi, meliore initâ methodo, poſt annum Chriſti milleſimum, Grammaticas & Commentarios in Scripturam adcuratiùs ſcribere cœperunt; quos poſtea ſequuti ſunt Chriſtiani. Sed cùm quidquid Judæi recentiores dixerunt, hanc in rem, nitatur vel auctoritate Maſſoretharum, vel veteribus verſionibus, vel eorum conjecturis; neceſſe eſt eos non minùs, ac cęteros Interpretes, fluctuare. Maſſorethæ enim puncta vocalia addiderunt contextui, eo tempore quo legitima linguæ Hebraïcæ pronunciatio ignota erat, & menda codicis ſui conſecrarunt; ut adparet in Pentateucho, vel ex Codice Samaritano, à quo, mendoſo licèt, multa minuta menda, quæ in Hebraïco paſſim occurrunt, abſunt. Veterum verſionum non adeò certa eſt auctoritas,

tas, ut vidimus. Conjecturæ etiam Rabbinorum, quæ hac aut ſimilibus opinionibus nituntur, Codicem hodiernum carere mendis, Linguam Hebraïcam perfectiſſimam eſſe, non poſſunt ſine examine admitti; nec pluris debent fieri, quàm Chriſtianorum in obſcuris explanandis conatus. Imò verò ejuſmodi ſunt opiniones, ut ſtare nullo modo poſſint, cum iis quæ à perito interprete fieri oportet; útque qui in ejuſmodi rebus manifeſtis peccat, nullius peccati poſſit eſſe immunis, & contemtu prorſus dignus ſit.

6. Noſtra Lexica hodierna, cùm ſint omnia inde hauſta, in multis peccent neceſſe eſt; noſtræque Grammaticæ, cùm ſint unico ex Codice Maſſorethico formatæ, ut monuimus, oportet etiam ut multis vitiis laborent. Unde colligere eſt plurimorum Interpretum hodiernorum laborem, qui nullo alio nititur fundamento, ſæpe parum utilem eſſe; quandoquidem ei fidere non licet. Itaque fatendum eſt eum conari σχεδίῃ περαᾶν μέγα κῦμα θαλάσσης, qui ſperat ſe, ſubſidiis memoratis adjutum, mediocrem adepturum cognitionem Hebraïcæ Linguæ; hoc eſt, ſe eam ita intellecturum, ut omnibus in locis, aut ſaltem plurimis, Veteris Teſtamenti, poſſit certò ſibi perſuadere ſe æquè intelligere quid Scriptores Sacri velint; ac olim, dum vivebant, ab Hebræorum vulgo intelligebatur.

7. Si quis, ſuperioribus lectis, hîc ſubſiſteret, facilè crederet ea fortè hoc animo à nobis eſſe ſcripta, ut à Linguæ Hebraïcæ ſtu-

 dio

dio Juventutem deterreremus ; cùm re ipsâ animos ei addere ad hunc laborem alacriter suscipiendum instituerimus, eúmque minuere conemur. Sed priusquàm quidpiam adgrediamur, quæ in eo occurrant difficultates probè tenendum est ; cùm ut ad eas superandas necessaria comparemus, tum ut ne, iis prætermissis, satis eruditos nos esse putemus. Videmus enim ad hæc studia plurimos accedere, & in iis etiam consenescere, qui difficultates hasce ignorant, & se hac in re eruditos putant, cùm ne viam quidem ad eruditionem tendentem norint. Non parum etiam ad certam rerum cognitionem adquirendam conducit, scire quò usque pervenire liceat; ne frustrà laboremus, aut nos id scire credamus, quod reverâ nescimus.

8. Cùm, ut Poëta ait, *sit aliquà prodire tenus, si non datur ultrà*, quamvis multùm absit ut eam cognitionem Hebraïcæ Linguæ adipisci queamus, quam Linguarum Latinæ & Græcæ multi viri docti, postremis hisce sæculis, sibi compararunt; attamen, propter rationes antea adlatas, nitendum est, ut, quoad ejus fieri poterit, eam cognoscamus. Hæc autem subsidia adhiberi possunt, præter ea quæ, ex Interpretibus veteribus & recentioribus hausta, memoravimus.

9. Cùm constet Arabicam, Chaldaïcam & Hebraicam Linguam Dialectos esse, potiùs quàm Linguas diversas: quemadmodum Ionicam, Doricam, & Atticam Dialectos; interdum, ad Hebraïcarum vocum significationem adsequendam, confugere ad vicinos Populos,

pulos, prodest. Quod fecerunt non rarò & feliciter viri doctissimi, & præ aliis quidem *Sam. Bochartus*, *Lud. Cappellus*, & *Lud. de Dieu*, quorum postremus & primus enumeratis Linguis Æthiopicam etiam priscam, quæ Hebraïcæ adfinis fuit, conjunxerunt. Exempla passim in eorum libris occurrent, ut & in *Historia Æthiopica*, adjectóque ei Commentario viri celeberrimi *Jobi Ludolfi*, qui omnibus in studio Æthiopicæ Linguæ præivit, & præstitit. Nos quoque hoc ipsum non rarò, in Commentariis in *Pentateuchum*, ceterosque Veteris Testamenti libros ostendimus. Itaque si cui animus eò propendeat, memoria firma sit & vasta, ac vitæ genus patiatur, non inutiliter hisce studiis operam dederit; & ad conferendas quidem invicem hasce Linguas, multùm proderunt Lexica in quibus conjunctæ sunt, qualia *Lexicon Pentaglotton Val. Schindleri*, *Heptaglotton Edm. Castelli*, & Harmonicum *Joan. Henr. Hottingeri*. Hæc Lexica possunt esse usui etiam Linguarum illarum haud valde peritis, si modò earum lectio nota sit, cùm adfines Radices sæpe juxta se invicem collocentur. Sed tenenda quoque est, quam ipsa Grammatices elementa statim docent, permutatio litterarum adfinium.

10. Verùm hîc cavendum, ne putemus hasce Linguas ita ἐκ παραλλήλε sibi invicem respondisse, ut eædem radices eamdem in omnibus, aut similem semper significationem habuerint. Sæpe evenit ut una eadémque vox in Linguis adfinibus varia significet, ut ex Linguis hodiernis satis constat. Exempli cau-

ſâ, Linguæ Anglica & Belgica multa habent vocabula communia, quæ idem ſignificant; ſed non pauca quæ planè diverſa, quorum unicum exemplum adferam, unde de ceteris judicium ferri poterit. Apud Anglos, *underſtand* ſignificat *intelligere*; apud Belgas, *onderſtaan* eſt *moliri*, *niti*, item *ſubſiſtere*. Eâdem voce prognata *underſtanding* Anglis *intellectum* ſonat; Belgis *onderſtandt* eſt *auxilium*, *adminiculum*. Anglis *underſtanding* eſt *ſollers* etiam & *peritus*, Belgis *onderſtandig* eſt *auxiliarius*. Si interiiſſet Lingua Anglica, sſque unicus ſupereſſet liber Anglicus, & paullò plures Belgici; hi quidem ſæpe eſſent uſui intelligendo Anglico, ſed poſſent etiam in errorem interdum incautos conjicere; ut ſi vox adlata locis tantùm aliquot exſtaret, quorum ſeries tam ferret ſignificationem *auxilii* ex Belgica Lingua, quàm *intellectûs*, facilè eò delaberentur qui Belgicè ſcirent, ut *auxilium* interpretarentur. Ita Pſalm. CXIX, 34. leguntur hæc verba in tranſlatione Anglica; *Give me underſtanding, and i shal keep thy law*, cùm hæc verba ſignificent *da mihi intellectum*, & *ego obſervabo legem tuam*; verti ex Belgica Lingua poſſet, *geef my hulp*, *da mihi auxilium*. Itaque ſi quid ſimile in interpretandis Hebraïcis tentetur, magna adtentione utendum; nec ad alias Linguas umquam confugiendum, niſi cùm nihil ſani Lingua Hebraïca ſuppeditat; nec adfirmandum quidquam quaſi exploratum, quod non res ipſa & ſeries orationis manifeſtiſſimum * faciat, quod &

* Vide *Diſſ. noſtram de Opt. Gen. Int. Script.* §. X.

& alibi ostendimus. Etiam in una eadémque Lingua, lapsu temporis, mutatur significatio vocum ; quas proinde ex recentiore usu non licet semper in antiquioribus Scriptoribus interpretari , unde colligere est majorem cautionem in diversis Linguis adhibendam. Exemplum insigne ejus rei proferemus ex *A. Gellio* Noct. Attic. Lib. XIII. c. 29. *Animadvertere est* , inquit , *pleraque verborum Latinorum ex ea significatione , in qua nata sunt , decessisse vel in aliam longè , vel in proximam ; eámque decessionem factam esse consuetudine & inscitiâ temerè dicentium , quæ , cuimodi sint , non didicerint. Sicuti quidam* faciem *hominis esse putant os tantùm & oculos & genas , quod Græci* πρόσωπον *dicunt ; quando* facies *sit forma omnis & modus & factura quædam corporis totius* , *à* faciendo *dicta : ut ab adspectu* species , *& à fingendo* figura. *Itaque Pacuvius in Tragœdia , quæ Niptra inscribitur* , faciem *dixit* hominis , *pro corporis longitudine.*

> Ætate , *inquit* , integrâ , feroci ingenio , facie procerâ virum.

Non solùm autem in hominum corporibus , sed etiam in rerum cujusque modi aliarum facies *dicitur*. De ceteris ipsum fontem adeas.

11. Aliud est subsidium , quo usi sunt Interpretes omnes ; nempe , conjectura , quæ rebus ipsis & serie sermonis nititur. Sæpe enim vocibus potestatem adsignarunt , quia eam necessariò postulari loci circumstantiis putarunt. Qua in re , facillimum est falli ;

cùm plures ſenſus uni, eidémque loco convenire queant, nec nobis interdum Scriptoris ſcopus ſatis pateat. Solent autem potiſſimùm duobus modis labi Interpretes, in ejuſcemodi loquendi generibus, aut vocabulis; quòd adtendant præconceptas notiones, quas ipſi habent earum rerum, de quibus ſermo eſt; cùm ſæpe Scriptor, quem interpretantur, eaſdem non habuerit; & quòd eam ſententiam ſtatuant ſine dubio eſſe optimam, quâ poſitâ, elegantior aut validior eſt Scriptoris ratiocinatio; cùm ſæpe neque elegantiam ullam captaverit, neque demonſtrationes adferre voluerit. Verùm de hiſce copioſiùs, in ſecunda hujus Operis Parte, agemus. Ita feliciter *οἱ* LXX. Eſaiæ LII, 15. ex conjectura verterunt יזה jazzeh, *admirabuntur*, quâ ſignificatione נזה *nazah* alibi nuſquam occurrit, neque in vicinis Linguis reperitur. Hoc enim in verſu eſt *ἀπόδοσις* eorum, quæ habentur in antecedente. Senſus eſt: *quemadmodum multi piorum Iſraëlitarum clades admirati ſunt: ita multi eorum reditum admirabuntur.* Agit enim Propheta, ſenſu Grammatico, eo in loco, de piis Iſraëlitis, quamvis res multò ſublimior ſub illo cortice Grammatico lateat. Quam ſe variè hîc torſerint Interpretes, qui ſcire volet *Lud. Cappelli* notas adeat. Sed & nonnulla ſunt felicium ejuſmodi conjecturarum exempla, in Speciminibus *M. Meibomii*; nec in iis deſunt lapſus, dum loca Scripturæ conjiciendo ad rem ſuam trahere conatur.

12. Præ-

12. Præter eam cognitionem Consuetudinum & morum Hebræorum, quam, ex Sacris Libris potissimùm haustam, suppeditare poterunt Scripta virorum eruditorum, quos laudavimus; multa huc pertinentia invenientur apud Scriptores, qui de populis vicinis Hebræorum, aut victoribus verba fecerunt. Multas enim vicinæ Gentes similes Consuetudines habere solent. *Herodotus* Halicarnasseus & *Diodorus* Siculus, aliique Ægyptiorum & Chaldæorum res scripsere; unde non dubia lux multis Hebræorum moribus, ut ostendit *Joannes Spencerus*, in Opere cujus inscriptionem antea adtulimus. Idem & nos demonstravimus, in Commentario in *Pentateuchum*, multis in locis; ita ut res ampliùs in dubium revocari ab adtento & veri amante lectore nequeat. Præterea eò passim adludunt Hebræi Scriptores; nec quid velint intelligere licet, nisi res Ægyptiorum & Chaldæorum norimus. Sic Esaiæ Cap. XVIII, 2. Ægyptii describuntur hisce verbis, גוי קו קו *goi kau-kau*, ubi quis conjecerit legendum קי קי *ki-ki*, aut potiùs varietatem esse Dialecti, quâ quod per ו scribebant Hebræi id per י efferebant Ægyptii; quod sæpe fit in Linguis, vel Dialectis Orientalium. Sermo enim est de palustribus Ægyptiis, ut adparet ex eo quòd *fluvii* dicantur *diripere eorum terram*. De his autem ita *Herodotus*, Lib. II. c. 94. Ἀλείφατι δὲ χρέωνται Αἰγυπτίων οἱ περὶ τὰ ἕλεα οἰκέοντες, ἀπὸ τῶν σιλλικυπρίων τοῦ καρποῦ τὸ καλεῦσι μὲν Αἰγύπτιοι KIKI: *unguento au-*

autem utuntur Ægyptii qui circa paludes habitant, ex fructu sillicypriorum, quod adpellant Ægyptii Kiki.

13. Exſpectaverit fortè quiſpiam, ut agamus hîc de ſtudiis Rabbinicis; verùm aut hæc ad noſtrum inſtitutum non pertinent, aut quæ diximus poſſunt etiam in eam rem partim dicta exiſtimari. Sunt duplicia potiſſimùm eorum Scripta. Alia ſunt Commentarii in Vetus Teſtamentum, qui non ſunt difficiles admodum intellectu, iis qui contextum ipſum intelligunt, & mediocrem operam iis navarunt, *Rabbinico* Lexico *Joan. Buxtorfii* adjuti. Sed cùm ſint recentiorùm Rabbinorum, neque ullâ ratione conferri queant Chriſtianorum laudatis Interpretibus, qui plura multò ſubſidia adhibent, quàm Rabbinorum gens, & judicio multùm iis præſtant; nullam cauſam video quare tanti fiant, quanti à nonnullis fieri ſolent; niſi quòd vulgò non leguntur, & pulchrum eſt videri ea intelligere, quæ aliis ignota ſunt. Sed res ipſa ſi introſpiciatur, cum Grammaticis ac Criticis nobilioribus Chriſtianorum, nullo modo ſunt æquiparandi. Sunt verò alia Scripta, aut allegorica, aut ad doctrinam Thalmudicam pertinentia, quæ nos docent quid ſenſerint Judæi, aliquot ſæculis poſt Chriſtum; ſed parum ad illuſtrationem Veteris Teſtamenti faciunt. Allegorici Doctores quidquid volunt fingunt, Thalmudici ſubtiliſſimè ritus omnes perſequuntur, atque ex cerebro ſuo ſupplent, ſi quid deeſſe videatur Legi ſcriptæ, nulla pænè Grammaticæ aut Hiſtoriæ ratione habitâ;

tâ;

tâ; quod studiosi facilè intelligent, vel ex variis Thalmudicis Codicibus Latinè editis, & adnotationibus à viris doctis auctis. Itaque hæc ad institutum nostrum nihil faciunt, nec necesse est rem copiosiùs demonstrare.

CAPUT V.

Consilia varia ad Studiorum rationem pertinentia.

1. QUÆ diximus hactenus, de ratione studiorum in Latinis, Græcis & Hebraïcis litteris, ad Linguarum cognitionem comparandam, potiùs quàm ad certæ cujuspiam disciplinæ inquirenda dogmata pertinent. At si quis sibi Linguæ cognitione comparatâ, & rerum etiam, quæ apud Veteres habentur, neque enim prius sine altero fit, velit penitiùs se cuipiam Disciplinæ addicere; alius erit ordo observandus, vel dudum evoluti Scriptores denuò, immutato ordine antea indicato, perlegendi. Hac ratione fiet cùm ut res, tum etiam ut voces & loquutiones rei propriæ meliùs intelligantur, quod posterius hîc potissimùm respicimus.

2. Qui Poëtas quidem ætate maturiore adgrediuntur legere, eos oportet ab antiquissimis initium facere; quia sequentes ad eos passim adludunt, atque ex iis plurima desumunt. Ex *Homero Hesiodus* fortè, ex utroque sine dubio sequentium ætatum Poëtæ plurima hausere. In Historicis verò non est ratio haben-

da

da ætatis Scriptorum, ſed rerum quas ſcribere inſtituerunt; recentiorum enim cognitio nititur anterioribus. *Joſephus*, qui multò poſt *Herodotum* vixit, prior eſt legendus, in iis quæ habet Herodoteis antiquiora. Quis ſit inter Hiſtoricos ordo, non neceſſe eſt hîc dicamus, quia vel ex librorum inſpectione innoteſcere poteſt. Si Hiſtoriam Eccleſiaſticam, aut Veteres Chriſtianos Scriptores legere quis ſeriò velit, ut ſingulorum ſæculorum dogmata & Conſuetudines cognoſcat, eum etiam ab antiquioribus quibuſque incipere oportet.

3. Cùm cuipiam rei cognoſcendæ operam damus, ei, quantùm poteſt, ſine interjectis moris, inſtandum eſt; donec eam animo notitiam, quam quærimus, conceperimus. Si enim ſæpiùs omiſſum argumentum in manus identidem reſumamus, turbabuntur multùm Memoria & rerum ordo. Nam licèt interdum ea legamus, quæ non ſunt ita inter ſe connexa, ut unum neceſſariò ab altero pendeat; attamen eſt ut plurimùm neſcio quis connexus, qui ad intelligendum non parum juvat. Præterea illa nimiùm interrupta lectio faſtidium parit, quo fit ut tandem præ tædio eos Scriptores deponamus; quos ſi continenter, & ſine interpellatione legiſſemus, avidè evolviſſemus. Huc etiam accedit, quòd cùm quiſque Scriptor ſuum habeat characterem, ſuámque eloquutionem, opus ſit tempore, & perpetuâ lectione, ut ei adſueſiamus. Hoc enim fieri nequit, ſubinde depoſito & in manus denuò ſumto Scriptore; quod experientia nos

nos docuit, & omnes, quicumque idem tentabunt, docebit.

4. Itaque licèt fieri nequeat, ut quotidie totidem horas Litterarum studiis tribuamus; non est tamen committendum, quantùm in nobis est, præsertim illâ ætate, quâ studiis solis operam dare licet, ut ullum umquam diem præterlabi sine lectione sinamus. Hîc Pictorum illud celebre monitum, non minùs quàm in Pictura addiscenda, necessarium, animo insigendum: *Nulla dies abeat, quin linea ducta supersit. Habitus*, seu facilitas aliquid faciendi, ut loquuntur Ethici, non contrahitur, nisi repetitis *actibus*; nec aliter, nisi intermissis, deletur.

5. Cavendum quoque est ne in aliud peccatum incidamus, quod frequenter admittitur à viris etiam Litterarum studio addictissimis, ut uno eodémque die lectionibus planè diversis operam demus; quâ ratione studendi, non parum turbatur Memoria, &, quod rerum à Memoria congestarum structor dici potest, Judicium; præsertim ubi ea quæ legimus adtentionem animi majorem postulant; nam à gravi studio ad levius, sine periculo & incommodo, digredi possumus, aut etiam relictâ lectione rei facilis, ad aliam æquè facilem transire. At ubi conatu quodam ingenii quidpiam intelligere nitimur; non potest subitò ea animi adfectio mutari, quin cerebro nostro veluti vis inferatur, quâ perturbantur Memoria & Judicium; ac sanè tunc temporis minùs facilè quæ legimus adsequimur & concoquimus. Hinc fit ut qui ita student multùm

tùm laborent, ſed parum proficiant, aut neſcio quam eruditionem confuſam & indigeſtam adipiſcantur, quam redolent eorum Scripta; ubi neque perſpicuitas, neque ordo ullus animadvertitur. Adparet ex Scriptis viri longè doctiſſimi *Joannis Seldeni*, eum ita ſtudia ſua perturbaſſe, ut eodem tempore de rebus toto genere diverſis cogitaret; digreſſiones enim captat adeò remotas & interdum tam longas, ut niſi ita ſtudia inſtituiſſet, non potuiſſet tantam ordinis & rerum perturbationem ferre. Ac ſanè dum ordinem & perſpicuitatem negligit, non parum tædii Lectoribus creat; quæ vera ac utilia habet, longè plurima, minùs facilè intelliguntur; & ſicubi in errorem delabitur, vix origo erroris deprehendi poteſt. Multi viri docti, qui lecto ejus de *Synedriis* Opere, cum eo Synedrium Septuaginta-Virale fuiſſe perpetuum, à Moſe ad extrema Judaïcæ Reip. tempora, crediderunt, facilè deprehendiſſent eſſe hoc merum Judaïcum figmentum; ſi argumenta *Seldeni* perſpicuè & ordine expreſſa vidiſſent. Sed confuſio, digreſſiones, teſtimonia aliena, & immenſa illa eruditionis unum in Opus congeſta farrago facilè fucum faciunt, & perſpicaces etiam occæcant.

6. Quoniam autem, pro celebri Aphoriſmo *Hippocratis*, *ars longa*, *vita brevis eſt*, neque ingenia noſtra omnibus ſtudiorum generibus æquè apta ſunt, neque per vitæ inſtitutum, aut facultates, licet per omnia exſpatiari; optimè ſibi conſulere videntur qui, his expenſis, uni potiſſimùm Diſciplinæ operam dant;

dant; neque alias delibant, nisi quantùm, ad ruditatem pudendam deponendam, satis est. Itaque postquàm studiorum jacta sunt fundamenta, & jam cœperunt Studiosi iis cum voluptate incumbere, oportet eos in se descendere, & dispicere quam in rem potissimùm naturâ ferantur; tum si cetera, quæ ad vitam pertinent, patiantur, eam sibi deligere excolendam. Exempli causâ, quandoquidem de Critica hîc agimus; si quis sentiat se potissimùm Poëtarum lectione adfici, atque in eam toto animi impetu ferri; rectè faciet, si modò vitæ institutum ferat, si hoc studium, præ ceteris omnibus, colat. Si quis etiam Scriptorem quempiam singulari adfectu amet, operâ non abutetur, si nitatur eum ad unguem intelligere, longiúsque tempus in eo, quàm in aliis, collocet. Multò enim magis proficimus, ubi propensione naturæ adjuvamur; quàm cùm, aut eâ invitâ, aut solâ vî rationis adducti quidpiam adgredimur; & aliquid eximiè tenere, cetera verò mediocriter, quàm omnia delibasse, nihil penitùs nosse, multò præstat. Nemo est, qui velit de se dici quòd *Homerus* de Margite habebat, *multa scire eum, sed omnia malè*: πολλ' ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δ' ἠπίστατο πάντα. Ubi præstare dicimus, hoc volumus, utilius id esse, cùm ei qui id tenet, tum aliis etiam, quibus prodesse potest.

7. Huc possumus referre monita *Senecæ*, de vitanda nimia lectione, Epist. 11. *Certis*, inquit, *ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideli-*

ter sedeat. Nusquam est qui ubique est. Similia habet, Epist. XLV. ubi de libris: *Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas; lectio certa prodest, varia delectat.* Homini verò acre judicium, quod ante omnia excolendum, in lectione vetusti cujusvis Scriptoris, adhibenti, is Scriptor bonus fit; quia ejus vitia & virtutes pervidet, has imitatur, illa fugit. Quò magis eum versat, eò minùs ejus vitiis fallitur, eò magis virtutes complectitur, atque ad eas se se componit Sed adeundus *Seneca.* Digna etiam sunt, quæ altè in animum demittantur, verba hæc *Quintiliani:* * *Persequi quidem quod quisque umquam vel contemtissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis jactantiæ est; & detinet atque obruit ingenia, meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis adcommodare operam potest.* Possemus, si vellemus, ejus delicti reos agere duos doctissimos viros, *Theod. Marcilium* & *Casp. Barthium*; qui pluris essent faciendi, si pauciora, eáque meliora legissent & magis concoxissent.

8. Monendi autem hìc sunt Litterarum studiosi, cùm jubentur legere Veteres, cum Virorum Doctorum Commentariis, ne putent sibi perlegendas prolixas quasvis notas, quæ textui subjectæ sunt, aut ad calcem rejectæ. Tum sunt perlegendæ, cùm sine iis textus intelligi nequit; alioqui magna fieret ab iis temporis jactura & dum viderentur sibi le-

* *Lib. I. c. 8.*

legere Veteres, Recentioribus potiùs operam darent. Legendus ſtudioſè Scriptor ipſe Antiquus, in quem ſcripſerunt, Interpretes verò obiter; & ſatius multò eſt plura legere, ſine notis, Antiquitatis monumenta, quàm Recentiorum in unum aut alterum Scriptorem operoſa Collectanea, farragine & intempeſtiva eruditionis oſtentatione plena. Alioquin ἔργον hîc fieret πάρεργον, & contrà πάρεργον eſſet loco τῦ ἔργυ. Excipienda tamen præſtantiſſimorum Criticorum Opera, ut *Joſ. Scaligeri*, *Iſ. Caſauboni*, *Juſt. Lipſii*, *Claud. Salmaſii* & aliorum, quorum Scripta aut brevia ſunt, aut etiam digniora lectu ipſis Scriptoribus, quos interpretati ſunt. *Scaliger* & *Lipſius* breviores ſunt; *Caſaubonus* interdum paulò longior, ut in Commentario in *Perſium*, ſed bonâ fruge plenus; *Salmaſius*, in *Solinum* & *Auguſtæ Hiſtoriæ Scriptores*, ea collegit quæ iis ipſis Scriptoribus utiliora ſunt. Ceteroqui præſtaret multò *Plautum* & *Terentium* ter, quatérve legere, quàm ſemel cum ampliſſimis, qui in eos ſcripti ſunt, Commentariis; iteratis enim Veterum lectionibus doctiores ſimus, quàm ſi tot quiſquiliis memoriam oneremus & pauca Veterum Scripta legamus. Sic ad ſummam eruditionem ii, quos laudavimus, aliique viri magni pervenerunt.

9. In omnibus Diſciplinis, & præſertim in Linguarum ſtudiis, Memoria eſt ſimul Penus & Promus-Condus, Judicium verò, ut diximus, Structor; qui quæ Memoria depromſit ordine collocat. At ne Memoria re-

rum copiâ obruatur, est ordine adjuvanda; atque excerpenda, quæ usui postea esse queant, adeò ut inveniri facilè possint. Inutilis enim esset lectio, nisi quæ legimus usibus nostris possemus adcommodare: ut inutilis esset magna supellectilium copia, si, quando usus urgeret, ubi id esset quo indigeremus nesciremus. * *Vetus est proverbium paupertatem certissimam esse cùm alicujus indigeas, uti eo non posse; quia ignoretur ubi abditum delitescat, quod desideratur.* Multi multa hanc in rem scripserunt, & nos etiam experti sumus; sed nulla occurrit methodus commodior & facilior eâ, quam ab amico acceptam Gallicè † dudum edidimus. Non modò enim Latinæ, sed etiam Græcæ Linguæ aptatam, ab aliquot annis, utilissimam esse comperimus; neque umquam in manus Collectanea nostra Latina aut Græca sumimus, quin optimo & doctissimo viro, qui eam methodum nos docuit, gratias habeamus.

10. Initio quidem studiorum, ubi Judicium nondum satis firmatum est, neque cognitio sat magna, ut quæ sint excerpenda probè norint Studiosi; vix alia excerpuntur, quàm quæ in breve tempus utilia futura sint; quia, maturescente judicio, contemnuntur quæ antea in pretio erant. Attamen utile est excerpta ejusmodi habere, cùm ut artem ea disponendi discant Studiosi, tum ut memoriæ meliùs mandent quæ legunt. Ceterùm duo hac in re diligenter observanda, primum est, ut

* *Columella* ex *Cicerone*. Lib. XII. c. II.

† *In Biblioth. Univers.* T. 2. pag. 315.

ut ea tantùm exscribamus, quæ eximia sunt, vel propter rem ipsam, vel propter elegantiam eloquutionis, non quæcumque occurrunt; quo labore, nimiùm sufflaminaretur lectionis impetus. Non est putandum ea omnia esse exscribenda, quæ γνῶμαι, aut *sententiæ* vocantur. Ea dumtaxat sunt seligenda, quorum nobis in mentem non veniret, aut quæ æquè bene exprimere ipsi non possemus. Ita, licèt memorabilis sit fabula eo in loco *Virgilii*, ubi hæc verba habentur, nolim ea describi:

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos,

Nihil enim est in re, aut in eloquutione, quod sit supra captum cujusvis.

11. Alterum, quod hîc observari velim, est ne nimis multa exscribantur verba, sed tantùm observatu dignissima, adnotato Scriptoris loco. Nimium enim tempus, nec sine magna molestia, alioquin in exscribendo absumeretur. Non est etiam excerpendum quidquam, dum lectione distinemur; ita ut propterea abrumpatur lectio, ut calamus in manum sumatur; hoc enim tædiosam lectionem efficit. Notanda sunt tantùm loca postea exscribenda, in schedula, ut absolutâ lectione id fiat; neque etiam initio, post primam libri lectionem, id tentandum, sed post secundam dumtaxat. Interdum quoque sunt Collectanea legenda, ut sciamus quas habeamus congestas divitias, iisque tempore & loco uti possimus.

12. Hæc quidem minuta videbuntur, at sine hisce magna non constant, & neglecta maximam perturbationem Memoriæ & Judicii, temporisque, quod rerum omnium pretiosissimum est, jacturam creant. Summa alioquin ingenia, hisce prætermissis, ingentia peccata admiserunt; quæ si vitassent, erudito orbi, adeóque humano generi multò utiliora fuissent. Ac sanè qui talia contemnunt, non tam magnitudine ingenii spernunt, quàm inopiâ Judicii; quâ fit ut quanti usûs sit ordine & viâ progredi non satis intelligant.

13. Coronidis loco, addemus singularem methodum studiorum, quâ ii demum uti poterunt, qui eò usque pervenerint, ubi consiliis nostris non ampliùs opus habituros diximus. Ea usum esse *Claud. Salmasium*, ἀμεθοδείας alioqui singulare in scribendo exemplar, docet nos V. A. * *Joannes Baptista Lantinus*. „ Quidquid superest de Veterum libris ceterísque monumentis, inquit, diviso in certa spatia omni ævo, „ ætatum & temporum ordine pervolvebat; „ initio ab antiquissimis ducto, ita ut omnes „ unius ætatis Scriptores perlegeret, conferrétque; donec illius sæculi Linguam, mores, ritus, artes & quidquid ex iis quæ „ restant monumenta colligi potest, in numerato, & sub uno adspectu posita haberet. „ Inde ad consequentia tempora, ad usque „ ultima, simili ratione, progredi solitus, „ & observare quodcumque novi in Linguis, „ ar-

* *In Proleg. ad libros de Homon. Hyles Iatrices.*

„ artibus, ceteriſque prædictis ſuccedens „ ætas invexerat, quidquid à prioribus poſte„ riores Scriptores accepiſſent; id adſequu„ tus eſt, nihil ut illum fugeret, quod ad „ Hiſtoriam omnis generis ſpectare poſſet.

14. Hoc ſi poſſet fieri, ſine perturbatione ſtudiorum in legendis tot variorum planè argumentorum libris, utiliſſimum ſine dubio eſſet. Sed nec adcuratè factum à *Salmaſio* crediderim; nam multùm aberat ut omnes diſciplinas, de quibus libros Veterum fortè legerat, calleret. Juriſconſulti certè & Medici, in iis, quæ ad Juriſprudentiam & Medicinam pertinentia ſcripſit, nonnulla, non ſine ratione carpſerunt. Attamen in uno genere Scriptorum, & per aliquot ſæcula, obſervari hoc inſtitutum, non ſine maximo fructu, poſſet. Exempli causâ, in Scriptorum Eccleſiaſticorum lectione, vix ullus alius ordo commodior eſt, ut antea obſervavimus. Ceterùm quæcumque de eruditionis monſtris nonnullis jactentur, quaſi omnia pænè ingenio complexa ſint Diſciplinarum genera; & illi (quidni enim verum profitear?) & alii, quotquot Litterarum ſtudiis operam dederunt, experti ſunt veriſſimum eſſe illud Poëtæ:

—— *Non omnia poſſumus omnes.*

15. Poſſet fortè & conſilium quodpiam à nobis poſtulari de Recentiorum Scriptorum, qui de rebus ad Criticam pertinentibus egerunt, quales iị ſunt, qui in *Theſauro Critico*

G 4 *Jan.*

Jan. Gruteri exſtant, aliique multi, cùm antiquiores, tum recentiores. Sed cùm ab ejuſmodi Scriptoribus nemo initium faciat ſtudiorum, provectioribus ſatis innoteſcunt optimi quique; nec quidquam vetat quominùs unuſquiſque, hac in re, judicio ſuo indulgeat, aut prout commodum erit, ejuſmodi Scripta legat.

Partis Primæ Artis Criticæ Finis.

A R-

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO I.

Regulæ Generales de Vocum & Loquutionum Significatione.

CAPUT I.

De Diviſione Vocum.

1. CUM verba ſint dumtaxat ſigna notionum, eáque ab hominibus pro arbitrio inſtituta, ut docent Philoſophi; ſequitur ut ad totidem claſſes vocabula, quot ſunt notionum genera, poſſint referri. *Notiones* autem, ne ulla ſit ambiguitas in hac voce, quâ ſæpe nobis utendum erit, vocamus *quæcumque animo noſtro obverſantur, cùm de re quapiam cogitamus.* Itaque *Notio* hîc nobis non eſt ipſa intellectio, ſeu id quod agit aut patitur animus noſter, cùm intelligit; ſed

id quod ei intelligenti obverſatur. Notiones igitur noſtræ, diu & adtentè eas animo luſtranti, viſæ ſunt ad ſeptem claſſes poſſe referri; ita tamen ut in ſingulis claſſibus plures ſint, eæque ſibi invicem contrariæ; alioqui claſſium major eſſet numerus conſtituendus.

2. I. Sunt notiones *ſimplices* & *compoſitæ*. Simplices ſunt eæ, in quibus ne mente quidem plura diſtinguere poſſumus; compoſitæ, quæ pluribus ſimplicibus conſtant. Simplices ſunt notiones ſenſuum, doloris, voluptatis, motûs, aliæque in quibus partes nullas poſſumus ſecernere. Itaque *amaror*, exempli causâ, *albor*, *ſonitus*, aliáque id genus ſunt nomina notionum ſimplicium. Compoſitæ ſunt notiones corporum omnium, in quibus varias partes animo intelligimus, & ſenſibus etiam ut plurimùm deprehendimus; notiones item Virtutum & Vitiorum, in quibus ſingulis varia poſſunt intelligi, & ſeorſim expendi. Igitur *aurum*, *juſtitia*, *ebrietas* ſunt nomina notionum compoſitarum.

3. II. Sunt notiones *Subſtantiarum* & *Modorum*. Subſtantias vocamus ea, quæcumque tandem ſint, in quibus ſunt qualitates rerum quas novimus; modos verò qualitates, quæ ſubſtantiis inſunt, nec ſine iis eſſe poſſunt. Subſtantiæ ſunt Corpora & Mentes, quibus inſunt innumeri modi; quales figuræ, & cogitationes variæ. Hæc autem ſua nomina habent, quorum ſignificationem quærunt Critici, & in quibus facilè errant, niſi diligenter animum adtendant.

4. III. Sunt

4. III. Sunt notiones *Relationum*, quæ relationes sunt inter omnia pænè, quæ animo contemplamur. Sic cùm *Patrem* Philippum adpello, cogito de *Filio* ejus Alexandro, & vicissim. Itaque *amor filii*, aut *reverentia patris* sunt nomina relationum, seu virtutum quæ ad alia referuntur. Innumera sunt ejusmodi, de quibus Sectione II. subtiliùs agemus, & quæ diligenter expendisse maximi est, in hac nostra Arte Critica, momenti.

5. IV. Sunt notiones rerum, quæ reverâ sunt, aut saltem esse creduntur, quas *concretas* vocant Philosophi; & rerum quæ nusquam sunt, nisi in intellectu nostro, quas illi *abstractas* adpellant. Ὑφιστάμενος ἄνθρωπος, *homo qui reverâ est*, nomen est concretæ notionis; ἀνθρωπότης verò *humanitas*, &, si lubeat, ὑπόστασις sunt abstractarum notionum vocabula. Non leves sunt de hisce Philosophorum, aliorúmque hallucinationes, ut suo loco ostendemus.

6. V. Notiones, quæ pluribus communes sunt, vocantur à Philosophis *universales*, aut *particulares*; quæ verò uni rei conveniunt *singulares*. *Humanitas* nomen est notionis universalis, *civitas* nomen particularis, *Cicero* singularis. Hæc autem nomina aliquando non satis intelliguntur, atque inter se miscentur; unde multi nati errores, quos ope Criticæ deprehendere licet.

7. VI. Nulla notio est, quæ non possit *clara*, aut *obscura* dici. Obscuræ, exempli cau-

causâ, sunt notiones omnium substantiarum; claræ simplices omnes. Licèt autem perspicuitas & obscuritas, haud aliter ac dies & nox, diversæ sint, mirum est quàm frequenter clara obscura ab hominibus censeantur, & vice versâ obscura clara; quod diligenter demonstrabimus.

8. VII. Sunt denique notiones, quæ integram rei, quam contemplamur, naturam animo nostro sistunt; quas *adæquatas*, uno verbo, vocant Philosophi. Aliæ verò partem dumtaxat rei, quam animo versamus, nobis objiciunt, dicuntúrque *inadæquatæ*. Maximi cùm sit momenti imperfectam cognitionem à plena distinguere, non malè mereantur de Litterarum Studiosis, qui doceant quæ nomina sint notionum adæquatarum, quæ inadæquatarum; quod nos facere conabimur.

9. Hæc sunt genera notionum, ad quæ cuncta referri possunt, & ex quorum numero voces omnes à nobis dividentur. Atque hoc, ad institutum nostrum quod adtinet, satis supérque est. Cùm oratio sit collectio signorum, eodem ordine collocatorum, quo notiones, quarum sunt signa, menti obversantur; nec possint aliud significare, quàm quod cogitat is qui loquitur, si modò usum sequitur loquendi magistrum; necesse fuit paucula de notionibus dicere, priusquàm ad earum signa deveniremus. Qua in re, si utamur vocibus ignotis, sensu quem iis tribuimus, auribus Latinis, nobis id condonabunt facilè, ut spero, Lectores; qui meminerint hu-

hujusmodi notiones, quemadmodum à nobis considerantur, numquam fortasse animo ullius Scriptoris Romani obversatas, ac proinde novis rebus nova imponenda fuisse vocabula. Sic certè fecerunt olim Latini, cùm primùm Linguâ suâ philosophari cœperunt; quod cur nobis hodie non liceat, nova proferentibus, nulla ratio adferri potest.

10. Verùm antequàm veniamus ad singulas notionum classes, aut potiùs antequàm earum nomina singillatim expendamus; nonnulla monenda nobis sunt, quæ ad omnia ferè ex æquo pertinent, aut ad plura simul; quibus adlatis, singulas classes excutiemus. Interea ne quis sibi fingat inanem esse hanc Philosophicam vocum distinctionem, sciat ejus longè maximum usum Partis hujus Sectione II. ostensum iri.

CAPUT II.

Regulæ Generales de Interpretatione.

REGULA I.

Linguas sibi invicem non satis respondere.

1. IS censetur Scriptorem intelligere posse, qui callet Linguam, quâ Scriptor usus est. Eum autem adcuratè loquentes *callere Linguam* dicimus, qui dum legit, aut audit alium loquentem, habet animo obversantes easdem notiones, quæ à loquente, aut scriben-

bente vocibus quibus utitur ſubjectæ ſunt. Alioqui ſi quod ſit diſcrimen, inter notiones loquentis & audientis; adeò ut ex alterutra parte ſint clariores aut obſcuriores, ampliores aut arctiores, aut ulla denique alia in re diſſideant; qui audit non poteſt cenſeri perfectè intelligere ſermonem loquentis. Quod re ipsâ raro contingit, cùm perpaucis conveniat in omnibus notionibus compoſitis; dum aliis alii pauciores aut plures notiones ſimplices unâ voce deſignant; aut dum clariores, vel obſcuriores, aliqua ex parte, uni obverſantur, quàm alteri. Cùm verò ſæpè vix ac ne vix quidem reſcire poſſimus, an aliis eædem planè objiciantur notiones ac nobis, niſi plurimis interrogationibus, & in multis ne hac quidem ratione; ut oſtendemus, ubi agemus de notionibus ſimplicibus; ſequitur nos ſæpiſſimè ſcire non poſſe, an nos invicem intelligamus.

2. Sed cùm ad ſummam ἀκρίβειαν pervenire nequeamus, oportet nos modicâ intelligentiâ contentos eſſe. Itaque eum *callere Linguam* dicemus, qui eatenus eam intelligit, ut habeat ſimiles notiones loquentium notionibus; adeò ut ſi is verbis ſuis incipiat loquentium ſententiam exprimere, ipſi ſint ſenſum ſuum in ejus verbis agnituri, poſtquàm ſuis explicuerint. Qui ſermones aliorum probè intelligere cupiunt, debent ſe veluti eorum loco conſtituere, & verba interpretari, quemadmodum ipſi ea interpretarentur; ſine additione, detractione, aut denique mutatione ulla.

3. Ut

3. Ut hoc fieri queat, usu discenda est Lingua, quam intelligere volumus. Versantibus, scilicet, cum iis qui eâ utuntur, observandum diligenter quas potestates subjiciant omnibus vocabulis, & loquutionibus quibus utuntur. At ubi Linguæ sunt obsoletæ, ut sunt eæ de quibus in hoc Opusculo agimus, usûs loquentium vicem præstant Libri & Lexica; in quibus demortuarum Linguarum voces, aliis vocibus Linguæ nobis notæ exprimuntur. Post diuturnam & multiplicem lectionem, non multùm quidem Dictionariis indigemus; at initio aliter Linguas addiscere non possumus.

4. Verùm ex sequentibus Regulis, liquebit in Lexicis, partim eorum qui ea scripsere culpâ, partim Linguarum penuriâ & dissimilitudine, multa desiderari. Hanc in rem, ante omnia observandum *LINGUAS sibi invicem satis non respondere*; hoc est, plurima esse in Lingua quavis vocabula, quæ alterius nullius totidem verbis exprimi possunt, sed tantùm periphrasi; quo fit ut in Dictionariis similibus tantùm, aut aliqua ex parte dumtaxat respondentibus vertantur. Neque hoc tantùm contingit singulis vocabulis, sed etiam multis loquutionibus. Atque hac in re sita sunt Linguarum *Idiomata*, quibus ab aliis differunt, & quorum exempla aliquot ex Græca & Latina Lingua proferemus.

5. In Græca Lingua, præsertim in Atticorum sermone, aliquot sunt particulæ, quæ à Grammaticis παραπληρωματικαὶ, *expletivæ* dicuntur; quas interdum nihil significare cer-

certum quidem eſt, ſed quas ut plurimùm gratiam & vim orationi, quâ careret ſi abeſſent, addere omnibus conſtat, qui Attico ſermoni aures adſuetas habent. Tales ſunt particulæ ἀλλὰ, γὰρ, δὴ, οὖν, ἂν, αὖ, μὲν, δὲ, &c. quæ paſſim in Scriptorum Græcorum Latinis verſionibus reſecantur, quòd nullæ ſint in Latina Lingua ſimiles. At ſi in ipſis Græcis circumciderentur, conſtaret quidem fortè conſtructio & ſententia; ſed elegantia & perſpicuitas, & vis orationis perirent, quod illico experietur quicumque ſimile quid tentabit. Libet hîc initium Apologiæ *Socratis* à *Platone* conſcriptæ, exſcribere, particulis illis inter uncinos clauſis, & in Latina verſione, ubi verbum verbo tranſtulimus, omiſſis.

I. Ὅ, τι [μὲν] ὑμεῖς, [ὦ] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ [τοῦ] ἐμῶν κατηγόρων οὐκ οἶδα. ἔγω [γ' οὖν καὶ] αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν, ὀλίγου δεῖν, ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην, οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. καί τοι ἀληθές, [γε], ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι.

Quid vos, viri Athenienſes, paſſi fueritis à meis accuſatoribus, non novi; ego ipſe ab iis parum abeſt ut mei ipſius oblitus ſim; adeò aptè ad perſuadendum dicebant, & tamen verum nihil ferè dixerunt.

II. Μάλισα [δὲ] αὐτῶν ἓν ἐθαύμασα τοῦ

Præcipuè eorum unum miratus ſum, ex iis

πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο, τοῦτο, ἐν ᾧ ἔλεγον ὡς χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι, μὴ ὑπ' ἐμοῦ ἐξαπατηθῆτε ὡς δεινοῦ ὄντος λέγειν.

iis quæ multa mentiti sunt, hoc in quo dixerunt oportere vos vereri, ne à me fallere-mini, quippe dicendi perito.

III. Τὸ γὰρ μὴ αἰσχυνθῆναι ὅτι αὐτίκα ὑπ' ἐμοῦ ἐξελεγχθήσονται ἔργῳ, ἐπειδὰν μηδ' [ὁπωσοῦν] φαίνωμαι δεινὸς λέγειν, τοῦτό μοι ἔδοξεν αὐτῶν ἀναισχυντότατον εἶναι. εἰ μὴ [ἄρα] δεινὸν καλοῦσιν αὐτοὶ λέγειν, [τὸν] τ' ἀληθῆ λέγοντα. εἰ [μὲν] γὰρ τοῦτο λέγουσιν, ὁμολογοίην [ἂν] ἐγώ γε, οὐ κατὰ τούτους, εἶναι ῥήτωρ.

Nam non erubescere quòd statim à me redarguendi essent opere, quandoquidem non adpaream peritus dicendi; hoc mihi visum est illorum impudentissimum esse. Nisi peritum vocent dicendi vera dicentem. Nam si hoc dicunt, fatebor ego, non secundùm hosce, me esse Rhetorem.

Adparet quidem, ex Latina versione, quid velit Socrates; attamen gratia orationis perit, nec parum imminuitur vis, quæ Græcis inest. Non sentient fortè hoc quidem, qui non sunt in Græcis satis exercitati: ut neque lautitias ciborum dignoscunt, qui lautè numquam vixerunt; opus, nimirum, est hîc con-

ſuetudine. Verùm ſequentia ſatis animadvertent, ſi adtendant. I. In prima periodo, occurrit 1. vox πεπόνθατε, quæ Latinè ſatis exprimi nequit, ut *Marſil. Ficinus* paraphraſi uti coactus fuerit : *Quâ vos ratione adfecerunt accuſatores mei neſcio*, &c. Majorem etiam adhibuit *Joan. Serranus*, quem non moror, quia paſſim à verbis nimiùm abit. 2. *Ficinus* addidit *me certè* ſic adfecerunt *ut mei ipſius pænè oblitus fuerim*; nec aliter potuit intelligi; quò autem res paucioribus verbis, iſſque perſpicuis, dici poteſt, eò vividiùs exprimitur, & contrà. 3. Ὡς ἔπος εἰπεῖν eſt ad verbum, *ut dicere*, hoc eſt, *ut dicam verbum*, quod vertit *Ficinus*, *ut ita loquar*, Serranus : *ut uno verbo complectar*; Formula eſt quâ aut durius quid emolliebant; nec aliud vult Socrates, niſi apertè ſe dicere, nihil veri ab adverſariis eſſe objectum. Aliquoties, in hac ipſa Apologia, hæc formula eodem ſenſu occurrit. Sic loquens de Poëtis : ὡς ἔπος γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν: *ut dicam quod res eſt, ferè omnes præſentes meliùs, quàm ipſi, loquerentur de iis de quibus poëmata fecerunt.* Itaque, loquutione Græcâ, τὸ παράδοξον adfirmationis emollitur. Sic intelligenda, Heb. VII, 9. ubi præſtaret vertere, *ut dicam quod ſentio*, quàm *ut ita dicam.* Galli ſimiliter dicunt : *pour dire le mot*, quâ loquutione utuntur, ſi quid audacius dicunt. Quod multis aliis *Platonis* locis oſtendere facilè poſſem. II. In ſequentibus verti δεινὸς λέ-

λέγειν, *peritum dicendi*, sed major est Græcarum vocum ἔμφασις. Significant enim *eloquentissimum*. Mirari subiit *Henricum Stephanum*, qui in *Thesauro suo*, δεινὸς φαγεῖν vertit *peritum edendi*, quasi sit aliqua in ea re peritia. Non meliùs *Justus Vulteius*, qui *Æliani* varias Historias transtulit, cap. I. Lib. I. vertit: δεινοὶ κατὰ κοιλίαν, *firmo & robusto ventre sunt Polypodes*; nam ne dicam voce κοιλία *stomachum* significari, non *ventrem*, hæc phrasis, hoc in loco, designat ventriculi in adpetendis cibis vehementiam, & in iisdem concoquendis firmitatem. Apud *Xenophontem*, Inst. Cyri, Lib. * V. occurrit δεινόν τι κάλλος καὶ μέγεθος; quod Latinè exprimi nequit, nam *Joann. Leunclavii* versio, quæ habet *admirandâ formâ & proceritate*, adfinem quidem significationem adhibet, & quæ eodem recidit; sed non satis exprimit vim vocis δεινὸς, quæ numquam *admirandum* significavit. Est & alius locus, apud eumdem *Xenophontem*, † ubi hæc vox occurrit juncta verbo ποιεῖν, nec parvum negotium Interpretibus facessit. Ait de Paphlagonibus, Græcos armatos saltantes spectantibus: ὁρῶντες δ' οἱ Παφλαγόνες δεινὰ ἐποιοῦντο πάσας τὰς ὀρχήσεις ἐν ὅπλοις εἶναι. Vertit *Joan. Leunclavius*: *quæ omnia cùm Paphlagones adspicerent, mirificum quiddam esse ducebant saltationes hasce universas in armis fieri. Romulus* ve-

* *P.* 123. *Ed. Vechel.*
† *De Exped. Cyri Lib. VI. p.* 371.

verò *Amasæus : Hîc Paphlagones commoti sunt, quòd neminem videbant nisi armatum saltare.* Neuter vim vocis adsequutus videtur ; quæ, si posset Latinè exprimi , meliùs verteretur *ab usu communi abhorrens censebant.* Alioqui **δεινὸν ποιεῖν** significat *indignè ferre* , *queri* , ut docet *Henr. Stephanus* ; sed ea significatio hîc locum habere nequit , ut ex sequentibus liquet.

6. I. Οὗτοι [μὲν] οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν. ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν [τὴν] ἀλήθειαν. οὐ μέν τοι, μὰ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀ'θηναῖοι , καλλιεπημένους [γε] λόγους (ὥσπερ οἱ τούτων) ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, οὐδὲ κεκοσμημένους , ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. πιστεύω γὰρ δίκαια εἶναι ἃ λέγω, καὶ μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως. οὐδὲ γὰρ [ἂν] δήπου πρέποι, ὦ ἄνδρες, τῇ-

Hi ergo , quemadmodum ego dico, nihil verum dixerunt, vos verò à me audituri estis omnem veritatem. Neque verò , per Jovem , ô viri Athenienses , elegantes sermones (quemadmodum sunt illi horum) verbis & nominibus , neque ornatos ; sed audietis temerè dicta , nominibus quæ occurrerint. Nam credo justa esse quæ dico , nec quisquam vestrûm exspectaverit aliter. Neque enim profectò decuerit , ô viri , hancce ætatem , quemadmodum adolescentulum fingentem

δὲ [τῇ] ἡλικίᾳ, ὥσπερ μειρακίῳ πλάττοντι λόγους, εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι.

tem ſermones, ad vos ingredi.

II. Καὶ μέν τοι [καὶ] πάνυ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι. ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούητε μου ἀπολογουμένου δι᾽ ὧνπερ εἴωθα λέγειν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν (ἵνα ὑμῶν οἱ πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι) μήτε θαυμάζειν μήτε θορυβεῖν τούτου ἕνεκα. ἔχει γὰρ οὑτωσί.

Quinimò vehementer, ô viri Athenienſes, hoc vos oro & obſecro, ſi iiſdem ſermonibus audiatis me defendentem, quibus ſolitus ſum dicere & in foro, & ad menſas (ubi plurimi veſtrûm audiverunt, & alibi) neque miremini, neque obſtrepatis propterea. Sic enim *ſe res* habet.

III. Νῦν ἐγὼ πρῶτον ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα, ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα. ἀτεχνῶς οὖν ξένως ἔχω τῆς ἐνθάδε λέξεως. ὥσπερ οὖν [ἂν] εἰ τῷ ὄντι ξένος ἐτύγχανον ὤν, ξυνε-

Nunc ergo primûm in locum, in quo jus dicitur, adſcendi, annos natus plures *quàm* ſeptuaginta; planè ergo peregrina mihi eſt dicendi ratio *quæ* hîc *obtinet*. Itaque quemadmodum ſi reverâ peregrinus eſſem ignoſceretis utique mihi,

γινώσκετε δήπου [ἂν] μοι, εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ φωνῇ τε καὶ τῷ τρόπῳ ἔλεγον ἐν ᾧπερ ἐτεθράμμην. [καὶ] δὴ καὶ νῦν τοῦτο ὑμῶν δέομαι (δίκαιον, ὥς γε μοι δοκῶ) τὸν μὲν τρόπον τῆς λέξεως ἐᾷν. (ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη) αὐτὸ δὲ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν εἰ δίκαια λέγω, ἢ μή, δικαστοῦ μὲν γὰρ αὐτὴ ἀρετή. ῥήτορος δὲ τ'ἀληθῆ λέγειν.

illâ voce & modo, quibus innutritus fuissem, dicenti: certè & nunc vos precor (justum, ut mihi quidem videtur) loquendi quidem rationem prætermittere (fortè quidem aliqua in re deterior, fortè verò melior sit) hoc verò considerare, & ad hoc animum adtendere, an justa dicam, nécne. Hæc enim quidem est virtus Judicis, Oratoris verò dicere vera.

7. I. Quamvis οὖν vertamus *igitur*, quia nulla aptior particula occurrit, non significat, sequentibus verbis, collectionem ex superioribus contineri; est dumtaxat transitionis quædam particula. Scio eam sæpe abundare, sed si superiora & sequentia adtentè legamus, nequaquam vacare hoc in loco videbimus. Scio μὲν οὖν simul sumta verti *atqui*, *certè*, & *Ficinum* hîc habere, *quippe cùm*; nam conjungit hoc cum superioribus, & à sequentibus divellit. Sed redit Socrates ad id quod

quod primâ periodo dixerat, & incipit confutare quod adversarii de ipsius eloquentia jactaverant.

8. Πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Ficinus* vertit *vera omnia*, hoc est, nihil nisi verum. Hoc verò vult Socrates, se nihil velle celare judices; sed rem totam, absque dissimulatione, expositurum Itaque hæc loquutio nonnisi periphrasi Latinè exprimi potest, cùm hîc, tum infrà, ubi iterùm occurrit. Gallicè dixeris: *je vous dirai toute la verité*, expressâ ipsâ loquutione ad verbum; nec prætermisso articulo, qui planè necessarius hîc est Nam πᾶσα ἀλήθεια est quidquid verum, ad quodcumque negotium pertineat; sed articulus additus ostendit agi tantùm de eo, quod in hac causa quærebatur, utrum Socrates impius esset in Deos, & corruptæ juventutis reus Sic loquutus est *Josephus* de Bello Judaïco Lib VIII. c. 7. de Terentiano Rufo, qui à Simone Gioræ filio quæsiverat quis esset, & unde veniret: πυθόμενος παρ' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τὸν μὲν ἐφύλαττε δεδεμένον, Καίσαρι δὲ ὅπως εἴη συνειλημμένος ἐδήλου: *omni ab eo veritate intellectâ, vinctum quidem illum custodiebat, Cæsari verò, quomodo esset captus significabat.* Sic Joan. XVI, 13. Christus de Spiritu Sancto ad Apostolos mittendo, ὁδηγήσει ὑμᾶς, inquit, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, hoc est, *in omnem illam veritatem*, quæ ad me & doctrinam meam spectat. Malè verterunt qui habent

 Gal-

Gallicè, *en toute verité*; nam oportebat verti, *à toute la verité*, & subintelligi, *concernant moi & ma doctrine*; eo enim tempore dimidiam tantùm partem veri noverant Apostoli, quod de Christo nosse eorum intererat. Alii deteriùs: *il vous fera entrer dans toutes les veritez.*

9. Quoniam de articulo loquuti sumus, insigne exemplum varietatis Linguarum, hac ipsa in re, adferemus. Observamus ergo Linguam Latinam, quòd articulo careat, maximâ interdum ambiguitate laborare; minùs Græcam, quæ præpositivum articulum habet unum; minimè omnium Gallicam, quæ est duobus instructa, ut & aliæ hodiernæ. Si Latinè, exempli causâ, dixeris *Deus*, tribus modis potest Gallicè verti; 1. *Dieu* sine articulo, quâ voce significatur unus verus Deus, qui omnia creavit: 2. *un Dieu*, hoc est, quidam Deus, ut si Ethnici Scriptoris vertamus verba *Dei monitu*, dicemus, *par l'avertissement d'un Dieu*, hoc est, cujusdam Dei: 3. *le Dieu*, quâ loquutione significamus certum Deum, de quo sermo est: ut si loquamur de homine, qui oraculum consulerit & ab eo responsum acceperit, dicimus: *le Dieu lui répondit*, &c. hoc est, Deus ille quem interrogarat; Apollo, putà. Græci etiam dicunt ὁ θεὸς, sed nec caret ea loquutio ambiguitate, nec semper addunt articulum, ubi intelligi debet, ut ex hac ipsa Apologia liquet.

10. Ambiguitas illa linguæ Latinæ effecit ut *Tertullianus*, alisque nonnulli Patres eum se-

ſequuti, argumentum futile ex loquutionibus quibuſdam Ethnicorum duxerint, quo tamen eos *naturaliter Chriſtianos* eſſe ſe probare poſſe ſperabant. *Vultis*, inquit Apologetici Cap. XVII. *ex animæ ipſius teſtimonio comprobemus? quæ licèt carcere corporis preſſa, licèt inſtitutionibus pravis circumſcripta, licèt libidinibus evigorata, licèt falſis Diis exancillata, cùm tamen reſipiſcit, ut ex crapula, ut ex ſomno, ut ex aliqua valetudine, & ſanitatem ſuam patitur*, Deum *nominat*; *hoc ſolo, quia propriè verus hic unus Deus, bonus & magnus.* Et quod Deus dederit *omnium vox eſt. Judicem quoque conteſtatur illum*, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. *O teſtimonium animæ naturaliter Chriſtianæ!* &c. Chriſtiani quidem, voce *Deus*, nullum alium intelligebant, niſi unum; quemadmodum hodiéque, quando dicimus *Dieu*, ſine articulo. At Ethnici Latinè loquentes, in formulis adlatis, intelligebant *Deum*, *quiſquis eſſet*, qui iis, de quibus loquebantur, præeſſe exiſtimabatur. Nomen verò nullum addebant proprium, quia ſæpe neſciebant quodnam Numen eſſet invocandum. Nos cùm iis formulis utimur, nihil ſubaudimus, quia nobis eſt unus Deus; at Ethnici dicentes *quod Deus dederit*, hoc volebant, quod Deus ille, qui me tuetur, aut qui præeſt rebus quas ago, mihi dederit. Nomen non addebant, pravâ religione impediti, ne fortè Numini cuipiam beneficium imputarent, quod alii deberent, hujúſque adeò iram moverent.

11. Græci, ut dixi, articulo ſuo aliquando ambiguitatem tollunt, quam Interpretes Latini vitare nequeunt. Ita Socrates, in hac Apologia: τȣ̃το μὲν ἴτω ὥσπερ τῷ θεῷ φίλον, *hoc eat quomodo Deo placebit.* Intelliget Gallus, Linguæ Græcæ non ſatis peritus: *que cela aille* (hac in loquutione idiomata Græcæ & Gallicæ Linguæ ad amuſſim ſibi reſpondent) *comme il plaira à Dieu.* At ὁ θεὸς hîc eſt ὁ Σωκράτȣς δαίμων, *genius Socratis.* Itaque ſi poteſtas vocum ὁ θεὸς eſſet Latinè exprimenda, pluribus verbis utendum foret, qualia eſſent hæc, *Deus ille, qui me tutatur; Deus ille, qui mihi cuſtos additus*, &c. Notum eſt quid Socrates diceret de ſuo Dæmone. Iiſdem verbis eum deſcribentem, ſæpiùs in ſequentibus, inducit *Plato*, ut in hiſce: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν: *vos, ô viri Athenienſes, complector quidem & amo, parebo tamen Deo potiùs, quàm vobis.* Si id voluiſſet, quod dicimus, *Dieu*, ſine adjectione; dixiſſet τὸ θεῖον, hoc eſt, *numen*; ſi verò quod ſolemus dicere *un Dieu*, θεός τις, *Deus aliquis.*

12. Verùm ad adlata Socratis verba redeamus. Paullò poſt ſequitur καλλιεπημένȣς λόγȣς, quod Latinè non ſatis expreſſeris, niſi dicas *orationes delectu elegantium dictionum conſtantes*, hoc eſt, niſi quatuor voces pro una adhibueris; quod ſeriem orationis ſæpe corrumpit, aut enervat. Καλλιεπεῖν autem

eſſe

esse delectu verborum uti, cùm vocis Etymologia, tum sequentium oppositio ostendit; nam Socrates opponit κακλιεπημένοις λόγοις εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι, *sine studio*, & quasi *temerè dicta*, *nominibus quæ* prima *se* animo *objiciunt*.

13. Οἱ τούτων, Gallicè optimè vertas *ceux de ces gens-ci*, Latinè non dixeris *illi horum*, nisi barbarè. Repetendum *sermones*, aut *orationes*, quod gratiam orationi molestâ ejusdem vocis, aut similis repetitione, detrahit.

14. Πιστεύω γὰρ, vertit *Ficinus*, *confido enim*, quod frigidum. Vertendum *credo*, ut velit Socrates, se uti oratione sine ornatu ullo; quòd ea non esset dicturus, quæ non crederet esse justa, ut illius accusatores; qui ideò pigmentis eloquentiæ utebantur, quia contra animi sententiam loquebantur, & contra id quod æquum esse norant, ut fallerent judices. Sed hoc ad comparationem Linguarum nihil adtinet.

15. Πλάττειν λόγους est aut *formare orationem magno studio*, aut eam *pigmentis oblinere*. Gallicè dicimus *des discours plâtrez*, hoc est, fucatos.

16. III. Ξένως ἔχειν est *esse in aliqua re instar peregrini*, qui primùm aliquò advenit, & loci mores ignorat, nec potest proinde ad eos sese componere. Inversâ phrasi, non malè dixit *Ficinus* : *reverâ peregrinus sum in eo genere dicendi* ; ἀτεχνῶς debuisset vertere *prorsus*, non *reverâ*, quod in sequentibus verbis repeti necesse est, ut vertatur τῷ ὄντι.

17.

17. Ὥς γε μοι δοκῶ. Latini dicunt *ut mihi quidem videtur*, aut mutatâ loquutione: *justa petere à vobis mihi videor.* Verùm ita loquuntur Græci, ut docebit *H. Stephanus* in *Thesauro.*

18. Τρόπον λέξεως ἐᾷν est *missam facere dicendi rationem*, ut solas res, quæ dicuntur, adtendamus. Τὸ ἐᾷν significat contemtum quemdam testari, quod non satis exprimi Latinè queat; cùm, nimirum, quidpiam patimur, non quòd id probemus, sed quia non tanti esse putamus, ut impediamus.

19 Ex hisce satis adparet utriusque Linguæ discrimen, prout ex lectione, examinéque non multorum versuum animadverti potuit; nec opus est, ut integras ῥήσεις præterea addamus. Loquutiones dumtaxat aliquot, ex eadem Apologia, colligemus, & cum Latinis potissimùm conferemus.

20 De veteribus calumniatoribus suis ita loquitur Socrates: οὓς ἐγὼ μᾶλλον φοβοῦμαι, ἢ τοὺς ἀμφὶ Ἄνυτον, καίπερ ὄντας καὶ τούτους δεινοὺς, quæ verba sic vertit *Ficinus: quos magis formido, quàm Anyti adstipulatores, quamquam & hi sunt in persuadendo potentes.* At primùm ambigua est loquutio, οἱ ἀμφὶ Ἄνυτον, potéstque æquè significare ipsum Anytum simpliciter, quàm qui unà cum illo consentiebant in accusando Socrate; ut norunt omnes, útque Lexica quævis docebunt. Præterea loquutio Græca sine dubio Anytum complectitur, quamvis & ejus amicos significare statuatur; cùm Latina, si propriè intelligatur,

tur, non Anytum ipsum, sed eos qui ei adsentiebantur designet. Denique vocem δεινὺς ita intellexit Interpres, quasi subaudiendum esset λέγειν. Sed quidni *formidolosum* vertamus, cùm hoc sit una significationum vocis Græcæ, eáque optimè hanc in rem quadret? Vide & sequentia.

21. Eosdem paullò post describit Socrates ἐρήμην κατηγορȣ̃ντας ἀπολογȣμένȣ ȣ̓δενὸς, ad verbum *desertam accusantes* (nempe δίκην *causam*) *nemine defendente*; hoc est, hominem accusantes, quem nemo defendebat: ut fit quando reus malè sibi conscius fugit, atque absens, instante accusatore, damnatur. Elegans est Hellenismus *accusare desertam*, qui, licèt cum Analogia non consentiat, perspicuus est, & multa paucis exprimit. Nescio an ex ulla alia Lingua simile idioma proferri queat.

22. Ab hisce accusatoribus transversos actos ait postea ἀπορωτάτȣς εἶναι, quod verti non debuit * *infinitos esse*, ut fecit *Ficinus*. Ἀπορώτατοι sunt hîc quos invenire, & cum quibus jure disceptare nullo modo poterat Socrates; non propter multitudinem, sed quia eos non norat, nec ob sermones privatim habitos in jus vocare poterat: Οὐδὲ γὰρ, inquit, ἀναβιβάσασθαι οἷόν τε ἐστιν αὐτῶν ἐνταυθοῖ, ȣ̓δὲ ἐλέγξαι ȣ̓δένα, ἀλλ' ἀναγκὴ ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογȣ́μενόν τε καὶ ἐλέγχειν

* Nescio an legerit ἀπείρȣς, quòd ἀπόρȣς non intelligeret. Vide *H. Stephanum*, & *R. Constantinum* in Lexicis.

χειν μηδενὸς ἀποκρινομένȣ: *neque enim fieri poteſt ut huc trahantur, neque ut ullus coarguatur; ſed neceſſe planè eſt veluti contra umbram dimicare, dum me defendo, & alios coarguo nemine reſpondente.* Vertit *Serranus* non uſquequaque rectè, *qui non comparent.* Poſtremis in verbis obſervatu digna eſt vox σκιαμαχεῖν, quam non ſatis rectè vertit *Ficinus*, *in tenebris pugnare*; pejus Serranus: *in umbra decertare*; quamvis qui, nocte ſublustri, contra umbram ſuam pugnat, in tenebris pugnet. Σκιαμαχεῖν is propriè diceretur, qui umbram ſuam hoſtem eſſe ratus, eam confodere niteretur; quia verò qui certat cum umbra nullum adverſarium habet, ideò qui adgredietur alium, quem nec nominat, nec ſatis clarè deſignat, hîc σκιαμαχεῖν dicitur. Vix puto, in alia Lingua, ſimilem exſtare vocem.

23. In ſequentibus, Socrates capita accuſationis ſuæ recitaturus, τὴν ἀντωμοσίαν, inquit, δεῖ ἀναγνῶναι αὐτῶν: *recitetur accuſatio in qua de calumnia jurarunt.* Qui accuſabant, nimirum, jurabant ſe non calumniari, ut reus ſe innocentem eſſe jurabat; unde factum ut ea capita accuſationis, aut defenſionis, quæ jurati probare conabantur, dicerentur ἀντωμοσίαι. Scio *Pollucem* propriè ἀντωμοσίαν velle eſſe rei, προωμοσίαν verò accuſatoris. Sed erroris eum arguit hic *Platonis* locus, rectiúſque *Harpocration:* Ἀντωμοσία, γράμματά τινα γράψαντες ἀποφέρȣσι πρὸς τὴν ἀρχὴν,

χὴν, οἵ τε κατηγοροῦντες καὶ οἱ κατηγορούμενοι, περὶ ὧν ἂν ἡ δίκη. καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες καὶ οἱ φεύγοντες. οἱ μὲν ἀληθῆ κατηγορήσειν, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσεσθαι: *scripta quædam complexi ad Magistratum deferunt, accusatores & accusati, de quibus lis intenditur. Sic autem vocantur, quia juramenta contraria dederunt persequentes & fugientes, illi se vera accusaturos, hi se vera defensuros.*

24. Negat Socrates sibi ullo jure tribui posse, quæ *Aristophanes* in Comœdia objecerat, & sic defensionem suam contra eas calumnias orditur: ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν πέρι ἐπαΐω: *quorum ego nihil, neque magnum, neque parvum scio.* Habet *Ficinus: neque multùm, neque parum quidquam scio.* Si voluisset Latinè dicere, debuisset vertere: *quæ ego prorsus ignoro.* Est enim idioma sermonis Attici, *neque magnum, neque parvum*, pro eo quod est nihil. Sic paullò post loquitur Socrates: Φράζετε ἀλλήλοις εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου; *dicite invicem an umquam parvum, aut magnum audiverit quispiam vestrûm me de talibus differentem*; hoc est, quidquam omnino simile dicentem. Hebræi parem habent loquutionem, & eodem planè sensu, ut liquet ex 1. Sam. XX. 2. ubi ita loquitur Jonathan: *non facit pater meus* דבר גדול או דבר קטון, *rem magnam aut rem parvam, quam non aperiat mihi*; hoc est, nihil prorsus molitur,

quod

quod mecum non communicet. In ſequentibus, ſemel atque iterum occurrit hæc eadem loquutio, & alibi apud *Platonem.*

25. In hac Apologia, legitur alia loquutio, quâ idem quoque ſignificatur, & quam Attici communem habent cum Hebræis. Socrates loquitur de Politico, hoc eſt, de homine, qui verba ad populum de Republica facere ſolebat; aítque ſe, illo interrogato, intellexiſſe, videri quidem illum ſibi aliíſque ſapientem, ſed non eſſe. Tum ſubdit πρὸς ἐμαυτὸν δ᾽ οὖν ἀπιὼν ἐλογιζόμην, ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι: *abiens ergo mecum reputabam, me illo homine ſapientiorem eſſe.* Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν κακὸν, οὐδ᾽ ἀγαθὸν εἰδέναι: *uterque enim verſatur in periculo nihil ſciendi, neque bonum, neque malum.* Ἀλλ᾽ οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς· ἐγὼ δ᾽ ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι: *ſed hic quidem putat ſe aliquid ſcire, cùm neſciat, ego verò ut neſcio: ita nec puto me ſcire.* Pro καλὸν *bonum*, ſcripſimus κακὸν *malum*, ut opponatur τῷ ἀγαθῷ *bono*; nam quamvis Græci paſſim dicant καλὸν καὶ ἀγαθὸν & καλοκἀγαθὸν, attamen ita non diſtinguunt καλὸν, & ἀγαθὸν ut ea, particulâ *neque* interpoſitâ, ſibi invicem opponant. Sed cùm Librarii non intelligerent vim phraſeos, *neque malum, neque bonum novit*, mutarunt κακὸν in καλὸν; ídque eò faciliùs factum eſt, quòd majuſculæ

K &

K & Λ non multùm differant, si dextrum cornu τῦ K deletum casu aliquo fuerit. In margine editionis Stephanicæ, emendatur καλὸν κἀγαθὸν, sed perperam. *Bonum & malum nescire* loquutio est παροιμιώδης, quâ significatur summa ignorantia, qualis infantium & puerorum. Sic, apud *Homerum*, Odyss. Υ. 310. Telemachus significans se ampliùs non esse puerili imperitiâ præpeditum, ita loquitur:

—— οἶδα ἕκαςα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρ☉ δέ τε
νήπι☉ ἦα.

Scio singula, bona & mala, antehac fui puer. Ita loquebantur Hebræi, qua de re vide quæ notavimus ad Gen. III, 5.

26. Verùm ut ordine in expendenda Socratica Apologia pergamus, cùm negasset se cujusquam sceleris reum esse, ait fortè aliquem rogaturum, ἀλλ', ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐςι πρᾶγμα, πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; quæ vertit *Ficinus*; *quodnam, ô Socrates, tuum est opus? & unde adversùs te exortæ sunt hæ calumniæ.* Vertere potiùs debuit: *quomodo se habet res tua?* quamquam ne hoc quidem satis exprimit vim Græcæ vocis. At optimè Gallicè dixeris: *quelle est vôtre affaire?* Hoc est, qua de causa in jus vocaris? Expone mihi totum tuum hoc negotium. Πρᾶγμα & *affaire* planè sunt, hoc

in loco, ubi sensu forensi intelliguntur, synonyma. Sequentia Socratis verba legantur.

27. Non procul ab iis verbis, quæ modò expendimus, Socrates, cùm dixisset se ob *sapientiæ humanæ* famam invidiosum factum fuisse; ait: τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός: quæ loquutio frequens est apud *Platonem*, cùm in hac Apologia, tum alibi passim. Exemplum alterum jam adtulimus §. 26. Hæc autem loquutio nullo modo Latinè exprimi potest. Habet *Ficinus*: *Nam hac reverâ sapiens esse videor*, qui sensus non est quidem alienus ab hoc loco, sed nullo modo vim verbi κινδυνεύω exprimit. Norunt omnes eam vocem deduci ἀπὸ τῦ κινδύνυ, *à periculo*, & significare plerumque *periclitari*; verùm Latinâ voce hîc uti non licet, quia *periclitari* Latinè loquentes non dicunt, nisi de re quæ infeliciter cadere potest, & cujus eventus non sine metu exspectatur; vox verò Græca adhibetur etiam, ubi nulla metuendi ratio est, ut in hoc loco, & alibi sæpè, apud *Platonem*. Proximè accesseris ad vim hujus vocis, si verba adlata Gallicè interpreteris: *car je cours risque d'être sage de cette maniere*. Nam *courir risque*, est quidem *periclitari*, sed dicitur etiam de rebus, quarum eventus timeri non potest. At infrà κινδυνεύω de lite dicitur, quam judicio dirimi vereri poterant contendentes. Exemplum antea protulimus, cui alterum dumtaxat addemus, ex ultimis Socratis verbis in *Phædone*, non procul à fine, ubi postquàm dixisset se non pos-

se

se adfirmare quasi compertum, fore ejusmodi felicitatem post mortem, qualem descripserat, ita porro infit: ὅτι μέν τοι ἢ ταῦτ' ἐστὶν, ἢ ταῦτ' ἄττα, περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπείπερ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα, τοῦτο καὶ πρέπειν ἐμοὶ δοκεῖ, ἄξιον κινδυνεῦσαι οἰομένῳ οὕτως ἔχειν. καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος: *esse tamen vel hæc, vel talia quædam circa animos nostros, eorúmque habitationes, quandoquidem animum immortalem esse liquet, id verò & decere mihi videtur, & dignum quod ita esse existimanti periculum subeatur, honestum est enim periculum.* Gallicè eleganter dixeris: *il faut hazarder cette créance, c'est courir une risque, qui n'a rien que d'honète.*

28. Socrates cùm dixisset Chærephonti Oraculum respondisse *Socrate neminem hominem esse sapientiorem*, narrat se quæsivisse *sapientiam*, σοφίαν, inter Politicos & Poëtas, nec eam invenisse. Satis liquet, ex omnibus sermonibus Socratis, σοφίαν in ejus verbis plerumque significare cognitionem officiorum, quæ ad mores pertinent, quam solam magni faciebat. Attamen paullò pòst, ubi narrat se ad præstantissimos artifices ivisse, ut etiam inter eos *sapientiam* quæreret, σοφίαν alio planè sensu intelligit; eáque voce *peritiam* artium significat, quam magnifico illo *sapientiæ* nomine numquam vocarint Latini. *Sciebant*, inquit, *quæ ipse nesciebam*, καί μου ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν, *& in hac parte me*

 sa-

ſapientiores erant. Sed, ô viri Athenienſes, eodem mihi viſi ſunt vitio laborare periti artifices, quo & Poëtæ. Quia pulcrè artem ſuam exercebant, quiſque putabat, & in aliis maximis ſe ſapientiſſimum eſſe, ἕκαστος ἠξίου καὶ τ᾽ ἄλλα τὰ μέγιστα σοφώτατος εἶναι. Atque *hoc eorum vitium illam ſapientiam occultabat,* καὶ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. Oportuit ab interprete Latino ſervari vocem *ſapientia* utrobique, quia ambiguitate vocis σοφία nititur tota hæc Socratis ratiocinatio; at cùm *ſapientia* adprimè conveniret ſuperioribus verbis, ubi de Politicis & Poëtis, vix potuit Latinè de artificibus dici. Si Gallicè voces hoſce homines *ſages*, & eorum peritiam *ſageſſe*, quæ voces ſolent adhiberi à nobis, cùm *ſapientes* aut *ſapientiam* vernaculo ſermone dicere volumus, ludibrium audientibus debebis. At Hebræi, quorum Lingua alioqui dives non eſt, poſſent voce ſuâ חכמה *hhochmah* rem feliciter exprimere. Vide quæ notavimus ad Exod. XXVIII, 2. Similiter cùm, in *Phædro*, *Plato Anacreontem* σοφὸν vocat, non eſt putandum eum judicaſſe Poëtæ Teïo ſanctum illud *ſapientis* cognomen, quo ſenſu *Socrati* tribuebatur, deberi. Intellexit tantùm elegantem Poëtam, & in eo poëſeos genere, quod excoluit, eximium. Is ſanè nobis illudat, qui Gallicè dicat, *le ſage Anacreon*; & qui ex *Platone* probari poſſe putet in ſapientium numero habitum illum Poëtam; quod neſcio an voluerit vir eruditus, qui editioni

ſuæ

suæ *Anacreontis Platonis* verba præfixit. Certè vir elegantissimi ingenii, qui Lutetiæ *Dialogos Mortuorum* Gallicè edidit, *Lucianeis* anteferendos, videtur eâ voce deceptus fuisse. Quod carpendi studio non dico, qui hominis facundiam & acumen mirari soleo. Si quis dubitare etiamnum posset de significatu vocis σοφὸς aut σοφία, eum amandaremus ad Diss. *Thom. Gatakeri* de Stylo N.T. Cap. XV. ubi ingens aliorum exemplorum copia à viro diligente congesta est, quæ nolumus exscribere, & res est ex *Platone* manifesta.

29. Ex hoc *Platonis* libello, plura non addemus, quibus, si omnia singillatim & subtiliter ad examen revocarentur, exemplísque illustrarentur, justum volumen conflari posset. Paucula dumtaxat alia, quæ fortè occurrerunt, subjiciemus; ex quibus omnibus id esse Linguarum discrimen liquebit, ut qui Translationibus & Lexicis nimiùm confidunt, ac putant, sine diuturna lectione, posse se mentem Scriptorum quos legunt adsequi, in manifesto errore versari intelligantur.

30. Nulla Lingua exprimat vim ὑποκοριστικῶν, quibus blandè sese invicem compellabant Græci, ὦ δαιμόνιε, ὦ θαυμάσιε, quæ in Atticorum Scriptorum Dialogis passim occurrunt. Quin & compellatio δαιμόνιε interdum iram significat, ut adparet ex Iliad. N. 819. ubi Ajax iratus Hectorem ita compellat. *Eustathius* quidem ad Iliad. B. vers. 190. ita habet: * τὸ δαιμόνιε μέση λέξις. διὸ

* Ed. Rom. pag. 200.

καὶ τὸν βασιλέα δαιμόνιον καλῶ, καὶ τὸν δημότην ὁμοίως δαιμόνιον. ἐκεῖνον μὲν ὡς εὐδαίμονα, τοῦτον δὲ ὡς δυσδαίμονα. τῶν μέσων γάρ ἐστι καὶ ὁ δαίμων καὶ ἡ τύχη: *Dæmonie, media vox. Ideò & Regem voco dæmonium, & plebeium similiter dæmonium; illum quidem ut felicem, hunc ut infelicem. Sunt enim media Dæmon & Fortuna.* Verum est hasce voces ἐπαμφοτερίζειν, ut postea loquitur, hòc est, nunc in bonam, nunc in sequiorem partem sumi: sed falsum est significari hisce vocibus aut *felicem*, aut *infelicem*, ut adparet vel ex locis *Homeri*, in quibus occurrit. Est tantùm vox blandientis, aut irascentis, quæ, instar interjectionum, adfectum loquentis significat, potiùs quàm quidquam certum & clarum.

31. Cicero de Oratore Lib. II. n. 17. negat vocem *ineptus* Græcè unâ voce exprimi posse. *Qui aut tempus quid postulet non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt; ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum adpellent non reperies.* Idem etiam negat Græcos dicere posse, quod aliquando Latini voce *vultûs* intelligunt, de Legg. Lib. I. c. 9. *Oculi nimis arguti, quemadmodum animo adfecti simus, loquuntur; & is qui adpellatur* vultus, *qui nullo*

lo in animante esse, præter hominem, potest; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Intelligit, nempe, non πρόσωπον seu *faciem*, sed id quod Gallicè dicimus *l'air* & *la physionomie.* Sed si liberet colligere nomina virtutum & vitiorum, * quæ Latinè efferri nequeunt, longus eorum texeretur Catalogus.

32. Interdum Interpretes vocem cujuspiam Linguæ aut phrasin exprimunt aliâ, quæ non idem quidem sonat, sed solet usurpari eadem occasione, quod probè observandum. Ita quod Græci χαίρειν, & χαῖρε dicunt, Latini *salutem* & *salve*, vertunt, non quòd ea sit propriè Græcarum vocum ἔμφασις; sed quia ut Græci, initio litterarum, adscribunt χαίρειν: Latini adponunt, *salutem*, & quando Græci χαῖρε, aiunt *salve*; quod in Linguis hodiernis *bona dies* dicitur. Atque hoc cùm factitent necessariò Interpretes omnes, ut possint intelligi; non adtendentibus passim fucum facit, nec potest caveri, nisi ab iis, qui sine interprete Linguam intelligunt.

33. Nescio an in Lingua ulla hodierna, unicâ voce, verti queant adjectiva Latina, *gratus* & *jucundus*. Posterius significat quod gaudium, aut voluptatem creat; prius quod præstat habere, quàm eo carere, licèt interdum tristissimum sit. Ita *Cicero* dicit de tristi nuncio † quem ab *Attico* acceperat: *ista veritas, etiamsi jucunda non est, mihi tamen gra-*

* *Vide A. C. P. 2. Sect. II. C. III. 21. & seqq.*
† *Lib. III. Ep. 24.*

grata est. Idem post mortem *Tulliæ ad Lucceium* * scribens: *amor tuus*, inquit, *gratus & optatus*; *dicerem jucundum*, *nisi hoc verbum ad tempus perdidissem.*

34. An in alia Lingua totidem verbis quis possit exprimere hanc exclamationem, *Proh Deûm*, *atque hominum fidem!* Imò ægrè ullus dixerit quid sibi velit *fides*, hoc in loco, licèt pluribus utatur verbis. Sunt & aliæ loquutiones, in quibus vox *fides* occurrit, quarum sensum, ad rem ipsam quod adtinet, intelligimus & aliis Linguis exprimimus; sed in quibus tamen difficulter dicas, aut quid propriè significet ea vox, aut quâ viâ, è primigenio significatu, in eam notionem migrarit. Exempli gratiâ, *capere in fidem devictas nationes*, *commendare fidei alicujus*, *conferre se in fidem alicujus*, *vir plenus fide* &c. quæ magno numero suppeditabit *Rob. Stephanus*, aut alius quivis Lexicographus, similiter in aliis Linguis exprimi nequeant.

35. Talia passim observabunt Linguarum peritiores, semel moniti. Quæ cùm occurrunt in locis Veterum, de quibus Eruditis nulla controversia est, facilè agnoscuntur; sed ubi lis de loco orta est, tum verò unusquisque, omnibus Criticis Regulis abjectis, adfectibus litare incipit.

36. Usque adeò nota est dissimilitudo Linguarum etiam adfinium, ut in dubium revocari nequeat; nec exemplis opus fuisset, nisi consultum judicassemus rem oculis etiam rudiorum Lectorum subjicere. Sed observatio-
nem

* *Ad Fam. Lib. V. Ep.* 15.

nem addemus maximi hoc in negotio momenti, & quæ à paucis fortè ad animum, ut debuit, revocata est. Cùm Linguam Latinam discere soleamus, ope Lexicorum & Magistrorum, qui ejus voces vernaculæ Linguæ vocibus exprimunt; cúmque Latinè scribendi consuetudinem primùm contrahamus, vertendo vernacula in Linguam Latinam; plerique non aliter intelligunt Linguam Latinam, nisi prout eam comparare queunt cum Linguarum vernacularum vocibus, quas perpetuò cum Latinis animo conjungunt. Hinc fit, ut quando Latinè conantur loqui, aut scribere, non modò priùs cogitent quid sint dicturi; sed tacito etiam sermone vernaculo, apud animum suum, exprimant. Exempli causâ, finge hominem Gallum, præsertim non satis exercitatum, Latinè scribere adgredientem. Quidquid volet scribere id primùm tacitè, apud se, Gallicè exprimet, deinde quæret quibus vocibus Latinis Gallica possit transferre; quo fiet, ut, propter dissimilitudinem Linguarum, & Gallicismos pro Latinismis adhibeat, & vocibus barbaris Romanarum loco utatur. Non potest enim fieri, ut animo simul duarum Linguarum idiomata, sine confusione, obversentur: animúsque multiplicibus loquutionibus perturbatus in stylum variarum Linguarum, si non vocabula, at loquutiones imprudens transfundit. Sunt quidem, qui ea in re minùs peccent quàm alii, sed perpauci Recentiorum ejusmodi peccatorum prorsus immunes fuerunt.

37. At ut purè Latinè, vel aliâ quavis Lin-

guâ, aut peregrinâ, aut exſoletâ, ſcribere poſſimus, oportet ut ſtatim ac rerum notiones animo noſtro obverſantur, ejus Linguæ, quâ volumus ſcribere, & voces & loquendi genera nobis occurrant. Latinè ſcribentes oportet nos, ut ita loquar, Latinè cogitare, ut ſine ullius alîus Linguæ idiomatibus ſolius Latinæ Linguæ vim atque ingenium ſcribendo exprimamus. Hoc autem fieri nequit, niſi ab iis qui longâ ac ſtudioſâ lectione, & ſcribendi exercitatione ſunt planè Linguæ Latinæ adſueti; ita ut, cùm ſcribunt, de nulla alia Lingua cogitent quàm de Latina, perinde ac ſi ſolam eam Linguam à natalibus didiciſſent. Hoc cùm fieri poteſt, ſtylus merè Latinus eſt, nec ullâ fece vernacularum Linguarum corruptus.

38. Similia poſſumus Græcæ Linguæ, quam, non niſi ope Latinæ addiſcimus, aptare. Sed quia non tam de ſcribendo, quàm de intelligendo hîc laboramus; omiſsâ ſcriptione, ad intellectionem ſolam nos convertemus. Exiſtimamus igitur eum demum penitùs Latinè ſcire, qui Scriptorem Latinum legens, non opus habet ſingulas voces & phraſes in notiorem Linguam transferre, & animi ſui notiones Latinis vocabulis & loquutionibus proximè, ſine alîus ullius Linguæ interventu, ſubjicit. Idem adfirmandum de eo, qui Græca aut Hebraïca legit, quæ probè intelligere cenſeri non poteſt, niſi earum Linguarum voces in ejus animum revocent, non verba aliarum Linguarum primùm, ſed notiones ipſas Græcæ atque Hebraïcæ Linguæ vocibus ſub-

ſubjectas ; quemadmodum in Græcorum ac Hebræorum, nullius aliûs Linguæ peritorum, animos revocabant.

39. Niſi hoc fieri queat, non eſt ſatis ſincera eorum quæ leguntur intelligentia ; cùm nullæ planè Linguæ ita ſibi invicem reſpondeant, ut iis ſemper ſuppetant vocabula quæ eaſdem prorſus poteſtates ſubjectas habeant; ita ut nihil mutetur, nihil addatur, nihil detrahatur; ſicut exemplis antea adlatis ſatis adparet, útque omnes qui rem expendent intelligent. Itaque ſi velimus Veteres probè intelligere ; oportet, ut aut longâ, & ſedulâ lectione, ita eorum Linguis adſueſiamus, ut ipſi ab infantia iis erant adſuefacti. Dum multùm indigemus Dictionariis, aut Tranſlationibus, certiſſimum eſt indicium, ex quo conſtare nobis poteſt, non modò nondum Linguas illas nobis plenè eſſe notas ; ſed etiam nos de earum idiomatibus non temerè, præſertim in rebus obſcurioribus, judicare oportere. Quæ enim nonniſi Dictionarii ope adſequimur, quamvis adcuratum eſſe ſtatuatur, quod raro contingit, eorum non exigua pars interdum nos fugit. Rerum quidem faciem videmus, at nequaquam in clara luce, verùm peregrinæ Linguæ, ſi ita loqui fas eſt, umbrâ obſcuratam. Corpus ſpectamus, interdum quidem formoſum, ſed carbaſo tectum; quæ tenuis licèt, multa tamen tegit & conſpectui noſtro intercipit. Imò verò ſæpe contingit interpretationem non eſſe inſtar umbræ, aut tenuis carbaſi ; ſed inſtar denſiſſimi veli aut larvæ, quæ figuram tantùm, eámque pa-

parum ſimilem rei nos videre patitur. Igitur quiſquis volet non temerè de Veterum ſenſis judicare, oportebit ut eò uſque progrediatur, ut ea, ſine peregrinarum Linguarum involucris, poſſit ipſe per ſe nuda introſpicere.

40. Viri non indocti, ſed qui nondum eò peritiæ pervenerunt, ut ne Linguas inter ſe taciti dum legunt comparent, facilè in errorem delabuntur; à quo vix etiam poſſunt revocari, ſi ita fortè interpretentur Veteres, ut ſenſum non ineptum eis tribuant; quamvis non eſſe veram eorum ſententiam certis argumentis, ex ingenio ipſius Linguæ petitis, alii demonſtrare queant; quod frequentiſſimè in Interpretibus deprehendent, quicumque non defunctoriè hæc ſtudia colent. Exemplum potuere eſſe *Marſilius Ficinus*, & *Joan. Serranus*, in verſione *Platonis*, ut antea oſtendimus. Sed ut rem imperitis Græcæ Linguæ etiam probemus, proferemus & expendemus ex *Adelphis Terentii* Actûs V. Scenam IV. cum duplici verſione Gallica, altera viri, altera matronæ, utraque elegante, & quæ Gallis lectoribus meritò placeat; ſed ex quibus Terentianas veneres nemo ſatis, ſi nullo alio utatur adminiculo, adſequetur.

41. Ita ergo *Terentianus Demea*, ſuum & fratris Micionis vivendi inſtitutum deſcribit:

Numquam ita quiſquam bene ſubductâ ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, uſus, ſemper aliquid adportet novi,

Ali-

Aliquid moneat ; ut illa quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Ita quidem vertit *Sanctalbinus: Jamais personne n'a si bien disposé toutes choses, pour le réglement de sa vie, que les rencontres differentes, l'âge & l'experience ne lui apprennent quelque chose de nouveau, & ne lui donnent quelque vuë nouvelle, qui lui fait reconnoître qu'il ne savoit pas en effet ce qu'il pensoit le mieux savoir, & le porte à rejètter dans la pratique, ce qu'il s'imaginoit lui devoir être le plus avantageux.* Ita verò *Anna Fabra: Jamais personne n'a si bien réglé & supputé tout ce qui regarde la conduite de sa vie, que les affaires, l'âge, l'experience ne lui aient encore appris quelque chose de nouveau, & ne lui aient fait connoître, qu'il ne savoit rien de ce qu'il croioit le mieux savoir; de maniére que, dans la pratique, on se voit souvent obligé de rejetter le parti, qu'on avoit regardé d'abord, comme le plus avantageux.*

42. Nihil dicam de multitudine verborum, quæ à Gallicè scribentibus, & omnia exprimere studentibus vitari non potuit ; quâ tamen tota oratio languidior fit. Vitium hoc est Linguæ, non Interpretum. I. Observabo tantùm utrumque sensisse quidem quid sit *subducere rationem ad vitam*, unde factum ut vocibus *réglé* & *réglement* usi sint, quia Galli dicunt *régler un compte* ; sed metaphoræ rationem neuter exprimere satis potuit, quia Gal-

Gallicè ſcribentibus vix poterat ſervari. Hîc qui certum vitæ iter ingrediuntur, quod conſtanter teneant, tacitè conferuntur * cum homine qui opus, quale eſſet ædificium, adgredi cupit, & priùs ſumtuum *rationem ſubducit*, ut an iis ferendis par ſit, norit. Quemadmodum enim ejuſmodi hominem plerumque res ipſa monet majores ſumtus faciendos eſſe, quàm exiſtimaverat; ita etiam certum vitæ inſtitutum amplexo ſæpe multa improviſa accidunt, quæ id moleſtiis, de quibus non cogitaverat, quibúſque adeò ferendis paratus non erat, obnoxium eſſe oſtendunt.

43. II. Verba, *quæ tibi putaris prima*, ad ſenſum quod adtinet, Interpres uterque non malè expreſſit; ſed neuter animadvertiſſe videtur, quantùm quidem ex ejus verſione licet conjicere, verbum *putare* hîc eſſe ab eadem tranſlatione petitum, nempe, à numerando. Nimirùm, * *putare*, quemadmodum Græcum λογίζειν, ſignificat & *exiſtimare*, & *numerare*. Itaque Gallicè vertendum fuerat, *le porte à rejetter dans la pratique ce ſur quoi il avoit d'abord fait ſon compte*. Sic apud *Plautum*, in Aulularia, Act. III. S. 5. verſ. 53. *putatur ratio cum argentario*, hoc eſt, initur. Vide etiam Moſtellariæ Act. I. S. 3. verſ. 141. & *Nonium Marcellum*. Hinc *computare*, *diſputare*, & *ſupputare*, numerandi ſenſu.

44. Poſtea dicit Demea ſe reipſâ reperiſſe

Fa-

* *Vide hinc petitam Parabolam Lucæ* C. XIV, 28.

* *Vide G. J. Voſſium in Etymol. in voce* putus.

Facilitate nihil esse homini melius, neque clementiâ.

Vertit *Sanctalbinus : qu'il n'y a rien de plus utile à l'homme, que l'accommodement & la douceur.* Meliùs *Fabra: que d'avoir de la complaisance & de la douceur*; nam nescio an umquam Gallicum fuerit *accommodement*, eo sensu. Attamen non est vox Gallica *complaisance*, hoc est, *obsequium*, sat commoda ad exprimendam *facilitatem* morum, quæ est potiùs Gallicè *une humeur commode & civile.* Sat exemplorum suppeditabit *Rob. Stephanus*, in Thesauro, si quis iis indigeat.

45. III. Paullò post Demea, de fratre Micione: *omnes bene dicunt, amant*, quod transtulit *Sanctalbinus : tout le monde le benit.* Meliùs *Fabra: chacun en dit du bien, chacun l'aime*; nam *bene dicere*, apud Scriptores Ethnicos, non est quod Gallicè dicimus *benir*, hoc est, fausta adprecari, sed laudare, *dire du bien.* Quod non opus est probemus. Scio in Ecclesiastico stylo id significare quod *Sanctalbinus* voluit, sed *Terentius* non est Scriptor Ecclesiasticus. Præterea usus Gallorum, Latinè non satis purè loquentium, eum fefellit.

46. IV. In sequentibus duobus versibus, bis peccatum, eadem de causa; quòd Gallica verba, quæ ex Latinis orta sunt, & vulgò iis respondere putantur, animo se se illico ingesserint Latina legentibus.

Ego

Ego ille agrestis, sævus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem. Quam ibi miseriam vidi?

Vertit *Sanctalbinus: J'ai vècu comme un homme sauvage.* Rectè. *Fabra* minùs commodè, *bon campagnard*, quod Latinè dicas *rusticanum*, non *agrestem*, hoc est, ἄγριον. At pergit infeliciter *Sanctalbinus*, *criant & tempêtant toûjours*, quibus vertit vocem *sævus*; feliciùs Fabra *rude*, hoc est, χαλεπὸς, ut optimè Latina vox in *Veteribus Glossis* vertitur. At uterque *tristis* malè vertunt *triste*, cùm debuissent *chagrin*; nam *tristis* hîc in malam partem sumitur, éstque homo inquinatus vitio, quod *tristitia* dicitur; hoc est, *humeur chagrine*, non *tristesse*; quod ex *Cicerone*, & *Tacito* facilè probare possemus, si necesse esset. *Truculentum Sanctalbinus* malè expressit voce *colere*, hoc est, iracundus; cùm significet vultum asperum, *rebarbatif*, ut non malè *Fabra*. Ambo *miseriam* putarunt esse *misere*, cùm significet laborem & molestiam, ut ex sequentibus liquet, ubi Demea:

—— *miseriam ego omnem capio, ille potitur gaudia.*

Hoc est, ut rectè *Fabra: toute la peine est pour moi, tout le plaisir est pour lui*; nisi quòd *miseria* non laborem tantùm sonat, sed molestum

lestum laborem. *Sanctalbinus*, nec satis Gallicè, nec ad *Terentii* mentem : *Toute la misere est pour moi.*

47. Hinc satis liquet nos facillimè falli, dum Veteres ita legimus, ut eos non ex usu ipso Linguæ, quâ usi sunt, sed ex collatione nostrarum, usúque scribendi, & interpretandi hodierno intelligamus. Ille demum, ut diximus, plenam ac perfectam cognitionem Linguæ adsequutus est, qui cùm Libros eâ scriptos legit, non magis cogitat de verbis quibus eos interpretari nunc solemus, quàm si nondum hæ nostræ Linguæ essent natæ. Sic si dubia sit significatio vocis Gallicæ, exempli gratiâ, Gallus de ea interrogatus non quærit quî Latinè exprimi possit ; sed memoriam dumtaxat suam, & Linguæ hodiernum usum consulit. Atque hæc de dissimilitudine Linguarum satis, supérque.

CAPUT III.

REGULA II.

Voces variarum Linguarum, quæ planè ἰσοδύναμοι videntur, non prorsus sibi invicem respondere.

1. VOCES sunt multæ, quæ quia constanter solent adhiberi, ad aliarum quarumdam potestatem exprimendam, & reverâ

 ali-

aliqua ex parte iis respondent, putantur temerè esse prorsus ἰσοδύναμοι, cùm magnum sit discrimen inter notiones, quæ iis significantur. Hoc autem minùs animadvertitur, cùm propter usum constantem, tum quia in Lingua, quâ utimur, nulla vox suppetit, quâ solâ adcuratè vim alterius exprimamus.

2. In hodiernis Linguis, ut insigni exemplo rem demonstremus, priscas voces אלהים *Elohim*, Θεὸς, *Deus* unicâ voce non possumus exprimere, licèt vulgò, apud Europæos, adhibeantur voces *God*, aut *Godt*, *Dieu*, *Dio*, *Dios*. Voces enim hodiernæ significant, apud Gentes, quæ iis utuntur, Naturam illam æternam à qua omnia creata sunt; quo fit ut *unicum esse Deum* dicamus, nec possimus eos ferre qui plures esse aiunt. Hinc quoque miramur Ethnicos tot vitia Diis suis tribuisse, & innumera de iis, planè ἀσύςατα cum notione nostra illius Naturæ, dictitasse.

3. At Veteres suis vocabulis easdem notiones non subjecerant, quas nos nostris conjunximus. Græci & Romani Numen sine initio nullum noverant, neque de perfectissima ejus natura cogitabant; & ne Hebræi quidem, voce *Elohim*, Deum, quatenus est ejusmodi natura, designabant; licèt θεοπρεπεςέρως philosopharentur, ut exemplis ostendemus.

4. Philosophi quidem apud Ethnicos, præsertim Platonici, aliam Dei notionem fovebant, quàm vulgus, nec de summo Deo interdum multò aliter quàm Christiani loquebantur-

bantur ; ſed uſus Linguæ à Philoſophis non pendebat. Poëtæ, qui antiquiſſimas Græcorum opiniones complectuntur, aiunt omnes ſuos Deos, quos αἰὲν ἐόντας *ſemper futuros* vocant, cœlo & terrâ eſſe prognatos ; cœlum verò ac terram poſteriora Chao faciunt, eorúmque initia narrant, ut videre eſt ex initio *Theogoniæ Heſiodeæ*, *Metamorphoſeos Ovidianæ* & *Apollodori* Lib. I. Apud Romanos, poſtquàm Epicurea Philoſophia Proceribus placuerat, interdum negabant Deos homines fuiſſe; ſed tunc non loquebantur, ex opinione vulgi & Religione Majorum, ſed ex Philoſophicis dogmatibus. Ita Epicureus *Velleius*, apud * *Ciceronem*, *an Amphiaraus*, inquit, *& Trophonius Deus erit? Noſtri quidem publicani, cùm eſſent agri in Bœotia Deorum immortalium excepti, legè Cenſoriâ, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent.* Ipſe *Cicero*, frequente † Senatu, acerrimè invectus eſt in honores divinos, quos Antonius detulerat Julio Cæſari : *An me cenſetis*, ait, *quod vos inviti ſequuti eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia cum ſupplicationibus miſcerentur, &c. ut decernerentur ſupplicationes mortuo? &c.* Attamen Romulus homo fuerat, imò & reliqui omnes Dii, ut fatebantur ipſi Initiorum Epoptæ.

5. Græci Θεῖον, ſeu Θεὸν vocabant præſtantiorem Naturam humanâ, in qua præſtantiore Naturâ varios gradus eſſe putabant excellentiæ ; neque enim Δαίμονας, ſeu Semi-

* *De Nat. Deor.* Lib. III. c. 19.

† *Philip.* I. c. 6.

deos æquabant Cœleſtibus Numinibus, * ut notum eſt. Hinc *divinum* antiquiſſimi Poëtæ vocant quidquid eſt eximium, in ſuo genere. Ita *Euſtathius* † obſervat πᾶν τεράστιον ἢ ὑπερφυὲς θεῖον λέγεσθαι παρὰ τοῖς ποιηταῖς, *quidquid mirabile eſt & eximium divinum dici, apud Poëtas*; quod paſſim, apud *Homerum*, obſervare eſt. Vide etiam *Æſchinis* Dialogum I, 13. in editione noſtra. Non neceſſe eſt Romanis immorari, quia Religionem ſuam Græcis debebant. Hi, ut obiter dicam, non modò *divinos* vocant eximios viros, ſed etiam *Deos*. Cicero Lib. II. de Oratore, c. 42. *Qui ordo tibi placet*, inquit Catulus, *& quæ diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper DEUS videri ſoles? Vide quàm ſim in iſto genere*, inquit, *Catule, DEUS, &c.*

6. Hinc obiter colligere eſt multos ex Veteribus Chriſtianis, qui contrà Ethnicos ſcripſere, non ſatis prudenter egiſſe; cùm definitâ voce *Deus*, haud multò aliter quàm nos eam definimus, collegerunt Ethnicorum Numina *Deos*, è ſententia ipſorum Ethnicorum, eſſe non potuiſſe; nam ex uſu Græcæ & Latinæ Linguæ poterant dici *Dii*, licèt alio ſenſu, quàm ea vox apud Chriſtianos ſumitur. Quidam præſtantes viri potuerant poſt mortem, uti putabant Ethnici, inter Naturas humanâ præſtantiores verſari, & iis ſimiles fieri; quod non multùm abeſt à Chriſtianorum placitis, de ſtatu piorum animorum poſt mor-

* *Vide* Apuleium *de Dæmonio Socratis.*
† *In Iliad. p.* 655. l. 14.

mortem. Hinc *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos *pag.* 60. Ed. Gen. Grammaticis & Idiotis (inter quos *Laërtius*,) non immeritò prorſus indignatur, qui exiſtimarunt Empedoclem κατ' ἀλαζονείαν, ἢ τὴν πρὸς τὰς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπεροψίαν, *præ jactantia & reliquorum hominum contemtu*, dixiſſe de ſe:

> Χαίρετ'. ἐγὼ δ' ὑμῖν Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς
> Πωλεῦμαι &c.

Valete, ego vobis Deus immortalis, non ampliùs mortalis, verſor; quaſi negaſſet eſſe ſe ejuſdem naturæ, ac ceteri homines ſunt, quod vix in tantum Philoſophum cadit; cùm propter ſimilitudinem, quæ ei erat cum Diis, præ ceteris, Deum ſe vocaret, ἐπεὶ μόνος καθαρὸν ἀπὸ κακίας τηρήσας τὸν νοῦν ἢ ἀνεπιθόλωτον, *quòd ſolus mentem à vitio puram & imperturbatam conſervaſſet.* Pythagorici verſus, qui aurei dicuntur, clauduntur ſimili loquutione: *ubi, depoſito corpore, in æthera liberum veneris*,

> Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός,
>
> *Eris immortalis Deus, non ampliùs mortalis*;

Hoc eſt, ideò Creatori, ut interpretatur

 Hie-

Hierocles, fimilis fies. *Epictetus* Enchiridii Cap. XXI. eum, qui nihil adpetat, ait futurum ἄξιον τῶν Θεῶν συμπότην, *dignum Deorum convivam*; fed eum, qui externa omnia defpiciat, ὐ μόνον συμπότην τῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ συνάρχοντα, *futurum imperii eorum participem.* Subdit: οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο: *Sic faciens Diogenes & Heraclitus, & fimiles meritò divini erant & dicebantur.* Legendum, ut quidem videtur, Θεοὶ *dii*, nam fupra eos, qui adcumbunt Deorum conviviis, non funt θεῖοι *divini homines*, fed Dii foli. Vide *Hieroclem*, ad duos primos aureos verfus. Sic & Arcefilas Polemonem & Cratetem dicebat effe Θεούς τινας, ἢ λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους, *Deos quofdam, aut aurei fæculi reliquias*, ut auctor eft *Laërtius*, Lib. IV. §. 12. Indidem intelligendus Petrus 2 Ep. I, 4. ubi virtute nos dicit κοινωνοὺς γενέσθαι θείας φύσεως, *divinæ naturæ participes fieri.*

7. Apud Phœnicas, quorum initio propria fuit Lingua Hebraïca, אלהים *Elohim* fignificaffe videtur quidquid aliquo honore, quicumque fit, colitur. Apud Arabas, adhuc in ufu Radix eft, unde ea vox orta videtur, אלה *alaha*, id eft, *coluit*, *adoravit*. Ifraëlitæ, qui eadem Lingua ufi funt, vocabant ideò nomine *Elohim* primò quidem Deum illum fummum & unicum, deinde Angelos, poftremò Principes; quorum exempla in Lexicis

cis invenientur. Utebantur etiam voce *Dei*, ad cujusvis rei ὑπεροχὴν significandam, ut ostendimus ad Genes. XXIII, 6. Itaque licèt summum Numen אלהים vocetur, ab Hebræis, attamen ea vox vi suâ denotat Deum, prout est colendus σεβάσμιος, non Naturam perfectissimam. Hinc fit ut eodem vocabulo alia designent, in quibus ejusmodi natura à nemine esse credita est.

8. Cùm Judæi Græcè loqui cœperunt, voce Θεὸς eadem significatione usi sunt, & quamvis acerrimè unitatem Dei contra Ethnicos defenderent, non dubitabant dicere plures esse Deos. Ita Paulus 1. Cor. VIII, 5, 6. *Nullus est Deus alius, nisi unus; etenim etiamsi sunt in cœlo & in terra qui dicuntur Dii* (*ut* reverâ *sunt*, Θεοὶ πολλοὶ *Dii multi*, *& Domini multi*) *nobis tamen unus est Deus, Pater ille ex quo omnia, & in quem sumus, &c.* Supplevimus vocem *reverâ*, quæ sanè hoc in loco debet suppleri; nisi frigidam & inutilem ταυτολογίαν, in re clara, hîc esse velimus. Quod cùm non sit verisimile, sensus Pauli erit: non modò esse qui dicantur vulgò ab Ethnicis Dii, sed etiam qui à Judæis & Christianis adpellari jure queant, & sint reverâ Θεοὶ, hoc est, σεβάσμιοι, *cultu digni*, quisque pro dignitate naturæ & muneris; at unicum esse summum, qui ut Creator & ceterorum omnium Dominus & Deus sit colendus.

9. Lux haud dubia adfulgebit verbis Pauli ex loco *Philonis* Judæi * è libro de *Somniis à*

* *Ed. Græco-lat. Gen. p.* 464. *Ed. Paris.* 599.

Deo missis, ubi de Genes. XXXI, 13. Ἐγώ εἰμι Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, secundùm Septuaginta Intt. *ego sum Deus tibi conspectus in loco Dei.* Habetur meliùs in aliis versionibus, *in Bethel*, quod est nomen loci; sed *Philo*, qui Hebraïcè nesciebat, ita de hisce verbis philosophatur: μὴ παρέλθης δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐξέτασον εἰ δύο εἰσὶ Θεοί, λέγεται γὰρ ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, οὐκ ἐν τόπῳ τῷ ἐμῷ, ἀλλ' ἐν τόπῳ Θεοῦ, ὡς ἂν ἑτέρου· τί οὖν χρὴ λέγειν; ὁ μὲν ἀληθείᾳ Θεὸς εἷς ἐστίν, οἱ δὲ καταχρήσει γενόμενοι πλείους. διὸ καὶ ὁ ἱερὸς λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸν μὲν ἀληθείᾳ διὰ τοῦ ἄρθρου μεμήνυκεν εἰπών, ἐγώ εἰμι Ο ΘΕΟΣ. τὸν δὲ καταχρήσει χωρὶς ἄρθρου, φάσκων, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὐ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ἀλλ' αὐτὸ μόνον, Θεοῦ. καλεῖ δὲ * Θεὸν τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ νυνὶ Λόγον, οὐ δεισιδαιμονῶν περὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων: *ne cursim prætermittas quod dicitur, sed diligenter expende, an duo sint Dii. Dicitur enim:* Ego sum Deus ille, qui tibi conspectus sum, *non in meo loco, sed* in loco Dei, *quasi alterius. Quid ergo dicendum est? Qui verè est Deus* (hoc est, cui id nominis eximio sensu & κατ' ἐξοχὴν convenit) *unus est, qui verò abusivè sunt Dii, plures sunt. Ideò hoc in loco, sacer sermo eum, qui verè est Deus, articulo O designavit.* Ego sum ille Deus; *eum*

* *Vitiosè legitur, & contra sensum Philonis* τὸν Θεὸν, *cum articulo, ut tùm ex hisce verbis, tum ex sequentibus adparet.*

eum verò qui Deus est abusivè, sine articulo, dicens: conspectus tibi, *non in loco Dei illius, sed tantùm hoc*, Dei. *Vocat autem Deum antiquissimam ejus Rationem, nullâ superstitione adfectus circa impositionem nominum.* Hinc manifestò videmus Judæos voce Θεὸς intellexisse etiam Angelos, quippe naturas σεβασμίους, licèt non habendas instar summi Dei.

10. Ita etiam loquuti sunt Patres Græci, ut *Clemens Alexandrinus*, qui de Natura divina Christi verba faciens, his verbis utitur: * τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ Ἀγγέλων τε καὶ Θεῶν: *huic totus submissus est exercitus Angelorum & Deorum.* Hujus discipulus *Origenes* ex *Philone* videtur hausisse † hæc verba, hanc in rem eximia, ubi postquàm dixit Deum Patrem designari articulo, addit: καὶ τὸ πολλοὺς φιλοθέους εἶναι εὐχομένους ταράσσον, εὐλαβουμένους δύο ἀναγορεῦσαι Θεοὺς, καὶ παρὰ τούτῳ περιπίπτοντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἤτοι ἀρνουμένους ἰδιότητα Υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν εἶναι τὸν μέχρι ὀνόματος παρ' αὐτοῖς Υἱὸν προσαγορευόμενον. ἢ ἀρνουμένους τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τιθέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ Πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δύναται: *Et hinc solvi potest quod perturbat multos pietatem profitentes,* *dum*

* *Strom. VII. p. 702. Ed. Colon.*
† *T. 2. in Joan. Ed. Huet. p. 46.*

dum metuunt duos prædicare Deos ; & præterea eos qui incidunt in falsa & impia dogmata , vel negantes proprietatem Filii , (id est, exsistentiam propriam) *diversam esse à proprietate Patris , & fatentes Filium à se prædicari Deum nomine tenus* (Noëtum perstringit qui aiebat *Patrem & Filium* esse nomina unius essentiæ) *vel negantes divinitatem Filii , & ponentes ejus proprietatem , & essentiam diversam esse definitione à Patris proprietate & essentia* ; hoc est, aliter definiendam Filii exsistentiam & essentiam , quippe alterius speciei, subdit: Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς ὅτι τότε μὲν αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστιν, διόπερ καὶ ὁ σωτήρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ Ο ΘΕΟΣ, ἀλλὰ Θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοιτο , ᾧ πάντως ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι , σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἔτι τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς παρ᾽ αὐτὸν Θεοῖς ὧν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι , κατὰ τὸ λεγόμενον· Θεὸς Θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. διακονήσας τὸ γενέσθαι Θεοῖς , ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρύσας εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως &c. *Dicendum est enim illis tunc illum Deum , cum articulo , esse eum qui est per se Deus. Ideò & Servator dicit in prece ad Patrem :* ut cognoscant te , qui solus es ille verus Deus. *Quidquid verò est præter hunc , qui est per se Deus ,* *par-*

participatione illius divinitatis Deum factum, non illum Deum cum articulo, sed Deum sine articulo magis propriè dicendum esse. Qua in re omnino Primogenitus omnis Creaturæ, honoratior est reliquis Diis, quippe qui primus est in eo quod est apud Deum, & in se divinitatem traxit; honoratior, inquam, *reliquis Diis qui sunt apud illum, quorum Deus ille Deus est, secundùm id quod dictum est:* Dominus Deus Deorum loquutus est, & vocavit terram: *cùm illis dederit esse Deos, & hauserit copiosè ab illo Deo, quo eos Deos faceret.* Scriptor Constitutionum Apostolicàrum *Dei* nomen tribuit Episcopo, Lib. II. c. 26. de quo ita loquitur: οὗτος ὑμῖν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεὸν, *hic vobis terrestris Deus post Deum.* Tum ei aptat Ps. LXXII, 6. Exod. XXII, 26. & dicit: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος: *Episcopus enim præsit vobis, ut Dei dignitate cohonestatus. Gregorius* Nazianzenus Sacerdotem, Orat. I. p. 31. dicit, Θεὸν ἐσόμενον καὶ θεοποιήσοντα, *Deum futurum & Deos facturum.* Oratione XX. p 349. ita *Basilium* Arianismum repudiantem inducit: οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευμένος: *neque sustineo adorare creaturam, qui sum Dei creatura; & Deus esse jussus sum.* Idem θέωσιν vocat pii animi inusitatum motum, Or. XI. p. 140. ubi dicit diem festum esse καιρὸν θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, *tem-*

tempus divinitatis consequendæ, quam in rem martyres mediatorum munere funguntur. Oratione verò XXIII. p. 410. ait sacra facientem Sacerdotem in sacra mensa μυσταγωγεῖν τὴν θέωσιν *esse mystagogum consequendæ divinitatis*. Orationis verò II. initio, solitudinem vocat θεοποιὸν, *Deum facientem*. Ex quibus omnibus, aliisque similibus liquet vocem Θεὸς non semper significasse, in Scriptis Veterum, ut in nostris hodiernis, unam illam Naturam à qua omnia creata sunt. Quod si ignoretur, doctissimi Patrum Græcorum, non ineptiæ tantùm, sed & impietatis notam vix effugere poterunt.

11. Hæc satis ostendunt voces hodiernas, quibus utimur ad vertendas voces *Elohim*, Θεὸς & *Deus*, iis ad amussim non respondere. Unde colligere est, eò quòd vox Hebraïca, Græca, aut Latina, unâ voce alîus Linguæ verti soleat; existimandum semper non esse voci Linguæ exsoletæ eamdem prorsus subjectam fuisse potestatem, ac ei quâ illa hodie vertitur. Legentibus plura quotidie exempla occurrent, si modò moniti adtendant.

C A-

CAPUT IV.

REGULA III.

Multa videri in versionibus Emphatica, quæ in ipsis Fontibus nullam Emphasin habent.

1. CUM Linguæ discendæ operam dare incipimus, versione Linguâ notiore scripta indigemus; at si contingat nos numquam posse ejus auxilio carere, multa errorum nobis imminebunt pericula, inter quæ hoc longè maximum est; ne putemus verba fontium eamdem ἔμφασιν habere, ac in versione videntur. Sæpissimè enim contingit, ut translationis vocabula nescio quam vim habere videantur auribus imperitis, quam in ipso *Originali*, ut vocatur, *textu*, apud aures Linguæ adsuetas, non habent.

2. *Emphasin* autem voco significationem ampliorem verbis quibusdam figuratis aut tralaticiis, datâ operâ usurpatis, quæsitam, ut dicatur quod alioquin intelligi non posset. Scio veteres Rhetores aliter hanc figuram definire; ut liquere potest ex *Quintiliano* Inst. Lib. VIII. c. 3. ubi sic describitur: figura *altiorem præbens intellectum, quàm quem verba per se ipsa declarant.* Rem exemplis etiam illustrat, similiáque habet Lib. IX. c.2. *Hermogenes* quoque de Inventione Lib. IV. c. 13. sic vocat obscuram rationem innuendi quid-

quidpiam, quod apertè dicere nolumus, quia impedimur. Sic & *Tiberius* Rhetor, de Schematibus apud *Demosthenem*, figuram hanc definit. *Eustathio* in Homerum p. DLXXVI. v. 24. est pariter *λέξις δι' ὑπονοίας αὔξουσα τὸ ζητούμενον*, *loquutio quæ occultâ significatione auget id de quo agitur*. Sed in sermone jam recepto recentiorum Rhetorum, ἔμφασις est quod dixi, & ἐμφατικὰ dicuntur vocabula & loquendi genera, quæ ideò adhibentur, ut plus significent, quàm propria. Hoc cùm certissimum sit, & multa ἐμφατικὰ passim occurrant, apud Oratores & Poëtas; potest tamen facilè fieri, ut, cùm Linguam non satis adsequimur, ἐμφατικώτερα, hoc est, significantiora multa putemus esse, quàm reverâ sunt. Quod ubi contingit, eam potestatem Veterum verbis subjicimus, de qua numquam cogitarunt, atque ex iis consectaria deinde deducimus, quæ illis prorsus ignota fuerunt; & quo major est copia consectariorum, quæ in immensum augeri ratiocinando potest, eo major est numerus errorum; à quibus carere quomodo possimus Criticorum est docere.

3. Hebræi, exempli causâ, passim conjungunt infinitivum verbo suo, quasi nomen. Dicunt *Moriendo morieris* מות תמות *moth thamouth*, pro *morieris morte*. Idem aut simile fuit idioma Atticæ Dialecti, quæ conjungebat verbis nomina adfinia, ut ἀγορὰς ἀγορεύειν, *concionem concionari*, *Homeri* Iliad. B. vers. 788. ad quem locum, *Homerum* Atticè loqu-

quutum esse observat * *Eustathius*, hisce verbis: Τὸ δὲ ἀγορὰς ἀγόρευον Ἀττικόν ἐστι, ὡς καὶ τὸ βουλὴν βουλεύῃ, καὶ λόγον λέγῃ καὶ ὅλως τὸ παρατιθέναι τοῖς ῥήμασι τὰ ἐξ αὐτῶν ὀνόματα. *Hoc autem* conciones concionabantur *Atticum est, ut* & consilium consulere, & dictum dicere, & *universè addere verbis nomina ex iis derivata.* Sic & *Corinthus* Grammaticus, in iis quæ de Dialectis excerpserat: Λῆρον ληρεῖς· Ἀττικὴ ἡ φράσις καὶ τὸ σχῆμα· ὡς τὸ μανίαν μαίνῃ· ἔστι γὰρ τῆς Ἀττικῆς ἰδίωμα φράσεως, τὸν εἰπόντα πρᾶγμα ἐπάγειν ῥῆμα τὸ ἀπὸ τοῦ πράγματος παραγόμενον ὡς τὸ, ὕβριν ὑβρίζεις, καὶ φυγὴν φεύγεις.: Delirium deliras, *Attica loquutio & figura*, ut furorem furis. *Est enim proprietas dictionis Atticæ, eum qui rem dixit addere verbum è re deductum, ut* convicium conviciaris & fugam fugis, &c.

4. Hæc adjectio ejusdem verbi, aut nominis adfinis, nullam habet in Hebraïca, aut in Attica Lingua Emphasin. De Attica res nota est, nec minùs certa erit de Hebraïca, si quis † expendat loca Scripturæ, in quibus occurrit ea phrasis. Ita Gen. II, 16. *Ex omni arbore*, ait Deus, *hujus horti comedendo comedes*, hoc est, simpliciter *comedes*; ut ex sequentibus liquet, ubi de eadem re sermo est. Versu sequente, *morte morieris* est quoque simpliciter *morieris*; ut adparet etiam ex collatione locorum, in quibus occurrit.

5. At-

* *Ed. Rom. p.* CCCXLVIII. *l.* 29.

† *Suppeditabit plura Sal. Glassius in Gram. Sac. Lib. III. c.* 3. *can.* 37.

5. Attamen Interpretes, qui in Scriptura passim quærunt quæ in ea non sunt, nescio quam miram Emphasin in hac phrasi repererunt; unde factum ut multi aut Linguæ Hebraïcæ ignari, aut non satis adcurati Critici, ambabus ulnis, amplexi fuerint *Augustini* interpretationem, qui ita * comminationem mortis interpretatur. *Quacumque die ederitis ex eo*, morte moriemini, *non tantùm animæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo; nec tantùm posteriorem, ubi corpus privatur animâ: nec solùm ipsam totam primam, ubi anima & à Deo & à corpore separata punitur; sed quidquid mortis est, usque ad novissimam, quæ secunda dicitur, & quâ est nulla posterior, comminatio illa amplexa est.* Nescio an eadem causa alios impulerit, ut hæc verba interpretarentur, *mortalis eris*, contra usum constantem Hebraïcæ Linguæ; an verò, ut hanc comminationem opinionibus suis adcommodarent.

6 Constans etiam est Hebræorum consuetudo, ut Eruditi observarunt, omnia ita Deo tribuere; quasi Deus ipse omnia efficeret, ne exceptis quidem malis actionibus. Vide Exod. IV, 21. & 2. Sam. XII, 11. Quæritur an illæ loquutiones habeant ἔμφασιν, qualem videntur habere iis qui versiones tantùm legunt, aut qui, ex consuetudine hodiernarum Linguarum, Hebræorum sermonem intelligunt. Alii negant, quorum in numero sumus; alii adfirmant, iisque à temporibus *Augustini* non pauci. Inde etiam col-

* *De Civ. Dei Lib. XIII. c. 12.*

colligunt multi Deum, quidquid fit boni, seu virtuti consentanei, ipsum facere, & partem mali seu vitiosi haud minimam.

7. Primùm contendimus ex ipsâ phraseos ratione, nisi aliunde nobis de re constet, neminem posse colligere, veteres Hebræos voluisse Deum esse auctorem omnium malè, æquè ac bene factorum. Ratio nostræ negationis hæc est, quòd sint Scriptores in aliis Linguis, qui ita loquuntur, cùm tamen nihil simile crederent. *Homerus* * passim omnia Deo tribuit, non minùs vituperanda, quàm laudabilia. Dicit, exempli causâ, Helenam impulsam fuisse à Deo, ut rem faceret intolerandam, Odyss. Ψ, 232. τὴν δ' ἤτοι ῥέξαι Θεὸς ὦρορεν ἔργον ἀεικές. Si hæc & similia loca *Homeri* essent urgenda, sequeretur eum credidisse hominibus non esse tribuenda mala, quæ iis eveniunt, & ne vitia quidem, sed Diis; quod tamen non credidit, ut intelligere est ex hisce verbis, quibus Jovem graviter querentem inducit, apud Deos, Odyss. A, 32.

> Ω῏ πόποι οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
> Ε'ξ ἡμέων γὰρ φασὶ κάκ' ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
> Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσιν.

* *Vid. Homerum* Ε'βραΐζοντα p. 25. & 387.

Papæ quantopere mortales Deos accuſant!
Ex nobis enim aiunt eſſe mala, illi verò ipſi
Suis ſtultitiis, præter fatum, dolores habent.

Cui dicto ſimilia collegit *Jac. Duportus*, in Gnomologia Homerica, quam vide. Hebræi etiam ita de ſanctitate & juſtitia Dei paſſim loquuntur, ut nullum ei vitium tribuant.

8. Itaque neque apud Scriptores Sacros, ex nuda phraſium conſideratione, erui poteſt ſententia, quam illis ſolent quidam tribuere. Atque hoc manifeſtius erit, ſi, ut ceteras rationes omittam, alia quæ apud eoſdem Scriptores occurrunt, expendamus. Etenim paſſim inducunt Deum, quaſi invitum plectentem homines, & ægrè ferentem eorum delicta; quod eſſet longè abſurdiſſimum, ſi ipſe eos ineluctabiliter ad ea impuliſſet, aut impuliſſe crederetur. Ita Pſalm. LXXXI, 13. poſtquàm Deus beneficia ſua in Iſraëlitas commemoravit; *utinam*, inquit, *populus meus obtemperaſſet mihi, & Iſraël in viis meis ambulaſſet!* Hinc liquet verba præcedentia: *tradidi eos duritiei cordis eorum & ambulaverunt in conſiliis ſuis*, non eſſe ita urgenda, quaſi intelligeretur *permiſſio efficax*, ut loquuntur quidam Theologi; contraria enim Pſaltes adfirmaret.

9. Putant nonnulli magnam eſſe ἐνέργειαν in hiſce vocibus, apud Jeremiam XXXI, 33. *Ponam legem meam in medio eorum, & in corde eorum ſcribam eam*; quaſi Deus vellet ſignificare ſe effecturum ut neceſſariò obſervare-

tur

tur Lex sua. Verùm tota verborum horumce ἔμφασις in eo sita est, ut hic sit sensus; nempe, Deum effecturum ut Israëlitæ tenerent Legem suam (novam, nimirum, seu Evangelicam) memoriter, nec monitore indigerent; quod liquet ex versu sequenti, ubi antecedentia, mutatis verbis, more Hebræis consueto, in sequentibus repetuntur: *Nec docebit ultrà vir proximum suum, aut vir fratrem suum dicens: cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me*, &c. Hinc virtutis cujuspiam memores dicuntur ipsi eam animo suo inscripsisse, ut Proverb. III, 3. *Benignitas & fides ne te deserant; eas vincito gutturi tuo, inscribito tabulæ cordis tui*; hoc est, fac ut earum memor sæpe de iis loquaris.

10. Ita Paulus Rom. II, 15. verba faciens de cognitione Dei & virtutis, quæ potest solâ Ratione, sine revelatione, colligi, ait, ἔργον νόμου γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis in illorum cordibus inscriptum esse*; nempe, Ethnicorum. Quæ voces aliud nihil significant, nisi sine doctore hæc disci, & memoriæ facilè mandari; nec quispiam, ut opinor, adeò erit emotæ mentis, ut velit Paulum dixisse ab Ethnicis observatam fuisse Legem. Consuli potest ad eum locum *Hugo Grotius*, qui exempla similium loquutionum suppeditare poterit. *Æschylus*, in Prometheo vincto, ita Prometheum adloquentem Ionem inducit vers. 762.

—— Πολύδονον πλάνην φράσω,
Ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν:

Vagum errorem dicam, quem tu scribe in memoribus tabulis mentis; hoc est, cujus tu memento. Idem Eumenidibus vers. 280. de Plutone facta mortalium observante, & memore animo tenente;

Δελτογράφῳ ᾗ πάντ' ἐπωπᾷ φρενί.

Omnia inspicit animo, cui inscribuntur ut libro. Supplicibus vers. 183. dicuntur Danaïdes, eodem sensu recordari oportere senis τὰ ἔπη δελτουμέναι, nimirum, in animo, ut sequentia ostendunt. *Pindarus* Olympion. X. ab initio, cùm vellet dicere: revocate mihi in memoriam Agesidamum Archestrati filium, rem ita expressit:

Τὸν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα, πόθι φρενὸς
Ἐμᾶς γέγραπται. ——

Olympicum victorem legite mihi Archestrati filium, qua in parte animi mei scriptus sit. Ad quæ verba, Scholiastes profert hunc *Sophoclis* versum, ex *Triptolemo*:

Σὲ δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους,

nimirum, scribere oportet. Idem Philocte-
te,

te, verſ. 1318. ubi Neoptolemus Philoctetem adloquitur:

> Καὶ ταῦτ' ἐπίσω καὶ γράφου φρενῶν ἔσω,

Et hæc ſcito & animo inſcribito. Vide & locum inſignem *Dionis* Pruſæenſis prolatum à *Grotio* ad 2. Cor. III, 3. *Antiſthenes* familiari commentariorum jacturam deflenti: ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ, καὶ μὴ ἐν τοῖς χάρταις γράφειν: *atqui oportebat*, inquit, *ea in animo, non in chartis ſcribere.* Ita quoque interdum loquebantur Latini. Apud *Terentium* * in Andria, cùm dixiſſet Myſis: *Unum hoc ſcio, meritam eſſe ut memor eſſes ſui*, reponit Pamphilus, quaſi indignans ſibi in memoriam revocari quod altâ mente repoſitum geſtabat:

> *Memor eſſem? ô Myſis, Myſis! etiam nunc mihi*
> *Scripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis,*
> *De Glycerio.*

Cicero Academ. Quæſt. Lib. II. c. 1. *Ut litteris conſignamus, quæ monumentis mandare volumus: ſic ille in* animo ſuo res inſculptas *habebat.* Ita loquitur, memoratâ L. Luculli ſingulari memoriâ.

Seneca pater, in Præfatione Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone*: *In eo non tantùm naturalis memoriæ felicitas erat, ſed ars ſumma &*

* *Act. I. S. 6.*

& ad adprehendenda, quæ tenere debebat, & ad custodienda; adeò ut omnes declamationes suas, quascumque dixerat, teneret. Jam itaque supervacuos sibi fecerat Codices. Aiebat se SCRIBERE IN ANIMO. Tot Scriptoribus Ethnicis Judæum unum adjiciemus, de simili re loquentem, de qua Jeremiæ verba protulimus. Is est *Josephus* Lib. II. in Apionem p. 1072. Ed. Genev. ἡμῶν ὁντινοῦν εἴτις ἔροιτο τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντας, ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς ἐκμανθάνοντες ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ΕΓΚΕΧΑΡΑΓΜΕΝΟΥΣ: *Si quem nostrûm interrogaverit quispiam de legibus, faciliùs omnes dixerit, quàm nomen suum; nam ex quo primùm intelligimus, eas discentes habemus in animo scriptas.* Ita idem Scriptor loquitur etiam Antiq. Judaïcar. Lib. IV. c. 8. §. 12. Ed. Oxonii inchoatæ; ubi prolatâ lege, de Lege septimo quoque anno in sacra Urbe publicè recitanda, ita pergit: Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ αὐτοὺς καὶ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, ὡς μηδέποτε ἐξαλειφθῆναι δυναμένους: *utile enim est animis inscriptas leges & memoriæ servari; ut numquam deleri queant.* Paullò post: οἵτε νόμοι πολλὴν πρὸς ἁμαρτάνοντας ἕξουσι παῤῥησίαν. ὡς προλεγόντων αὐτοῖς ἃ πείσονται, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐγγραψάντων διὰ τῆς ἀκοῆς ἃ κελεύουσιν, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς ἔνδον παρ' αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν αὐτῶν: *leges multam apud*

apud peccantes habebunt auctoritatem, quippe quæ prædicent illis quæ passuri sint, & quæ inscripserint eorum animis per aures quæ jubent; ita ut semper sit intus apud ipsos eorum voluntas.

Atque hoc in memoriam mihi revocat dictum Turcarum de Tartaris, haud ineptum. * *Aiunt reliquas quidem nationes scriptam in libris habere sapientiam, Tartaros libros suos devorasse; ideò in pectoribus eam habere reconditam, quò promant cùm opus sit, & veluti divina fundant oracula.*

11. Phrasis *aperire oculos* videtur vim quamdam habere plerisque, qui non sunt idiomati Sacrorum Librorum adsueti. At nihil aliud est, nisi facere ut aliquis quidpiam cognoscat, aut observet. Ita Gen. XXI, 10. dicitur Deus *aperuisse oculos Hagaræ*, ut videret fontem, hoc est, fecisse ut animadverteret. *Aperit oculos* Balahamo, Num. XXII, 31. ut videat Angelum; hoc est, facit ut eum animadvertat. Similiter Gen. III, 5. *aperientur oculi vestri*; hoc est, multarum rerum periti eritis; & versu 7. *& aperti sunt oculi amborum*, idem est ac si dixisset Moses: ambo animadverterunt se esse nudos.

12. Eodem sensu occurrit, Act. XXVI, 18. *Aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem.* Sermo enim est de Paulo prædicatione suâ Ethnicorum errores tenebricosos expulsuro, útque lucem Evangelii adspicere possent effecturo. Nec multùm hinc abscedit sensus phraseos, quæ occurrit Lucæ

 c.XXIV,

* *Ex Busbequii Ep. 4.*

c. XXIV, 45. *Aperuit eis mentem ad intelligendas Scripturas.* Evangelista enim aliud nihil vult, nisi Christum interpretationibus suis fecisse ut Apostoli intelligerent loca Scripturæ, quorum sententiam antea non adsequebantur. Idem Scriptor Act XVI, 14. de Lydia dicit, *Dominum aperuisse ejus cor, ut adtenderet iis, quæ dicebantur à Paulo*: hoc est, divinâ providentiâ factum esse, quibuscumque tandem machinis, ut sic loquar, usus sit Deus, ad ejus animum expugnandum, ut Lydia adtentè aurem præberet Paulo. Ita *Plutarchus*, in libello de audiendis Poëtis, pag. 75. Ed. Grotianæ, dicit lectionem Poëtarum: προσανοίγειν καὶ προσκλίνειν τὴν τοῦ νέου ψυχὴν τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοις: *aperire & inclinare juvenis animum sermonibus Philosophicis.* Adi etiam notas *Lud. Capelli* ad Luc. XXIV, 45.

13. Viri doctissimi singularem Emphasin quæsivere, in verbis minarum Mosaïcarum, quæ exstant Levit. XXVI, 26. *Frangam vobis scipionem panis*, quasi Deus minaretur se vim nutriendi pani detracturum, ut ad eum locum monuimus. At, ut ostendimus, hoc vult dumtaxat Deus, se effecturum ut penuria panis esset. Igitur Emphasis frustra quæsita hîc est; nec scio an ejusmodi error Erisichthonis fabulæ, apud Græcos, occasionem dederit. Eam narrat *Callimachus* Hymno in Cererem, vers. 59, 60. atque ex eo *Ovidius* Metam. VIII, 831. Ille

Σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο, τόσων ἔχεν ἵμερος αὖθις.
Εἴκοσι δαῖτα πένοντο, δυώδεκα δ' οἶνον ἄφυσσον.

Miser, quo plura gustavisset, eo plurium tenebatur desiderio. Viginti ministri epulum adparabant, duodecim vinum hauriebant. Vel, ut verbis Ovidianis rem exprimamus,

> —— *Adpositis queritur jejunia mensis,*
> *Inque epulis epulas quærit, quódque urbibus esse,*
> *Quódque satis populo poterat, non sufficit uni,*
> *Plúsque cupit, quo plura suam demittit in alvum.*

Fortasse hinc primùm ficta fabula, quòd Poëtæ legissent, aut audissent *Erisichthonem non potuisse satiari*, aut quid simile; quod ita interpretati sunt, quasi omnibus copiis adfluentis famem nihil sedare potuisset, cùm de frugum penuria rem intelligere debuissent.

14. Hinc denuo colligimus aures adsuetas Linguis hodiernis, facilem erroris occasionem imperitis præbere; dum quædam Emphatica videntur & sunt in Linguis, aut hodie vigentibus, aut hodierno usu inter Doctos tritis, qualis est Latina; cùm Emphasin nullam habuerint apud Hebræos, Græcos, aut Latinos. Itaque cavendum est quàm maximè ne, ex hodiernarum Linguarum in-

genio, de priscis judicemus; quod ut faciliùs caveri queat, nihil est ita de sensu ullius phraseos adfirmandum, ut à sententia discedere non simus parati; nisi Linguæ, de qua agetur, multam operam dederimus, & Scriptorem cujus sensus quæretur diligenter legerimus.

15. Ex hisce conficiendus Canon, qui numquam fallet: *Quamvis emphatica videantur Veterum verba, satis esse diluto, ut sic loquar, sensu ea interpretari, si, dum ea urgemus, absurdi quidpiam complectantur; nisi aliunde constet ab iis, ea, quæ nobis absurda videntur, esse credita.* Æquitas postulat ut ne facilè absurda tribuamus aliis, ac proinde eorum verba, si quæ inde sequerentur, commodè & benignè interpretemur; nisi meridianâ luce clarius sit absurda illa ab iis esse admissa. Alioqui sapientissimos quosque viros ludibrium nobis debere temerè existimabimus.

16. Sic si quis veteres Hebræorum Prophetas leget, omniáque verba & loquendi genera, ex tota significationis amplitudine, ubique urgeat; cùm plerumque dictione elatiore, & poëticæ simili utantur; vaticiniorum implementum etiamnum quæret, quod jam dudum contigit; ea tantùm de causa, quòd magnificentiæ verborum eventus non satis respondere videatur. Unde sequeretur falsa esse vaticinia, cùm ex eorum circumstantiis jam impleri ea debuisse, aut numquam impletum iri satis manifestum sit. Ejusmodi est prophetia de eversione Babylonis per Medos, quæ exstat Esaiæ c. XIII. quæ tanta verborum pom-

pompâ, támque atrocibus loquendi generibus describitur, ac si debuisset solo æquari, incolæque trucidari, aut captivi abduci; cùm tamen nihil incommodi passa sit, nisi quòd dominum mutarit, & Cyaxari quidem Medo primùm, deinde Cyro Persæ paruerit. Vide *Herodotum* Lib. I. c. 191. & *Xenophontem* Lib. VII. Cyrop. c. 5. è divisione Oxoniensi.

17. Sic etiam intelligendæ Ezekielis, & aliorum Prophetarum, de florentissimo Judæorum, post reditum è captivitate Babylonica, statu, prædictiones; quas si ad vivum resecare velis, unquam impletas negabis, & fortè de instauranda etiam Jerosolima, cum nonnullis Theologis, somniabis, ridendúmque te nasutioribus omnibus præbebis. At satis est, si dicamus res Judæorum, postquàm è captivitate rediissent, secundiores multò fuisse & interdum etiam satis amplas ac quietas, pro temporibus illis; idque implementum vaticiniorum fuisse, cujus causâ erat cur Deo gratias agerent Judæi.

18. Similiter etiam si interpretaremur Apocalypsin Joannis, fortè præteritis jam sæculis impletam eam deprehendere possemus, desineremúsque tandem futuros exitus speculari, & spem longam resecaremus. Jam verò quia emphatica, ut videtur, dictio totius Libri majorem rerum, in hisce terris, mutationem polliceri à nobis censetur; spem in futurum projicimus, atque exspectamus eventus, quos nescio an magis visuri simus, quàm Judæi Regem illum suum terrestrem, quem dudum frustra præstolati sunt.

19. Sed

19. Sed non in vaticiniorum tantùm sententia erramus, dum verbis nimiùm adhæremus, sensúmque pleniorem, ut ita loquar, quàm par est, tribuimus; sunt & dogmata, quæ non aliunde nata videntur, quàm ex verbis Christi, aut Pauli, quibus nimia Emphasis est adtributa. Præsentia corporea Christi, in Eucharistico pane, unde est orta, nisi ex eo quòd parum periti Interpretes verborum ejus *hoc est corpus meum*, præter ejus mentem urserunt? Atqui satis erat, ut vera essent, sapientérque loquutus esse Christus judicaretur, si diceremus eum voluisse panem esse imaginem ac memoriam corporis sui; quâ interpretatione rei ipsi, & usui Linguæ Hebraïcæ consentanea, vitata fuissent portentosa illa & repugnantia consectaria, quæ è præsentia corporea Christi in Eucharistia fluunt, & quæ Christo tribuere non spernenda pars Christianorum religioni ducit.

20. Ex eo quòd Christus vetuit nos futuri causâ μεριμνᾷν, seu anxiam ejus curam gerere, voluitque nos in divina Providentia adquiescere; fuerunt qui à perfectionis cupidis omnia projicienda dixerunt, éque aliena misericordia prorsus pendendum. Atqui si omnes Christiani, ut par esset, ejus perfectionis essent cupidi, omnes oporteret mendicos fieri & à se invicem, quod non haberent petere, ac brevi etiam frigore & fame exstingui; nisi fortè infideles eos alerent, & vestirent, aut Angeli è cœlo otiosis hominibus cibum & vestitum adferrent. Satis erat ita intelligere præceptum Christi, de abjicienda cu-

cura futuri, quasi hoc tantùm voluerit: nos non ita anxios esse oportere de rebus futuris, ut dum metuimus ne nobis desint necessaria, præceptum ullum divinum perfringamus; sed constanter divinis legibus parendum, prudentiáque adhibitâ, quantum possumus, in ceteris, quæ supra vires nostras sunt, in Divina beneficentia adquiescendum. Eâ interpretatione, & civilis Societatis perniciei, & cavillationibus hominum malè feriatorum obviam itur.

21. Sunt & alia doctrinarum capita ad Peccatum, quod vocatur *Originis*, Prædestinationem, Gratiam, & Providentiam Divinam, pertinentia, quæ à nonnullis Christianorum è paucis quibusdam locis colliguntur; quamvis sint iis objectionibus obnoxia, quas à nemine solvi posse fatentur. Sed videndum priùs fuit annon præstaret ea loca aliter interpretari, quàm in tantas difficultates se se sponte conjicere, ut à nemine possint expediri. Sunt sanè qui putent in Pauli verbis, unde ea dogmata deducuntur, non fuisse quærendas eas ἐμφάσεις, quas alii in iis videre se existimant, ut vitarentur memoratæ difficultates, satiúsque esse vel diluto sensu, si ita loqui velimus, Pauli dicta capere, ne pugnare secum ipse & cum tota Christi doctrina Apostolus videatur. Verùm hæc ut pleniùs discuterentur, non paucis verbis, sed integro volumine opus esset; & quæ dicta sunt prudentibus satis erunt.

22. Multò præstat benignè sapientis Scriptoris verba interpretari, ita ut in ejus senten-

tia

tia nulla ſit difficultas; quàm comminiſci dogma, quod nec explicari, nec contra objectiones vindicari poteſt, & interdum etiam ceteræ Scriptoris doctrinæ repugnat, ut pauca verba ἐμφατικωτέρως intelligantur. Satis eſt etiam optimorum Scriptorum dicta aliquo ſenſu eſſe vera, qui ſemper quàm commodiſſimus eſt quærendus. Sic certè faciunt egregii quivis Veterum Scriptorum, & præſertim quidem Legum Interpretes, qui ab omnibus propterea maximas laudes tulerunt.

23. Nec eſt ſibi fingendum, aliam eſſe Sacrorum Librorum rationem; quaſi quidquid in iis dicitur, pro tota amplitudine ſignificationis vocum, ſit intelligendum; cùm ne una quidem Chriſtianorum familia hoc ubique fieri patiatur, nec ſanè fieri poſſit, niſi repugnantia ſimul eſſe poſſe vera dicantur, quemadmodum vidimus, ac propterea omnis prorſus Religio ex animis hominum deleatur, librique omnes veteres, eorúmque Scriptores ludibrio habeantur. Hæc monita maximi eſſe momenti fatebuntur, quicumque ea paullò adcuratiùs expendent.

CAPUT V.

REGULA IV.

Multa vocabula, in omnibus linguis, cùm ipſarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum, ambigua eſſe.

1. OPTANDUM eſſet Scriptores omnes cùm Veteres, tum Recentiores, aut potiùs omnes homines ita conſtantes in ſermone fuiſſe, ut vocibus ſemper eaſdem poteſtates ſubjeciſſent. Verùm tantùm abeſt ut conſtantes fuerint, ut contrà nihil ſit loquentium uſu inconſtantius; atque hoc adeò in omnibus Linguis invaluit, ut adcurati alioqui Scriptores ab ambiguitatibus ſibi cavere vix queant; unde fit ut intelligendi difficultas, ubi res agitur naturâ ſuâ difficilior, non parum augeatur.

2. Obſervandum autem eſt vocabuli ſignificationem mutari, non modò quando deſignat rem prorſus diverſam, aut ſimilem, ſed non eamdem; verùm etiam ubi unam, eamdémque notionem compoſitam, ad præcipuas ejus partes quod adtinet, ſignificat, at mutatis relationibus; ſeu quando notionis compoſitæ partes quaſdam deſignat, omiſſis aliis, aut etiam paullò plures complectitur. Vel minima additio, aut detractio notionem, adeó-

adeóque significationem vocabuli mutat. Ita cùm Judæi & Christiani de *Scriptura* loquuntur, convenit quidem iis de voce, non verò de significatione. Judæus enim intelligit solos Veteris Testamenti libros Hebraïcos; Christianus verò addit libros Novi Testamenti, & interdum etiam Libros Græcos Veteri Testamento adjectos, qui vulgò Apocryphi dicuntur.

3. In re tam manifesta, pauci quidem errant; sed occurrunt passim voces ambiguæ, quarum variæ significationes non ita notæ sunt. Ipsa illa vox *Scriptura* aliud interdum significat apud Apostolos, quàm apud Theologos hodiernos. Intelligimus enim hodie eâ voce solos Libros Sacros, sine additione ulla & per se intellectos; Apostoli autem aliquando, more Judaïco loquentes, eâ voce Traditionem illis libris non comprehensam intelligunt. Quare laudant, quasi ex Scriptura, quædam, quæ in ea non occurrunt, ut Matth. II, 23. Eph. V, 14. In Epistola *Barnabæ*, proferuntur etiam quædam veluti ex Vetere Testamento, quæ nusquam exstant; nimirum, ex Traditione. Cap. VI. quasi ex Mose, hæc adfert de Hirco ἀποπομπαίῳ: * *Exspuite in illum omnes & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius, & sic in aram ponatur, & cùm ita factum fuerit, adducite qui ferat eum in eremum* &c.

4. Ambiguitates autem omnes vel ex Linguarum inopia, quæ destituuntur vocibus necessariis, vel ex negligentia scribentium oriuntur.

* Vide ad eum locum *Hug. Menardum* aliósque Intt.

tur. Quando deeſt vox, ad rem quampiam exprimendam; vox jam uſitata, aliâ ſignificatione, detorquetur in novam, per *tranſlationem*. Interdum etiam uni voci variæ prorſus adfinguntur ſignificationes, licèt non deſint quibus eæ res ſignificentur. Dignus eſt *Seneca*, * qui hanc in rem audiatur: *Ingens eſt copia*, inquit, *rerum ſine nomine*, *quas non propriis adpellationibus notamus*, *ſed alienis commodatiſque.* Pedem *& noſtrum dicimus*, *& lecti & veli & carminis*; canem *& venaticum & marinum & ſidus. Quia non ſufficimus*, *ut ſingulis ſingula adſignemus*; *quoties opus eſt*, *mutuamur.* Fortitudo *eſt virtus pericula juſta contemnens*; *aut ſcientia periculorum repellendorum*, *excipiendorum*, *provocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem* fortem virum, *& ſervum nequam*, *quem in contemtum mortis temeritas impulit.* Parcimonia *eſt ſcientia vitandi ſumtus ſupervacuos*, *aut ars re familiari moderatè utendi*; *parciſſimum tamen hominem vocamus puſilli animi & contracti*, *cùm infinitùm interſit inter modum & anguſtias. Hæc alia ſunt naturâ*, *ſed effecit inopia ſermonis*, *ut & hunc & illum* parcum *vocemus*; *ut & ille* fortis *dicatur*, *cum ratione fortuita deſpiciens*, *& hic ſine ratione in pericula excurrens. Sic* beneficium *eſt & actio benefica*, *& ipſum quod datur per illam actionem*, *ut pecunia* &c. Horum exempla Lexica paſſim ſuppeditant, ut neceſſe non ſit nos iis immorari. Quædam magni momenti

* *De Benefic.* Lib. II. c. 34.

monebimus potiùs, quæ ex Dictionariis cognosci non possunt.

5. Primum est, haud semper facile esse dignoscere loquutiones tralaticias à propriis; quæ difficultas occurrit, ubi sermo est aut de rebus per se non satis notis, aut de vocibus rariùs usurpatis, & quarum origo non est manifesta. Ingens orta est concertatio inter Theologos quærentes, utrum voces λύτρον *redemtionis pretium*, ἀπολυτρῶν *redimere* & ἀπολύτρωσις *redemtio* debeant propriè intelligi, ubi de Christi redemtione sermo est? Alii contendunt hîc ἀπολύτρωσιν esse * *redemtionem, seu liberationem alicujus ab incommodo*, λύτρῳ *intercedente*. † Alii fatentur quidem λύτρον propriè significare *pretium quod ad redimendum captivum datur*; sed contendunt hîc minùs propriè sumi pro facto, quo liberati sumus à peccato, non pro pretio soluto. Utrique agnoscunt aliquando hasce voces impropriè sumi, ubi de simplici liberatione sermo est; at qui propriè hîc intelligi volunt hoc nituntur argumento, quòd sine necessitate non sit à proprietate verborum recedendum; hac autem in re nihil sit, quod nos ad metaphoram confugere necessariò adigat. Alii negant huic regulæ hîc locum esse posse. „ Nam, inquiunt, ideò in re dubia, propria „ videtur sequenda significatio, potiùs quàm „ impropria; quòd verisimilius sit propriè lo-

„ quu-

* *H. Grotius* de Satisf. Ch. C. VIII.

† *F. Socinus* & *J. Crellius*, quorum hunc vide in Resp. ad *Grotium*.

„ quutum fuiſſe Auctorem, quàm impropriè. „ At ſi longè frequentior ſit improprius vocabuli uſus, apud aliquem Auctorem, quàm „ proprius, ceſſat illa ratio & contrarium „ potiùs videtur eſſe ſtatuendum; atque ei, „ qui propriam ſignificationem omnino urget, ratio adferenda, cur impropriam reſpuat, quæ adeò illi Auctori ſit familiaris. Præterea volunt rem ipſam neceſſariò poſtulare ſenſum metaphoricum.

6. Ut κριτικῇ ἀκριβείᾳ ſolveretur ejuſmodi difficultas, primò videndum eſſet quis ſit vocum uſus, apud Scriptores Sacros; ſecundò, conandum eſſet reſcire ex locis, ubi aliis verbis utuntur, quæ fuerit eorum hac de re ſententia. Nam ad rem ipſam quod adtinet, per ſe planè eſt ignota; neque poſſumus, in hoc negotio, Dei voluntatem aliunde quàm ex revelatione cognoſcere. Revelationem autem oportet, ut ſit clara, conceptam eſſe vocibus proprio ſenſu ſumtis, ita ut hoc conſtet: aut ita tralaticiis, ut nemini dubia, aut obſcura ſit tranſlatio; alioqui ſignificatum non ſatis adſequimur, & dum dubitamus propriæne ſint an impropriæ, tralationisve rationem ignoramus; neceſſe eſt ſenſus verus nobis ſit dubius.

7. Secundò, ſi concedamus voces, aut phraſes eſſe metaphoricas, ſupereſt dubium, quod ſolutu facile non eſt. Nempe, per tranſlationem vox uſurpatur, aut quòd res de qua uſurpatur ſit ſimillima rei ex qua deſumta eſt metaphora, aut quòd aliqua tantùm ex parte eam referat. Rarò metaphora niti-

nititur plenâ similitudine ; satis est modò intersit levis adfinitas inter rem cui vox propriè convenit, & rem cui metaphoricè tribuitur. Itaque raro tralaticiæ voces, totâ nativæ significationis amplitudine, urgendæ sunt ; quod facile est intellectu. At difficilius multò est scire, quousque vox aut phrasis metaphorica urgeri possit ; ubi is qui eâ usus est præsens non est, ut interrogari queat, nec aliunde de ejus mente nobis constat.

8. Quæritur quid tunc temporis faciendum, ut veram atque integram vocis significationem possimus scire ? Si utraque res, quæ eâ voce exprimitur, sit notissima ; ut dubium non sit quin loquuto perspecta fuerit, possumus existimare hominem eâ voce usum, propter similitudinem quam in iis rebus ipsi videmus ; nisi orationis series ostendat aliquid singularo in mente habuisse. Si alterutra res sit ignota, vel obscura aut loquenti, aut nobis ; vix scire possumus quænam sit metaphoricæ significationis amplitudo ; seu quot notiones complectatur, & quatenus urgeri possit.

9. Exemplo res ut clarior fiat, Scriptores Sacri leges, quas Deus hominibus tulit, vocant ברית *brith*, διαθήκην *fœdus*, aut *testamentum*, per translationem ; neque enim propriè Leges divinæ sunt fœdus, aut testamentum. Sunt autem, ut rectè *Livius*, Lib. XXXIV. c. 57. tria genera fœderum. Unum, cùm bello victis dicuntur leges ; ubi enim omnia ei, qui armis plus potest, dedita sunt ; quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos ve-

velit, ipſius jus atque arbitrium eſt. Alterum cùm pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tertium cùm qui hoſtes numquam fuerunt, ad amicitiam ſociali fœdere, inter ſe jungendam coëunt. Hi neque dicunt, neque accipiunt leges; id enim victoris & victi eſt. Fœdus Dei cum hominibus ſimile eſt primo generi, nam Deus leges fert; ſed alio prorſus jure, nempe, creationis & providentiæ quâ homines tutatur. Legiſlatoris populi utilitatem quærentis partes agit, potiùs quàm fœdus facientis; ſed nec amittit jura Domini, ex quibus volentibus aut invitis imperare poteſt, pœnáſque à contumacibus aut delinquentibus exigere. Itaque nemo ex voce ברית *fœdus*, quam & *teſtamentum* vertunt, colligat perfectam eſſe ſimilitudinem inter Leges Dei & teſtamenta, aut fœdera, quòd illæ horum nomine inſigniantur; aut ſi anxiè quærat, in Legibus divinis, quod obſervavit eſſe in fœderibus ac teſtamentis; oportebit ut probet hanc metaphoricam adpellationem, ex conſilio Sacrorum Scriptorum, niti perfectâ ſimilitudine. Quod cùm fieri nequeat, hoc unum adfirmare poterit eſſe aliquam inter ea ſimilitudinem, unde nata eſt ſimilis adpellatio. *Non enim res tota toti rei neceſſe eſt ſimilis ſit, ſed ad ipſum, ad quod conferetur, ſimilitudinem habeat oportet*; quæ verba ſunt Scriptoris ad *Herennium*, Lib. IV. c. 46.

10. Supererit tunc quærendum, quanam in re illa ſimilitudo ſita ſit? Cùm Scriptores Sacri noſſent quidquid continebatur in fœde-

ribus, & voluntatem etiam Dei, quatenus revelata fuit; ut ſciamus quænam eſſent, & judicarentur ab iis ſimilia inter Leges Dei, teſtamentáque ac fœdera; illa ſunt introſpicienda, & videndum quidem primùm quâ ratione Deus agat nobiſcum, remotis, ut ita dicam, omnibus metaphoricis notionibus Secundò, quærendum quid agant homines, ubi fœdera contrahunt, aut faciunt teſtamenta. Tandem ex collatione, cognoſcemus quæ ſint in iis ſimilia.

11. Hoc peracto, quæretur utrum is qui primus fœderis voce uſus eſt, Moſes putà, ea uſus ſit ad ſignificandum eſſe ſimilitudinem, quanta à nobis cernitur, inter leges Dei & fœdera; an verò in ea adpellatione rationem tantùm habuerit partis ſimilitudinis, de ceteris quas deprehendimus, non cogitaverit? Partes ſimilitudinis hæ ſunt: 1. In fœdere ſunt partes duæ contrahentes: ita & in Divinis Oeconomiis; 2. In fœdere interdum eſt Mediator, ſicuti in Divinis Pactis: 3. Sunt utrobique conditiones & promiſſa, ac minæ: 4. Interdum in fœderibus fuere victimæ, nec Deus aliter cum Judæis & Chriſtianis egit. Alia fortè adjici poſſent, ſed dubia, cùm Hiſtoria Moſaïca horum tantùm diſertè meminerit. Ex plurimis locis, veriſimillimum eſt Moſem ideò Leges Divinas fœdus adpellaſſe, quòd hæc habuerint cum fœdere communia.

12. At perſpicaciores Theologi hîc non ſubſiſtunt. Aiunt enim in fœderibus tabulas, in quibus ſcribuntur Leges, ſigillis firmari con-

contrahentium ; unde fit ut in Mosaïco fœdere , quia Circumcisio *signum fœderis* vocatur aliquoties , dicant Deum hoc signo veluti fidem datam Judæis confirmare , & se se arctiùs obstringere ad præstanda promissa ; Judæósque vicissim Deo obsequium , eâ ratione , sollemniùs polliceri. At primùm , hoc interest discrimen , quod in fœderibus duo sigilla adhibeantur ; ab utraque , nempe , parte suum ; quod hîc non fit , etenim ùnicum est *signum fœderis* , & quidem à Deo solo institutum. Secundò , sigilla imprimuntur in tabulis fœderis , non in Fœderatorum corpore. Denique ea pars similitudinis inter divinæ Oeconomiæ signum circumcisionem , & sigilla fœderum humanorum , nullibi apud Mosem urgetur , nec etiam ullâ uspiam adlusione innuitur. Itaque quando circumcisionem Deus vocat *signum fœderis sui* , Gen. XVII , 11. hoc unum , ut videtur , vult , hoc signo Israëlitas ab omnibus gentibus distinctum iri , atque inde Dei fœderatos agnoscendos. Igitur hæc vox meliùs fortè exprimeretur Latinâ voce *tessera* , quàm vocabulo *sigillum* ; tessera enim signum fuit quo socii socios , amici amicos dignoscebant. Lacedæmonii , apud *Justinum* , Lib III. *de sepultura solliciti* , priusquàm prælium contra Messenios inirent , *tesseras , insculptis suis & patrum nominibus , dextro brachio deligarant ; ut si omnes adversum prælium consumsisset , & temporis spatio confusa corporum lineamenta essent , ex indicio titulorum tradi sepulturæ possent.* Sed neque hæc metaphorica vocis אות *oth* ,

 signum ,

signum, explicatio à nobis nimiùm urgeri potest.

13. Hinc cognoscimus quæ tantâ subtilitate disputarunt multi de natura *Sacramentorum*; hoc est, rituum quorumdam à Deo institutorum; statuentes eos ritus per omnia sigillis fœderum respondere, ea in auras abire omnia; nisi vocem *signum* necessariò, in eum sensum, intelligendam esse probent; quod nemo fecit; neque ullus in posterum, ut opinor, præstabit.

14. Vox Διαθήκη, uno in loco Novi Testamenti, nempe, Hebr. IX, 15, 16. sumitur pro *Testamento*; nam licèt puriore quidem Hellenismo hoc significet, Alexandrini Græcè loquentes, (ex quorum sermone Judææ incolæ, qui eamdem Linguam didicerant, multa traxere) eâ utebantur, ubi alii Græci vocem Συνθήκη, id est, *fœdus* adhibebant. Scriptor autem Epistolæ ad Hebræos, qui puriore aliquantùm utitur stylo, adludit ad significationem *Testamenti*. Certè ut in Testamento, morte sequente, donatio rata fit: ita, moriente pro nobis Christo, cœlo donati sumus. Hæ duæ solæ similitudinis partes inter rem, cui propriè convenit adpellatio διαθήκης, *testamenti*, & eam cui metaphoricè aptatur, eo in loco, adtinguntur. Nec si præterea possint inveniri quædam similia, inter Testamentum & Oeconomiam Evangelicam; ideò possunt, quasi Apostolicâ auctoritate nixa, urgeri. Attamen hoc Theologi non satis cauti, & sibi nimiùm indulgentes factitarunt; ac con-

consectariis inde deductis, novas Institutionum Theologicarum methodos inædificarunt.

15. Duabus antecedentibus observationibus tertia addenda est; nempe, vocem unam, prout cum aliis variè construitur, ac jungitur, varias inducere significationes. Quod nisi diligenter observetur, ex eo quòd uno loco aliquid significet, & in certis circumstantiis, sæpè perperam colligemus, idem eâ ubique significari, aut in locis ubi aliis vocibus conjungitur, & aliâ occasione adhibetur. Unum proferemus hîc exemplum, petitum ex voce Hebraïca רוח *rouach*, Græca πνεῦμα & Latina *spiritus*, quæ idem propriè sonant & sunt, cùm apud Sacros Scriptores, tum apud Ethnicos πολύσημοι, pro occasionibus & vocibus quibus conjunguntur.

16. I. Hebraïca vox pro *vento* passim sumitur, ubi conjungitur verbo *flare*, cùm sermo est de tempestatibus, de navigatione &c. Vid. Jerem. XLIX, 36. & Ezek. XLII, 20. &c. Idem significat πνεῦμα in verbis Christi, Joann. III, 8. *Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis &c.* Ita *Columella*, Lib. III. c. 19. *Præstat eligere sationi silentis, vel certè placidi spiritûs diem.* Præterea πνεῦμα pro secundo vento sumitur, adeóque pro fortuna. Apud *Euripidem*, in Hercule furente vers. 215.

Β'αν δὲ δράσης μηδὲν, ἢ πείσῃ λίαν,
Ο῞ταν θεοῦ σοι πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

Nihil vi feceris, aut nimiùm patieris, cùm Dei tibi spiritus mutatus fuerit. Aura quoque, quæ vox est συνώνυμ☉, apud Latinos *favorem* passim sonat, ut omnes norunt. Hinc paullùm deflexâ significatione, *vaporem* quemvis significat, & *odorem*, apud *Lucretium*, Lib. III.

—— *Bacchi cùm flos evanuit, aut cùm*
Spiritus *unguenti suavis diffugit in auras.*

II. Apud Latinos, significat *Aërem*, ut auctor est *Plinius*, Lib. II. c. 5. *Proximum*, spiritus, *quem Græci nostríque, eodem vocabulo aëra adpellant.* Ita manifestò sumitur, apud *Virgilium*, vox *anima* Ecl VI, 31.

Námque canebat uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæ*que*, *marísque fuissent*,
Et liquidi simul ignis.

Hebræi quidem, si Lexicographis credimus, nullam vocem habebant, quâ *aërem* exprimerent, exceptâ voce *cœlum*; quæ præcipuè tamen eam aëris partem, quæ paullò superior est, significat; sed fortasse רוח aërem interdum signabat, eúmque sensum sunt qui suspicentur inesse vocibus obscuris, quæ occurrunt, Gen. I, 2. *Spiritus Dei ferebatur super aquas*; adeò ut hoc velit Moses, terram aquis fuisse tectam, aquas aëre involutas; quæ fuit etiam Phœnicum Theologia, si modò eam

eam rectè expofuit *Philo Byblius*, feu ex *Sanchoniathone*, feu ex alio. *Eufebius* enim Præp. Evangel. l. c. 10. ita de ejus fententia loquitur: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες: *principium omnium ponit aërem tenebricofum & ventofum, feu fpiritum aëris tenebricofi, chaófque turbidum & caligine circumfufum.*

III. Paffim apud tres, quas memoravimus, Gentes, voces adlatæ *halitum* fignificant; neque in re notiffima opus erit exemplis. Circumftantiæ locorum dumtaxat adtendendæ funt, & phrafes in quibus occurrunt, ut *ducere*, *trahere*, *fufpendere*, *elidere fpiritum &c.* Apud Hebræos, præterea *fpiritus oris* non halitum modò, fed & loquelam fignificat, ut Pfalm. XXX, 5. *Verbo Domini cœli facti funt, & fpiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* Vid. Efai. XI, 4. 2 Theffal. II, 8.

IV. Quia autem, dum fpiritum ducimus, adeft corpori Mens noftra, feu quòd Veteres putarent Mentem haud abfimilem effe flatui; vocibus iifdem, quibus flatum, feu halitum fignificabant, defignarunt Mentem, & præfertim tribus aliquoties adlatis. Exempla ubique occurrunt. Vide Act. XIX, 21.

V. Propter eamdem rationem, fubinde anima ac fpiritus *vitam* fignificant, feu eam difpofitionem quâ corpus movetur, ac nutritur. Ita Paulus, Act. XX, 10. dicit ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστιν, hoc eft, vita ejus in eo eft. *Virgilius* Eclog. IV, 53.

O mi-

O mihi tam longè maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantùm ſat erit tua dicere facta!

Hoc ſenſu ſæpiùs apud *Juſtinum* occurrit. Illuſtrat locum Actorum hic *Livii*, Lib. XLII. c. 16. de Eumene lapidibus proſtrato: *Ad corpus Regis primo amici, deinde ſatellites ac ſervi concurrerunt, tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem. Vivere tamen, ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis, ſenſerunt.* Nempe cordis palpitatio non ceſſaverat. Vide Gen. VI, 3. & quæ illic notavimus.

VI. Philoſophi vocibus πνεῦμα & *ſpiritus* ſignificarunt eam vim, quæcumque ſit, quâ plantæ vivere; id eſt, ali & vigere putantur; ſeu tenuiſſimam auram eam crederent, ſeu aliud quidpiam. Ita Scriptor libri *de Mundo* πνεῦμα vocat τὴν ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις καὶ διὰ πάντων διήκουσαν ἔμψυχόν τε καὶ γόνιμον οὐσίαν, *ſubſtantiam animatam, & genitalem, quæ eſt in plantis & animalibus, & per omnia ſparſa.* Vide & *Theophilum Antiochenum*, Lib. II. p. 97. Ed. Oxonienſis, * ubi πνεῦμα vocat brutorum animas, mentem humanam, & materiam lucis, quæ ante Solem condita fuerat. Eodem ſenſu, ſumi videtur רוח *rouach*, Pſ. CIV, 25. ubi Pſaltes de plantis, non minùs quàm de animalibus, loquutus, ſubjicit: *Aufers ſpiritum eorum, deficiunt, & in pulverem ſuum revertuntur; mittis ſpiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ.*

VII. Lexi-

* *Minori formâ, ſeu in 12.*

VII. Lexica quævis Hebraïca docebunt רוח pro adfectibus animi passim sumi, ut *spiritus Zelotypiæ*, pro zelotypia, & *alius Spiritus*, Num. XIV, 24. pro alia adfectione, quâ ratione πνεῦμα sæpiùs sumitur in Novo Testamento, ut *spiritus servitutis*, *spiritus adoptionis*, &c. Latini *spiritum* ἐνικῶς & *spiritus* πληθυντικῶς adhibent, ad significandam animi elationem, quorum exempla suppeditabit *Rob. Stephanus.* Apud *Horatium*, *spiritus avidus*, Carm. II. Od. 2 est idem ac *aviditas divitiarum*; *spiritus hostiles* in *Tacito* Hist. Lib. IV. c. 57. est animi adfectio hostilis. Adfinis huic significationi est ea, quâ indolem significat, ut Luc. I, 17. *Spiritus Eliæ*, hoc est, indoles quæ in eo fuit; & 1. Joan. IV, 3. *Spiritus Antichristi.* Ita & cùm Christus Apostolis exprobrat *quòd nescirent cujus spiritûs essent*, eos reprehendit quòd ignorarent quænam esse deberet adfectio animi eorum, qui Evangelio inservituri erant. Sola etiam vox רוח, apud Hebræos, sine adjectivo, & substantivo, *iram* sonat, ut Jud. VIII, 3. de Ephraïmitis, quos molli adloquio iratos placaverat Gedeon: *remisit se spiritus eorum ab eo*; hoc est, eorum lenita est ira. Ei juncta vox רעה *rahah*, *malus* discordiæ significationem infert, Jud. IX, 23.

VIII. In Novo Testamento, peculiariter sumitur non pro Mente tantùm, sed pro Mente opposita adfectibus, ex corporeis rebus orientibus. Paulus præsertim voce illâ hoc sensu utitur, ut cùm opponit, Rom. VII. & VIII. *carnem spiritui*, & dicit *vivendum esse*

se-

secundùm spiritum, hoc est, secundùm lumina Mentis adfectibus solutæ.

IX. Hebræi spiritum vocant rem quamvis, aut incorpoream, aut saltem crassiore corpore non impeditam, Es. XXXI, 3. *Ægyptii homines, non Deus; & equi eorum caro; non verò Spiritus* ולא רוח *vlo rouach.*

X. Angelos seu bonos, seu malos, vocant iidem *Spiritus*; fortè quòd crederent eos corpore indutos tenui auræ simili; neque enim putandum eos Angelos intellexisse, sine ulla corporis mistura, ut Philosophi hodierni. Putabant, ut passim liquet, cerni eos posse, sed corpora eorum tenuiora censebant, ut liquet ex dicto Christi: *Spiritus non habet carnem, neque ossa*, Luc. XXIV, 37, & 39. quo ostendit Apostolis se esse hominem, non Angelum.

XI. Deum quoque ipsum *Spiritum* vocabant, *Deus est Spiritus*, Joan. IV, 24. In Veteri Testamento passim *Spiritus Dei* pro Deo ipso sumitur, si credimus Lexicographis & Interpretibus. Sed licèt id quod *Spiritus Dei* vocatur sit ipse Deus; attamen qui eâ phrasi usi sunt videntur cogitasse de aliquo adtributo divino, potiùs quàm de Deo ipso, qui *ratione*, ut loquuntur Scholastici, à suis adtributis distingui potest. Hoc liquidum erit expendenti loca, in quibus ea phrasis occurrit; etenim nullus est, qui commodiùs de potentia divina, aut vi quadam oculis non conspicua, explicari non possit.

XII. Theologi Christiani veteres & recentiores plurima horum locorum *Spiritui Sancto*

aptant;

aptant; hoc eſt, tertiæ Sanctæ Triadis Perſonæ. Quo ſenſu, paſſim in Græcorum & Latinorum Patrum, hodiernorúmque Theologorum occurrit Scriptis.

XIII. Sed nonnulli ex antiquioribus Chriſtianis non hanc modò, quam tertiam dicimus, Perſonam *Spiritum Sanctum* vocarunt, ſed etiam ſecundam, ut adparet ex hiſce *Theophili* * *Antiocheni ad Autolycum* verbis, ubi περὶ τȣ͂ Λόγȣ loquutus addit: ȣ͂τος ȣ͂ν ὢν πνεῦμα θεȣ͂, καὶ ἀρχὴ, καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίςȣ κατήρχετο εἰς τȣ̀ς προφήτας: *Hic ergo cùm eſſet Spiritus Dei, & initium, & ſapientia, & potentia altiſſimi deſcendit in Prophetas.*

XIV. At præterea *Spiritus Sanctus* vocatur poteſtas miracula edendi, quorum multa in N. Teſtamento mentio; hoc eſt, divinæ potentiæ effectus. Sumitur & pro *ſpiritu ſanctitatis*, ſeu pro ea animi adfectione quâ ſancti ſumus, & ſanctè officiis à Chriſto præſcriptis fungimur. Concordantiæ & Lexica conſulantur.

XV. Apud *Hermam*, Apoſtolicorum temporum Scriptorem, *Spiritus Sanctus* legitur pro *mente humana*, ut Simil. V. c. 7. *Corpus hoc tuum cuſtodi mundum atque purum, ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, teſtimonium referat illi*, &c. *Si in futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum, conſortes ſunt enim ambo, & alterutrum ſine altero non inquinatur.* In eadem ſimilitudine, § 5. mentem Chriſti vocat bis *Spiritum Sanctum*, &

* *Lib. II. p. 81., Ed. Oxon. in 12.*

& de quovis homine ita loquitur : *Accipiet mercedem omne corpus purum, ac ſine macula repertum, in quo habitandi gratiâ conſtitutus fuerit Spiritus Sanctus*, hoc eſt, mens ſancta.

XVI. Hæ ſunt potiſſimæ notiones vocis *Spiritus*, prout cum variis jungitur vocibus, aut diverſis occaſionibus uſurpatur. Conſuli etiam hac de voce poterit *Sal. Glaſſius* Rhet. Sacr. Tr. I. c. I, 1. Ut verba perſpicua rebus non notis lucem fœnerantur : ita & res notæ vocibus ignotæ, aut ambiguæ ſignificationis. Quod ſi res ipſa ſit obſcura, aut planè ignota, & vocabula quibus exprimitur ambigua; tum verò fruſtra ſimus, ſi nos eorum ope rem clarè intellecturos ſperemus. Præterea ſcire nos oportet quàm latè patuerit cognitio ejus, qui loquitur; alioqui periculum eſt maximum, ne ex noſtræ notionis amplitudine de ejus cognitione judicantes in errorem delabamur. Si autem hoc etiam ignotum ſit, & accedat ad ambiguitatem vocum, & obſcuritatem ipſius rei; tunc planè eſt ἀδύνατον intelligere quid voluerit Scriptor, quem legimus. Atque hoc ſæpe in rebus, quæ ſenſus non adficiunt, evenit. Hinc conficiendus hic Canon: *quando Scriptor, de re obſcura verba faciens, utitur vocibus ambiguis, nec aliunde nobis conſtat quouſque ejus cognitio, in hoc negotio, porrecta fuerit, ad ἐπ. χὴν, tamquam ad ancoram ſacram, confugiendum eſſe.*

CAPUT VI.

REGULA V.

Significationes vocum earumdem nunc ampliores esse, nunc arctiores.

1. UT notiones compositæ plures, aut pauciores habere possunt partes: ita etiam vocibus, quibus exprimuntur, amplior aut arctior est significatio. Id contingit cùm in sermonibus omnium Gentium, tum in unius ejusdémque Scriptoris libris, atque in colloquiis quotidianis. Hinc nascitur maxima intelligendi difficultas, quæ aliter superari nequit, quàm cognitione opinionum eorum qui loquuntur, undecumque tandem hauriatur; atque acri adtentione, quâ consequentia cum antecedentibus, rebúsque ipsis & dogmatibus loquentium diligenter comparentur. Nam cùm loquela homini data sit, ad animi sensa exprimenda; Linguarum aut hominum vitio, passim fit ut ex animi sensis, aliunde notis, verba sint intelligenda; quod exemplis clarius fiet.

2. Variæ Gentes & diversarum Sectarum homines utuntur voce *Justitia* aut aliis, quæ idem significare censentur, in aliis Linguis; sed omnes æquè amplam voci non subjece-

runt poteſtatem: *Cicero* Juſtitiam * ita deſcribit: *Juſtitiæ primum munus eſt ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus injuriâ; deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis.* Alii breviùs: *Juſtitia eſt, quâ unicuique ſuum redditur.* Ut cognoſcamus penitiùs quouſque pateret notio virtutis, quam Romani *Juſtitiam* vocabant, obſervandum eam primùm ſpectaſſe eos, qui non *laceſſiverant injuriâ*, ſeu publicè, ſeu privatim. Itaque ſi quis laceſſiviſſet, poterat vir juſtus injuriam ſibi privatim illatam, privatis opibus ulciſci. Si quis pariter populus Rempublicam læſiſſet, omnibus civibus, poſt indictum per Fecialem bellum, non modò licitum, ſed etiam præceptum fuit hoſtiles agros invadere, prædas agere hominum & pecudum, omnia igne & ferro vaſtare, non pro ratione injuriæ; quæ numquam tam levis fuit, quin Populi Romani majeſtas graviter læſa videretur, adeóque armis etiam in vaſtiſſimarum provinciarum innocuos incolas vindicanda. Si qui ſocios Populi Romani, armis ab hiſce impetiti, quamquam iniquè, bello perſequerentur; *æquum* cenſebat Populus Romanus ſociorum hoſtes injuriam acceptam ſibi condonare, niſi vellent in ſe Romana arma convertere; quamvis ab ullo populo ſimile quidpiam ſibi imponi non pateretur.

3. Secundò, quod dicitur *ſuum* unicuique reddendum, non caret obſcuritate; neque enim definierunt adcuratè, quid unicuique *ſuum* dici poſſit. Itaque nec privati, nec populi

* *Officior. Lib. I. c. 27.*

puli probè norant quod ab se unicuique redditum oportuit. *Sua* videtur unicuique esse vitæ tranquillitas, & pacata facultatum fruitio; certè dum aliena jura, quæcumque tandem illa sint, non invadit. Hæc nón diffiteantur Romani, sed si adjicias eum, cui *suam* tranquillitatem deberi fatebantur, dum ab eo lacessiti non erant, injuriam illis intulisse; jam verò negabunt se ullâ justitiâ teneri, ne eam tranquillitatem turbent.

4. Tertiò, ultioni modum statuendum à viro justo aiebant, seu illa ultio fieret ex Legibus, seu iis viis, quas impunè licuit ingredi. Verùm ita loquuntur, ubi sermo est de civibus Romanis, aut sociis; sed ad hostes quod adtinet, nihil non licitum fuit, & summa sævitia virtutum etiam nominibus velabatur: * *auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium; atque ubi solitudinem fecerant, pacem adpellabant.* Neque hæ sunt dumtaxat Romani nominis hostium querelæ, habemus reum confitentem *Sallustium*, cujus hæc sunt verba initio *belli Catilinarii*, c. IX. de priscorum Romanorum moribus, quorum laudes persequitur: *Jurgia, discordias, simultates cum* HOSTIBUS *exercebant: cives cum* CIVIBUS *de virtute certabant.* Cùm hostibus nihil condonarent, *in pace* (domi) *beneficiis magis quàm metu, imperium agitabant; & acceptâ injuriâ, ignoscere quàm persequi malebant.* Ejusmodi etiam erant Lacedæmonii, οἷς ἓν καλὸν ἁπλῶς καὶ δίκαιον ἦν τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον, *quibus unum honestum*

 sim-

* *Tacitus in Vita Agricolæ. C. XXX.*

ſimpliciter & juſtum erat, quod patriæ conducebat; quod illis exprobrat Anaxilaus Byzantinus, apud *Plutarchum* in Alcibiade p. 209. Huc facit animadverſio *Lactantii* è Lib. V. C. 10. *Apud Maronem*, inquit, *rex ille*,

—— quo juſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis;

Quæ nobis juſtitiæ documenta protulit?

Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſurus ſanguine flammas.

Quid poteſt eſſe hac pietate dementius, quàm mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum, tamquam oleo paſcere? Sed fortaſſe hoc non ipſius vitium fuerit, ſed Poëtæ, qui illum inſignem pietate virum, inſigni ſcelere, fœdaverit. Vide & ſequentia, ex quibus liquet *Juſtitiæ* & *Pietatis* notiones, apud Ethnicos, non latè patere. Hinc meritò * Carneades omnibus populis qui florerent imperio, & Romanis ipſis, qui totius orbis potirentur, ſi juſti eſſe vellent, hoc eſt, ſi aliena reſtituerent, ad caſas fuiſſe redeundum, & in neceſſitate ac miſeriis jacendum dictitabat. Si Romani interroganti reſpondere candidè de *juſtitia* voluiſſent, faſſi profectò eſſent, quod faciunt Athenienſes apud *Thucydidem* Lib. V. ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ

* *Lactantius Inſt. Lib. V. c. 16.*

πείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ πρȣ́χοντες πράσσȣσι, ϗ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωρȣ͂σι; *justa quidem, ex hominum æstimatione, ab æquali utrimque necessitate dijudicari; superiores potentia sua uti, infirmiores verò concedere.* Ejusmodi etiam *justitia* fuit Alexandri Macedonis, qui *Musicano* bellum illaturus erat; quòd alios Indos subigenti sibi obviam non processerat, se & ditionem suam dediturus, neque per legatos amicitiam rogarat, neque dona miserat, neque quidquam ab Alexandro petierat; eíque non ignovit, priusquàm cum ingentibus muneribus veniret, se & gentem dedens, ϗ ὁμολογῶν ἀδικεῖν, *fassus se injuriâ adfecisse* Alexandrum, cui nihil debebat: ὅπερ μέγιϛον παρ' Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ἐς τὸ τυχεῖν ὧν τὶς δέοιτο, *quod maximum erat, apud Alexandrum, ad ea quæ quis petiisset impetranda*, hoc est, ut fateretur jure id deberi, qui nullis legibus tenebatur. Hæc *Arrianus* Lib. V. p. 134. Ed. *H. Stephani.* *

5. Igitur, quotiescumque apud Romanos Scriptores legimus quempiam *justitiæ* amantem fuisse, aut simile quid; semper intelligendum erga cives, & quidem non lacessentes. Nam justissimi Romanorum iniqui semper lacessentibus, iniquissimi Reipublicæ hostibus fuere; quod omnibus, qui eorum Historiam legerunt, notissimum est. Exemplo in-

N 3 du-

* *Vide in indice Auctorum ad vocem* Sallustius, *insignem locum* Plutarchi *de Justitia.*

dubitato, hoc cernere licet in gladiatorum ludis, quibus captivos damnabant. Quid enim injustius, quàm cæde hominum innocentium gaudere? Quid crudelius, quàm cum voluptate promiscuas cædes spectare? At hoc Romanorum sanctissimi factitabant. Id spectaculi genus erat, *quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebrabatur, & quo multitudo maximè delectabatur*, ut docet *Cicero* in Orat. pro P. Sextio, *num.* 124. Verùm tamen hoc spectaculo nimiùm gaudere interdum visi sunt viri Principes. Druso, Tiberii Imp. F. vitio versum, quòd cæde gladiatorum delectari videretur: *Edendis Gladiatoribus*, ait * *Tacitus*, *quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quamquam vili sanguine nimiùm gaudens; quod vulgus formidolosum & pater arguisse dicebatur.* Consuli potest *Suetonius* in *Claudio* & *Nerone*. *Arbiter*, in Poëmate de Bel. Civili, inter ævi sui corruptelas, hanc recenset:

——— premit advena classes
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum, populo plaudente, cruorem.

Vide & *Senecam* Ep. VII. Lib. 1. Pulcrè ille Ep. XCV. seu Lib. XV. *Homo, sacra res, homini jam per lusum & jocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda, accipiendáque vulnera nefas*

* *An. I. c. 76.*

fas erat, is jam nudus, inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.

6. Eadem cautione utendum est, erga alias omnes Gentes, in quibus consuetudines aut leges viguerunt Justitiæ contrariæ. Quotiescumque laudatur inter eas natus, quasi justitiæ addictus, excipienda sunt semper ea, quæ consuetudine Gentis abreptus contraria Justitiæ facit. Ita, apud Parthos, abjecti animi esse putabatur Vonones Romæ educatus, quòd humanior illis esset. *Prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis & honestis.* Verba sunt *Taciti* An.II,2. Egregiè *Sallustius*, in Conjur. Catil. C. LVI. Catonem contra Cæsarem dicentem inducit: * *Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri* liberalitas; *malarum rerum audacia* fortitudo *vocatur*. Pari vocum abusu *humanitas* dicta est, quam adulationem vocari oportuit. *Illa verò vitiosissima*, ait *Quintilianus* Inst. Lib. II. c. 2. *quæ jam* humanitas *vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cùm est indecora & theatralis* —— *tum studiorum perniciosissima hostis.*

7. Contrà, apud Novi Testamenti Scriptores, Justitia multò latiùs patet; etenim extenditur ad omnes omnino homines, cives, peregrinos, amicos, inimicos, quibus quod *suum* est tribuere jubemur; *suum* autem est, quidquid nobis ipsi tribui vellemus, si eorum loco essemus. Ideò quotiescumque de *Justitia* ser-

* *Vide ad hunc locum* Jos. Wassæum.

ſermo eſt, intelligenda eſt virtus multò Romanâ Juſtitiâ amplior & nobilior. Vide *Henr. Hammondum*, ad Matth. I, 19. Græci, nequiores alioquin in aliis quàm Romani, primùm conſpecta gladiatorum ſpectacula horruerunt. *Livius* Lib. XLI. c. 20. *Gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis primò majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm voluptate dedit; deinde ſæpiùs dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam, familiare oculis, gratúmque id ſpectaculum fecit.* Ἀθηναίων σκεπτομένων κατὰ ζῆλον πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν Δημώναξ εἰς αὐτοὺς, μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσεσθε, ἂν μὴ τοῦ ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε: *cùm Athenienſes conſultarent, Corinthios imitati, de ſpectaculo gladiatorum conſtituendo, accedens ad eos Demonax: non priùs, inquit, Athenienſes, hæc decernetis, quàm miſericordiæ aram ſuſtuleritis.* Verba ſunt *Luciani*, in Demonactis vita. Judæi verò ne reos quidem poterant pati objici feris, cùm ejuſmodi ſpectacula edere inſtituiſſet Herodes, quod nos docet *Joſephus* A. J. Lib. XV. c. 11. ἀσεβὲς ἐκ προδήλου κατεφαίνετο θηρίοις ἀνθρώπους ὑποῤῥίπτειν, ἐπὶ τέρψει τῶν ἀνθρώπων θέας: *manifeſtò enim impium videbatur objicere feris homines, ut ejuſmodi ſpectaculo homines delectentur.*

8. In iiſdem libris, ἀγάπη *amor*, aut *caritas*, non minùs latè patet quàm Juſtitia, nec mul-

multùm ab ea differt. Etenim extenditur ad omnes homines, cujuscumque sint Gentis, ac Opinionis; quos *proximos* nobis esse Christus docuit, adeóque Caritatis nostræ participes esse oportere ostendit. Caritas autem non spectat modò ea quæ ad hanc vitam mortalem, aut ad corpus; sed ea etiam quæ ad animum, & alteram vitam pertinent.

9. Attamen, apud quasdam Christianorum familias, à multis sæculis, usu receptum est omnia humanitatis jura iis negare, qui audent consecratis sententiis fidem derogare; eósque exquisitis suppliciis & morte, cetera innocentissimos, plectere. Creditur illa immanitas nequaquam *Caritati* repugnare; unde colligamus oportet eas familias voci *Caritatis* tam amplam non subjecisse potestatem, ac olim Apostolos.

10. Igitur cùm id genus Christiani *Sanctos*, quos vocant, nuperos laudant, ob summam Caritatem, quâ flagrabant; intelligenda est non Caritas Apostolica, quæ in Judæos ipsos incredulos & Samaritas ferebatur; sed Caritas quæ ad *Hæreticos*, ut vocari solent, nequaquam porrigitur. Ita Caritate, at non Apostolicâ, flagrabat *Dominicus* ille novæ Monachorum familiæ Princeps, initio sæculi decimi tertii; qui ob *Caritatem* laudatur, & teste * ejusdem familiæ Scriptore, *prædicans contra Albienses in adjutorium sumsit quasdam devotas personas, zelantes pro fide, quæ corporaliter illos Hæreticos gladio materiali expugnarent, quos ipse gladio verbi Dei amputare non pos-*

* *Antonin. in Chron.* P. 3. *tit.* 23. *c.* 14. §. 2.

posset. Hinc satis liquet Caritatem, si quæ fuit in Dominico, multùm ab Apostolica discrepasse.

11. Indidem colligere est diligenter esse cavendum, ne, quia intelleximus quæ sit definitio virtutis aut adfectionis animi, certo nomine adpellatæ, apud celebrem quempiam Scriptorem, putemus, quotiescumque id ipsum nomen occurret; seu apud Scriptores alii Religioni addictos, seu etiam apud alios, qui eodem nomine censentur; ideò nos scire, quâ ratione, ubique sit intelligendum. Quod nisi caverimus, in gravissimas hallucinationes passim delabemur, & diversissimas notiones, ob communionem nominis, miscebimus. Possemus ostendere non raró, in Ecclesiastica præsertim Historia, ita peccatum, & quotidie peccari.

12. Exempla adlata ex Gentibus integris, aut certè ingenti hominum numero petita sunt: sed sæpe evenit, ut Scriptor singularis vocem quampiam arctiore multò aut latiore sensu intelligat, quàm alii. Ita, apud Apostolum Jacobum, *fides* significat adsensum dogmatibus Religionis præbitum, etiam sine probis moribus; at, aliis in locis N. Testamenti, πίστις sonat universum præceptis divinis debitum obsequium, tam in moribus, quàm in animi persuasione situm; alibi etiam alia, ut docebunt *Hug. Grotius* in Procemio Ep. ad Romanos & *Henr. Hammondus* in Matth. VIII, 10. ad quem etiam vide additamenta nostra.

13. Imò in uno eodémque Scriptore, interdum elegantiæ est vocem eamdem contiguo

guo loco, sensu alio, arctiore aut latiore, ponere. Species est ea in re ἀνταναχλάσεως. *Est* ἀντανάκλασις, ait summus * eloquentiæ Magister, *ejusdem verbi contraria significatio. Cùm Proculeius quereretur de filio, quòd is mortem suam* exspectaret; *& ille dixisset se verò non* exspectare; *imò, inquit, rogo* exspectes. Verùm ubi manifesta est ἀντανάκλασις, res in proclivi est; at sunt loca, in quibus obscurior multò est; aut in quibus non Rhetoricâ figurâ mutatur vocis significatio, & datâ operâ, sed consuetudine quadam minùs adcuratè loquendi. Ita Rom. IV, 9. πίστις est magnifica persuasio, de potentia & constantia divina, ab Abrahamo concepta; vers. verò 13. πίστις est *Evangelium*, aut obsequium Evangelio debitum, cujus ope credentes, seu filii Abrahami in omnibus Gentibus fuere; adeò ut dicere queamus, ob fidem, posteritatem spiritualem Abrahami orbem terrarum possidere. Idem illâ voce significatur Cap. V, vers. 1. & alibi, in eadem Epistola. Præterea Cap. IV, 5. vox πίστις complectitur oppositionem quamdam operibus legalibus, quasi πιστεύειν & ἐργάζεσθαι sint opposita. Vult eo in loco Paulus, homines salutem non consequi Mosaïcæ legis observatione, sed fide Evangelicâ; quæ docet præterita omnia in Legem peccata, imò & rituum neglectum, in posterum non effectura ut quisquam damnetur, si modò Evangelio credens eidem obsequatur.

14. Hinc

* *Quintil. Inst. Lib. IV. c. 4.*

14. Hinc videmus, in unius orationis contextu, vocem unam sæpe habere plures aut pauciores subjectas notiones. Manifestum enim est πίστιν Abrahami nihil esse, præter magnificam existimationem de Dei potentia, bonitate, & veracitate. Nec minùs perspicuum est, Paulum, ubi de Christianis loquitur, intelligere aut Evangelium, aut fidem quam Evangelio habemus; ex cujus vocis notione excludit tantùm obedientiam legalem, non Evangelicam.

15. Igitur non licet semper hujusmodi ratiocinatione uti: *Vox quæpiam significat aliquid primâ, mediâ, aut desinente oratione; ergo eadem est ejus in omnibus orationis locis, in quibus occurrit, significatio.* Scriptores enim passim aut incauti, aut datâ operâ, voci cuipiam, in eadem oratione, plures vel pauciores notiones subjiciunt, non monitis Lectoribus; aut, quod eodem redit, vocum significationem urgent non semper totam, sed tantùm quatenus hæc aut illa complectitur, licèt quàm latè pateret vocum significatus, in usu vulgari, non ignorarent. Atque hoc fieri certum est ab omnibus pænè Scriptoribus, si Geometras excipias, quibus non licèt ab adlata vocis definitione latum unguem discedere. Unum ex *Hesiodo* exemplum subjiciam, qui intra octo versus uni voci δίκη quatuor diversas potestates subjicit. Sic ergo loquitur à vers. 246. Operum & Dierum:

Ὦ βα-

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς ᾗ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
Τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
Ἀθάνατοι λεύσσουσιν ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσι
Ἀλλήλους τρίβουσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.
Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἀθάνατοι, Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
Ἠέρα ἑσσάμενοι, πάντη φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.
Ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη Διὸς ἐκγεγαυῖα.

O Reges, vos considerate etiam ipsi justitiam *hanc; prope enim inter homines versantes Dii vident quotquot pravis* judiciis *sese mutuò adterunt, Deorum animadversionem non curantes. Triginta enim millia sunt, in terra multos pascente, immortales Jovis custodes mortalium hominum, qui sanè & judicia observant & mala opera, nebulâ induti passim ambulantes per terram. Virgo autem est* Justitia *Jove prognata.* Primo loco *pœnas* sonat, ut liquet ex antecedentibus, secundò *injustum judicium*, tertio *justum judicium*, quartò *Deam Justitiæ præsidem.* De aliis vocis significationibus, diximus *Silvarum Philologicarum* C. V.

C A-

CAPUT VII.

REGULA VI.

Propriam vocum ſignificationem cum tralaticia non eſſe confundendam.

1. PROPRIAM vocamus poteſtatem eam, quæ, ante omnes alias, eſt voci ſubjecta. *Tralaticia* verò eſt quævis alia, licèt, ad rem ipſam quod adtinet, idem ſonet ac propria. Vocis *mortalis* propria ſignificatio eſt, quâ morti obnoxium; ſed minùs propria, quâ *hominem* deſignat, quia homines morti obnoxii ſunt. Sæpe tamen ſignificat ſimpliciter hominem, non magis prout morti obnoxium, quàm prout ratione utentem, aut ornatum quavis aliâ dotum, quibus præditus eſt.

2. Exempli causâ, *Tacitus* de Nerone, Annal. XV, 23. *Memmio*, inquit, *& Verginio Rufo Coſſ. natam ſibi ex Poppæa filiam ultra* mortale *gaudium accepit*, *adpellavitque Auguſtam.* Licèt *mortale gaudium* ſit adfectus hominis; attamen ita non vocatur *mortale gaudium*, quòd hominis fuerit, ſed quia fuit in Natura morti ſubjecta. Voluit innuere *Tacitus* Neronem lætitiam majorem teſtatum, quàm quæ decuit morti obnoxium; qui non debet nimiùm lætari, ob natos liberos morti itidem obnoxios, quique adeò parentum non ſunt

ſunt proprii, ſed iis fortè in breve tempus mutui dati. Itaque incommodè Paraphraſtes Gallus nuperus interpretatus eſt hæc verba: *ultra humanam lætitiam.* Hoc ſatis liquidum eſt ex ſequentibus, ubi *Tacitus* de honoribus in infantem collatis: *quæ fluxa fuere, quartum intra menſem defunctâ infante.*

3. Eadem vox interdum humanum genus, non prout eſt morti obnoxium, ſed ſimpliciter denotat. * *Claudius Quadrigarius* Annal. XIII. dixit *concione dimiſſâ, Metellum in Capitolium veniſſe cum mortalibus multis*, quæ loquutio apud *Salluſtium* etiam aliquoties occurrit. Scio quidem ἔμφασιν quamdam in illa voce, eo in loco, quæſitam; ſed ea non ita urgetur, quaſi de morte cogitarit *Quadrigarius.*

4. Sæpe in confundendis ſignificationibus propriis & tralaticiis peccatum; cujus erroris ex celebri Pauli loco proferemus exemplum. Galatas, Cap. IV, 8. ita adloquitur: οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι θεοῖς, *ignorantes Deum ſerviiſtis iis, qui* naturâ *non ſunt Dii. Hugo Grotius*, poſt aliquot veteres Interpretes, explicat: *qui re ipſâ Dii non erant*, quales certè fuere ii, de quibus Paulus loquitur. Verùm licèt ab ipſa re non aberret, à vi propria loquutionis multùm recedit. Quod ut intelligatur, negante particulâ demtâ, quærendum eſt quæ ſit poteſtas vocibus φύσει Θεός. Hacce Phraſi nihil ſignificari poſſet aliud, niſi is qui κατ' ἀντίθεσιν ad Ethnicorum

* *A. Gell. Lib. XIII. 28.*

corum Numina, dici à Judæis & Christianis quivit *naturâ suâ Deus*; non hominum institutione, vel opinione. Igitur οὐ φύσει Θεὸς est Numen quod hominum tantùm voluntate colitur, suâ autem naturâ divinum nihil habet. Φύσις, nempe, hîc opponitur θέσει, adeò ut οὐ φύσει Θεὸς idem sit ac θέσει Θεὸς. Dicebat *Chrysippus* in Libro περὶ καλοῦ, φύσει τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μὴ θέσει, *naturâ esse justum, non institutione*, ut auctor est in *Zenonis* vita *Laërtius*, §. 128. Lib. VII.

5. Ne videamur divinare, exempla hujusce phraseos proferemus, quæ rem extra dubitationis aleam collocabunt. *Plato* Lib. X. de Legibus, de nonnullis quos confutat: Θεοὺς, inquit, εἶναι πρῶτόν φασιν οὗτοι τέχνῃ, οὐ ΦΥΣΕΙ, ἀλλὰ τισὶ νόμοις: *Deos esse primùm dicunt hi non naturâ, sed arte & legibus.* Paullò pòst: καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἀλλὰ εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα. τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ' ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ' ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν τότε κύρια ἕκαστα εἶναι γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἀλλ' οὐ δή τινι φύσει: *Et honesta alia quidem naturâ esse, alia verò lege; sed justa nullo modo lege esse, verùm homines de iis inter se semper disceptare, eáque mutare; & quæ mutarint, tum demum rata fieri arte & legibus, sed non naturâ.* *Ælianus* Var. Hist. Lib. II. c. 19. irridet Alexandrum, quòd

quòd vellet, decreto Urbium Græciæ, Deus haberi: *γελοίως γε, ȣ̓ γὰρ ἀπερȣ̃ν ἐκ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ȣ̓κ εἶχε, ταῦτα ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἰτῶν ἐκεῖνος ἐκέρδαινεν*: *ridiculè, neque enim quæ à natura non habebat, ea ab hominibus petita adipiscebatur.* Ethnici, qui suos nonnullos Deos contendebant naturâ ejusmodi esse, non hominum voluntate in cœlum sublatos, dicebant eos esse *κατὰ φύσιν*, *secundùm naturam*; Christianorum verò Deum, nempe, Christum, esse *παρὰ φύσιν præter naturam.* Æmilianus Ægypti præfectus ita Dionysium Alexandrinum, alióſque Christianos, apud *Eusebium* Lib. VII. c. 11. adloquitur. *Δεδώκασιν ἐξȣσίαν ὑμῖν σωτηρίας, εἰ βȣ́λοισθε ἐπὶ τὸ* ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ (*Θεῖον δηλονότι*) *τρέπεσθαι, καὶ Θεȣ̀ς τȣ̀ς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι* ᾗ *τῶν* ΠΑΡΑ ΦΥΣΙΝ: *Domini potestatem vobis fecerunt saluti vestræ consulendi; si modò velitis converti ad* (Numen) *quod est* SECUNDUM NATURAM, *&* *Deos qui ipsorum imperium tuentur adorare, eorum verò qui sunt* PRÆTER NATURAM *oblivisci.* Cùm respondisset Dionysius se solum Deum omnium rerum opificem culturum, reponit Æmilianus: *τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τȣ̃τον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν* ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ *Θεῶν προσκυνεῖν*; *Quis verò vos prohibet & hunc, si Deus est, cum iis qui* NATURA *sunt Dii, adorare?* Eodem modo lo-

quitur * *Hierocles*, in LXXI Verſuum Pythagoricorum, in hæc verba: ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς: ὁμοιώμενος, ait, τοῖς ἐν ἀρχῇ τῶν ἐπῶν λειχθεῖσιν ἀθανάτοις Θεοῖς, ΟΥ ΦΥΣΕΙ ἀθάνατος Θεός: *Fies Deus immortalis*, id eſt, *ſimilis factus iis, qui initio verſuum dicti ſunt immortales Dii, non naturâ Deus immortalis.* Dein, paginâ ſequente, docens quî illa ἀποθέωσις fiat, ait Poëtam dixiſſe poſtmodum ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς, *immortalis, neque ampliùs morti obnoxius*, ἵνα κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ θνητοῦ ἡ θεοποιΐα ὑμῶν νοῆται, ἅτε μὴ φύσει, μηδὲ κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπιγενομένη: *ut, ejus quod morti obnoxium eſt ademtione, nos Deos fieri intelligamus; quippe cùm ea Divinitas nobis neque* naturâ, *neque eſſentiâ inſit, ſed progreſſu & profectu adventicia.*

6. Non ſubſtitit error, in præpoſtera interpretatione vocularum οὐ φύσει, ſed poſito iis interdum ſignificari *non reverâ*, eam interpretationem aliò perperam tranſtulit. Paulus de Judaïca Gente loquens Epheſ. II, 3. ἦμεν, inquit, τέκνα ΦΥΣΕΙ ὀργῆς, *eramus natura filii iræ, ut & reliqui*, nempe, populi. Ad hunc locum vir ſummus, modò laudatus, adfert Gal. IV, 8. ut probet Paulum hoc velle, Judæos fuiſſe *revera iræ filios.* Sanè qui ſunt φύσει τέκνα ὀργῆς reverâ ſunt irâ digni,

* *Ed. Lond. p.* 313.

digni, nec ad rem ipsam quod spectat, à sensu aberrarunt ii ex Veteribus, qui, ante *Grotium*, ita verba Pauli intellexerunt. At non est ea propria vocis significatio.

7. Ubi sermo est de Gentibus aut Societatibus integris, ut in loco Pauli adlato, φύσις significat indolem Gentis. *Josephus* de Pharisæorum secta, Ant. Jud. L. XIII, c. 18. φύσει πρὸς τὰς κολάσεις ἐπιεικῶς ἔχουσιν οἱ Φαρισαῖοι *Pharisæi naturâ clementes sunt in pœnis.* *Isocrates* vocat in Panegyrico Persas: ἀνθρώπους μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένους, *homines indolis corruptissimæ.* Scriptor Libri de Eloquutione, qui *Demetrio Phalereo* tribui solet: φύσει, inquit, ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *naturâ paucis loquebantur Lacones.* *Herodianus* Lib. I. c. 6. §. 25. φύσει τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον: *naturâ barbari sunt divitiarum amantes.* Lib. II. c. 6. §. 13. Φύσει γὰρ κοῦφον τὸ Σύρων ἔθνος: *naturâ levis est Syrorum gens*; & paullò post: φιλέορτοι γὰρ φύσει Σύροι, *naturâ festorum amantes.* Anonymus, apud *Diogenianum* in Βαρυδαίμων: Κρὴς ὑπάρχων καὶ φύσει ποικίλος, *cùm esset Cretensis & naturâ varius.* Sic *Cicero* Lib. I. in Verrem, num 81. ait Lampsacenos *homines fuisse &* NATURA *& consuetudine, & disciplinâ lenissimos.* Pro L. Flacco, sic de Lacedæmoniis loquitur, num. 63. *Adsunt Lacedæmonii, cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solùm* NATURA

corroborata, *verùm etiam disciplinâ putatur.* *Sallustius* initio belli Catilinarii, de priscis Romanis: *Jus*, *bonúmque apud eos non legibus*, *magis quàm* NATURA, *valebat.* *Hirtius* in Comment. de bello Alexandrino C. VII. *Si mihi defendendi essent Alexandrini*, *quod neque fallaces essent*, *neque temerarii*, *multa oratio frustra absumeretur. Cùm verò uno tempore & natio eorum &* NATURA *cognoscatur*; *aptissimum hoc genus esse ad proditionem nemo dubitare potest.* Itaque Paulus hoc dumtaxat vult, Judaïcæ Gentis *naturam*, seu *indolem* fuisse nequissimam & irâ divinâ dignam; quod verissimum esse ostendit tota Historia Judaïca. Qui verba hæc interpretantur, de obligatione ad pœnam cui naturâ suâ obnoxii sint omnes homines, & quæ non mutatur, non animadvertunt in imperfecto dici ἦμεν *eramus* & nos Judæi, ut alii; quod tempus ostendit agi de re quæ non ampliùs erat, sed emendata fuerat; nam prava indoles potest labore & studio, benignitate Dei adjuto, vinci. Quod adnoto, quia fuere qui hanc nostram interpretationem rejicerent, quòd voculam ἦμεν non satis adverterent. Ex eorum sententia oporteret Paulum dixisse ἐσμὲν *sumus naturâ filii iræ*, ut dicimus: *sumus naturâ mortales*, *sumus naturâ errori obnoxii*, non *fuimus*, aut *eramus*, quia hæc non mutantur. Adlata exempla satis demonstrant non in singulis modò, sed etiam in Gentibus integris, spectari φύσιν, seu *indolem.* Hoc experientia etiam docet, quod

quod verbis *Livii* exprimemus, non ut ejus auctoritate, in re omnibus nota, utamur; verùm ut Lectoris adtentionem, eleganti sermone, nobis conciliemus. * *Tam civitatum, quàm singulorum hominum*, inquiunt apud eum Rhodii, *mores* (φύσεις) *sunt. Gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem, & supra vires audacem esse ad conandum; Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim & totam Asiæ regionem inaniora* PARERE *ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonem esse, quòd excellere inter finitimas civitates videamur.* Ita Judæis insita veluti erat à natura σκληροκαρδία, quam illis passim exprobrant Prophetæ.

8. Ex dictis adparet vocabula quædam esse quidem ἰσοδύναμα, ad præcipuas partes notionis eis subjectæ, quod adtinet, quamvis in aliis partibus differant. Cavendum autem est ne, prætermisso discrimine, voces ejusmodi confundamus; quasi satis sit habendum, si in præcipua significatione iis conveniat. Etenim notiones aliqua in re similes, sed diversas in aliis misceremus; unde parum adcurata rerum nasceretur cognitio.

9. *Tacitus*, † in *Germania* sua, de honore, quem Germani mulieribus exhibebant verba faciens: *inesse quin etiam*, inquit, *sanctum quid & providum putant, nec aut consi-*

 lia

* *L. XLV. c.* 23.
† *Cap. VIII.*

lia earum aſpernantur, *aut reſponſa negligunt.* Quæri poteſt quid voce *ſanctus* hoc in loco ſignificetur, & nuperus quidem Paraphraſtes Pariſienſis interpretatur *divinum*; quæ ſanè vox hoc in loco ſynonyma eſt cum voce *ſanctus*, magna ex parte. Attamen quia prorſus idem non ſignificat, ſenſum non adſequetur quicumque in Paraphraſi adquieſcet, nec ulteriùs quidquam inveſtigabit. *Sanctus* hîc ſignificat *venerandum*, & quod *religioſo quodam horrore proſequi par eſt*; nec aliud vult *Tacitus*, niſi Germanos credidiſſe in mulieribus eſſe neſcio quid veneratione religioſa dignum, & quod futura præſagiret. Ita * eodem libro, ubi narrat Romanos Septemtrionalem Oceanum navigare non auſos, ut quærerent, an aliqua Herculis veſtigia iis in locis ſupereſſent: *Sanctius*, ait, *ac reverentius viſum de actis Deorum credere*, *quàm ſcire*; hoc eſt, viſum eſſe majoris venerationis ac reverentiæ, ſi crederetur potiùs quod narrabatur de Diis, quàm curioſiùs inveſtigaretur navigatione, ut veritas inſpectione comperta eſſet. Paullò pòſt † loquitur de neſcio qua quorumdam Germaniæ populorum Dea, quam vulgò ferebant in lacu quopiam lavari coram ſervis, qui poſtea ſubmergebantur, ſubdítque: *Arcanus hinc terror*, ſanctáque *ignorantia*, *quid ſit illud quod tantùm perituri vident.* Ignorantia *ſancta* eſt quæ ex religioſa veneratione proficiſcitur. Hinc factum etiam ut *ſanctus* verendum oris majeſtate ſignificaret, ut in hiſce verſibus *Ovidii*, *Faſtorum*

* *Cap. XXXIV.* † *Cap. XI.*

rum Lib. VI. de Carmenta responsum editura, v. 539.

Vix illam subitò posses cognoscere; tantò
Sanctior, & tantò quàm modò major erat.

De origine vocis *sanctus* à *sanciendo*, vide *Ger. Joan. Vossium* in Etymologico.

10. In Translationibus omnibus, periculum maximum est, ne proprias significationes cum tralaticiis, & synonymis misceamus; quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter se non convenit, ut semper habeant voces planè *ἰσοδυνάμϰς*. Hinc vel optimi Interpretes satis habent, si modò voces quàm maximè significatione iis quas vertunt adfines adhibeant; alioqui si vim vocum, quas interpretantur, adcuratè semper exprimere vellent, passim utendum esset circumloquutionibus ad voces singulas transferendas; quod esset molestissimum, & orationis seriem interturbaret. Verùm moniti Lectores caveant sibi oportet, ne nimiùm Interpretibus credant. Debent quidem translationes haberi quasi adminicula, ad intelligendos Veteres; sed non oracula, ex quibus de eorum sententia certò constet.

CAPUT VIII.

REGULA VII.

Multis vocibus esse obscuras notiones subjectas.

1. INTELLIGENDI sermonis difficultas non ex alia re major nascitur, quàm ex vocibus quibus est obscura potestas subjecta. Hinc passim contingit, ut videamur nobis perspicuè intelligere, quod non adsequimur; aut frustra laboremus, in quærendo quæ clara notio voce quapiam designetur, cùm nulla clara notio ei sit subjecta. Horum quidem exempla adferemus in II. Sectione * hujus Partis Secundæ; verùm quædam etiam hîc observari queunt, quoniam res ad omnis pænè generis notiones pertinet.

2. Omnia, quæ nota nobis esse dicimus, non sunt tamen æquè nota; quædam enim penitiùs, alia tantùm ἐξεπιπολῆς nota habemus. Hinc fit ut, cùm de minùs notis loqui necesse nobis est, cogamur obscuris notionibus vocabula imponere. In sermone enim idem evenit, ac in Algebra, ubi quantitati aut planè ignoratæ, aut non distinctè notæ, certum nomen imponitur, ut A, B, &c. interea dum ex regulis Artis ad ejus cognitionem contenditur. Ita quoque, in quotidiano

* *Cap. VII.*

diano sermone, de innumeris loqui cogimur, quæ obscurissima sunt; quamvis Vulgus interdum notissima esse sibi persuadeat; qua in re differt ab Algebræ cultoribus, qui nomina quidem imponunt quantitatibus ignotis, sed quas ignotas sibi esse probè norunt.

3. Exempli causâ, nemo est qui non quotidie proferat voces, *Vita*, *Animal*, aliásque ex iis ortas, aut similes; at quotusquisque est, qui dicere queat quid animo sibi obversetur, cùm ea vocabula profert? Negant omnes lapides *vivere*, aiunt esse *inanimatos*; contrà plantas *vitâ* frui, & belluas *animâ* esse præditas; at si quæramus à plerisque, qui hæc in ore habent, quid sibi velint, interpretari vix ac ne vix quidem possint. Attamen si ejuscemodi vocibus uti vetarentur, vitam sæpe in silentio degere cogerentur.

4. Cùm adulti innumeris vocabulis hujus generis, in sermone & usu quotidiano, mentem suam exprimant; infantes, qui primùm loqui addiscunt, aut pueri, qui paullò provectiores sunt, hancce etiam consuetudinem à teneris unguiculis incauti contrahunt. Notiones quas ex occasione sensuum, vel ratiocinatione, seu adtentione animi sibi comparant, certis vocabulis, quantumvis obscuras, vocitant. Atque hoc quidem vituperandum non esset, si modò scirent ea notionum obscurarum esse nomina; sed quia ita sunt iis vocibus adsueti, ut statim ac proferuntur, adsint animo notiones quarum nomina sunt; & vicissim, ubi notiones animo obversantur, in promtu habeant vocabula quibus eas vo-

cent ; ideò, inquam, exiſtimant ſe intelligere optimè quæ dicant, ſeu claras eorum animo ſuo obverſari notiones.

5. Hinc nobis, ubi legimus Veterum Scripta, duplex oritur labor, íſque non adſuetis moleſtiſſimus. Primò, diſtinguenda ſunt vocabula, quibus ſubjecerunt poteſtates claras, ab iis quæ obſcuras tantùm ſubjectas habuerunt. Secundò, ea ſermonis eorum comparanda eſt conſuetudo, ut obſcuræ illæ notiones non clariores, non obſcuriores quàm iis obverſabantur, animo noſtro præſtò adſint; audito vocabulorum illorum ſonitu, aut conſpectis characteribus, quibus exprimitur is ſonitus.

6. Tum demum eos à nobis intelligi exiſtimare debemus, cùm, verbis eorum lectis, eædem nobis obverſantur notiones, ſeu claræ, ſeu obſcuræ ſint ; quæ illorum animo aderant, eo tempore quo ea quæ legimus ſcribebant. Cavendum eſt vel maximè, ne eum putemus eſſe oportere verborum, quibus uſi ſunt, ſenſum, ſeu id eorum dogma, quod nos maximè Rationi conſentaneum putamus; ſic enim ſæpiſſimè quod ſentire debuerant, ſi quod dicebant rectè penſitaſſent, confunderemus cum eo quod reapſe ſenſerunt. Debebant, quantùm fieri poterat, claras poteſtates vocibus tribuere; ſed paſſim hoc neglexerunt. Itaque fruſtra conaremur perſpicuè id intelligere quod voluerunt, cùm nihil perſpicui eorum menti ſe ſe objecerit.

7. In Theologia veterum Ethnicorum multa fuere, quæ verbis exprimebantur ejuſmodi,

di, quibus veriſimile eſt eos nullum perſpicuum adtribuiſſe ſignificatum. A Tullo Hoſtilio dicuntur fana conſecrata eſſe PAVORI & PALLORI, ob eam pugnam, quâ Fidenates & Vejentes vicit. Cùm in media pugna deſertum ſe audiret, ab exercitu Albanorum, * *in re trepida duodecim vovit Salios, fanáque Pavori ac Pallori.* Quæri poteſt an reverâ Tullus exiſtimaret *Pavorem* ac *Pallorem* eſſe Deos? an verò, illa delubra eſſent tantùm monumenta, non tam Numinibus, quàm memoriæ poſteritatis conſecrata? Non videtur poſterius, quo poſſet defendi ſtultum trepidi Regis facinus, hîc locum habere; quia vota in rebus trepidis concepta eo fine nuncupabantur Diis, ut adjutores eſſent; quod ut celeriùs facerent, aliquid eis promittebatur. An ergo Tullus credidit, & clarè intellexit duo Numina eſſe, quæ ita vocarentur, & metum hominibus injicerent? At hoc nullo alio ex loco Hiſtoriæ Romanæ, à Romanis creditum adparet, & nimis abſurdum eſt; neque, ut opinor, adnuiſſet Tullus, ſi quis ab eo petiiſſet, an Pavorem & Pallorem eſſe Deos, ſeu Naturas quaſdam humanâ præſtantiores crederet? Quid ergo tum animo verſabat, cùm votum adeò abſonum conciperet? Nempe, neſcio quid obſcuri de Deo, quicumque eſſet, qui metum ſuorum pelleret, propitiando.

8. Iidem Romani habebant, in mœnibus ſuis, fana *Mentis*, *Virtutis*, *Honoris*, *Pietatis*, *Fidei*, *Spei*, *Pudicitiæ*, *Concordiæ*, *Pacis*,

* *T. Livius Lib. I. c.* 27.

cis, *Quietis*, *Salutis*, *Felicitatis* & *Libertatis*. Mihi non fit verisimile totidem Deos, claro animi adsensu, à Romanis esse creditos. Videntur potissimùm voluisse commendare eas virtutes, vel res sanè quàm optandas; licèt fortasse nescio quid obscuri, de Diis mentibus hominum illas virtutes ingenerantibus, aut beneficiis illis homines donantibus, animo versarent. Haud absimili modo mentem Romanorum *M. Tullius*, * in Libris de Natura Deorum, interpretatur: *Quidquid magnam utilitatem generi adferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur. Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant; ut cùm fruges Cererem adpellamus, vinum autem Liberum &c. tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic adpellatur ut ea ipsa vis nominetur Deus, ut* Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro. Antè autem ab Atilio Calatino erat* Fides *consecrata. Vides* Virtutis *Templum, vides* Honoris *à M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat, bello Ligustico, à Q. Maximo dedicatum. Quid* Opis, *quid* Salutis, *quid* Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? *quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res Deorum nomen obtinuit.*

9. Credibile est priscos Romanos, nescio quid simile obscurè cogitasse; & ipse *Cicero* fortè non parum impeditus fuisset, si ab eo quis quæsiisset quid intelligeret voce *Vis*, quam ait

* *Lib. II. c. 23.*

ait Deum nominatam? Nec rectè etiam faceret, ut opinor, quicumque notiones claras ſubeſſe crederet ſequentibus verbis: *Quo ex genere* Cupidinis, *&* Voluptatis, *&* Lubentinæ Veneris *vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium; ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementiùs ſæpe pulſant.*

10. In Philoſophia quoque ipſa innumera ſunt vocabula, quibus obſcuriſſimam adjunctam eſſe notionem nemo dubitare poterit, qui vel aliquantiſper expenderit. Si quis legat *Ariſtotelis* præſertim ſcripta Phyſica & Metaphyſica, facilè animadvertet virum illum, quidquid ejus diſcipuli aut admiratores jactarint, non tam abſcondiſſe datâ operâ obſcuris verbis quod clarè intelligeret, quàm obſcuras cogitationes obſcurè expreſſiſſe. Ita initio Lib. I. φυσικῆς ἀκροάσεως, ait ita nos progredi ſolitos, in inveſtigatione naturæ rerum, *ut ab iis quæ ſunt nobis manifeſtiora & clariora viam adfectemus ad ea quæ ſunt naturâ clariora & manifeſtiora.* Primò voces σαφὴς & γνώριμος ſunt *relativæ*, nec umquam proferuntur, niſi ad aliquem, cui res eſt manifeſta, reſpiciatur. Itaque nihil eſt quod poſſit propriè dici γνώριμον ἁπλῶς, ut loquitur eodem in loco *Stagirita.* Deinde, ſi demus *abſolutas* eas eſſe voces, hæc ſignificabunt, quæ *ſimpliciora* naturâ ſuâ ſunt; atque eas voces, contra uſum receptum, intellexiſſe videbitur *Ariſtoteles*; quo poſito, hoc voluerit, nos ſolitos à compoſi-

tis

tis ad ſimplicia progredi ; unde colligit ſibi etiam in Phyſicis ita progrediendum , adeóque à *principiis* incipiendum. Si quis ab eo quæſiviſſet, an *principia* rerum naturalium ſint ἡμῖν γνωριμώτερα, quàm ipſæ res naturales? negaſſet ſine dubio. Nam cùm omnes , qui ſenſibus & ratione utuntur , aliquatenus norint corpora quæ nos undequaque ambiunt; pauciſſimi ſunt, qui de principiis quibus conſtant cogitent. Quare ergo ita Phyſicam ſuam exorſus eſt , ut videatur contrarium ei quod ſentiebat dicere ? Nempe, quia non ſatis intelligebat quid diceret , & obſcuras quaſdam cogitationes obſcuris verbis exprimebat.

11. Atque hoc quidem exemplum non ſelegimus , quaſi eximium , ſed quòd librum aperientibus primum occurrerit. Ex mala autem Magiſtri conſuetudine , in obſcuris adquieſcendi notionibus, & utendi ſtylo obſcuro, omnes Diſcipulos ejus obſcuritas cogitationum ac ſtyli, quaſi contagio quædam, pervaſit. Cùm in Hiſpaniam ab Arabibus adlata eſſet ejus Philoſophia , circa annum Chriſti MCCVIII. indéque in Italiam ac Galliam veniſſet; ex ea nata eſt Philoſophia Scholaſtica, quæ ſimilem ſibi Theologiam peperit; in quibus vix dixeris, réſne , an verba ſint obſcuriora.

12. Verùm non poſtremis dumtaxat ſæculis , Philoſophia minùs adcurata innumeras voces obſcuras in Theologiam Chriſtianam invexit , ut cùm ſequente Capite , tum alibi oſtendemus. Præter Philoſophiæ obſcuritatem, multùm obfuit perſpicuitati , ſecundo, ter-

tertio & quarto Ecclesiæ Christianæ sæculis, ψευδώνυμ☉ eloquentia, quam cæco amore plerique prosequebantur. Dum enim pluris faciunt figuratam & tumidam orationem, quàm simplicem ac solâ perspicuæ veritatis vi nitentem sermonem; innumeris vocabulis, sine sensu, proferendis se adsuefecerunt. Exempli causâ, à tempore *Augustini*, vix ulla vox frequentior fuit voce GRATIA; ubi sermo est de hominis ad saniorem mentem reditu, & vi cui is reditus debetur. Eâ tamen voce quid significetur, cùm ab iis quæritur, qui ea utuntur, nihil responsi perspicui ferre licet. Quamobrem in Gallia * Jesuïta festivi ingenii, non inficetè dixit, „ *Gratiam* illam „ divinam, quæ tantùm strepitum excitavit „ in Scholis, & tam mirabiles effectus in ho„ minum animis edit; *Gratiam* illam adeò „ efficacem, & suavem simul; quæ de duri„ tie cordis, illæsâ Arbitrii Libertate, trium„ phat, nihil esse tandem, præter NESCIO „ QUID. Nec certè ea vox usquam in Scriptura eo sensu legitur, quamvis ceteroqui sit πολύσημ☉. Ubi de Deo sermo est, χάρις, *gratia*, ejus *misericordiam*, aut *beneficium* quodpiam significat, nusquam arcanum & ineluctabilem adflatum; quo sensu eam intellexit *Augustinus*, popularis sanè orator, sed Criticæ imperitus. Quidam adferunt hanc in rem 1 Cor. III, 10. XV, 10. ubi manifestò de donis in Paulum collatis, ut Apostoli munere fungi posset, non de communi *gratia conversionis*, ut loquuntur, agitur. Ceteroquin à nobis nequaquam occul-

tæ

* *Bouhours* in Dialogo *du je ne sai quoi*,

tæ Dei in animum actiones hîc rejiciuntur, sed ea tantùm quæ pauculis concessa dicitur, prorsúsque necessaria saluti cùm putetur, plerisque tamen omnibus negatur; qui nihilo minùs jure damnantur quòd non crediderint, cùm adflatu ad credendum necessario donati non fuerint. Verùm & adflatus nescio quos omni lumine & ratiocinatione destitutos, & quibus homines nonnulli credunt quod volunt, nec necesse sibi putant rationem fidei suæ reddere, ut fanaticos, à prudentium omnium animis remotos putamus.

13. Itaque cùm ejusmodi Scriptores legimus, & adsueti perspicuis notionibus atque claro sermoni, nitimur definire voces quibus usi sunt; passim frustra laboramus, quia nullam claram potestatem plurimis vocabulis subjecerant. Nulla definitio vocis *Gratia*, quæ quadret in notionem *Augustini*, dari potest, præter hanc: *Est nescio quid, quo Deus, ex Augustini sententia, paucorum animos ad pietatem ineluctabili modo flectit, idque ab omnibus cùm nostris ratiocinationibus, tum iis quæ extrinsecus nobis objiciuntur distinctum.* Si nitaris clariorem notionem adnectere voci *Gratia*, ea tua erit notio, non Augustiniana.

14. Optandum esset eos, qui Lexicis conficiendis operam dant, certâ notâ distinguere vocabula obscura à claris: uti distinguunt barbara aut antiquata, ab usu meliorum sæculorum receptis. Illâ enim notâ monerentur tirones, imò & sæpe provectiores, ne frustra laborarent in quærenda clara significatione vocis,

vocis, quæ numquam obtinuit; néve suam ipsorum notionem cum Veterum notione confunderent.

CAPUT IX.

Regula VIII.

Voces esse, quibus nulla subjecta est potestas.

1. Si contingeret Polonum & Gallum, vernacularum tantùm Linguarum peritos, sine interprete, colloqui, alterum Gallicè, alterum Polonicè; atque, finito sermone, utrumque adfirmare sibi eo colloquio satisfactum; non possent effugere, quin uterque insanus haberetur. At ausim dicere Philosophos & Theologos Scholasticos, summa cum laude, & eximiæ eruditionis fama, idem non semel, aut iterum, sed μυριάκις factitasse. Utuntur enim passim vocibus, quibus non tantùm obscuram notionem subjiciunt, quod in antecedenti Capite ostendimus, sed etiam planè nullam; & tum quidem potissimùm se se mirificè loquutos esse sperant, atque ab aliis censentur, cùm ad ravim usque, instar campanarum, sonitum sine mente maximum ediderunt. Cujus rei multæ sunt causæ, sed quarum duas potissimas dumtaxat adtingemus.

2. Omnes, ut diximus, ab infantia adsuescunt voces proferre, ad significanda multa,

quæ obscurissimè norunt. Adde & pueros, tunc putare se rem intelligere, quando nomen, quo designari solet, memoriæ mandarunt. Si puer quidpiam videns, quod adpellatum coram se non meminerit, quærat quid sit, docetur rei nomen; quo audito, rem credit sibi notam esse, cùm nomen tantùm teneat. Exempli causâ, offeratur vas vitreum puero, quærâtque quid sit? Reponitur *vas vitreum*. Memoriæ mandat hasce voces, neque quidquam ulteriùs exquirit; si verò ab eo postea quæras an sciat quid sit, illico regeret esse *vas vitreum*, & sibi rem notam esse existimabit, licèt vitri intima natura ei sit penitùs ignota.

3. Hinc factum ut multa, quæ nec oculis nec aliis sensibus usurpamus, nominibus adficiamus, quamvis nusquam sint; útque propter nomina nota, cognosci à nobis putemus. Cùm quidpiam contingit, cujus causa prorsus ignota est, dicimus factum id esse CASU seu FORTUNA, & rem nos acu tetigisse arbitramur; cùm tamen iis vocibus nullam subjecerimus notionem. Eleganter * *Democritus*: ἄνθρωποι, inquit, Τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀγνοίης: *homines finxerunt idolum Fortunæ, propriæ ignorantiæ velamentum*. *Cicero* in Topicis c. 17. de caussis: *Latent*, inquit, *quæ subjectæ sunt Fortunæ, cùm enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est Fortunæ eventus, obscurâ quod* † *latenter efficitur*. Hisce tamen non Poëtarum modò, sed

* *Apud Euseb. Præp. Evang. Lib. XIV. c. 27.*

† Ita lego, non *quæ*.

ſed Oratorum & Hiſtoricorum ſcatent Scripta; quæ proinde periodis, ſenſu carentibus, referta eſſe agnoſcamus neceſſe eſt. Voce Τύχη perſæpe uſus eſt graviſſimus Scriptor *Polybius*, ab ipſo initio Hiſtoriæ; qui ſi rogatus fuiſſet quid eſſet, paucis prolatis, coactus fuiſſet fateri multò potiore jure de hoc nomine dici poſſe quod habet in nominibus locorum, quorum ignotus eſt ſitus, Lib. III. c. 36. Ἐπὶ τῶν ἀγνοουμένων εἰς τέλος ὁμοίαν ἔχει τὴν δύναμιν ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ταῖς ἀδιανοήτοις καὶ κρουσματικαῖς λέξεσι: *in iis quæ planè ignorantur, ſimilem poteſtatem habet nominum recenſio, ac voces nihil ſignificantes, & ſoni percuſſione inſtrumentorum editi.*

4. Ipſi Philoſophi iiſdem vocibus paſſim uſi ſunt, & ſeriò *Fortunam* & *Caſum* cauſas eſſe phyſicas contenderunt. *Ariſtoteles* * enim, inter eas cauſas, ſeriò enumerant ΤΗΝ ΤΥΧΗΝ καὶ ΤΟ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ, & hæc ita diſtinguit, ut dicat τύχην verſari circa actiones Naturarum προαιρέσει *facultate eligendi* præditarum; τὸ αὐτόματον verò circa ea, quæ ſunt facultate illâ deſtituta. Si quæras ab *Ariſtotele*, quid ſint illæ cauſæ? pro definitionibus rerum, vocum definitiones profert, ſeu docet quâ occaſione eas adhiberet; nempe, ſe ſolere, iis uti quando aliquid evenit inexſpectatum & cujus cauſa ignoratur. Exempli cauſâ, aliquis aliquò it, quò non ſolet alioquin ire, atque eo in loco accipit pe-

P 2 cu-

* *Phyſic. Lib. II. c.* 4, 5, 6.

cuniam, de qua ne cogitaverat quidem. Hoc dicit *Aristoteles* fieri κατὰ τύχην. Si verò lapis cadat, à nemine homine pulsus, & frangat aliquid, hoc fieri καὶ αὐτόματον vult.

5. Ne dubitaremus hæc magnum Philosophum, ut pleraque alia, vulgari sermoni inædificasse, hoc ipse significat initio Cap. II. ubi dicit, quæ fiunt semper, vel ut plurimùm, ea Fortunæ non tribui, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐςί τινα ἃ γίνεται ϗ παρὰ ταῦτα, ϗ πάντες ταῦτά φασιν εἶναι ἀπὸ τύχης, φανερὸν ὅτι ἐςί τι ἡ τύχη ϗ τὸ αὐτόματον: *sed quoniam sunt quædam, quæ fiunt etiam præter ista, & omnes hæc dicunt esse à Fortuna, manifestum esse Fortunam & Casum esse aliquid.* Naturæ Genius, ut vocitatur à Scholasticis, non animadvertit vulgari hæc phrasi nihil significari; sed inde argumentum duxit ad probandum esse nescio quas Naturas, quæ esse nequeunt; nam ipse non adsentitur iis, qui dicebant Fortunam non modò esse ἄδηλον ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ sed θεῖόν τι ϗ δαιμονιώτερον, *divinum quidpiam, & humana natura superius.* Atqui licèt nescirent quid dicerent, tamen poterant videri Numen quodpiam nomine Fortunæ intelligere; quod *Aristoteles* improbat.

6. In Philosophorum adcuratiùs loquentium Scriptis, τύχη *fortuna* & εἱμαρμένη *fatum* distinguuntur; hoc enim certa causarum series, quæ ineluctabilis est: illa inconstans & mutabilis dicitur. Attamen à multis priscis Scrip-

Scriptoribus confunduntur. Multa *Lucanus* hujusce rei exempla, plurima alii passim Scriptores suppeditabunt. Duo tantùm, quæ instar omnium erunt, proferemus. *Lucanus* ergo sic Thessalam veneficam loquentem inducit Lib. V. vers. 611. ubi à se Fata violari posse negat:

At simul à prima descendit origine mundi
Causarum series, atque omnia FATA *laborant,*
Si quidquam mutare velis, ———
——— *tunc Thessala turba fatemur,*
Plus FORTUNA *potest.*

Curtius Lib. X. c. 5. §. 35. *Cùm plurimum virtuti debuerit* (Alexander) *plus debuit* FORTUNÆ; *quam solus omnium mortalium in potestate habuit. Quoties illum à morte revocavit? quoties temerè in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ, statuit. Exspectavere eum* FATA, *dum, Oriente perdomito, aditóque Oceano, quidquid mortalitas capiebat impleret.* Quàm hæ voces obscuræ sint, imò quàm nihil significent ut nobis constet, claram aut etiam aliquam notionem sub iis latentem oportet quæramus. De *Fato* elegans est judicium *Maximi* Tyrii Orat. III. Κἂν πεπρωμένην φῶ, ὄνομα λέγω πλανώμενον ἀνθρώπων δόξαις. τίς γὰρ ἡ πεπρωμένη; ποίας φύσεως; τίνος οὐσίας; εἰ μέν τις Θεὸς ἐσσὶ τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν· οὐδὲν τῶν δεινῶν

σὸν ἔργον. οὐδὲ καθ' εἱμαρμένην ἀνθρώπιναι συμφοραὶ (οὐ γὰρ θέμις ἀνάπλειν Θεῷ αἰτίαν κακοῦ) εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναιετάουσι· ψεύδεται μὲν ὁ Ἐλπήνωρ, λέγων, ἆσέ με Δαίμονος αἶσα κακή· ψεύδεται δὲ ὁ Ἀγαμέμνων λέγων, ἐγὼ δ' οὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς καὶ Μοῖρα, καὶ ἠεροφοῖτις Ἐριννύς. ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποστροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τὴν αἰτίαν τῷ Δαιμονίῳ καὶ ταῖς Μοίραις καὶ ταῖς Ἐριννύσιν: *Quid enim est Fatum? cujus naturæ? cujus essentiæ? Si quidem ex Diis sis, qui cœlum latum habitant, opus tuum nihil habet mali, neque secundùm fatum humanæ calamitates contingunt; non licet enim Deo causam mali tribuere. Si verò sis aliquis mortalium, qui in terra habitant, mentitur Elpenor cum dicit:* læsit me Dæmonis malum fatum. *Mentitur & Agamemnon dicens:* non ego sum causa, sed Jupiter & Parca, & Erinnys quæ per aërem fertur. *Videntur vero hæc nomina esse nequitiæ humanæ aversiones, quibus ejus causa tribuitur Numini & Parcis & Erinnybus.*

7. Apud *Aristotelem*, vocibus ΥΛΗ *materia*, ΦΥΣΙΣ *natura*, ΟΥΣΙΑ *substantia*, ΕΙΔΟΣ, *forma*, sæpe nulla videtur potestas adfixa; quod haud difficile ostensu esset, nisi instituti nostri ratio obstaret. Ejus sectatores habent etiam multas ejusmodi voces, quales sunt *Adtractio*, *Antipathia*, *Sympathia*, *Antiperi-*

periſtaſis , aliæque ſimiles , quæ *Qualitatum occultarum* nomine continentur. Nam quando quidpiam oriri aiunt à *qualitate occulta*, exempli causâ, quæ *Sympathia* vocatur; idem eſt ac ſi dicerent , manare id à cauſa , cujus nullam notionem habent.

8. Quod non ignoſcitur Philoſophis , id multò minùs in Religione condonandum. At Romani non dubitarunt * templa *Fortunæ*, & quidem *malæ* conſecrare; quamvis interrogati non auſi fuiſſent ſeriò dicere ſe Numen cæcum, & varium, quódque omnia fúſque, déque haberet colere , aut eſſe Naturam ejusmodi divinam Quid ergo voce *Fortuna* intelligebant? Nimirum , nihil ; & perinde feciſſent , ſi NIHILO fana & aras conſecraſſent. Quod & Græcorum nonnulli viderunt, teſte vel *Philemone*, cujus hi Senarii ex incerta Comœdia ſuperſunt:

Οὐκ ἔϛιν ἡμῖν ȣ̓δεμία Τύχη θεός,
Οὐκ ἔϛιν, ἀλλα ταυτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ' ἑκάϛῳ προσαγορεύεται Τύχη.

Profectò hominibus nulla Fortuna eſt Dea,
Nulla, inquam, verùm quidquid temerè provenit
Fortunæ à nobis accipit vocabulum.

Pulcrè etiam hanc in rem *Plinius* Hiſt. Nat. Lib. II. c. 7. *Invenit inter has utraſque ſententias* (ſuperſtitionem & impietatem) *me-*

* *Vid. Cicer. de Nat. Deor. Lib. III. c.* 24. *&* 25. *& Plinium Hiſt. Nat. Lib. I. c.* 7.

dium ſibi ipſa mortalitas Numen, quo minùs etiam plana de Deo conjectatio eſſet. Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibúſque horis, omnium vocibus Fortuna ſola invocatur. Una nominatur, una accuſatur, una agitur rea, una cogitatur, ſola laudatur, ſola arguitur, & cum convitiis colitur; volubilis, à plerìſque verò & cæca exiſtimata, vaga, inconſtans, incerta, varia, indignorúmque fautrix. Huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta; & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit. Adeóque obnoxii ſumus ſorti, ut Sors ipſa pro Deo ſit, quâ Deus probatur incertus. Vide etiam deſcriptionem *Fortunæ* quam habet *Pedo Albinovanus* Eleg. I. 51. & ſeq. 372. & ſeqq. & illic notata. Hinc non multùm, ut opinor, abfuere, * qui auctore *Æliano*, in Lib. *de Providentia*, aras erexerant *Anno*, *Menſi*, *Senectuti*, *Arti*, *Paupertati*, imò & *Morti*, εἰς γέρας τῇ κοινῇ ἀναπαύλῃ, εἴτουν τῷ τελευταίῳ ὅρμῳ, *in honorem communis quietis, aut extremi portûs.*

9. Omne quod *honeſtum* & *laudabile* eſſe dicebant reliqui Philoſophi, id Epicurei *caſſum quiddam, & inani vocis ſono decoratum eſſe contendebant*, ut plus ſemel docet † *Cicero*; nec multùm à vero abfuiſſe videntur. Quid enim eſt τὸ καλὸν, ſi res ipſas ſpectemus, in Ethnicorum plerorumque Scriptis? Nihil prorſus. Erat tantùm opinio quædam, in hominibus; quâ *honeſtum* quidpiam eſſe exiſtimabant, cujus rationem reddere non pote-

* Citatur ab *Euſtathio ad Dionyſii Periegeta verſ.* 45.
† *Tuſc. Quæſt. Lib. V. n.* 73. & 119.

poterant. At à Christianis facilè *honestum* definietur, *quod est humanæ societati utile, adeóque Deo ejus conditori acceptum. Epicuro*, vicissim, exprobrabant alii Philosophi inanes voces, cùm dicebat Deos (quos nomine ponebat, cùm re sustulisset) habere *quasi corpus & quasi sanguinem.* Sic apud *Ciceronem* de Nat. Deorum Lib. I. *n.* 74. Cotta Velleio: *Corpus*, inquit, *quid sit, sanguis quid sit, intelligo; quasi corpus & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo —— & ne tu quidem intelligis.*

10. Ne Theologia Ethnica sola hisce vitiis laboraret, operam dedere quidam ex Christianis, qui tamen multos invenere sectatores. Eorum quæ dicunt nullam notionem habent, qui verba faciunt de corpore humano, aliquot pedes longo, quod tamen intra punctum continetur; de corpore unico quod multiplex simul est, & in variis locis unum; de corpore quod penetrat alia, ita ut eadem sit aliorum & ejus extensio, & simul diversa; de figura, pondere, colore, quæ nulli rei insunt, &c. De hisce in Scholis Hispaniæ, Italiæ, Galliæ, Germaniæ ita quotidie disputatur, quasi de re aliqua sermo esset; cùm revera de nihilo loquantur, & hoc unum observent, ut illa verba, quibus nihil significatur, certo quodam situ collocent, quasi aliquid significarent.

11. Haud aliter judicandum videtur de eorum sermone, qui narrant humanam naturam Divinitatis participem factam fuisse, & Divinitatem Humanitatis; illa enim mutua

communicatio qualitatum æquè intelligitur, ac intelligeretur qui diceret esse circulum, qui ita cum triangulo conjunctus sit, ut circulus quidem habeat adtributa trianguli, triangulum verò circuli.

12. Si quis quærat quî fieri queat ut qui ita loquuntur non animadvertant se sonos sine mente emittere, sed putent se eximiè loquutos, postquàm multa talia effutierunt; duæ potissimùm videntur esse causæ, quarum alteram suprà attigimus. A teneris unguiculis, adsueti sunt ejusmodi vocabulis audiendis, & proferendis. Præterea ideò falluntur, quòd voces quibus utuntur separatim intelligant; quo fit ut etiam conjunctas intelligere sibi videantur, cùm tamen conjunctæ repugnantia, hoc est, nihil significent.

13. Itaque hoc est indubitatum, quicumque id proferunt quod repugnat, eos, licèt voces quas usurpant sejunctas intelligant, nullam tamen notionem, quæ toti orationis complexioni respondeat, animo obversantem habere. Atque hoc multò sæpiùs evenit, quàm vulgò existimatur; ut satis animadvertent peritiores, qui à nobis moniti aliorum sermones adtendent.

14. Manifestum est loquelâ eos abuti, qui verba proferunt sine sensu; nec quisquam sibi sermonem ejusmodi exprobrari, sine pudore, audiat. Sed quia multi in eo peccato deprehenderentur sæpissimè, si verborum quibus utuntur ab iis significatio quæreretur; hoc ne fieret, inventa sunt alia vocabula, seu loquutiones, quibus ejusmodi inquisitio veluti pro-

propulſaretur. Philóſophi Scholaſtici, ut jam monuimus, ubi quæritur à ſe, quid ſit *Adtractio*, aut *Sympathia*, reponunt eſſe *qualitates occultas*; quibus verbis qui interrogat arcetur, ne curioſiùs in illa inquirat. Reſponſio tamen hæc eòdem redit, ac ſi Philoſophus repoſuiſſet: *Equidem uſus ſum vocibus Adtractionis, & Sympathiæ, ſed iis nullam notionem adjungo; ideóque fruſtra à me quæritur quid ſignificent.*

15. Theologi, qui non minùs loqui amant quàm Philoſophi, de iis quæ non intelligunt, ſæpe æquè verentur ſimplici hujuſmodi oratione uti. Itaque ſi quis quærat interpretationem multorum vocabulorum, quibus utuntur, non eodem ſenſu quo alii, regerunt ſermonem eſſe *de re incomprehenſibili*, ideóque à Ratione humana non debere de ea, ut de ceteris rebus, judicium ferri. Qua ſanè in re non falluntur, ſed paullò ſimpliciùs ſi loquerentur, ita auditores ſuos compellarent: *Hactenus de re nobis ignota loquuti ſumus, vocéſque ideò adhibuimus quibus nullam ſubjecimus poteſtatem; itaque eas interpretari non poſſumus.*

16. At neque Philoſophi, neque Theologi rem, ut eſt, profitentur; ſeu quia ipſi errorem ſuum non intelligunt, ſeu quia vulgus, quod ſimpliciùs multò agit, indignaretur tam prolixas paſſim orationes ab iis haberi de rebus, quas non magis, quàm reliqui homines perſpectas habent; & tanto adparatu verborum, quaſi ſipario, merum NIHIL tegi. Hoc ſi vulgò notum eſſet, brevi magna Philoſophiæ &

& Theologiæ Scholasticæ pars æterno damnaretur silentio, & argumentum innumerarum disputationum exaresceret; quod loquendi avidis & in illis tricis innutritis molestissimum accideret. Hanc in rem, memoratu digna sunt verba *Augustini*, * quibus persuadere quidem Lectoribus vellet rem ἀκατάληπτον intelligi, sed verba deesse Theologis, quibus quod intelligunt exprimant; fatetur tamen interea verbis eorum nihil dici: *Non audemus dicere unam Essentiam, tres Substantias; sed* inquit, *unam Essentiam vel Substantiam, tres autem Personas, quemadmodum multi Latini ista tractantes & digni auctoritate dixerunt; cùm alium modum aptiorem non invenirent, quo enunciarent verbis* QUOD SINE VERBIS *intelligebant. Reverà enim cùm Pater non sit Filius, & Filius non sit Pater, & Spiritus Sanctus ille, qui etiam donum Dei vocatur, cùm nec Pater sit, nec Filius, tres utique sunt. Ideóque pluraliter dictum est:* Ego & Pater unum sumus. *Tamen cùm quæritur quid tres? Magnâ prorsus inopiâ humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres Personæ, non ut* ALIQUID *diceretur, sed* NE TACERETUR. Idem eleganter & verè, Confess. Lib. XII. C. XI, 12. *Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ, cùm de illa loquitur, scit quid loquitur. Et contendunt & dimicant; & nemo, sine pace, videt istam visionem.*

17. Oporteret Lexicographos, qui solent eas vo-

* *De Trinitate Lib. V. c. 9.*

voces vocibus aliis fine fenfu vertere, fimili cautione uti, ac erga obfcuras; nimirum, obfervare has quidem voces fenfu carere, fed adhiberi certis occafionibus, quæ etiam notandæ effent. *Tranfubftantiatio*, exempli causâ, vox eft quâ nihil fignificatur, fed quæ adhibetur à Pontificiis, ubi loquuntur de fententia fua circa præfentiam corporis Chrifti, in Euchariftia. Similia dixeris de vocibus *Confubftantiatio*, *Communicatio Idiomatum*, aliisque id genus, & multis loquutionibus, in quibus occurrunt.

CAPUT X.

REGULA IX.

Loquutiones effe multas in omnibus Linguis anomalas, & parum adcuratas, quæ nimiùm urgendæ non funt.

I. OPTANDUM quidem effet Linguas omnes conftantibus quibufdam Regulis adeò adftrictas effe, ut ab iis difcedere numquam liceret; atque eas Regulas Rationi, & rerum naturæ femper confentaneas effe; ita ut perpetuò ea orationis ftructura fervaretur, quæ quàm aptiffima ad rem perfpicuè exprimendam effet. At cùm Linguæ ufu & paullatim fuerint inventæ, & à plurimis ufurpatæ, qui de Loquelæ fine numquam fatis cogi-

gitarant; hinc natæ ſunt innumeræ Anomaliæ, non in vocibus tantùm ſeparatis, ſed in generibus loquendi, quibus orationis perſpicuitas imminuta eſt. Uſus qui pendet, non à doctiſſimis & præ ceteris judicio præditis, ſed à multitudine potiſſimùm, multa conſecravit; quæ non adſuetis negotium faceſſunt, & impediunt etiam ne ii, qui Linguis utuntur, animadvertant ſe obſcurè loqui.

2. *Anomalias*, ut ne obſcuritate ipſi peccemus dum eam vituperamus, hîc vocabimus non ſingularum vocum inflexiones, quæ præter regulas fiunt, de quibus Grammatici, nec tantùm formulas, quæ generalibus Grammatices Regulis repugnant, ſed quæ obſtant quominùs res, de qua ſermo eſt, clarè intelligatur; quia qui loquitur obliquiore & impropria utitur oratione, & quæ ex Regulis ægrè reſolvi poteſt. Exempli cauſâ, Livius Lib. II. c. 42. *Moti*, inquit, *irâ numinis cauſam nullam aliam vates canebant publicè, privatimque, nunc extis, nunc per aves* CONSULTI, *quàm haud ritè ſacra fieri.* Vates non conſuluntur extis & avibus, ſed ipſi per exta & aves conſulunt Deos, his enim inſpectis quæ ſit Deorum mens conjiciunt. Atque hoc ipſum voluit *Livius*, quod explicatiùs extulit *Curtius* Lib. VII. c. 8. *Qui poſt Darium victum ariolos & vates* CONSULERE *deſierat, rurſus ad ſuperſtitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus Ariſtandrum, cui credulitatem ſuam addixerat, explorare eventum rerum ſacrificiis jubet.* Similis eſt loqu-

quutio *vincere bellum*, πόλεμον νικᾷν, quæ cùm alibi sæpe, tum *Polyæni* Lib. I. C. XX. §. I. occurrit, neque enim vincitur bellum, sed homines qui bellant. Νικᾷν ἀγῶνα dicunt iidem Græci, ἀντὶ τῦ νικᾷν τὺς ἀνταγωνιςάς. Vide *Epictetum* in Enchir. c. XXV. & alios passim.

3. Multa talia apud omnes Scriptores occurrunt, quæ eloquentiæ famam non minuebant apud Gentes, quæ ejusmodi loquutionibus adsuetæ erant; sed quæ nobis sæpe molesta sunt, & impediunt quominùs sensum Veterum adsequamur, aut nimiam adtentionem postulant. Fateor, ubi res aliunde nota est & clara, loquutiones anomalas parum negotii facessere, ut in exemplis adlatis; sed ubi res obscurior est, ejusmodi sermonis anomaliæ obscuritatem non parum augent. Quis intelligere posset φεύγειν δίκην, *fugere litem*, ut φεύγειν δίκην ἀνδροφονίας *fugere litem cædis*, & breviùs φεύγειν ἀνδροφονίας, *fugere cædis*, significare simpliciter *accusari*, & *accusari cædis*; nisi ex innumeris exemplis, quæ affatim quivis præbent Lexicographi, res constaret? Sunt tamen & viri docti, qui in hac phrasi convertenda cespitarunt. Sic legem de provocatione ad Populum à Valerio Publicola latam, τὸ δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι, vertit *R. Constantinus*, *crimen deprecantibus provocationem esse à consulibus ad populum*; cùm debuisset vertere *reis*, seu *accusatis*. Est locus apud *Plu-*

Plutarchum, in vita Valerii p. 103. Ed. Wechelianæ.

4. Poſtquàm Linguæ excoli cœperunt, inſtitutæ quidem Analogicæ Regulæ ſunt, ad quas pleraque exigi oportuit; ſed eæ Regulæ nunquam omnes uſûs anomalias delere potuerunt; nam in quibuſdam conſuetudo tam altas radices egerat, ut evelli non potuerit. Egregiè hanc in rem * Quintilianus: *Non cùm primùm fingerentur homines, Analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit, ſed inventa eſt, poſtquàm loquebantur; & notatum in ſermone quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo; nec lex eſt loquendi ſed obſervatio, ut ipſam Analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo.*

5. Si ἀκυρολογίας urgeremus, quaſi loquutiones ex Analogicis Regulis intelligendas, difficultates maximæ naſcerentur, & lites inter Eruditos non parvæ; quod experientia ſatis ſupérque demonſtravit, ut exemplis manifeſtius erit. Geneſ. II. 2. in Hebraïcis legimus: *Et abſolvit* (ויכל vajjechal) *Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecit, & quievit die ſeptimo ab omni opere quod fecit*, &c. Cùm hoc in commate, ut & ſequente, diſertè adfirmetur Deus ſeptimo die quieviſſe, ideóque velle ut feriæ eo die obſerventur; Interpretes non parum impediti fuere, in interpretandis hiſce vocibus, *abſolvit ſeptimo die*, quæ videntur ſignificare Deum ſeptimo die aliquid operis feciſſe. Inde factum videtur, ut Samaritici Codicis exſcriptores pro שביעי *ſchebihhi* ſepti-

* *Inſt. Lib. I. c. 6.*

septimo, reposuerint ששי *schischi* sexto; quod sequuti sunt οἱ LXX, qui habent ἕκτῃ, nisi ipsi Samaritis facem prætulerint. Recentiores verò Interpretes nonnulli existimarunt rem confectam fore, si verbum ויכל *vajjechal* verteretur, *& absolverat.* Verùm licèt hæc posterior versio nihil habeat Hebraïcæ Grammaticæ contrarium, attamen eò confugere opus non est, quia etiamsi vertes: *& absolvit*, idem tamen erit sensus. Multò etiam minùs necesse est quidquam immutare; quod à LXX. Intt. & Samaritis factum censemus, non ab Hebraïci nostri codicis exscriptoribus; quia his nulla fuit causa mutandi *sextum* in *septimum diem*, quandoquidem ad perspicuitatem hoc nihil facit; alii verò mutare potuerunt, ut occurrerent difficultati, quæ inde nasci videbatur. Reverâ si proprietatem sermonis spectemus, adcuratiùs loquuntur qui *sexto die* à Deo absoluta sua opera dicunt. Sed in designatione temporis, non ita semper observatur κυριολογία, quin sæpe rem referamus ad tempus, quod proximè id quo res facta sequutum est. Ita Exod. XII, 15. jubentur Israëlitæ amovere, primo Azymorum die, fermentum domibus suis: *primo die cessare facietis fermentum, ex ædibus vestris.* Attamen hoc oportuit factum, sub finem * decimi tertii diei, ante vesperam, quâ inchoabatur decimus quartus, qui fuit primus Azymorum, ut patet ex vers. 18. & Judæorum usu. Similis est observatio *A. Gellii* Lib. VII.

* Vid. & *Joan. Lightfootium de Ministerio Templi C. XII.* §. 1.

VII. c. 2. ubi ait phrasibus *quoad vivet*, *quoad morietur*, *quoad Senatus habebitur*, *quoad dimittetur*, unum idémque tempus significari: *tempora enim duo*, inquit, *cùm inter se opposita sunt atque cohærentia*, *ut alterius finis cum alterius initio misceatur*, *non refert utrum per extremitatem prioris*, *aut per initium sequentis*, *locus ipse confinis demonstretur*. Hinc *ante* & *post* interdum, in designando tempore, idem significat. *Lactantius* Instit. Divin. Lib. IV. c. 10. Christum ait *ante diem decimum Calendarum Aprilium* cruci adfixum. Libro verò de Mort. Persecut. c. 2. *cruciatus est*, inquit, *post diem decimum Calendarum Aprilium*. Ad quem locum vide *Steph. Baluzii* Epistolam, p. 114. Ed. Ultrajectinæ. Attamen, ut ad Geneseos locum redeamus, omnibus diligenter expensis, vertere *intra septimum diem*, perspicuitatis causâ maluimus. Vide quæ ad eum locum scripsimus.

6. Matthæus C. XXI, 7. ubi adventum Christi asinâ vecti Jerosolimam describit, ita loquitur de Apostolis eum in asinæ pullum subjicientibus: *Adduxerunt asinam & pullum & imposuerunt iis* (ἐπάνω αὐτῶν) *vestimenta sua*, *& insidere fecerunt eum super iis*, ἐπάνω αὐτῶν. Cùm non verisimile sit Jesum utrique insedisse, & Evangelistæ alii ὀναρίῳ tantùm vectum esse doceant, Interpretes hîc in varia abierunt. *Cantabrigiensis Paraphrasis Græco-Latina* habet singulari numero: ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν (in pullo) τὰ ἱμάτια καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ. *Syrus* ita etiam le-

legit; at Vulgatus, in fine commatis, omittit αὐτῶν, vertítque *desuper*, sed in medio versu habet *imposuerunt super eos*; unde intelligimus in fine omissum αὐτῶν, propter difficultatem memoratam. Alii posterius αὐτῶν referunt ad ἱμάτια, sed obstat huic interpretationi prius αὐτῶν, quod ad asinam & pullum necessariò referendum.

7. Verùm hæ sunt παραδιορθώσεις & παρερμηνεῖαι, cùm hîc sit mera ἀκυρολογία, quâ Matthæus nihil aliud voluit dicere, quàm quod alii. Similem prorsus habemus, apud *Homerum* Iliad K. 513. & 529. ubi de Diomede in unum ex equis Rhesi se subjiciente: Καρπαλίμως δ' ἵππων ἐπεβήσατο, *statim verò equos conscendit*, & rursus:

> Τυδείδης δ' χαμᾶζε θορὼν ἔναρα βρότοεντα
> Ἐν χείρεσσ' Ὀδυσῆϊ τίθει, ἐπεβήσατο δ' ἵππων.

Tydides cùm in terram desiliisset, sanguinea spolia in manibus Ulyssis posuit, conscenditque equos; cùm unum tantùm conscenderit, Ulysse alteri insidente.

8. Ex Grammaticis Regulis, pronomina demonstrativa plerumque ad id nomen debent referri, quod proximè antecedit; at nullus Scriptor adeò ejusmodi Regularum observans est, ut numquam eas violet. *Homerus*, Iliad.

T. postquàm retulit lamenta Briseidis, & aliarum Captivarum, quæ flebant, vers. 302.

> Πατρόκλυ πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη,

sub prætextu deflendi Patrocli, suas ipsarum miserias; continuò subjicit vers. 303.

> Αὐτὸν δ' ἀμφὶ γέροντες Ἀχαιῶν ἠγερέθοντο,
> Λισσόμενοι δειπνῆσαι, ὁ δ' ἠρνεῖτο στεναχίζων.

Senes Achivorum circa eum congregati erant, orantes jentaret, sed is suspirans negabat. At αὐτὸν non refertur ad Patroclum, de quo in antecedente versu, sed ad Achillem, cujus superiùs mentio facta fuerat. Idem observatum est à viris doctis, in aliquot N. T. locis, ut Act. X, 6. 1 Joan. V, 20. in voce οὗτος, licèt de posteriore loco sit orta controversia, quia volunt plerique inde probari Jesum Christum vocari τὸν ἀληθινὸν Θεὸν; negantibus, cum *H. Grotio*, Unitariis, οὗτος referri ad proximè antecedentia verba. Ita usu venit, ut ea loca, quorum verbis nihil probatur quod in controversia sit, quàm ea quibus diffidentes Christiani utuntur in rebus controversis, meliùs intelligantur.

9. Attici phrasin habuerunt, in eorum Scriptoribus frequentissimam, quæ tamen Analogiæ

giæ generali Linguæ Græcæ videtur repugnare. Nempe, pro *δίκαιόν ἐςι τῦτο πράτἰειν*, quo etiam utuntur ut reliqui Græci, dicunt *δίκαιοι ἐσμὲν τῦτο πράτἰειν*, *justi ſumus hoc facere*. Ita *Criton*, initio ejus Dialogi qui ejus nomine inſcriptus eſt, dicit: *δίκαιοι ἐσμὲν σώσαντές σε κινδυνεύειν τῦτον τ̓ κίνδυνον*, *justi ſumus te ſervato, periclitari hoc periculum*, pro *δίκαιόν ἐςιν ἡμᾶς*, &c. Qui *Platonem* leget multa ſimilia reperiet, & plura etiam apud *Ariſtophanem*; qui ſermone quotidiano utentes inducens, non ita Regulas obſervat, quæ in colloquiis ejuſmodi ſæpe negliguntur.

10. Interdum miſcentur duæ phraſes, adeò ut initio ab unâ facto, alterius pars ſubjiciatur. *Homerus* * Iliad. B. ita Neſtorem loquentem inducit:

> Φημὶ γὰρ ἂν κατανεῦσαι ὑπερμένεα Κρονίωνα,
> Ἤματι τῷ ὅτε νηυσῖν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον,
> Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον ϗ κῆρα φέροντες,
> Ἀςράπἰων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Dico enimverò adnuiſſe præpotentem Saturnium, *eô die quo naves celeres conſcenderunt Argivi, cædem & mortem Trojanis inferentes*, fulgurans *dexterâ*, *fauſta ſigna* oſtendens. Poſter-

* *Verſ.* 350.

ſtremum verſum concepit, quaſi in primo dixiſſet: *κατένευσε ὑπερμένης Κρονίων*, cum quo conveniret *ἀστράπτων*; aut ita incepit, quaſi dicturus eſſet *ἀστράπτοντα*. *Euſtathius* quidem vult hunc locum eſſe *σολοικοφανῆ*, non verò *σόλοικον*, cenſétque punctum poſt *φέροντες* collocandum eſſe & in quarto verſu ſubintelligendum *ἦν*; verùm alia ab * Eruditis adlata ſunt ejuſmodi exempla, ex quibus liquet *Euſtathium* fruſtra vereri ne *Homero* Solœciſmus tribuatur. Nec dubito tamen, ſi per verſuum leges licuiſſet, Librariorum aut Criticorum intempeſtivam diligentiam effecturam fuiſſe ut *Homerus*, aliſque Poëtæ, apud quos talia occurrunt, convenientiùs Regulis loquerentur. Multò rectius eſt, quod ad eumdem locum obſervat doctiſſimus Grammaticus; Poëtam, nempe, *ἢ καὶ ἀρχαΐζοντα, ἢ καὶ μιμούμενον ῥήτορα ἐναγώνιον νοήμασιν ἑαυτὸν ἀπασχολοῦντα, καὶ τοῦ καταλλήλου τῆς συντάξεως μὴ διόλου φροντίσαντα*, *aut antiquo more loquutum*, *aut imitatum Rhetorem decertantem*, *qui cogitationibus occupatus non prorſus curat ſeriem conſtructionis*.

11. Neque hæc inter Poëticas licentias numeres, cùm elegantes Proſæ Scriptores haud raro ejuſmodi verborum ſtructuris utantur. *Polyænus* Lib. I. c. 15. *Θεόπομπος —— τό, τε ἄστυ ἔρημον εἶλε*, *Theopompus urbem vacuam*

* Daniel. Heinſii *Proleg. in Exercitationes Sacras p.* 31. *&* *ſeqq.*

etiam CEPIT; καὶ κατόπιν ἐμβάλλουσι τοῖς Μησσηνίοις, *& à tergo* INVADUNT *Messenios*. Aut erat dicendum οἱ περὶ Θεόπομπον εἷλον καὶ ἐμβάλλουσι, vel ἐμβάλλει post εἷλε. Idem Scriptor Cap. XVIII. οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κοινὸν αὐτοῖς ἦν παράγγελμα ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. *Hostes scientes hoc oraculum, publicum erat eis edictum.* Pro structura Grammatica, dicendum erat τοῖς πολεμίοις εἰδόσιν, aut post id initium Periodi, quo usus *Polyænus*, κοινὸν εἶχον παράγγελμα, aut κοινῶς παρηγγείλαντο. Similia ex eodem Scriptore loca ad hæc verba adfert *If. Casaubonus*, qui vetat credere hîc esse mendum & meritò vult esse σχῆμα quoddam; licèt nequaquam καινοπρεπὲς, ut ait vir summus, vel *Homero* teste, sit. Idem præterea verè addit in *Æliani* Scriptis, oppidò quàm elegantibus, haud raro talia observari. Dein duo loca *Æliani* profert, quorum alter exstat Var. Hist. Lib. II. c. 13. de quo tamen loco nihil dixit *Jac. Perizonius*, homo loquax, quem *socordiæ*, quam aliis objectat, meritò hîc, ut alibi accuses. Alter est Hist. Animal. Lib. VII. c. 26.

12. Simile quidpiam occurrit apud *Virgilium* Eclog. IV, 62. ubi sic Pollionis filium compellat Poëta:

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem, &c.

Incipe, parve puer; QUI *non risere parentes,*
Nec Deus HUNC *mensâ, Dea nec dignata cubili est.*

Oporteret aut CUI dictum, aut HOS. Nisi constaret à tempore *Quintiliani* * ita scriptum fuisse, in Codicibus *Virgilii*, & Veteres Grammaticos circa loci sensum hæsitasse; vix etiam hic locus videtur manus Criticas evasurus fuisse. Ejus, ut & hoc obiter notemus, hic est sensus: „ adride puer parentibus, quoniam inter Heroas olim futurus es; qui enim non adriserit parentibus, is neque conjugem Deam habebit, neque Dei ullius mensæ adhibebitur; quorum alterutrum priscis Heroibus contigit. Putabant enim Veteres risum præmaturum in infantibus præsagire aliquid magni. *Lucianus* in Dialogo Vulcani & Apollinis, ita Vulcanum de Mercurio recens nato loquentem inducit: ἑώρακας, ὦ Ἄπολλον, τὸ τῆς Μαίας βρέφος τὸ ἄρτι τεχθὲν, ὡς καλόν τέ ἐστι, καὶ προσγελᾷ πᾶσι, καὶ δηλοῖ τι ἤδη ὡς μέγα ἀγαθὸν ἀποβησόμενον; *vidistine, ô Apollo, filiolum Maiæ nuper natum, ut formosus est omnibúsque adridet, & jam quiddam præ se fert, quasi in magnum aliquod bonum sit evasurus. Plinius* Lib. VII. c. 16. inter præsagia in infantibus observata, hoc refert; *Risisse, eodem die quo genitus esset, unum*, inquit, *hominem accepimus Zoroastrem.* Similia quoque narrabantur de Cyro infante, qui à pastore regio ad

* *Inst. Orat. Lib. IX. c. 3.*

ad uxorem delatus *veluti ad notam adlusit*, ut loquitur *Justinus* Lib. I. c. 4. cujus hæc sequuntur verba : *tantúsque in illo vigor , & dulcis quidam blandientis risus adparuit , ut Pastorem uxor ultrò rogaret permitteret sibi , sive fortunæ ipsius , sive spei suæ puerum nutrire.* Nempe , risus Cyri magnum quidpiam portendere mulieri videbatur. Mensâ suâ *Ixionem* dignatus est Jupiter ; quamobrem συμπότης εἶναι θεῶν idem est *Epicteto* c. XXI. Enchiridii, atque ad Heroum dignitatem evehi. Hinc Pythagorei qui virorum præclarorum fato functorum animos in Heroum numerum referri putabant , teste *Laërtio* Lib. VIII. §. 31. suæ sectæ homines, quos ceteris omnibus haud parum antistare censebant, convivas esse post mortem aiebant Plutonis & Proserpinæ , quod falsè ridet *Aristophon* , in *Pythagorista*, Grotianorum Fragment. p. 843. ubi quempiam ex Inferis reducem inducit :

Ἔφη τε καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω,
Ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν ὅτι πάμπολυ
Τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν, μόνοισι γὰρ
Τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη.

Dicebat , cùm descendisset in mansionem inferorum , vidisse se singulos , multùm verò differre Pythagoreos à mortuis , solos enim illos dicebat Plutonis esse convivas. Vide not. ad Scholiasten *Luciani* T. I. p. 31. Venus verò cubili dignata est Anchisen , Adonin , alióśque Heroas.

13. Lucæ C. XXI, 6. ejuſmodi loquutio occurrit: ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, &c. *Hæc quæ videtis, venient dies, quibus non relinquetur lapis lapidi impoſitus*, &c. Ubi nominativus ταῦτα nullum habet verbum, quod ſequatur. Ad quem locum conſuli poterit *H. Grotius*. Sed plura ejuſmodi phraſium exempla ſuppeditabit *Sal. Glaſſius* in *Phil. Sacra* Lib. III. Tract. I. Can. 28. licèt in eo erret, quòd putet initium phraſeos abſolutè poni, & vim integri membri obtinere; ut Act. VII, 40. *Moſes hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.*

14. In numerum loquutionum miſtarum referendæ hæ Plautinæ, *facere patrem ne introëat*, pro *facere ut pater ne introëat*, Moſtellar. Act. II. S. I. verſ. 42. & * *abſque eo fuiſſet, hoc feciſſem*, ἀντὶ τοῦ, *niſi is fuiſſet, hoc feciſſem*, aut *abſque eo hoc feciſſem.* Vide & Aulular. Act. IV. S. I. verſ. 1. & Interpretes. Eodem loco habenda eſt hæc oratio *Hirtii* de Bello Africano C. XXV. *Dum hæc ita fierent, Rex Juba, cognitis Cæſaris difficultatibus, copiarúmque paucitate, non eſt viſum dari ſpatium convaleſcendi, augendarúmque ejus opum.* Ita deſinit quaſi dixiſſet *Regi Jubæ*; aut ita incepit, quaſi dicturus fuiſſet *non cenſuit*, aut quid ſimile, loco horum *non eſt viſum.* Huc poſſunt referri ἀνακόλουθα om-

* Vide Intt. *Plauti* ad Menæchmos Act. V. Sc. 7. verſ. 3.

omnia, quæ in omnis generis Scriptoribus occurrunt, quorum aliquot exempla congessit *M. Ant. Muretus* Lib. I. Ep. 33.

15. Fortè & quædam fuerunt in Linguis Græca & Latina aliísque, constantis quidem usûs, sed nullarum Regularum limitibus adstricta; quale est quod in Gallica Lingua hodie cernere est, in qua nulla Regula proferri potest, quæ doceat quænam sint adjectiva substantivis præponenda, quænam postponenda. Sed illa ut plurimum nobis latent, ut si Lingua Gallica periisset ex usu quotidiano, ne cogitaremus quidem de illa re, quam nos docuit usus,

> *Quem penes arbitrium est, & lex & norma loquendi.*

Simile quidpiam in Græca Lingua fuit, si veteribus credimus Grammaticis. *Photiana* excerpta ex *Helladio* Bezantinoo: Καλὸς ἢ ἀγαθὸς οἱ Ἀττικοὶ λέγοντες, ἀγαθὸς ἢ καλὸς ὐ λέγουσι. καί τοι λέγοντες ἀγαθὴ τύχη, λέγουσι ἢ τύχη ἀγαθή: *Attici dicunt* καλὸς ἢ ἀγαθὸς, *sed non* ἀγαθὸς ἢ καλὸς, *quamquam* ἀγαθὴ τύχη *dicunt &* τύχη ἀγαθή.

16. Si quis adtentè *Herodotum* legat, multa in ejus constructione anomala occurrent. Exempli gratiâ, frequenter apud eum legas, ἐμοὶ δοκέειν, & ὡς ἐμοὶ δοκέειν *mihi videri, ut mihi videri*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ut vulgò etiam loquuntur Græci. Nec dubito quin, si semel aut

aut iterum dumtaxat eo usus esset *Herodotus*, nec alibi exstaret, id emendaturi fuissent Librarii aut Critici; verùm nimis frequens erat, quàm ut casu factum videretur, ut sic in antiquis exemplaribus scriberetur, & alia erant innumera exempla ceterorum Græcorum Scriptorum. Addam hîc unum aut alterum exemplum, ex eo Scriptore. Lib. I, 94. de Lydis agens, ait eos dixisse, ἐπὶ Ἄτυος, τοῦ Μάνεω, βασιλῆος σιτοδείην ἰσχυρὴν ἀνὰ τὴν Λυδίην πᾶσαν γενέσθαι· καὶ τοὺς Λυδίους τέως μὲν διάγειν λιπαρέοντας, *sub Atye Rege, Manis filio, gravem fuisse annonæ penuriam, per totam Lydiam, & Lydios tunc quidem constanter perseverasse.* Tum subdit: μετὰ δὲ, ὡς οὐ παύεσθαι, ἄκεα δίζεσθαι, *postea verò, cùm non desinere, remedia quæsivisse.* Dicendum fuisset ὡς οὐκ ἐπαύετο, *cùm non desineret.* Sic paullò pòst, ἐπεί τε οὐκ ἀνιέναι τὸ κακὸν ἀλλ' ἐπὶ μᾶλλον ἔτι βιάζεσθαι, quæ etiam oportuit Imperfecto exprimi, sed superiores Infinitivi has loquutiones secum veluti rapuerunt. Sic & apud *Tacitum* Ann. Lib. I. c. 5. *Rumor incesserat.* —— *Augustum Planasiam vectum* ——— *Quod Maximum uxori Marciæ aperuisse.* Oporteret, pro *quod*, ex Analogia dici *hoc.* Aut aliter constructio fuit expedienda. Sed talia apud *Tacitum* frequentia, nec stylum ejus dedecent.

17. Alia est phrasis, apud Græcos usitatissima, cujus exemplum est apud *Herodotum* Lib.

Lib. IV. c. 163. ubi Infinitivus est loco Imperativi : σὺ μέν τοι ἥσυχ☉ εἶναι κατελθὼν εἰς τὴν σεωῦτȣ, ad verbum, *tu quidem quietus esse redux in patriam.* Sic & apud *Homerum* Iliad. I. verf. 255.

—— σὺ ῇ μεγαλήτορα θυμὸν
Ἴσχειν ἐν ςήθεσσι.

Tu magnanimum animum habere in pectore.

Vide & verf. 281. Non potest subaudiri δεῖ, *oportet*, quod alioqui subaudiri in ea phrasi solet, quia antecessit σὺ *tu.* Ne dixeris etiam subaudiendum μέμνησο *memento*; nam apud *Hesiodum* in hoc versu, ubi hæc ipsa est loquutio, verbum hoc intelligi nequit, Oper. & Dier. verf. 616.

—— ἀρότȣ μεμνήμεν☉ εἶναι
Ὡραίȣ.

Memor esse arationis tempestivæ, nemo enim dixerit *momento memor* esse. Vide verf. 623. & 641.

18. Poëtæ non rarò habent ejusmodi loquutiones. Sic *Euripides* in Hecuba, verf. 333.

Αἶ αἶ τὸ δȣ̃λον ὡς κακὸν πεφυκέναι,
Τολμᾷθ' ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικώμενον.

Ah, ah, quàm malum est esse servum! sustinet

net quod non oportet per vim victum. Ad quem locum, ita Scholiastes:

Ὅμοιον τῷ παρὰ Σοφοκλεῖ,

Κρεῖσσον γὰρ ἦσθα μηκέτ' ὢν, ἢ ζῶν τυφλός.

Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ὀφείλων θεῖναι τὸ κρεῖττον ἐπὶ τῦ ῥήματος, ἵν' ᾖ κρεῖττον μὴ εἶναι σὲ ἢ ζῆν τυφλὸν, ὁ δὲ τίθησιν περὶ τῦ ὀνόματος. ὕτω κἀνταῦτα, ὀφείλων τάξαι τὸ πάνυ κακὸν ἐπὶ τῦ πεφυκέναι, ὁ δὲ τίθησιν ἐπὶ τῦ ὀνόματος: *Simile illi Sophocleo:* Melius eras non ampliùs exsistens, quàm vivens cæcus; *Quemadmodum enim ubi debebat jungere* melius *cum verbo*, *ut esset:* melius erat non esse te, quàm vivere cæcum, *conjunxit cum nomine: ita & hîc, cùm deberet construere* malum *cum* esse, *construxit cum nomine.* Talia multa ex Tragicis colligi possent.

19. In exclamatione hac quis Analogiam invenerit?

Ὤ μοι ἐγὼ, κακῶν!

Hei mihi ego malorum.

Si detrahatur ἐγὼ, constat constructio; at ita frequenter occurrit apud Poëtas Græcos, & præsertim apud *Euripidem*, cujus hic est versiculus ex *Hippolyto*, 591. Scio posse suppleri Ὤ μοι, ἐγὼ (ἄθλιός εἰμι) κακῶν (ἕνεκα) sed

ſed nulla eſt tam anomala loquutio, quæ ſupplementis ejuſmodi ad regulas revocari nequeat.

20. Hæc ſatis ſupérque ſunt, ad oſtendendam loquutionum ἀνωμαλίαν, quæ non parum negotii faceſſit iis, qui non ſunt ſummopere exercitati in lectione Veterum; ſi quid præſertim occurrat, quod ſuâ naturâ obſcurum ſit. Nec dubito quin multa ſint in Veteribus Codicibus, à Librariis ideò dumtaxat emendata, quòd non ſatis intelligerentur, qua de re alibi videbimus.

21. Hîc poſſemus addere ingentem copiam Anomaliarum Linguæ Hebraïcæ, quæ licèt Analogia ſua non careat, tamen referta eſt Anomaliis, quæ non tantùm ſunt exceptiones regularum, ſed quæ perpetui ſunt uſûs; qualis eſt frequentiſſima illa miſtura numerorum, perſonarum, & temporum, quæ in Hebræorum ſermone occurrit, præſertim in libris grandiore ſtylo ſcriptis; quales ſunt qui Hagiographi dicuntur & Prophetici; quorum ne pagellam quidem legas, quin multa talia invenias. Verùm ea ipſa Anomaliarum copia, cùm ubique occurrant, ne ullum proferamus exemplum faciet.

CAPUT XI.

REGULA X.

Ἀκυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confundi; neque ex ea Regulas confici posse.

1. PRÆTER ea, quæ Capite superiore notavimus, περὶ τῆς ἀκυρολογίας, alia sunt majoris momenti; quibus singulare Caput à nobis tribui oportere duximus. Primum est, viros eruditos sæpe improprium ex negligentia stylum, quasi tropicum, aut figuratum habere; ex quo errore fit ut quod per incuriam effusum est, id de industria dictum existiment, adeóque urgeant quod urgeri non debet. Ne in eumdem scopulum impingamus, necesse est à nobis tropum, figuram, & ἀκυρολογίαν, adcuratè definiri.

2. *Tropus* definitur à *Quintiliano*: * *Verbi vel sermonis à propria significatione in aliam, cum virtute, mutatio.* Voculæ *cum virtute* idem significant ac, σὺν ἐμφάσει; unde colligere est eam vocem tropicam esse habendam, quam selegit Scriptor, quòd haberet vim majorem, quàm propria. Qui voluptatibus corporeis sunt dediti vocantur tropicè *Porci*, quâ voce id vitium pleniùs describitur, quàm si eo

* *Lib. VIII. c. 6. Instit. Orator.*

eo infecti *voluptatum corporearum nimiùm amantes* dicerentur. Hinc etiam, *Epicuri de grege porcus*, est ἐμφατικώτερον, quàm si dicamus *Epicuri, in voluptate corporea felicitatem collocantis, discipulum.*

3. Ἀκυρολογία, quæ & Κατάχρησις vocatur, * dicitur esse à Rhetoribus, *quoties duriùs vocis alicujus significationem deflectimus ad aliam longè à propria recedentem.* Ut autem *durior* sit deflexio, debet esse solito usui contraria; alioqui si usus vocem in alienam significationem à primigenia detorsit, id non ampliùs durè fit; cùm vel durissima emollire possit constans & perpetuus usus. Itaque non satis adcurati sunt Rhetores, qui exempla καταχρήσεως ex usitatissimis translationibus adferunt. Hisce rationibus permoti ἀκυρολογίαν definimus, prout est tropis licitis & usitatis opposita, *mutationem vocis, aut sermonis, à propria significatione in aliam, sine virtute.* Ex qua definitione, negamus ἄκυρον esse tropum; quandoquidem tropus, quo quidem per Rhetoras uti liceat, nullus est contra usum, aut sine ἐμφάσεως; hujusmodi verò abusio vocum hoc uno proprium sermonem superat, quòd sit obscurior; cùm enim ex solo usu de significatione vocum judicemus, potestates quæ ex usu colligi nequeunt, esse obscuras necesse est. Exempli causâ, si quis velit dicere sibi esse *suem domesticum* mactatum & sale condîtum, & pro eo adfirmet se habere *aprum* fal-

* *Vid. Vossii Inst. Orator. Lib. IV. cap. 12. §. 2.*

ſum; obſcura & impropria erit oratio, at non tropica.

4. *Schema*, ſeu *figura* Rhetoribus eſt: *Orationis forma, quâ ea alio quopiam modo, quàm propriæ ſignificationis in alienam commutatione, à ſimplici ac communi uſu immutatur in elegantiorem.* Figurata eſt oratio hæc *Theophraſti*: ὀ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίνοντα φιλεῖν, *non eſt tum demum judicandum, cùm amaveris; ſed poſtquàm judicaveris, amandum.*

5. Eſt etiam Ἄκυρον quoddam figuræ oppoſitum, *quo ita commutatur oratio, ut ſimplice ſit minùs elegans & obſcurior*, ſimplex hæc eſſet oratio: δεῖ πρότερον κρίνειν, καὶ ἔπειτα φιλεῖν, ὀ κρίσιν τῇ φιλίᾳ ἕπεσθαι. *Oportet priùs judicare, dein amare; non judicium ferre, poſt amicitiam contractam.* Ἄκυρος verò hæc eſſet: δεῖ ὀ φιλοῦντα κρίνειν, ἀλλὰ ἀγαπᾶν κρινόντα. Hoc enim ſitu vocabulorum, à ſimplici abhorrente, & mutatione τοῦ φιλεῖν in ἀγαπᾶν, fit eorum ſententia tantùm obſcurior, non elegantior.

6. Si quem autem contingeret adeò eſſe verborum ſuorum indiligentem; ut ſimul voces uſurparet καταχρηστικῶς, ſeu contra uſum, & orationis ordinem perturbaret, is cenſeri deberet ἀκυρολογίας ſummum apicem conſequutus. In hoc vitium, ex nimio grandiloquentiæ ſtudio, delapſi ſunt non rarò Poëtæ Dithyrambici, quos tamen ſummopere

re admirata est Græcia. Exemplum esse potest initium primæ Odæ *Pindaricæ*, in *Olympionicas* :

> Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
> χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
> ἅτε διαπρέπει νυ-
> κτὶ, μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.
> Εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
> ἔλδεαι φίλον ἦτορ,
> μηκέθ' ἁλίου σκόπει
> ἄλλο θαλπνότερον
> ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον
> ἐρήμας δὶ αἰθέρος.
> μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα
> φέρτερον αὐδάσομεν, καὶ τὰ ἑξῆς.

> *Optima quidem est aqua,*
> *Aurum verò, ardentis ignis*
> *Instar, excellit noctu,*
> *Eximiè inter superbificas divitias.*
> *Si verò certamina narrare*
> *Gestis, ô carum cor,*
> *Ne ampliùs sole contempleris*
> *Aliud foventius*, aut *calidius*
> *Interdiu lucidum astrum,*
> *Desertum per ætherem.*
> *Neque Olympiæ certamine*
> *Præstantius dicemus*, &c.

7. Primùm, verbum διαπρέπει, de igne noctu fulgente, non potest dici, nisi per abu-

ſionem; nam ea vox ſignificat tantùm *excellere*; ſed *Pindarus* ea hîc uſus eſt, quòd conveniat divitiis & auro, ac poſſit propriè dici χρυσὸς ἔξοχα πλούτου διαπρέπειν, *aurum eximiè inter divitias excellere.* Ἄστρον quidem eſt etiam ἀντὶ τοῦ ἀστέρος per abuſionem dictum; ſed quia frequenter hoc fit, novum videri nequit. At vox θαλπνότερον eſt alieno loco, nam quæ ſtellæ die apparent præter Solem, Luna & Lucifer, nullo modo θάλπουσι *fovent* aut *calefaciunt*; quod ſine dubio *Pindaro* ignotum non fuit.

8. Præterea ordo vocabulorum eſt adeò conturbatus, & oratio adeò hiulca, ut ſine paraphraſi à tironibus intelligi nequeat Poëta. Nemo, niſi exercitatus, ſentiet hic eſſe comparationem, quam paraphraſi ſuâ rectè expreſſit *Benedictus.* Scio eos qui omnia mirantur, quæ admirata eſt Antiquitas, repoſituros ſtylum hunc eſſe Dithyrambicum, qui talia ferat; quod ego quidem ultrò confiteor; ſed contendo eſſe hæc ἀκυρολογίας, quamvis hiſce Poëtis licitas, quas quo jure permiſerint, aut admirati ſint Græci nunc non inquiro. Nolim etiam hæc ita intelligi, quaſi negarem ſubinde egregios ſenſus ſub illis verbis latere, aut veræ laudi *Pindari* quidquam detractum vellem.

9. Secundum, quod hoc in Capite obſervatu dignum exiſtimavi; eſt ex ejuſmodi ſtylo, certas Regulas conflari non poſſe; quibus ſignificatio vocabulorum perſpicuè definiatur, aut orationis ordo certus ſtatuatur.

Hu-

Hujus rei ratio est, quia nemo in ἄκυρα incidit arte, sed negligentiâ, quæ varia est, nec quidquam constans habet; aut furore quodam poëtico, qui negligentiæ similis est; ac proinde hæc non possunt firma certarum Regularum fundamenta præbere. Ex eo quòd *Pindarus* hîc voce διαπρέπειν utatur, de igne verba faciens, malè collegeris eâ significari *fulgere*, quod nulla alia significatio igni nocte accenso, de quo loquitur Poëta, adcommodari queat; nam non ita pensitabat voces *Pindarus*. Perperam etiam collegeris Lunam & Luciferum esse stellas quæ θάλπειν dici queant, quòd idem dixerit nullum esse astrum θαλπνότερον Sole, inter ea quæ interdiu cernuntur; neque enim Poëta cogitavit esse quidem tres stellas θαλπνὰς, sed nullam earum Sole θαλπνοτέραν. Spiritu poëtico plenus vaticinatus est, non ad placidæ ratiocinationis normam, sed pro æstu furoris quo rapiebatur. *Præcipitabat*, ut verbis utar *Petronii*, *liberum spiritum*; *ut potiùs furentis animi vaticinatio adpareret*, *quàm religiosæ orationis sub testibus fides*; quod fieri ille volebat à Scriptore Belli Civilis.

10. Hisce positis, si quem norimus Scriptorem, qui in singulis verbis sæpe sit ἀκυρολόγος, & in structura orationis Regularum negligens; eum oportebit fateri difficilem esse intellectu, nec ad certos quosdam Grammaticos, aut Criticos Canonas nimiùm exigendum. Qui studiosè Novi Testamenti libros

legerunt, & præsertim Pauli Scripta, facilè animadverterunt, ea scatere ἀκυρολογίαις, si umquam hac de re seriò cogitarunt. Neque enim moror eos, qui non tam dicunt quod norunt; quàm quod, ex præconceptis eorum judiciis, esse deberet, ideóque omnia ad suas detorquent opiniones. Eò confidentiùs hac de re loquor, quòd possim doctissimos quosque Patrum Græcorum, de Idiotico Apostolorum stylo loquentes, si velim, in medium adducere. Unum hîc, omnium vice, audiamus *Eusebium*, Hist. Eccles. Lib. III. c. 24. ubi ita de Apostolis: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ΙΔΙΩΤΕΥΟΝΤΕΣ, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ᾔδεσαν, οὔτε ἐνεχείρουν: interprete *H. Valesio*: *cùm essent vitâ quidem ac moribus castigatissimi, & omnibus virtutibus ornati, sermone autem ipso rudes atque inculti; freti divina & mirifica virtute, ipsis à Servatore concessa, artificioso verborum ornatu magistri sui præcepta exponere neque noverant, neque item conabantur.* De verbis autem hîc agimus, non de rebus, quod, ne quis calumniandi ansam adripiat, monemus.

11. Hinc colligere est, non ex Rhetoribus esse explananda ejusmodi Scripta; si quæ enim occurrunt fortè figuræ, aut si qui sunt tropi,

ex

ex calamo Scriptorum Sacrorum, de verborum delectu nequaquam cogitantium, sponte suâ fluxerunt. Toties in Artem Rhetoricam peccant, ut satis adpareat, non ex ficta quadam modestia, ut nonnulli volunt, eos se ἰδιώτας λόγῳ dixisse, sed ex rei conscientia. Quin & facile esset ostendere hoc contigisse, singulari providentiâ divinâ, ne viderentur inventores esse doctrinæ quam nunciabant. Cavendum etiam est ne quia alicubi, ut sensus constet, voci cuipiam tribuenda est significatio quædam, putemus inde Canonem confici posse, *eâ voce apud Paulum, exempli causâ, hoc solere significari.* Sic 1 Cor. XII, 12. hæc verba ὅτω καὶ ὁ Χριςὸς, ut constet comparationis ratio, debent ita παραφραςικῶς explicari: *ita quoque se habet Ecclesia Christiana.* Attamen inde non poterit colligi, in stylo Pauli, solere interdum Χριςὸς significare *Ecclesiam*; nec Paulus rogatus an ea vox id significaret, dixisset se eam potestatem illi voci subjicere solitum esse. Est, nempe, ἄκυρον, quod eo loco vitare noluit, uti nec innumera alia; non verò vox certo animi judicio delecta.

12. Hujusmodi sermonem ut rectè ubique adsequamur, oportet nobis aliunde res, de quibus loquuntur Scriptores, esse notas, nósque scire quantùm Scriptorum illorum cognitio patuerit; præter quàm quòd etiam nobis notam esse necesse est consuetudinem ejusmodi sermonis. Hæc autem subsidia cùm nobis magna ex parte desint, non est sperandum singula

gula quæque, apud eos, clarè posse intelligi. Generalis dumtaxat, & obscurior notio ut plurimum suppetit; in qua adquiescamus oportet, quando ulteriùs progredi non licet. Cùm verò singulæ voces, aut loquutiones non sint delectæ datâ operâ, nec aliis certa de causa prælatæ; non sunt nimiùm urgendæ, neque subtilioribus consectariis vexandæ. Quod si fieret, inanes multæ ex Scholastica Theologia eliminarentur opiniones, atque exitialibus controversiis finis imponeretur.

CAPUT XII.

REGULA XI.

Multa esse propter constructionem ambigua.

1. NON uno loco, egimus de ambiguitatibus ex varia & incerta significatione vocum nascentibus; sed aliæ supersunt non minoris momenti, ex structura orationis manantes. Si votis emendari præterita possent, optaremus constantiores homines fuisse, & uni constructioni, aut unum, aut quàm paucissimos sensus adtribuisse. Sed quoniam hîc vota non modò in præterita, sed ne in futura quidem, vim ullam habent; nihil superest, nisi ut de ea ambiguitate Antiquitatis Studiosos moneamus. Ceterùm sicuti in sermone hominis Regulas non adtendentis, mistæ loquutiones occurrunt, quales Capite X. vidimus;

mus : ita & ex simili incuria, nata est structuræ ambiguitas.

2. Possemus ex variis Linguis multa exempla congerere, & præsertim ex Latina, ambiguæ constructionis. Sed unicum proferemus, quod ad plerasque Linguas pertinet, & latissimè patet. Id petitum est ex conjunctione duorum Substantivorum, quorum alterum est in Genitivo, quâ constructione plerasque *Relationes* significamus; quarum aliquot partim aliis observatas, partim intactas recensebimus.

3. Genitivo ergo exprimitur *Relatio Totius ad Partem*; ut in hisce loquutionibus, *Caput Ecclesiæ*, *Fundamenta* aut *Columnæ Ecclesiæ*. In prima loquutione, Ecclesia quasi corpus humanum consideratur, cujus membrum est caput, licèt præcipuum. In duabus reliquis, Ecclesia, ædificio confertur, cujus partes sunt Columnæ & Fundamenta.

4. *Partis ad Totum*, ut *Corpus Christi*, cùm de Ecclesia dicitur, nam Christus est pars, nempe, caput; quod cum reliquis membris conficit totum illud Corpus, quod Ecclesia vocatur. Observandum tamen in ea phrasi interdum *Corpus* non pro integra Ecclesia, sed pro ejus, ut ita dicam, trunco, prout distinguitur à Christo capite, ἀντιδιῃρημένως sumi : quo loco Genitivus designat *Relationem* partis ad partem. Ita sumitur ad Coloss. I, 24. ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ *pro corpore ejus*, ubi corpus vocantur Christiani, excluso Christo.

5. *Partis ad Partem*, ut *membrum Christi*,

 nam

nam Christus est pars corporis, cujus sunt membra Christiani. Ita Paulus prioris ad Corinth. VI, 15. *An nescitis*, inquit, *corpora vestra esse membra Christi?* Novi equidem eruditos viros hîc voce *Christi* intelligere Ecclesiam, sed ea interpretatio durior est.

6. *Subjecti ad accidens*, vel *adtributum*; ut 1 Cor. I, 21. μωρία τοῦ κηρύγματος, *stultitia prædicationis*, est stulta prædicatio, seu quæ hominibus stulta videtur. Gal. IV, 4. πλήρωμα τοῦ χρόνου, *complementum temporis*, est tempus impletum. Ephes. IV, 29. οἰκοδομὴ χρείας, *ædificatio usûs*, est *usus ædificans*.

7. Vicissim, *Accidentis ad subjectum*. Proverb. XXIX. 8. *viri derisionis*, sunt homines derisores. Esai. LII, 1. *urbs sanctitatis* est urbs sancta. Judæ commate 18. ἐπιθυμίαι τῶν ἀσεβειῶν sunt *cupiditates impiæ*. Latini sic passim dicunt *virum bonæ indolis*, &c.

8. *Causæ efficientis ad effectum*, ut *Æneis Virgilii*, *Orationes Ciceronis*, &c. Esd. I, 7. *Facultas Cyri Regis Persarum*, est facultas à Cyro, Persarum Rege, concessa. Esai. LIV, 13. למודי אלהים *limmoude elohim*, διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, quæ loquutio etiam occurrit Joan. VI, 45. dicuntur edocti à Deo. Matth. XXV, 34. εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς sunt *benedicti à patre*.

9. *Effectûs ad Causam*, ut *Creator mundi*. Luc. I, 69. Κέρας σωτηρίας est cornu, seu potentia salutem adferens. Rom. V, vers. 18. δικαίωσις ζωῆς est justitia quæ vitam parit. In eadem Epistola, Cap. XV, 5. *Deus consolatio-*

tionis & patientiæ, Deus qui utramque creat. *Anacharsis* oleum μανίας φάρμακον vocabat, quòd eo uncti Athletæ insanorum instar cum amicis pugnarent, auctore *Diogene Laërtio* Lib. I. §. 104. Nisi nota esset occasio, quâ eâ voce usus est Scytharum sapientissimus, nemo non crederet *insaniæ remedium* vertendum, non *pharmacum*, *quo ad insaniam adigerentur*. Sic, apud *Lucianum* ἐν μακροβίοις, dicitur panis hordeaceus haberi ὀξυδερκίας φάρμακον, apud Chaldæos, *medicamentum quo perspicaciores fiunt*, non quo dematur perspicacia. At contrario sensu *Sotioni*, apud *Stobæum* Serm. CXIII. παραμυθία, *alloquium*, dicitur φάρμακον ἀνίας μέγιστον, *maximum tristitiæ remedium*.

10. *Causæ finalis ad effectum*; ut *oves mactationis*, πρόβατα σφαγῆς, Psal. XLIV, 23. Rom. VIII, 36. sunt oves ad mactandum destinatæ. Ita & Matth. II, 8. ἄστρον αὐτοῦ, ubi sermo est de Christo Judæorum Rege, est stella eo fine in cœlo accensa, ut significaret eum esse natum. *Virgilius* similiter dixit, Ecl. IX, 47.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;

hoc est, stella in eum finem lucens, ut honori Cæsaris consuleretur.

11. *Objecti ad rem quæ in id fertur*; ut Matth. X, 1. ἐξουσία τῶν πνευμάτων *potestas spirituum*, id est, in spiritus agendi. Luc. VI,

VI, 12. occurrunt hæc verba : *& pernoctavit Jesus ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ, in oratione Dei*; hoc est, in precibus ad Deum fusis. Act. IV, 9. εὐεργεσία ἀνθρώπου ἀσθενοῦς est *beneficium in hominem infirmum* collatum. Marci XI, 22. *Fides Dei* est fides in Deum, Act. III, 16. *Fides nominis Jesu* est fides in Jesum. Rom. III, 22. *Fides Jesu Christi* eadem dicitur animi adfectio, ut & *Fides filii Dei* Gal. II, 20. Apud *Josephum* Lib. Ant. Jud. XVI. c. 12. διαβολαὶ νεανίσκου, sunt *calumniæ contra adolescentem*, quod *Gelenium* fugit. Potest huic Genitivi significationi addi ea, quâ designatur relatio objecti ad actiones mentis, ut *meditatio mortis*, *cogitatio belli*, &c. Plura ejusmodi exempla exstant apud *J. F. Gronovium* ad *Livii* Lib. XXIV. c. 26. Sic *virtus ulmorum*, apud *Plautum*, Asinariæ Act. III. S. 2. est pro constantia in tolerandis ulmeis virgis.

12. *Rei, quæ objectum spectat, ad objectum*; ut Rom. XV, 13. Θεὸς ἐλπίδος, *Deus spei* dicitur, in quo spes collocata est. Ad superiorem & ad hanc significationem Genitivi pertinet animadversio *A. Gellii* Lib. IX. c. 12. Metus *æquè & injuria, atque alia quædam idgenus, utroque versùm dici possunt. Nam* metus hostium *rectè dicitur & cùm timent hostes, & cùm timentur. Itaque Sallustius, Historiâ primâ*, metum Pompeji *dixit, non quòd Pompejus metueret, quod est usitatius, sed quòd metueretur. Verba hæc Sallustii sunt :* Id bellum excitabat metus Pompeji victoris

toris Hiemsalem in regnum restituentis; *Item alio in loco :* postquàm remoto metu Punico, simultates exercere vacuum fuit. *Injurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quàm qui faciunt, quarum dictionum exempla sunt facilia inventu. Illud etiam dictum à Virgilio eamdem habet formam communicatæ ultrò & citrò significationis :*

Et vulnere, *inquit*, tardus Ulyxi *Cùm diceret vulnus non quod accepisset Ulyxes, sed quod dedisset.*

13. *Materiæ ad rem quæ eâ constat*; ut vas auri. Ita sumuntur *tunicæ pellis* Gen. III, 21. *Arca lignorum Gopher* Gen. VI, 14. Nummus argenti, *Plauti* Pseudolo Act. I. Sc. 3. *Crater argenti*, apud Persium Sat. II. & similia passim.

14. *Possessoris ad rem possessam*; ut *pecus Melibœi*, & innumera alia. 2. Sam. XII, 8. *Dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui*, hoc est, quas possederat Dominus tuus. Huc etiam referri potest ambiguitas, quæ occurrit in titulo *Ethicorum Nicomacheorum Aristotelis*; cùm enim Ἠθικὰ Νικομάχεια significare possint *Ethica à Nicomacho* scripta, æquè ac *ad Nicomachum*, plurimi ea Nicomacho Aristotelis filio tribuerunt, inter quos *Cicero* Lib. V. *de Finibus*, c. 5. *Teneamus Aristotelem & ejus filium Nicomachum, cujus adcuratè scripti de moribus libri dicuntur illi quidem esse Aristotelis, sed non video cur non potuerit patri similis esse filius.* Est & aliud opus *Aristotelis* inscriptum Τέχνη Θεοδέκτου, quod similem peperit errorem. *Quintilianus*
Lib.

Lib. II. Cap. 15. *Non dissentit Theodectes, sive ipsius id opus sit, quod de Rhetorica nomine ejus inscribitur; sive, ut creditum est, Aristotelis.* Valerius Max. Lib. VIII. c. 14, 3. *Aristoteles Theodecti discipulo Oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat; molestéque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine, quibusdam rebus insistens planiùs sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit.*

15. *Contenti ad continens*; ut ἀλάβαστρον μύρου, *vas unguenti*, Matth. XXVI, 7. *aula auri*, apud *Plautum* Aulul. Act. IV. S. 10.

16. *Individui ad speciem*; ut *fluvius Rhodani*, *oppidum Lugduni*; ad quam phrasin etiam referendum *monstrum hominis*, hoc est, homo inter monstra recensendus.

17. *Jussoris ad rem jussam*; ut *opera Dei*, Joan. VI, 28. licèt *Grotius* interpretetur opera grata Deo. Ita Rom. I, 17. δικαιοσύνη Θεοῦ est *justitia à Deo præcepta*, non verò quæ à Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet, uti habet idem vir summus. Paulus ait vers. 16. se non *erubescere Evangelium*, *cùm sit virtus Dei in salutem omni credenti*, *Judæo primùm*, *dein Græco*, & postea subdit: *Justitia enim Dei in eo revelatur*; hoc est, justa præcepta Dei, justæ leges à Deo latæ: *ex fide*, *in fidem*; id est, quâ cognitâ, Judæi ex fide quam habebant Prophetis, atque Ethnici majoribus suis, transferuntur ad fidem habendam Christo. Ita etiam sumitur Rom. III, 22, 23. & Jacob. I, 20. Atque inde, per translationem, obse-

obsequium justæ Legi divinæ præstitum significat, 2 Cor. V, 21. & 2. Pet. I, 1 Si quis miretur ita nos hæc interpretari, meminerit frequentissimæ loquutionis, *præcepta Dei*; quâ aliud nihil significatur, nisi *præcepta à Deo hominibus tradita.*

18. *Similitudinis rei alicujus cum alia*; ut Esa. I, 10. *Ductores Sodomæ*, sunt proceres Sodomitis similes, & *populus Gomorræ*, est plebs similis Gomorrensi. Jerem. XXII, 19. *sepultura asini*, est ei similis quâ sepeliuntur asini. *Signum Jonæ Prophetæ* est ei simile quod Jonæ contigerat, Luc. XI, 29. & alibi.

19. *Adfinitatis* aut *Consanguinitatis*; ut Matth. I, 5. ἡ τοῦ Οὐρίου *uxor Uriæ*, & apud *Virgilium*, *Hectoris Andromache*. Plerumque, apud Græcos, in Genitivo ponitur parentum nomen, ut Πλάτων Ἀρίστωνος *Plato Aristonis filius*. Quamquam in eo non sunt constantes, etenim Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου non modò *filius Asclepiadæ* explicari, sed etiam *pater*, *discipulus*, *amicus* verti potest; quâ de causa, inter eruditos non satis constat quæ conjunctio *Apollodoro* cum *Asclepiade* intercesserit; qua de re videndus vir doctus *Th. Gale*, in Dissertatione *Apollodori* Bibliothecæ præfixa. Vide de hac tota re *Joan. Ger. Vossium*, Artis Grammat. Lib. VII. c. 3. ubi & alia exempla.

20. Genitivus rei adfinis *intendit*, apud Hebræos, *significationem*, ut Ezek. XXXIX, 4. *volucres avium*, sunt omnis generis aves.

2 Pet.

2 Pet. II. 17. & Jud. verſ. 13. ζόφ@· τῦ σκότυς *caligo tenebrarum* ſignificat denſiſſimas tenebras. Vide & Epheſ. VI, 10. & ſummi viri *Hug. Grotii* ad eum locum adnotata. Apud eoſdem Hebræos, ſæpe idem ſubſtantivum repetitur, ut *vanitas vanitatum*, *canticum canticorum*, *ſanctitas ſanctitatum*; quibus ſummus gradus vanitatis, excellentia ſumma cantici & ſanctitatis ſignificatur. Apud eoſdem, *Deorum Deus* eſt ſummus Deorum, ſeu eorum omnium, qui Dii vocantur; quem Platonici ἀληθείᾳ Θεὸν vocant, quòd ſit excellentiore modo Deus quàm alii, ut vidimus Cap. III.

21. Obſervare eſt etiam, hoc in loco, per hypallagen tranſponi ſubſtantiva, adeò ut id in genitivo ſit quod in nominativo eſſe debuit. Ita Ezek. XXI, 30, 34. *Iniquitas termini* occurrit, ἀντὶ τῦ *terminus iniquitatis*, hoc eſt, dies, quâ iniquitati præſtitutâ, impios Deus ulturus erat. Rom. IX, 21. νόμ@· δικαιοσύνης eſt pro *juſtitia legis*, ut patet ex oppoſitione antecedentis verſûs, ubi dicuntur Gentes, *quæ non ſectabantur juſtitiam*, *eam conſequutæ*, cùm Judæi *qui ſectabantur juſtitiam legis*, *eam adſequuti non ſint*. Apoc. XXI. 24. ἔθνη τῶ σωζομένων, ſunt σωζόμενοι τῶ ἐθνῶν *ſervati ex Gentibus*.

22. Interdum & adjectiva loco ſubſtantivorum genitivum regunt, ut Prov. XIV, 1. *Sapientes mulierum*, pro *ſapientibus mulieribus*, & apud Poëtas Græcos, δῖα Θεάων *divina Dearum*, pro eximia Dea. Ejuſmodi plurima

rima ſunt, apud Græcos, Hebræos, & Latinos.

23. Animadvertendum præterea eſt pronomina poſſeſſiva, loco horum genitivorum, paſſim poni. Ita Gen. XVI, 5. Sara loquitur de injuria, quâ ab *Hagara* adfecta fuerat: חמסי עליך hhamaſi halecha, *injuria mea ſuper te*, hoc eſt, injuria, quæ mihi fit, ad te etiam pertinet. Quam conſtructionem cùm ad animum non revocarent οἱ LXX. Vulgatus & tres Chaldæi Intt. ſenſum loci non adſequuti ſunt, qui tamen facillimus eſt. Itaque quæcumque dicta ſunt de ſubſtantivis in genitivo caſu, intelligi debent & de Pronominibus Poſſeſſivis, quæ proinde memoratas relationes ſignificant.

24. Hinc quantæ naſcantur ambiguitates, ubi res ejuſmodi phraſi expreſſa aliunde nota non eſt, facile eſt intellectu; præſertim accedente æſtu controverſiarum, quo omnia obſcurantur. Ita quæſitum, inter Theologos, quid ſignificent Coloſ. I, 24. τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ, & alii quidem contenderunt, illa *ſupplementa perpeſſionum Chriſti* eſſe ſatisfactiones neſcio quas Sanctorum; alii verò calamitates piorum, quæ Chriſto, qui in iis quaſi in membris ſuis patitur, tribuantur. Cùm controverſiâ de humanis ſatisfactionibus natâ, hic locus vexaretur, neutri videntur ſenſum ejus adſequuti. Primùm ergo θλίψεις Χριστοῦ erant *adflictiones*, ad quas Chriſtus Paulum Actor. IX, 16. parare ſe voluit, nominis ſui cauſâ ferendas. Itaque hic

Genitivus designat *causam finalem*. Secundò ὑστερήματα sunt quæ Paulo, præter ea quæ jam passus fuerat, supererant ferenda ad mortem usque; hoc est, quæ tulit, ex quo primùm in vincula conjectus Romam abductus est. Deinde ἀνταναπληρῶ, quo verbo hîc utitur Paulus, significat *vicissim* nunc Christi causâ *patior*: quemadmodum similia olim pati coëgeram (est ea vis præpositionis ἀντὶ) alios, quos malè habebam.

25. Alia haud absimilis exstitit controversia inter Eruditos, de sensu phraseos *justitia Dei*, quæ occurrit Rom. I, 17. Alii volunt *justitiam Christi*, qui cum Patre *Deus est*, quæ nobis quasi nostra imputetur, intelligi; ut opponatur justitiæ hominum, quæ sita sit in observatione Legis per homines præstita. Alii justitiam *quæ à Deo efficitur*, & ut Dei opus Deo placet. Alii benignam illam Oeconomiam, quâ Deus acceptos habet ac remuneratur, quicumque fidem ac præcepta Christi amplectuntur. Alii justificationem, quæ à Deo proficiscitur, per fidem in Christum. Alii in præstandis promissis Dei fidem. Alii justitiam in puniendo sitam; & quid non? Quæ interpretationes ita pleræque à suis auctoribus defenduntur, ut fermè æquè verisimiles sint, nec quam, ceteris missis, amplecti te oporteat satis liqueat. Atque hoc oritur ex ambiguitate constructionis.

C A-

CAPUT XIII.

Regula XII.

Ut probè intelligatur Scriptor quivis, Consuetudines, & Opiniones popularium ejus esse tenendas.

1. Antea sæpiùs observavimus, ubi verba Scriptoris cujuspiam sunt ambigua, nisi aliunde nota sit ejus sententia, vix ea posse intelligi; si agatur res, quæ non fuerit semper omnibus æquè perspecta. Nunc rem, quia majoris est momenti, pluribus persequemur.

2. Scriptores quidem, qui suæ ætatis, suæque Gentis historiam scribunt, raro ejus exponunt Opiniones & Consuetudines; sed ad eas passim non modò clarè, sed etiam obscurè adludunt, & loquutionibus utuntur inde natis. Res adeò nota est, ut neque argumentis, neque exemplis indigeat; cùm, vel aperto quovis Veteris Scriptoris Interprete, affatim se se sint præbitura. Monendum tamen duximus, ne omisisse videremur; & eadem de causa, unicum proferemus exemplum, quandoquidem alia jam P. I. C. I. §. 3. adtulimus.

3. Notum est Paulum * sæpe ad Græcorum ludos adludere; nulli tamen Interpreti, quem no-

* *Vid.* 1 *Cor. IX*, 24. *Gal. V*, 7. *Coloss. II*, 18.

norim, obſervatum eſt Apoſtolum Rom. IX, 16. eò reſpicere, ubi dicit: *Non eſt volentis, neque currentis, ſed Dei miſerantis.* Nempe, in ludis, ubi curſu certabatur, præmium non erat *volentis*, ſed celeriùs aliis *currentis*; at ſunt quædam, quæ neque ſunt *volentis*, neque *currentis*, hoc eſt, nitentis, quia ab induſtria humana non pendent; quod videtur παροιμιωδῶς dictum de iis omnibus, quæ ne conatu quidem adſequi datur. Hoc comprobatur verſiculo incerti Poëtæ, qui in * Grotianis Excerptis exſtat:

Ἀνὴρ ἄβουλος εἰς κενὸν μοχθεῖ τρέχων.

Vir inconſultus fruſtra laborat currens.

Fertur & dictum παροιμιῶδες, de iis qui conantur aliquid obtinere, ſed non iis artibus quibus par eſt: Καλῶς μὲν τρέχουσιν, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ: *bene currunt, ſed extra viam.* Vult ergo Paulus, Judæos, licèt maximè vellent eſſe populus Dei, & tales ſoli haberi niterentur; cupiditate, aut conatu non adſequuturos quod quærebant; quia res pendet ex arbitratu Dei, qui ſolus in populi ſui jura, quoſcumque vult, adlegere poteſt.

4. Ex eadem origine orta eſt phraſis, apud optimos Scriptores non infrequens, τρέχειν περὶ ἑαυτοῦ, περὶ ψυχῆς, & pleniùs τρέχειν κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, *currere periculum pro anima*; manifeſta enim eſt ad ludos adluſio, de

* *Pag.* 927.

de qua tamen si quis dubitaret, posset pertinaciâ suâ depelli; exemplo prolato ex *Dionysio Halicarnasseo*, qui dixit ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχειν, *certamen currere de anima.* Phraseos hujusce exempla congessere *Desiderius Erasmus* in Proverbiis, ad vocem *Discrimen*, * *Gulielmus Budæus* in Comment. Græcæ Linguæ, & *Æmilius Portus* in Lexico Ionico, ex quibus peti poterunt.

5. Quod dixi modò §. 2. de Consuetudinibus, id de Opinionibus quoque dicendum; ad quas & clarè & subobscurè passim adluditur, & ex quibus etiam variæ loquendi formulæ desumtæ sunt, ut omnibus notum est. Nec opus est ea de re quidquam adferri, præter ea quæ diximus P. I. C. I. §. 3.

6. Verùm hîc aliud observandum, quod ita tritum non est; nec tamen exigui est, in hoc negotio, momenti. Nempe, quivis Scriptores solent opiniones eorum, de quibus loquuntur, & res gestas exprimere, verbis & phrasibus Scriptorum ipsorum ævo usitatis & apud Gentem, cujus Linguâ utuntur, receptis; nullâ sæpe habitâ ratione sermonis eorum, de quibus scribunt. Nisi hoc ad animum revocaremus, phrases variarum Gentium, & diversorum sæculorum confunderemus; dein etiam facilè opinionem Scriptorum iis tribueremus, quorum scripserunt historiam, & qui eadem fortè non senserunt.

7. Moses in Libro Geneseos, ubique utitur nomine Dei Hebræorum *Jehovah*, vel potiùs *Jahwoh*; seu ipse aliquid narret, seu induc

S 3 ducat

* *Pag. 968. Ed. R. Stephani.*

ducat Deum loquentem; licèt Deus id nominis non gesserit, ante Mosis tempora, ut liquet ex Exod. III, 15. ubi vide quæ notavimus. Imò etiam, quando de Ethnicis loquitur, eodem modo rem exprimit, ac si sermo de Hebræis esset. Ita XXXIX, 3. *de Potiphare Ægyptio : Et Dominus ejus vidit Jahwoh esse cum illo* (nempe, Josepho) *& omnia quæ gereret ab eo secundari.* Unde non sequitur à Potiphare agnitum Josephi Deum, sed tantùm Scriptorem Hebræum de homine Ethnico, Hebraïcâ loquendi formulâ, verba fecisse.

8. Similiter 1 Samuel. XXIX, 6. *Achis* Philisthæorum Rex inducitur jurans per *Jahwoh*, more Hebræo. Qua de re hæc, quæ huc transferantur digna, notavit * *Lud. Cappellus :* „ Videtur potiùs jurasse per nomen Dei „ alicujus Philisthæorum, quæ jurandi ratio „ & formula, cùm tam sancta Philisthæis esset, quàm erat Judæis ista, *Vivit Jehovah*; „ inducitur propterea, in historica narratione, quasi usus esset istâ formulâ. Sic si quis „ vellet stylo Terentiano, aut Plautino, hoc „ est, merè Latino, Comœdiam scribere, „ cujus argumentum esset Historia aliqua sacra Abrahami, Isaaci, Jacobi, aut aliorum „ Vet. Testamenti Patriarcharum, si viros illos induceret jurantes *Mecastor*, *Ædepol*, „ &c. non hoc vellet significare viros illos „ sanctos, aut usos esse vocibus illis, aut per „ Deos illos profanos Ethnicorum jurasse; „ sed hoc dumtaxat vellet, usos eos fuisse „ jure-

* *Not. Crit. in Exod. VI, 2.*

„ jurejurando communi inter Judæos tunc „ temporis, qualia fuerunt ista inter Latinos. „

9. *Tacitus* Hist. IV. c. 81. narrat duos ægros *monitu Serapidis Dei* Vespasianum adiisse, cùm Alexandriæ moraretur, ut ab eo curarentur; quod quomodo factum fuerit ubi narravit, ait se originem Dei Scriptoribus Romanis nondum celebratam ostensurum. Inde narrat quomodo *Ptolemæus*, *Lagi F.* statuam illius Dei ex agro Sinopensi, ad Pontum Euxinum, advehi in Ægyptum curaverit, templúmque ei exstruxerit, loco ubi fuerat *Serapidis & Isidis* Sacellum. Igitur quod initio hunc Deum *Serapidem* vocavit, id fecit more ejus temporis Ægyptiorum, qui antiqui apud se Numinis nomen imposuerant ignoto antea in Ægypto Deo; & qui, diu postquàm Serapis apud eos colebatur, eò advectus fuerat. Si more Græco loquutus esset, ei Numinis Græci nomen imposuisset; nec deerant qui ita loquerentur: *Deum*, inquit, * *ipsum multi Æsculapium, quòd medeatur corporibus ægris; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, insignibus quæ in eo manifesta, aut per ambages conjectant.*

10. Idem Scriptor Hist. Lib. V. c. 5. dicit Judæos *unum Numen intelligere, summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*; mox oblitus unitatis Dei Templum Judæorum incolentis, more Romano narrat, c. 13. *expassas repente delubri fores, & auditam majorem humanâ vocem*, excedere Deos,

* *Ibid. c.* 48.

ſimul ingentem motum excedentium. Nempe, more gentili, de Judæorum Deo πληθυντικῶς loquutus eſt. Quin & *Varro*, ut prodidit *Auguſtinus* de Conſ. Evang. Lib. I. c. 22. *Deum Judæorum Jovem putavit.* Quare autem? *Quia*, ut rectè conjicit *Auguſtinus*, *nihil ſuperius ſolent colere Romani, quàm Jovem, eúmque Deorum omnium Regem arbitrantur; cùm animadverteret Judæos ſummum Deum colere, nihil aliud potuit ſuſpicari, quàm Jovem.*

11. *Germaniæ* Cap. IX. deſcribit *Tacitus* veterum Germanorum Religionem: & *Deorum*, inquit, *maximè* MERCURIUM *colunt*, *cui certis diebus humanis quoque hoſtiis litari fas habent.* HERCULEM *ac* MARTEM *conceſſis animalibus placant*; *pars Suevorum &* ISIDI *ſacrificat.* Incautus Lector facilè crederet, hiſce animadverſis, Germanos eoſdem Deos, ac quos Græci colebant, habuiſſe; qui ſi nominibus quidem differrent, conſtitiſſe tamen eadem fuiſſe Numina. Sed in eodem Opere, idem Hiſtoricus teſtatur Germanos aliis nominibus uſos, nec cum vicinis ulla habuiſſe commercia, aut exigua; nedum ut haberent cum Græcis procul à ſe remotis, à quibus proinde Religionem accipere non potuerant. Itaque memoratos Deos à Germanis cultos intelligendum eſt, *interpretatione Romanâ* *, ut alibi loquitur, de Suevorum Religione verba faciens: *Deos*, inquit, *interpretatione Romanâ*, *Caſtorem & Pollucem memorant*; hoc eſt, Deos quoſdam, quos

* *Ibid. c.* 43.

quos Romani eosdem esse, ac Castorem & Pollucem, judicant.

12. Si quis quæsiverit, unde nascerentur eæ Romanorum interpretationes, sciat oportet Ethnicos confudisse Deos Regionum peculiares cum Diis Universi; ideóque facilè credidisse, quos ipsi in patria colebant, eosdem cum aliarum Gentium præcipuis Diis, licèt nomina non convenirent; quam in opinionem delabebantur faciliùs, si viderent statuas habere quid simile, aut non absimilia, aliqua ex parte, de utrisque Diis narrari. *Tacitus*, eodem in Libro, c. IX. postquàm dixit à Suevis Isidi sacra fieri, subjicit: *unde causa & origo peregrino Sacro parum comperi, nisi quòd signum ipsum in modum Liburnæ figuratum docet advectam Religionem. Cicero* de Nat. Deorum Lib. I. n. 81. *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos eâ facie novimus, quâ pictores, fictoréfque voluerunt; neque solùm facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec cuncta ferè barbaria.* Hinc tamen Numen idem esse ac Isidem judicatum, quòd Isidi sacrum esset *navigium.* Simili de causa, Herculem à Germanis cultum existimarunt Romani, * eodem *Tacito* auctore, cujus hæc verba sunt de locis ad Septemtrionalem Oceanum sitis: *Ipsum quin etiam Oceanum illà tentavimus, & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit; sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus.*

S 5 Quæ

* *Ibid.* c. 34.

Quæ in memoriam revocant quod de Schah-Abba, Perſarum Rege, narrat *P. Vallenſis*, in Itiner. Ep. IV. Ferhabado datâ, cujus Italica verba ſic Latinè ſonant: „ Is aiebat ſuum „ *Alim*, apud Chriſtianos etiam, ſanctum ha- „ beri, eumdémque eſſe quem Hiſpani *Sanc-* „ *tum Jacobum* vocitarent, aut quem alii „ Chriſtiani *Sanctum Gregorium* adpellare ſo- „ lerent. Gladium enim, quem Equites *S. Ja-* „ *cobi* è collo pendentem gererent, eſſe in- „ victum illum *Alis* gladium; eos verò, apud „ quos *S. Georgius* diceretur, eum pingere „ ſimiliter armatum gladio & lanceâ, & eum „ equo pugnaſſe, ſtrenuúmque militem fuiſ- „ ſe narrare. „ Ex levibus indiciis, vir ceteroqui callidus judicium ineptum de re incomperta ferebat; ſed non ineptius, ac quæ de Numinibus alienis ſolebant ferre Græci & Romani.

13. Quia, apud Græcos, Deorum ſummus Ζεὺς vocabatur, ideò Græcorum Hiſtorici, ubi loquuntur de Numine, quod apud aliam Gentem ſummum habebatur, id etiam Δία vocant. Ita * *Herodotus* poſtquàm dixit à Perſis neque ſtatuas, neque templa, neque aras Diis conſecrari, quòd non crederent eos ἀνθρωποφυέας, uti Græci, ſubjicit: *οἱ δὲ νομίζουσι ΔΙΙ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ ΔΙΑ καλέοντες*: JOVI *ſolent ſacra facere in altiſſima montium adſcendentes, ambitum omnem cœli* JOVEM *vocantes.*

Ne-

* *Lib. I. 31.*

Nemo non crediderit, his lectis, Persas eodem nomine summum Numen adpellasse, quo Græci utebantur; nisi aliunde notum esset Linguam Persicam nihil habuisse commune cum Græca, Persarúmque ac Græcorum Religiones fuisse planè diversas, ut adparet etiam ex ipso *Herodoto*. Similiter Deum Babyloniorum summum * vocat Δία Βῆλον *Jovem Belum*, nomine Chaldaico, quasi cognomine Διὸς intellecto; cùm Βῆλος sit בעל *Beel* Chaldaïcè, id est, *Dominus*, quod fuit Dei vocabulum, ut אדני *Adonis* apud Phœnicas.

14. Idem Scriptor Lib. II. ubi Ægyptiorum Religionem describit, eorum Deos nominibus Græcis vocitat, cùm debuisset Ægyptiaca edere; ea tantùm de causa, quòd ex quibusdam indiciis conjectaret eosdem esse Deos, qui iis vocabulis in Græcia adpellabantur. Idem factitant *Xenophon* Inst. Cyri Lib. III. & alibi, *Diodorus* † *Siculus* & Scriptor libelli, qui inter opera *Luciani* exstat, *de Dea Syria*. Barbara Numina Græcis vocabulis adficiunt, quòd conjicerent eadem esse ac Græca, ex similitudine Historiæ, statuæ, sacrorum, aut Templi. *At*, ut verbis *Ciceronis* utar, de N. D. Lib. I. n. 84. *quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim ut tu Velleius* (Epicurei nomen est, quem Stoïcus Cotta illic adloquitur & confutat) *quocumque veneris: sic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hispania.*

15. Quin etiam hodierni Scriptores Christiani,

* *Ibid. C. CLXXXI.* † *Biblioth. Lib. I.*

tiani, qui Asiæ aut Americæ superstitiones tradunt, more Christiano de iis passim imprudentes loquuntur. Exempli causâ, aiunt à plurimis coli DIABOLUM, quod parum cautos Lectores fallit; dum persuadet eos populos, de Spiritibus quibusdam in Creatorem rebellibus, eadem ac nos sentire; quod verum non est. Adtentè enim legenti Recentiorum Asiatica Itinera, eáque cum Veterum narrationibus conferenti, liquebit plurimas Asiæ Gentes hanc etiamnum fovere opinionem, quæ Persarum, & Babyloniorum olim fuit. Credebant, nempe, duo esse *Principia*, unum Bonum, alterum Malum, utrumque summum ac æternum. * Prius vocabant Chaldæi אורמזדה *Oromazeh*, id est, *lucem fulgentem*, aiebántque immensâ luce circumfusum. Posterius adpellabant ערימאן *Ariman*, id est, *hostem hominum*, aut *astutum*, illúdque ne noceret colebant.

16. Scriptores Latini, simili consuetudine, ubi de aliorum rebus gestis loquuntur, munera aliarum Rerumpublicarum nominibus Romanis peculiaribus adpellant. *M. Cato* in *Originibus*, Annibalem *Dictatorem Carthaginiensium* vocaverat, ut adparet ex *Gellio* Lib. X, 24. *Justinus* Lib. XIX, 1 *Hasdrubalem Dictaturis undecim & triumphis quatuor* ait fuisse insignem. Idem *Annibalem* vocat Carthaginis *Consulem*, Lib. XXXII. 2. ad quem locum adeundus *Jac. Bongarsius*; qui ex ejusmodi loquutionibus perperam collegit, apud Carthaginienses, similes Magistratus fuisse ac apud

* *Vide Plutarchum in Lib. de Iside & Osiride.*

apud Romanos ; cùm nihil inde colligi possit , nisi , propter levem fortè similitudinem, nomina Romanorum munerum Pœnis Magistratibus fuisse adtributa. Sanè patet ex Livio *Dictatorem* Pœnum non fuisse tantæ auctoritatis ac Romanum, ex Lib. XXIII, 13. ubi dicit *Dictatorem* missum esse cum Magone in Hispaniam , ad conducendos milites. Idem testatur Lib. XXX. 7. Carthagine *Suffetes velut Consulare imperium fuisse.* Hi autem vocantur *bini Reges* à *Cornelio Nepote*, in *Annibale* ; licèt id quod apud Latinos voce *Rex* significatur , ignotum esset apud Carthaginienses , quorum Respublica *Democratico-aristocratica* fuit ; ut facilè ostenderemus , si res esset hujus loci.

17. Sunt igitur adcuratè distinguendæ res ipsæ à stylo Historicorum ; qui loquutionibus sui ævi , aut suæ Gentis describunt res gestas, aut opiniones temporum & populorum, quorum sermo ac dogmata diversa planè fuere. Neque temerè ducenda sunt consectaria ex stylo Scriptoris, de re prisca, aut ad aliam Gentem pertinente , loquentis ; quasi ii , de quibus loquitur, aut eodem modo mentem suam expressissent , aut easdem potestates subjecissent vocabulis , quibus uti solebant.

18. Optandum quidem fuisset Historicos hæc communioribus expressisse verbis , non iis quæ fuerunt ita propria popularibus suis, ut similibus aliæ Gentes carerent ; quale est verbum *Jupiter* , aut Ζεὺς , quod significat hominem in Græcia tantùm notum , & qualia sunt plerorumque Deorum Græciæ nomi-

na.

na. Sed quoniam factum id non est, Lectores oportet diligenter sibi cavere ab erroribus, in quos ejusmodi vocabula incautos conjiciunt; & si quid hodie scribere adgredimur, ita est loquendum, ut nullam errandi occasionem legentibus præbeamus.

CAPUT XIV.

Regula XIII.

Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agit.

1. SEXTUS *Empiricus* Lib. I. adversùs Mathematicos, C. XIII. ubi conatur ostendere eam partem Grammaticæ, quæ in interpretatione Poëtarum, & pedestri oratione utentium versatur, consistere non posse, cùm aliis argumentis utitur, tum etiam hoc: omnia Scripta constare vocibus & rebus, quas significant, ac proinde Grammaticum, qui Scriptorem interpretatur, non verba tantùm, sed res etiam nosse oportere; ei autem res minimè notas esse, ac proinde frustra eum se Scriptores interpretaturum polliceri. Nec sanè quisquam à Grammatico librum de Philosophiæ parte paullò abstrusiore, de Medicina, de Jurisprudentia, aliisve Disciplinis agentem, aut etiam locum eò respicientem, in

in alio libro , intellectum iri dixerit ; nisi ei scientiæ operam dederit , aut certè ejus peritum consuluerit Grammaticus.

2. Ideò *Crates* , apud eumdem Scriptorem Cap. III. contendit Grammaticis satis esse , si voces norint , quia Grammaticorum artem arctiore gyro includit ; sed vult Criticos , quibus patentiorem multò campum aperit , omnium fermè Disciplinarum peritos esse. Τὸν μὲν Κριτικὸν πάσης φησὶ δεῖ λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι. Τὸν δὲ γραμματικὸν ἁπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικὸν καὶ προσῳδίας ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων εἰδήμονα· παρὸ καὶ ἐοικέναι ἐκεῖνον μὲν ἀρχιτέκτονι, τὸν δὲ γραμματικὸν ὑπηρέτῃ : *Criticum enim dicit oportere esse peritum omnis scientiæ rationalis* , (liberalis , nempe) *Grammaticum verò esse tantùm interpretem vocum obscurarum* , *&* *tradere prosodiam & eorum quæ his similia sunt scientem. Ideóque similem illum esse Architecto* , *Grammaticum verò ministro.* Sed si omnium Disciplinarum peritum esse Criticum oporteret , quis tandem esset Criticus? Nec olim , nec postremis hisce sæculis ullus fortè eo nomine dignus fuisset.

3. Nemo à Critico tantam Disciplinarum omnium postularit peritiam , ut quosvis Scriptores è vestigio interpretari possit , aut omnia etiam loca ipsorum Poëtarum intelligat. *Quintiliano* ut ait ipse Lib. I. c. 8. Instit. Oratoriæ , *inter virtutes Grammatici habebatur aliqua nescire*. Quam virtutem Critici etiam dixerim , ut se aliqua , imò permulta ignorare

rare ingenuè fateatur. Sed auctor tamen ei ſim ut nobiliorum Diſciplinarum primis elementis imbuatur, ut vulgaria ſaltem, ad quæ Scriptores adludere ſolent, in numerato habeat; alioqui nimis multa ei erunt ignoranda. Velim &, ſi Scriptorem de Diſciplina quapiam agentem illuſtrare cupiat, eum ei Diſciplinæ aliquamdiu operam dare; nam ſæpe ſunt verba, ſatis alioqui nota, ex ſingularibus ejus ſcientiæ notionibus aliter quàm ſolent, intelligenda; réſque intellectæ faciunt ut verba, alioquin obſcura, adſequi poſſimus. Certè, ſi ei Diſciplinæ multum tempus tribuere nequeat, aut ſi de adluſione tantum agatur, peritum artis aliquem adeat oportet, qui rem ei elucidet. Sin minùs, frequenter ceſpitabit & doctioribus ludibrium debebit.

4. Non ſum quidem in eorum ſententia, qui *Homero*, aliiſque Poëtarum Græcorum & Latinorum principibus omnes Diſciplinas perſpectas fuiſſe putant; ſed tamen ad multa adludunt, quæ non ſunt cuivis nota. Exempli causâ, ſæpe Aſtronomica quædam reſpiciunt, quæ Aſtronomiæ prorſus imperiti numquam intelligant; quod multis in locis Variarum ſuarum Diſſertationum oſtendit *Dionyſ. Petavius*, & Aſtronomiæ & Humaniorum Litterarum ſcientiſſimus; cujus tamen eruditionem cum minore acerbitate conjunctam fuiſſe vellem.

5. Sed ne Lectorem ad alium Scriptorem amandem, nonnulla etiam exempla hîc proferam. Eumæus ſubulcus, apud *Homerum* Odyſſ.

Odyss. O, 403. Sic describit Syriam, Ægæi maris, non procul à Delo, insulam:

> Νῆσός τις Συρίη κικλήσκεται, εἴπȣ ἀκȣ́εις,
> Ὀρτυγίης καθύπερθεν, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο.

Vertunt alii: *Insula quædam Syria vocatur, sicubi audis, trans Ortygiam, ubi mutationes Solis*; alii: *ubi conversiones Solis, ad obitum*; quasi dicas, quà Sol convertitur ad occasum. Quæ quidem rationes vertendi petitæ sunt è propria significatione verbi τρέπω, unde τροπή; sed τροπαὶ ἡλίȣ constanter dicuntur, apud Græcos, *conversiones* illæ Solis, quibus à solstitio redit æquatorem versùs, unde *tropici circuli* dicti. Res est omnibus nota. Sed quia constat Insulam, quæ ab Ortygia seu à Delo procul non erat, remotissimam fuisse à Tropico Cancri; Scholiastes minor *Homeri* vult in ea fuisse *Solis speluncam, per quam significarent Solis conversiones*, τὸ ἡλίȣ σπήλαιον δι' ȣ̃ σημειȣ̃νται τὰς ἡλίȣ τροπάς. Sed cui usui spelunca, eam in rem, esse potuerit, non intelligo; nec propterea ea spelunca vocaretur τροπαὶ ἡλίȣ. *Eustathius* interpretatur etiam πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη, quasi occasus significetur, aitque τρέπεσθαι ἐπὶ τὸ δύειν κεῖσθαι, *poni pro occidere*, quod probat hac loquutione ἀπȣρανόθεν προτράπηται, quæ Solis occasum significat. Sed τροπαὶ ἡλίȣ, ut dixi, simpliciter nusquam occasum sonat. Intellexerim ergo *Homeri* verba de Insula qua-

piam ex minoribus quæ ſunt ad meridiem Deli, nam illinc erant τροπαὶ ἠελίοιο, cùm mare Ægæum ſit, ut pueris notum eſt, extra Tropicum Cancri, procul ad Septemtriones. Optimè ergo poſſit deſcribi ab *Homero* meridies his vocibus, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο, *quà ſunt converſiones Solis*, hoc eſt, Tropicum verſùs. Non eſt quidem ad manum ejuſmodi exemplum, ſed τροπὰς ἡλίȣ dici Solis converſionem ad æquatorem, eámque converſionem factam ad auſtrum maris Ægæi, certò conſtat; quod ſatis eſt.

5. Revocant hæc mihi in memoriam locum *Heſiodi*, quem in mendo cubare non viderunt Interpretes, quòd rem Aſtronomis notiſſimam, aut non adtenderint, aut etiam ignoraverint. Exſtat Operum & Dierum verſ. 664. & ſeqq. ubi Poëta tempus anni navigationi aptum ſic deſcribit:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος
ὥρης,
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος.

Diebus quinquaginta pòſt converſiones Solis, ad finem progreſſâ ætate laborioſi temporis, tempeſtiva eſt mortalibus navigatio. Oſtendimus ad eum locum & ad verſum 678. non niſi abſurdè potuiſſe dici ab *Heſiodo*, ſolis quinquaginta diebus à ſolſtitio æſtivo tutam fuiſſe navigationem, hoc eſt, à III. Julii, ut docuit *Petavius*; cùm quinquaginta diebus antè, à X. die

X. die Maii, ad initium Julii æquè commodam esse experientia Græcos sine dubio docuisset. Astronomiæ peritus *Hesiodus*, & in regione navigatione florente natus, vix ac ne vix quidem sic ineptire potuit. Itaque suspicabar duos versus hinc abesse, & legendum fortè :

Ἤματα πεντήκοντα πρὸ ἠελίοιο τροπάων
Ἀσφαλέως γλαυκὴν ἐργάσῃ· αὖθις ἔπειτα
Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπᾶς ἠελίοιο
Ἐς τέλος &c.

Dies quinquaginta ante conversiones Solis, tutò mare exercebis, deinde rursus, dies quinquaginta post conversiones Solis &c. Sic concederet *Hesiodus* tres æstivos menses & aliquantò plus navigationi; quod profectò nimiùm non est. Initium simile duorum versuum potuit efficere ut duo priores omitterentur; quod sæpe contigit, ut ostendimus hujus *Artis Criticæ* P. III. Sect. I. c 5. Sed hæc Lectoris judicio permittimus, & quamvis omnino putemus aliquid hîc omissum, apud *Hesiodum*; illa ipsa verba, quorum sententiam deesse existimamus, cuiquam propterea obtrudere nolimus. Putidi sit hoc Critici, qui non modò vulnera curare, sed & resecta membra restituere se posse speret.

6. Ostendimus etiam *Silvarum Philologicarum* Cap. I, 10. *Ciceronis* duo loca à Criticis emendata non fuisse, alterum quidem quòd sermonem philosophicum non adseque-

rentur ; alterum verò , quòd Geometriæ vel prima elementa non adtigiſſent. Neſciverunt quid vocarent Philoſophi ἀρχὰς καὶ αἴτια, *principia & cauſas philoſophiæ* ; nec quî linea à Geometris definiretur, quemadmodum pluribus illic demonſtravimus ; quare utrumque locum in mendo cubantem reliquerunt , aut fruſtra emendare conati ſunt. Rem hîc non repetemus. Locum adeant Lectores , videbuntque nihil eſſe verius , quàm quod dixit *Sextus* Lib. I. contra Mathematicos Cap. XIII. δεῖ τὸν μὲν φυσικοῖς ἐπιβαλόντα πράγμασιν, εὐθὺς φυσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μουσικοῖς , μουσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μαθηματικοῖς, εὐθὺς εἶναι μαθηματικὸν , καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ὁ μέντοι γραμματικὸς οὐκ ἔσιν ἐν τῷ αὐτῷ πάνσοφος, καὶ πάσης ἐπισήμης δαήμων· σὺν τῷ καὶ αὐτόθεν προσπίπτειν, ἔτι κἀκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐλέγχεται : *oportet eum quidem qui adgreditur agere de rebus phyſicis , ſtatim eſſe phyſicum ; qui de muſicis , muſicum ; qui de mathematicis ; illico eſſe mathematicum ; & in aliis ſimiliter. Grammaticus autem non eſt eo ipſo* (quòd Grammaticus eſt) *omnium peritus , & cujuſvis diſciplinæ ſciens. Quod quidem , cùm per ſe adpareat, etiam ex ipſis effectis arguitur.* Oſtendit deinde à Grammatico non poſſe *Heraclitum* & *Platonem* intelligi , imò ne loca quidem Poëtarum, quæ ad ſublimiores Diſciplinas adludunt ; quæ vero veriora ſunt. Πῶς γάρ τις δύναται τῶν ὀφρυωμένων γραμματικῶν Ἡράκλειτον συνεῖναι καὶ Πλάτωνι παρακο-

λου-

λϐθῆσαι ; *Quî enim possit quispiam è superciliosis Grammaticis Heraclitum intelligere , & Platonem adsequi ?* Itaque oportet à Grammaticis , scientiarum peritos consuli , si quid occurrat ejusmodi , quod eis negotium facessat.

7. Sed exempla, è re graviore petita, proferemus. Si quis Theologos Veteres Græcos, aut Latinos intelligere velit , non tantùm Græcæ & Latinæ Linguæ operam eum dedisse oportet ; sed etiam antiquæ Theologiæ & Philosophiæ, è qua multa mutuati sunt, ut Capite sequenti ostendemus. Hinc factum ut viri longè doctissimi, & memoratarum Linguarum peritissimi , qui iis scientiis non satis imbuti erant ; sæpe in Patrum interpretatione offenderint ; quòd duorum magnorum virorum, *Henr. Valesii* , & *Lucæ Holstenii* (quibus ceteroqui summæ eruditionis laudem nemo candidiùs & libentiùs quàm ego tribuet) exemplis liquebit.

8. *Eusebius* Hist. Eccles. Lib. VI. c. 33. narrat *Beryllum* , Bostrorum in Arabia Episcopum , in opinionem incidisse , quam hisce verbis describit : τὸ σωτῆρα ϰ̣ κύριον ἡμῶν μὴ προϋφεςάναι κατ᾽ ἰδίαν ȣσίας περιγραφὴν , πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπȣς ἐπιδημίας , μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν , ἀλλ᾽ ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν πατρικὴν. Quæ verba sic à *Valesio* vertuntur : *Dominum ac Servatorem nostrum , antequàm inter homines versaretur , non substitisse* in propriæ personæ differentia, *nec propriam , sed paternam dumtaxat divinita-*

tem in ſe reſidentem habere. Atqui ἰδία ȣσίας περιγραφὴ, non eſt *propriæ perſonæ differentia*, ſed verbo tenus, *propria eſſentiæ circumſcriptio*, ſeu *definitio*; neque enim hîc περιγραφὴ commodè, unâ voce Latinâ, exprimi poteſt. Deſumta videtur ex eo quòd quæcumque ſeorſim ſunt, in rebus corporeis, ſeu ſubſtantiæ corporeæ, poſſunt περιγράφεσθαι, lineâ quadam *circumſcribi* aut contineri, diſtinguique ab omnibus aliis; aut ſi ſermo ſit de rebus incorporeis, poſſunt definitione eſſentiæ, ſeu περιγραφῇ ȣσίας ab aliis naturis diſcriminari. Οὐσία verò *eſſentiam* aut *ſubſtantiam* ſignificat non *perſonalitatem*, ut ſic loquar. Nullum umquam mihi occurrit exemplùm neque ab ullo adlatum vidi, in quo ȣσία, ubi de perſona quadam dicitur, eam ſignificet, quatenus in ea ſpectatur *perſonalitas*, ſeu id quo fit ut ſeorſim ab omni alia re aut perſona ſit, & prout diſtinguitur ab ipſa ſubſtantia. Semper ipſam illius perſonæ *eſſentiam*, aut *ſubſtantiam*, aut *naturam*, ſignificat, quæ propriè eſt *perſonalitatis ſubjectum*, ut loquuntur Scholaſtici. Ergo hoc volebat *Beryllus*, nullam aliam fuiſſe ȣσίαν Chriſti, præter humanam naturam, ante quam natam, nulla ei erat; cùm nulla eſſet Divinitas, præter eſſentiam, aut Divinitatem Patris, quæ poſtea in Chriſto reſedit. Eum ab ea opinione revocavit *Origenes*, ut docet *Euſebius*. Is contrà contendebat fuiſſe ante Chriſtum natum ἰδίαν ȣσίας περιγραφὴν πατρὸς, καὶ ἰδίαν ȣ-

σίας

σίας περιγραφὴν υἱȣ̃, *discriminatam essentiam Patris & discriminatam essentiam Filii*, & hanc quidem ἐμπολιτευομένην in Christo, non verò propriam Divinitatem Patris. Hæc est ἰδία θεότης filii, quam putabat *Beryllus* nullam fuisse.

9. Hanc fuisse *Origenis* sententiam liquet ex loco, quem ex eo protulimus, in hac ipsa Sectione, Cap. III, 10. ubi duas sententias rejicit. Altera fuit negantium ἰδιότητα υἱȣ̃ ἑτέραν παρὰ τὴν τȣ̃ πατρὸς, *proprietatem filii diversam esse à proprietate patris*, & dicentium *Filium* esse Deum tantùm nomine tenus; hoc est, esse eam vocem nomen tantùm essentiæ Patris. In hac sententia fuit *Beryllus*, quem ad suam revocavit *Origenes*. Alter error fuit eorum, qui *negabant divinitatem Filii, statuebántque proprietatem & essentiam ejus definitione aliam esse à paterna*, ἀρνȣ́μενοι τὴν θεότητα τȣ̃ υἱȣ̃, τιθέντες δὲ αὐτȣ̃ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ȣ̓σίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνȣσαν ἑτέραν τȣ̃ πατρός. Quibus verbis videtur eos significare, qui non tantùm in Christo nullam naturam, præter humanam, agnoscebant; sed ne Patris quidem Divinitatem in eo ἐμπολιτευομένην ei tribuebant, quæ *Pauli Samosateni* postea fuit sententia.

10. In notis ad Caput memoratum *Eusebii*, rejicit *Valesius* versionem *Musculi*, quæ sic habebat: *secundùm propriæ ac separatæ essentiæ circumscriptionem. Christophorsonus* verò

vocem *separatæ* expunxit, cetera retinuit. Quibus observatis, *Valesius* subdit: ἐσίας περιγραφὴ *nihil est aliud, quàm substantiæ differentia*; cur ergo vertit *personæ differentiam*? Nimirum, æstuabat vir doctissimus, in hisce Philosophicis & Theologicis distinctiunculis, nec eas satis adsequebatur. Prolatâ definitione Hypostaseos è *Gregorio* Nysseno, quâ confirmatur quod diximus de voce περιγραφὴ, sic pergit: *videtur Beryllus* ἐσία *accepisse pro persona, more sæculi sui, in quo* ἐσία & ὑπόστασις *confundebantur.* Vera hæc posteriora sunt, sed ὑπόστασις tunc *substantiam* ipsam, non *personalitatem*, ut *persona* non accidens, sed substantia distincta putabatur, significabat. *Errabat igitur*, inquit, Beryllus, *qui Christum ante incarnationem nullam propriæ personæ differentiam habuisse dicebat.* Imò verò nullam propriam *substantiam*, cùm solus esset Pater, cúmque Filius, ex sententia Bostreni Episcopi, ne natus quidem Divinitatem propriam haberet. *Sed quod idem aiebat*, ait Valesius, *Dominum nostrum non habere propriam Deitatem, sed tantùm paternam in ipso inhabitantem, in eo quidem rectè sentiebat.* Viro doctissimo, in re ipsa, cum omnibus hodiernis Christianis, adsentimur; sed non ita sentiebant Veteres, ut eum docere potuisset *Dionys. Petavius*, cum quo amicè vixit. *Neque enim*, ait, *propria est Divinitas Patris, propria Filii; sed una eadémque est trium personarum Divinitas.* Atqui non ita sensit *Origenes*,

genes, qui ἰδίαν θεότητα Patri & ἰδίαν θεότητα Filio esse credidit. *Alioquin*, inquit tandem vir doctissimus, *tres essent Dii*, *non unus Deus.* Negabat hoc *Eusebius*, quòd unus Pater esset αὐτόθεος, qua de re pluribus agit in *Theologia Ecclesiastica contra Marcellum*. Cap 7. Lib. II. & alibi. Similia etiam habet *Origenes*, in sequentibus verbis loci antea adlati. Nec qui aliter rem interpretantur, ut qui τὸ ὁμοούσιον admiserunt, unitatem aliam Patris & Filii agnoscebant, nisi paritatis, & consensûs. Non agitur id quod sentimus, ac sentire debemus, sed quid Patres illius ævi senserint; qua de re, Capite sequenti dicemus.

11. Sic & in celebri illa *Alexandri* Alexandriæ, ad *Alexandrum* Constantinopoleos Episcopum, quæ exstat apud *Theodoritum* Hist. Eccl. Lib. I. c. 4. Epistola, ubi de controversia Ariana, aliquoties vacillavit *Valesius*. Pag. 11. Ed. Francof. an. 1679. ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν, vertit *propriam ejus hypostasin declaravit*. Probat illic *Alexander* ex initio Evangelii Joannis Filium ante omnes res creatas fuisse, quandoquidem eas creavit; unde sequitur eum tunc habuisse ἰδιότροπον ὑπόστασιν, hoc est, *propriam substantiam*, non Patris, nec creatam, ut sequentia manifestò ostendunt. Itaque *Valesium* oportuit vertere *substantiam*, non *hypostasin*, quod apud Latinos *personalitatem*, potius quàm *personam*, seu substantiam, significat.

12. Nihil clarius hisce verbis quæ p. 12. le-

guntur, de mundo: τὸ δὲ ἐξ ὀυκ ὄντων δημιουργεῖσθαι τὸν κόσμον νεωτέραν ἔχει τῆς ὑποστάσεως καὶ πρόσφατον τὴν γένεσιν., ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πάντων εἰληφότων τὴν τοιαύτην οὐσίωσιν. Interprete Valesio: *è nihilo verò creari mundum, recentiorem indicat ac nuperam* substantiæ *originem cùm universa ejusmodi essentiam* (aut *essentiæ productionem*) *à Patre per filium acceperint.* Nec video cur paullò pòst υἱοῦ ἀνεκδιήγητος ὑπόστασις sit *inexplicabilis subsistentia*, potiùs quàm *substantia.* Ipse *Valesius* inferiùs, eadem paginâ hæc verba: πῶς ἂν περιεργάσαιτό τις τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ μελαγχολικῇ διαθέσει ληφθεὶς τυγχάνοι; vertit: *quomodo Divini Verbi* (aut *Dei qui est Ratio*) essentiam *curiosiùs investigare quispiam poterit, nisi atrâ bile sit percitus?* Vide & initium pag. 14. ac pag. 17. mediam, ubi eadem vox adlato sensu adhibetur.

13. In ultimis Paginæ 12. versibus legimus: ὅτι δὲ μανιῶδες, τὸ ἐκ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν γεγονέναι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχοντα προβολὴν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων: Vertit Valesius: *quod verò extremæ dementiæ sit Filium ex non exstantibus factum opinari, cùm id, quod ex non exstantibus factum est, temporalem habeat* essentiam *res ipsa indicat.* Atqui προβολὴ non est *essentia*, sed *generatio* ipsa; nam Deus dicitur προβάλλειν, *projicere*, vel *producere*, id quod creat, aut generat. Adeant qui hoc igno-

ignorant *Dionys. Petavium* Dogm. Theol. Tom. II. de Trinitate Lib. VII. c. X. Sed & apud *Theodoritum* eodem Lib. I. c. V. exstat Epistola *Arii*, in qua nonnullos insimulat, quod Filium dicerent ἐρυγὴν, aut προϐολὴν, *eructationem*, aut *projectionem*. Hic verò *Alexander* productionem creaturarum rectiùs προϐολὴν vocat, ubi ea vox actionem ipsam creandi significat, cùm in verbis *Arii* sit ipsa res creata, aut genita.

15. Pag. 15. recitatis his verbis: *Ego & Pater unum sumus*, subdit *Alexander*: ὅπερ φησὶν ὁ Κύριος, ὀ πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων, ὀδὲ τὰς τῇ ὑποςάσεις δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων: Quod sic vertit Valesius: *Quod quidem Dominus dicit, non quò seipsum Patrem renunciet, nec quò duas personas unam esse demonstret.* Sed vertendum fuit, *duas naturas subsistentiâ*, hoc enim vult Alexander *naturam* Patris & *naturam* Filii prorsus similes ac pares fuisse, nec distinctas, nisi *exsistentiâ*, aut si malis *subsistentiâ*; quo sensu duæ dici debent, cùm sint, ex Veterum sententia, una ad speciem, & ad communem præstantiam quod adtinet. Attamen verum etiam est δύο φύσεις ὑποςάσει esse duas personas propriè dictas, sed in talibus non sunt mutanda vocabula. Hîc autem ὑπόςασιν interpretamur *exsistentiam*, quia ab *Alexandro* distinguitur à voce φύσις, quæ est *natura*, aut *substantia* ipsa; qua de re Capite sequente dicemus.

15. Ad hunc locum hæc adnotat Valesius: *duas*

duas naturas dicit Alexander, non ſimpliciter & abſolutè duas, ſed perſonaliter duas, ex eo quod in duabus perſonis exſiſtat una natura. Quare φύσις ἐν ὑποστάσει *idem eſt, quod perſona.* Hæc mentem *Alexandri* exprimant, ſi voces intelligamus, ut ejus ævo intelligebantur; nimirum, voce *perſona*, non τρόπον ὑπάρξεως, aut accidens, quod *perſonalitas* dici ſolet, ſed ſubſtantiam intelligentem, propriâ exſiſtentiâ præditam, quales tunc temporis dicebant eſſe perſonas Patris & Filii; & vocibus *una natura*, unitatem ſpeciei, non numeri. Alioqui, ſi ex hodierna Theologia, licèt veriore, interpreteris verba *Alexandri*, ut fecit *Valeſius*, eam prorſus corrumpis. Vir certè eruditiſſimus, non videtur ſuſpicatus eſſe aliter Veteres ſenſiſſe, ac nos, cùm hæc verba interpretaretur.

16. Non parum etiam exercitum habuerunt virum doctiſſimum *Lucam Holſtenium*, cujus exercitationem de hoc loco ad calcem *Theodoriti* edidit Lutetiæ *Valeſius*. Poſtquàm locum variè fruſtra verſavit, ut ſenſum hodiernæ ſententiæ conſentaneùm inveniat; tandem eò devenit, ut dicat *verba Græca, uti quidem nunc vulgò leguntur, vel Hæreticorum malitiâ, vel inſcitiâ librariorum corrupta*; quod probare contendit ex *Epiphanio Scholaſtico*, qui hæc verba ſic tranſtulit, Hiſt. Tripartitæ Lib. I. c. 14. *Neque ſubſtantialiter duas naturas, quæ eſt una, declarans*; unde *Holſtenius* colligit legendum in Græcis: οὐδὲ τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις, τὴν μίαν εἶναι σαφηνίζων.

Sed

Sed hæc est mera depravatio hominis ad sui ævi sententiam priscorum dogma corrigentis. Veteres enim δύο φύσεις & δύο ὐσίας in Patre & Filio esse dicebant, ut liquet ex judicio *Photii* Cod. CXIX. de *Pierii* Libris: πολλὰ δὲ ἔξω τῶν νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καθεστηκότων, ἀρχαιοτρόπως ἴσως, ἀποφαίνεται· ἀλλὰ περὶ μὲν πατρὸς καὶ υἱοῦ εὐσεβῶς πρεσβεύει· πλὴν ὅτι ὐσίας δύο καὶ φύσεις δύο λέγει: *Multa verò, præter ea, quæ in Ecclesia nunc obtinent, tradit; sed de Patre & Filio piè loquitur, nisi quòd essentias duas & naturas duas dicit.* Addit quidem *Photius*: τῷ τῆς ὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν ἑπομένων, καὶ προηγουμένων τοῦ χωρίου, ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ὡς Ἀρείῳ προσανακείμενοι, χρώμενος: *vocibus* essentiæ & naturæ, *ut manifestum est ex sequentibus & antecedentibus illius loci, pro hypostasi* (personalitate) & *non ut Ario addicti, usus.* Sed *Photius* Veterum verba & sensus ex iis, quæ ipsius ævo obtinebant, interpretari non debuit.

17. Veteres aliter sentiebant, ut liquet vel ex eo quod in sequentibus habetur, ubi *Alexander* ait Filium unum esse cum Patre, ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριβῶς πέφυκε σώζειν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος: *quoniam Patris Filius expressam Patris similitudinem exactissimè servat, quippe qui omnimodam ejus similitudinem à natura im-*

impressam habeat &c. Nam naturæ quidem perfectæ potest altera æquè perfecta, sed numero diversa, esse imago; sed non potest una numero natura esse simul, aut dici πρωτότυπος & ἔκτυπος, primitivum exemplar & sui ipsius similitudo Res est, ut quidem mihi videtur, manifesta.

18. Nihil hac de re præterea addam, nisi voces omnes, quæ in hoc negotio adhibentur, partésque singulas hujus dogmatis, prout à Veteribus Consubstantialistis exprimuntur, sensu primigenio & proprio optimè convenire sententiæ, quâ tres naturæ distinctæ & pares in Divinitate statuuntur; nec posse nostræ (quamvis alioqui veræ) sententiæ, nisi violenter torqueantur, aptari. Non solent autem primùm inveniri voces, ut iis aliquid exprimatur, naturæ ipsius rei, ex usu Linguæ recepto, planè contrariæ. Quæstiones etiam inde natæ, & objectiones, solutionésque omnes Veterum, hanc in rem, expositâ sententiâ optimè dilucidantur, quæ alioqui sunt Cimmeriis tenebris obscuriores. Ex hisce verò, quæ multò pluribus deduci potuissent, evidenter liquet Criticum, qui eos interpretatur Scriptores, qui de Disciplina quadam agunt, ejus Disciplinæ peritum esse oportere; quod demonstrare adgressi eramus.

CA-

CAPUT XV.

REGULA XIV.

Diversas Sectas iisdem sæpe usas esse vocabulis, ad diversa prorsus dogmata exprimenda; & easdem, servatis iisdem vocabulis, lapsu temporis, sententiam mutasse.

1. QUAM necessarium sit opiniones Scriptorum quos legimus scire, ut mentem eorum usquequaque intelligamus; etiam ex hoc intelligere est, quòd homines, opinionibus planè diversis, sæpe eodem utantur sermone. Si tunc ex uno, aut altero loco de sententia eorum judicium ferremus, existimaremus eos similia sensisse, qui nihil simile cogitarunt.

2. Paulus, exempli gratiâ, ita loquitur Act. XVII, 27. *Deus longè non est ab unoquoque nostrûm, in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus*, &c. Significat, ut Deum agnoscamus, non esse procul quærenda potentiæ ejus specimina, quoniam ei quidquid circa nos atque in nobis est debemus. Idem Eph. IV, 30. præter alia, monet Ephesios, *ne contristent spiritum sanctum Dei, in quo signati erant in diem redemtionis*; hoc est, ne peccatis suis efficerent ut, quod hospites offensi solent, eos desereret Spiritus Sanctus, quo

quo veluti sigillo Deus eos ab aliis, adservandos in diem judicii, secreverat.

3. At si quis, lectis dumtaxat verbis Pauli, neque sensum satis adtendens; legat hæc verba *Senecæ*, neque aliunde norit Stoïcorum placita, credet facilè ὁμόδοξον hac in re fuisse Paulo Senecam: * *Non sunt*, inquit, *ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat; prope est ad te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, SACER intra nos SPIRITUS sedet, malorum, bonorúmque nostrorum observator & custos; hic, prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat.*

4. Qui non legerit integram *Senecæ* Epistolam credet se legere potius verba Christiani Apostolos imitati, quàm Philosophi Ethnici. Ipse *Hugo Grotius*, vir summus, at Stoïcorum Dogmatum parum memor, hæc non *planè aliena* à Paulinis judicavit. At qui leget sequentia *Senecæ*, videbit *sacrum istum spiritum*, quem intra nos esse dictitat, esse ipsum animum humanum, partem Animæ Mundi, seu Dei Stoïcorum, ac proinde ipsum Deum; quam Stoïcorum sententiam esse rectè observavit *Just. Lipsius* in notis, & alibi etiam gravibus ostendit argumentis. Quod vel hæc verba *Senecæ*, in eadem Epistola, satis probent: *Majore sui parte* (animus humanus) *illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sa-*

* *Epist. XLI.*

facer, & in hoc demissus, ut propiùs divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? Animus, qui nullo bono nisi suo nititur.

5. Hinc intelligere est, ut hoc obiter dicamus, non esse temerè conferenda Ethnicorum dicta, cum Sacrorum Scriptorum sermone; quandoquidem sæpe, ubi videntur eadem dicere, diversa proferunt. Atque hac in re passim peccavit *Joannes Pricæus*, qui immensam farraginem, etiam in rebus claris, locorum Veterum Scriptorum, ad Novum Testamentum illustrandum, congessit. Nec tamen *Hugo Grotius* ejus culpæ ubique prorsus immunis est, ut ex loco laudato satis liquet. Sed tot egregiis dotibus talia παροράματα pensat, ut vix memoratu digna sint.

6. Videndum est priùs quàm diligentissimè, quem sensum phrasibus suis subjecerint Scriptores Ethnici, quem Hebræi ac Christiani suis; quo demum peracto, possunt invicem conferri. Adtentè rem expendenti constabit ab Ethnicis * mutuatos esse multa Judæos, à Lagidarum & Seleucidarum temporibus, quâ occasione licebit utrorumque dicta comparare; ita tamen, ut alterius moniti memores semper simus; nempe, phrases sæpe à primigenia significatione esse detortas, ab iis qui eas aliunde sumserunt, quod pluribus exemplis nobis illustrandum est.

* Vide Tom. 3. Ep. IX. hujus Artis Criticæ.

7. Olim inter Christianorum familias, etiam in iis in quibus dissentiebant & collidebantur acerrimè inter se, conveniebat tamen in eo quòd utraque contendentium pars libenter loquutionibus Scripturæ uteretur, quasi iis sua egregiè exprimeretur sententia. Cùm *Ariani* opinionem suam, de creata Christi Divinitate, optimè exprimi censerent verbis hisce Pauli, *πρωτότοκος πάσης κτίσεως*, *primogenitus omnis Creaturæ:* iisdem *Consubstantialistæ* haud illibenter utebantur, nec minùs contendebant τὸ συναΐδιον iis significari, qua de re vide Epist. *Alexandri* Alexandriæ Episcopi, apud *Theodoritum* H. E. Lib. I, c. 4. Idem hodie fit inter dissidentes Christianos, qui omnes pariter opiniones suas in Scripturis esse existimant.

8. Hæc exempla metum nobis injicere deberent, ne qua in re, licèt veterum Christianorum vocabula retinuerimus, ab eorum sententia nec-opini recesserimus; nedum ut, quia phrasibus iisdem utimur, ideò tantùm credamus nos cum illis per omnia consentire. Loquutiones ipsæ tot libris scriptæ, characteribúsque oculos percellentibus notatæ, magnam mutationem pati nequivere; sed cùm mentis notiones sensus non feriant, harum mutationes in hominum animis potuerunt esse maximæ, lapsu temporis; neque vocum ambiguarum solo subsidio, notionum variam sortem cognoscere licet.

9. Mutationes illæ notionum, servatis vocabulis, irrepere potissimùm potuere, ubi res quæ his significantur obscuræ sunt, vocésque am-

ambiguæ. Exemplum proferemus ex re maximi momenti, quæ olim Christianos divisit, hodiéque lacerat, &, ut sunt hominum ingenia, in posterum etiam in partes distrahet. Inter Christianos, de natura, & distinctione duarum *S. Trinitatis Personarum*, ut nunc loquimur, Filii & Spiritûs Sancti, concertationes fuere, ferè ex quo Apostoli fato functi sunt. Sed & ante & post Christum, Ethnici ipsi varia de tribus *Principiis* dixerant, sono certè à dogmatibus Christianis nequaquam aliena. Verùm licèt iisdem vocibus plurima sæcula usa sint, attamen sub illis vocabulis latuit sat magna sententiarum varietas, ut singillatim ostendemus.

10. Primus omnium tria *Principia* constituit * *Parmenides*, & post eum *Plato*; qui an consenserint non satis liquet, quòd *Parmenidis* nihil supersit, præter obscura fragmenta. † *Plato* autem dixit primum esse ΤΟ ΟΝ, ΑΙΤΙΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ, *Ens*, *causam omnium rerum*; secundùm verò ΛΟΓΟΝ, *Rationem & Rectorem præsentium & futurorum*; tertium denique ΨΥΧΗΝ ΚΟΣΜΟΥ *animam*, sive *spiritum mundi*. Secundum quidem Principium à primo *genitum*, seu factum; tertium verò à secundo adfirmat. Liquet adtentè Platonicum *Timæum* legenti, *generationem* à *Platone* dici *creationem*, & passim confundi, γεννῆσαι, ποιῆσαι, τεκταίνεσθαι, μηχανῆσαι, δημιουργῆσαι, ἀπεργάζειν, &c.

* *Plotin. Ennead. V. Lib. I. c. 8.* † *In Timæo, & Epist II. & V. Vide & Artis hujus Criticæ T. 3. Ep. VII.*

atque idem haberi αἴτιον ac πατέρα, *causam* ac *patrem*.

11. *Philo Judæus*, ejus admirator & discipulus, similia habet; nam ait * Λόγον esse πρεσβύτατον τῶν Ἀγγέλων, & τοῦ Ὄντος πρωτότοκον Υἱὸν, *antiquissimum Angelorum*, & *primogenitum Entis*. Platonicus verò Ethnicus *Plotinus*, sermone eodem usus est, præsertim Enneade IX. Lib. V. à Cap. III. ad VIII. ubi hac de re copiosè agit. Unum esse summum Deum, Causam primam omnium; deinde duos alios inferiores Deos, à summo illo creatos, minúsque primâ Causâ perfectos, crediderunt.

12. Joannes porrò Apostolus, Platonica usus voce, Λόγον vocat Divinitatem quæ in Christo habitavit, eísque similia tribuit ac *Philo*; creationem, scilicet, universi. Meminit etiam Πνεύματος *Spiritûs*, quem illi conjungit, ut ille secundo Principio subjunxit *Animam* mundi. Paulus vocat quoque eum, per quem omnia sunt facta, πρωτότοκον πάσης κτίσεως *primogenitum omnis Creaturæ*. Denique occurrunt alia similia Platonicis loquutionibus, in Novo Testamento, quæ non memorabimus.

13. Quæritur nunc an Joannes voce Λόγος idem planè intellexerit, ac *Plato*, ejúsque discipuli? ánve Paulus πρωτότοκον intellexerit quemadmodum *Philo*? Si quis adfirmet, eun-

* *Vid. supra adlatum locum C. III. §. 9. Vitam Eusebii Cæsariensis, & Tom. 3. Ep. VIII. Artis hujus Criticæ.*

eundum erit in castra Arianorum ; qui Divinitatem, quæ Christo adfuit, creatam-è nihilo contendebant Si neges, agnoscendum erit, quod volumus, sub iisdem phrasibus, diversas sæpe latere sententias. Nec dubium est quin posterius hoc verius sit , quod ostendimus Epp. VII, VIII, & IX. T. 3. *Artis Criticæ.*

14. Attamen propter rei difficultatem , & ambiguitatem vocum , æstuantes sequentium sæculorum Christiani in varias opiniones abierunt. Plerique tamen cum *Platone* loquuti sunt, & cum eo se sentire dixerunt; dum secundum Principium faciunt priori * *συναΐδιον*, *coæternum* , & quo non magis carere potest primum , quàm Sol luce ; quod tamen videtur contrarium esse *Platoni*, qui à primo creatum vult. Interea iidem, ex Judaïco loquendi more, unum esse Deum passim adfirmant, quod etiam à Platonico dogmate , quo tres summi Dii statuuntur , abhorret. Attamen haud absimilia dixerat etiam *Plotinus*, etiamsi *Platonis* interpretem agit.

15. Scripsit idem Platonicus *τρεῖς* esse *ὑποστάσεις ἀρχικὰς tres esse hypostases*, *quæ* rerum omnium *sunt Principia* , & variâ ratione in iis posse considerari *ταυτότητα identitatem* & *ἑτερότητα diversitatem.* Christiani quoque similia dixerunt , licèt fuerint controversiæ de voce *ὑπόστασις* ; quæ significat nunc *accidens* , seu *τρόπον ὑπάρξεως*, *modum exsistendi :* nunc *substantiam* , seu rem ipsam , quæ

V 3 cer-

* *Vide G. Bulli Defensionem Nicænæ Synodi, Sect. III.*

certo modo eſt, vel cui tamquam ſubjecto ineſt modus exſiſtendi. Tandem inter Græcos quidem convenit, ut dicerent τρεῖς εἶναι ὑποστάσεις *tres eſſe modos exſiſtendi*, μίαν οὐσίαν *unam eſſentiam*; inter Latinos verò, *tres perſonas*, *unicam ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam*; quâ ratione loquendi etiamnum hodie utimur.

16. Platonici, in hiſce rebus, uſi etiam fuerant voce * ὁμοούσιος, quæ apud eos ſignificat ὁμοφυῆ, ὁμογενῆ, ſeu *ejuſdem ſpeciei*, aut *ſimillimæ naturæ*. Eam diſtinctionem adhibuit *Nicæna Synodus*, quæ definivit Υἱὸν εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *filium eſſe conſubſtantialem Patri*. Hodie etiam plerique cum Synodo Nicæna ſe ſentire profitentur, & eamdem uſurpant vocem.

17. Loquutiones autem, quas adtulimus §. 14, 15, 16. non uni inſervire poſſunt dogmati exprimendo; quare dubium fit an qui iis olim uſi ſunt idem omnes ſentirent, quamvis, omiſſis Platonicis, Chriſtiani ſoli ſpectentur. Imò *Hugo Grotius* eò proceſſit, ut diceret † *ſibi conſtare Patres in explicatione harum rerum plurimùm diſſenſiſſe*, *etiamſi vocum quarumdam ſono inter ſe conveniunt*. Profectò videntur Veteres inter ſe diſcrepaſſe, in multis, & Chriſtiani omnes hodie multùm abeſſe à ſententia Synodi Nicænæ; licèt plerique cum ea ſentire ſe putent, quòd voces ab ea conſecratas admittant,

18. Hæc

* *Vid. Vit. Euſebii Cæſarienſis, G. Bulli Defenſ. Synodi Nicænæ Sect. II. C. I. §. 2. & Epiſt. 2. T. 3. Artis Criticæ,*

† *Epp. ad Fratrem Ep. CLII.*

18. Hæc ne temerè adfirmasse videamur, primò observandum vocem ἀΐδιΘ· *æternus* admodum esse ambiguam apud Veteres, in hoc negotio. Αΐδιον enim potest significare propriè dictam æternitatem, quæ omni, quomodocumque intelligatur, principio caruit; quâ ratione, ex omnium consensu, Pater dicitur ἀΐδιΘ·. Sed alteram * habet ea vox significationem, quâ denotat quod fuit, antequàm mundus ac proinde tempus esset, quod vocant etiam Veteres ἄχρονον & ὑπέρκαιρον, *sine tempore*, & *supra tempus*. Jam dubium est an Veteres, qui Υἱȣ̃ ὑπόστασιν dixerunt esse æternam, priore aut posteriore intelligendi sint sensu; an, nimirum, eam æternam, non minùs ac Patris ὑπόστασιν, esse voluerint; an verò ita eam vocent, quòd ante mundum fuerit? Atque hac in sententia videtur fuisse *Tertullianus*, qui contra *Hermogenem* Cap. III. & XVIII. ait *Filium semper non fuisse*, nec *sine initio esse*. Idem videntur sensisse multi Patres Ante-nicæni, qui paullò ante mundum genitum Filium volunt, licèt ἀΐδιον adpellent. Altera etiam est ambiguitas vocis ἀΐδιΘ·, in hac re. Dici, nempe, potest Divinitas Christi, quod ad *substantiam*, seu *essentiam* adtinet, ἀΐδιΘ·, non minùs ac Pater; aut quod ad *modum exsistendi* ejus essentiæ spectat, propter quem Filius vocatur.

* *Vid. Epistolam Alexandri Alexandriæ Episcopi apud Theodoritum Lib. I. c. 4. & Basilium Cæsariensem Hom. I. in Hexaëmeron.*

Quidam ex Veteribus * scripserant *substantiam* ipsam Divinitatis Filii, ἀγεννητῶς in Patre exsistentem, esse illi συναΐδιον; quod de *subsistentia* non adfirmabant. Quæ fuit Nicænæ Synodi sententia, unde factum ut damnarit eos qui dicerent *Filium non fuisse antequàm genitus esset*, licèt definierit Filium esse Patri συναΐδιον, quod ad *substantiam*; erat, nimirum, ab omni æternitate, Filius ἀγεννητῶς in Patre, antequàm generaretur; sed cœpit γεννητῶς exsistere paullò ante creationem mundi, cùm *hypostasin* seu *exsistentiam* distinctam à Patre accepit, ut Veteres putabant.

19. Secundò, cùm dicebant Patrem & Filium *Unum* esse, latebat etiam in illa voce non levis ambiguitas. Aliquid enim dicitur esse *Unum*, quemadmodum Philosophi loquuntur, vel *Unitate numericâ*, vel *Unitate specificâ*. Ita *Petrus* est unus, *unitate numericâ*; *Petrus*, *Joannes*, & *Paulus* unus sunt, *unitate specifica*. † Adparet autem ex Veteribus eos credidisse tres esse Naturas divinas, numero quidem diversas, sed unius speciei. Reverâ in sermone quotidiano, & apud Philosophos etiam, unum dicuntur quæ specie conveniunt; ut liquet vel ex *Aristotele*, cujus observationes sæpe vulgari sermone nituntur, qui docet ‡ λέγεσθαι ἓν ὧν ἡ ἐσία μία

* *Vid. Ep. Eusebii apud Theodor. Lib.* 1. *c.* 12.

† *Vide St. Curcellæi Quatern. Diss.* 1. §. 74. *& seqq. & Vit. Eusebii ac Gregorii Nazianzeni.*

‡ *Metaphys. Lib. IV. c.* 6.

μία, μία ᾗ ἡ συνεχεία, ἢ εἴδει, ἢ λόγῳ, *dici unum, quorum essentia una est, una autem continuitate, aut specie, aut ratione.*

20. Tertiò, ut *Plotinus* τρεῖς ὑποστάσεις agnovit, numero distinctas, hoc est, tres *substantias* cum distinctis proprietatibus, licèt alioqui conjunctissimas: ita Christiani Veteres, eodem sermone usi, non nobiscum, sed cum *Plotino* hac in re consenserunt. Qui unam ὀσίαν dicunt, τρεῖς τρόπȣς ὑπάρξεως, id ipsum hisce verbis expresserunt; ut enim Humanitas, quæ est separatim in Joanne, Petro & Paulo, est una; nec in Paulo differt ab eo quod est in Petro & Joanne, nisi τρόπῳ ὑπάρξεως: ita tres Naturæ divinæ numero diversæ, sed specie eædem, differunt tantùm *modo exsistendi.*

21. Quartò, cùm vox ὁμοȣ́σιος, ex Platonicorum usu, significaret *ejusdem speciei*, & Synodus Chalcedonensis, in suo Symbolo, statuerit Filium esse nobis ὁμοȣ́σιον κατ' ἀνθρωπότητα, ut est ὁμοȣ́σιος Patri κατὰ θεότητα; nulla est ratio existimandi hac voce significatum fuisse esse *unicam numero* Essentiam Patris, & Filii. Nihil sanè occurrit in Disputationibus *Consubstantialistarum*, quod suadere possit alia in re controversiam Arianam sitam fuisse, nisi quòd Ariani *Essentiam* filii parem non esse *Essentiæ* Patris contenderent: *Consubstantialistæ* verò *Essentiarum*, paritatem propugnarent; * quod Viri Doctissimi

* *St. Curcellæus in Quatern. Dis. I. & R. Cudworthus* in libro Anglico inscripto; *the true System intellectual of the Universe* Lib. I. c. IV. pag. 606. & seqq.

copiosè ostenderunt, nec ignorari potest, quin eadem operâ densissimæ tenebræ offundantur Veterum hac de re Scripta legentibus; in quibus contrà omnia sunt clara, si memorata teneamus, ut jam diximus Cap. superioris § 18.

22. Si quis quærat cur in re tanti momenti tot ambiguis loquendi generibus uti sustinuerint Veteres; responsum accipiat jam, apud Philosophos usitatas eas ambiguitates fuisse, quæ in sermonem Theologorum, ut fit, sunt transfusæ: quemadmodum antea jam ostendimus. Præterea nolebant Theologi fateri, ex eorum sententia, si cum vulgo loquerentur, tres esse pares Deos, non unum, cùm unum esse passim doceat Scriptura Sacra. Quare ne à Scriptura discedere viderentur, néve πολυθεότητος insimularentur, ita ut ostendimus loquuti sunt. Quod non omnino dissimulat *Augustinus* de Civitate Dei Lib. X. c. 23. *Liberis*, inquit, *verbis loquuntur Philosophi, nec in rebus, ad intelligendum difficillimis, offensionem piarum aurium pertimescunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licentia etiam in rebus, quæ in his significantur, impiam gignat opinionem. Nos itaque non dicimus duo vel tria Principia, cùm de Deo loquimur; sicut nec duos Deos, vel tres nobis licitum est dicere: quamvis de unoquoque loquentes, vel de Patre, vel de Filio, vel de Spiritu Sancto, etiam singulum quemque Deum esse fateamur; nec dicemus tamen, quod Hæretici Sabelliani, eumdem esse Patrem, qui est & Filius, & eumdem Spiritum Sanc-*

Sanctum, *qui est & Pater & Filius*; *sed Patrem esse Filii Patrem & Filium Patris Filium, & Patris & Filii Spiritum Sanctum*, *nec Patrem esse*, *nec Filium.* Ita loquitur *Augustinus*, quod probè animadvertendum, postquàm egit de doctrina Platonica, de tribus Principiis, aut *principalibus substantiis*, prout à *Porphyrio* & *Plotino* exposita fuerat.

23. Ex hac vocum ambiguitate, colligere est potuisse facilè fieri, quod credidit *Hugo Grotius*, ut qui verbis consentire olim inter se videbantur, re ipsâ dissentirent; útque, servatis iisdem vocabulis, paullatim substituta alia fuerit potestas. Atque hoc eò faciliùs factum, in negotio *de Unitate Dei*, quòd persuaserit sibi posteritas consensisse Patres Ecclesiæ cum veteribus Hebræis, liqueret autem Hebræos *unitatem* Essentiæ divinæ *numericam* credidisse. Verùm uti *Consubstantialistæ* sub iisdem verbis, quibus antiqui Hebræi utebantur, aliam abscondebant sententiam, cùm non auderent ab iis discedere: ita nostri hodie Theologi verba quidem à Patribus consecrata retinent, sed alias iis subjecere potestates. Animadvertit hoc, in aliquot aliis vocabulis, *Joan. Dallæus* de Usu Patrum Lib. I. c. 5. sub finem, quod vellem copiosiùs diduxisset. Rectiùs multò fecissent si in Scripturæ Sacræ verbis adquievissent, nec nos venia digni simus, si loquutionibus Scriptorum Sacrorum, tam ambigua & tam incommoda loquendi genera, præsertim ad sententiam veram exprimendam, præferamus. Sed monitum hoc Theologicum est, non Criticum.

C A-

CAPUT XVI.

REGULA XV.

Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex Rhetorico ſtylo.

1. GRAMMATICI & Rhetores voces proprias vocant, ut omnes norunt, eas, quæ uſurpantur pro nativa ſignificatione, quæ eſt illis uſu adtributa; tropicas verò, quæ ex nativa ſignificatione in aliam tranſlatæ ſunt. *Moveri* propriè dicuntur *corpora*, quorum mutatur ſitus; tranſlatè *animi*, cùm quiſpiam in iis excitatur adfectus. Cùm autem nulli Linguæ tot ſuppetant voces & loquutiones propriæ, quot ſuppetere oporteret, ut omnia propriè exprimi quirent; eſt enim rerum infinitus numerus, vocum finitus; neceſſariò confugiendum fuit ad voces tropicas. Digna ſunt, quæ huc transferantur, verba *Ciceronis* de Tranſlationibus ex Lib. III. de *Oratore* c. 28. *Modus transferendi verbi latè patet, quem neceſſitas genuit inopiâ coacta, & anguſtiis; poſt autem delectatio, jucunditáſque celebravit. Nam ut veſtis, frigoris depellendi causâ reperta primò, pòſt adhiberi cœpta eſt, ad ornatum etiam corporis: ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt, inopiæ causâ; frequentata delectationis —— Tranſlationes quaſi mutuationes ſunt*

sunt, *cùm*, *quod non habeas*, *aliunde sumas.* Exempli causâ, ad res ad animum pertinentes exprimendas, paucissimæ sunt voces, nativâ significatione adhibendæ; quia populus, à quo potissimùm paullatim Linguæ auctæ, & ornatæ, de rebus spiritualibus plerumque securus, de corporeis tantùm sermones serit, aut spiritus corporibus similes putat. Hinc qui de rebus incorporeis verba faciunt, è corporeis petitas voces passim usurpare coguntur.

2. Inde nascitur magna intelligendi difficultas, in rebus per se obscuris, quales sunt quæ ad spiritus pertinent. Cùm enim *efflare animum* legimus, in Scriptore, cujus de animo sententiam aliunde cognoscere non possumus; quî scire liceat, utrùm re ipsâ crediderit animum esse flatum, an verò tropicè ita loquatur? Hodiéque, cùm multi negent in animo quidquam esse corporei; omnes tamen, Latinè scribentes, ejusmodi loquutionibus usu consecratis utuntur, non minùs ac qui mentem esse tenui auræ similem credunt.

3. Verùm cùm Cap. V. egerimus de difficultate dignoscendi quò usque metaphorica loquutio urgenda sit, hac de re iterum non agemus, ne repetendum sit quod jam dictum est. Observabimus potiùs, præter usum necessarium Troporum, propter Linguarum paupertatem, esse alios quosdam eorumdem usus Rhetoricos, ut ex *Cicerone* vidimus, unde non exigua nascitur obscuritas. Scilicet, non modò ad mentem exprimendam, non

non occurrente aliâ voce, adhibentur, sed & ad ornatum orationis; ut notio vividior, aut elegantior, aut amplior in audientium aut legentium mente excitetur. Ita *Horatius* fulmen tropicè describit, hisce verbis: * *tremendo Jupiter ipse ruens tumultu*, ut excitet majorem fulminis notionem; nam aliquid amplius est intelligere *Jovem ipsum ruentem*, quàm telum ejus manu emissum.

4. Si sola Veritas esset docenda, isque esset unus loquentium finis, uti par esset, universa eorum cura in eo sita esset, ut perspicuè loquerentur; quam in rem, quantùm possent, vocibus uterentur propriis; sed ornatus orationis adhibetur ad delectandos auditores, vel legentes, aut eorum movendos adfectus; eúmque in finem non tropica modò, sed & figurata oratio inventa est. Quo fit ut Rhetores doceant non ubique adhibendum esse sermonem proprium, sed in iis dumtaxat Orationis partibus, ubi adfectus non moventur. *In exordienda causa, servandum est ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non adparata oratio esse videatur.* † In ‡ *Rhetorica Scholica Curii Fortunatiani*, parum quidem Latini Scriptoris, sed nequaquam inepti, pro tempore quo vixit, est hæc quæstio: *Propria verba, quæ partes orationis magis desiderant*? cui ita respondetur: *Principia & narrationes*; quia, nempe, neque in principiis, neque in narrationibus, moveri solent adfectus.

5. Non

* *Lib. I. Od. 16.* † *Scriptor ad Herenn. Lib. I. c. 7.*
‡ *Lib. III. p. 71. Ed. Paris.*

5. Non est nostri instituti in originem adfectuum inquirere, aut eorum naturam explicare. Paucula tantùm indicabimus indubitata, quibus nititur quod de difficultate intelligendæ figuratæ orationis dicemus. Cùm ab iis qui nos educant, à prima infantia, excitentur & foveantur in nobis adfectus; paullatim fit ut his nimiùm indulgere adsueti, nullâ re fermè commoveamur, aut delectemur, nisi iis quæ adfectibus blandiuntur. Cetera omnia nobis tædiosa & insulsa videntur; nec ea, nisi inviti, patimur. Hinc fit ut somnus nobis obrepat, ubi audimus paullò copiosiùs rem exponentes; quæ per se apta non est ad creandam nobis admirationem, vel spem, vel metum, aut similem adfectum ingenerandum. Imò Veritatem ipsam, quâ naturâ nostrâ percelli deberemus, eámque non exigui momenti, immoti sæpe audimus; nisi ita describatur, ut aliunde petitis ornamentis in nobis commoveantur adfectus. Quantumvis sit periculum, nisi quasi imminens à nobis spectetur, eo non percellimur, etiam moniti; si ea admonitio concepta sit verbis propriis. Oportet describi periculum figuratâ oratione, quâ adfectus, re commoveri interdum nescii, verbis vehementiùs cieantur. Exemplum in Orationibus sacris cernere est, quæ licèt admonitionibus summi momenti refertæ sint, somnum multis conciliant, nisi Rhetorum pigmentis ornatæ prodeant.

6. Si porrò quæramus rationem, ob quam figuris ita adficimur, comperiemus eam ejusmodi esse, ut obscuritatem necessariò pariat.

Fi-

Figuræ tantam vim argumento, quòd iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantùm ejus partem oſtendunt, quæ eſt omnium aptiſſima ad eum commovendum; amotis iis omnibus, aut potiùs tectis, quæ commotionem illam ſiſtere poſſent. Si miles ſit ad pugnam cohortandus, alto premuntur ſilentio horror mortis, qui naturâ omnibus ineſt, ſumma cautio quæ debet adhiberi, ubi de effundendo ſanguine humano agitur, aliáque quæ viro ſapienti tunc ſeriò penſitanda eſſent. Ab infauſtis ejuſmodi vocibus abſtinetur, gloria militi proponitur è victoria colligenda, divitiæ è ſpoliis conficiendæ, præmia, honores, &c. quibus fit ut à prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris, rem per ſe omnium fœdiſſimam, deterrimi carnificis munus obire in innocentes adgrediatur. Exemplo eſſe poteſt oratio Cæcinæ, apud *Tacitum Ann.* Lib. I. c. 67. ubi territis militibus difficultate itinerum, adverſo prælio, jacturâ impedimentorum, metu imminentis hoſtis, oſtendit *unam eſſe in armis ſalutem, manendum intra vallum, dein erumpendum, illâ eruptione ad Rhenum perveniri; quòd ſi fugerent, plures ſilvas, profundas magis paludes, ſævitiam hoſtium ſupereſſe; at victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in caſtris honeſta.* Subdit Tacitus eum *reticuiſſe de adverſis*, aut præſentibus, aut futuris; ne nempe, terror augeretur imagine præteritæ cladis, ſimiliſque in futurum timeretur.

7. Huic negotio aptare poſſumus, quod *Cicero* de Inventione Lib. I. n. 24. ait obſervan-

vandum; si pro re turpi dicendum sit. *Si causæ turpitudo*, inquit, *contrahet offensionem; aut pro homine, qui offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem; ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur.* Hac enim arte fit ut auditor id tantùm animo verset, quod non est turpe, cùm de re turpi cogitare eum oportet. Ideò, verbis honestis, res nequaquam honesta velatur.

8. Hac in re, situm est universum pænè orationis figuratæ artificium. Dum autem is, qui ejusmodi oratione utitur, conatur animum legentium, vel audientium ad certam argumenti sui partem convertere; & utitur loquutionibus ex parte dumtaxat veris; ægrè ut plurimùm intelligitur. Notiones enim rerum, quæ nobis obversantur, comparamus cum ejus verbis, & cùm videamus ea verba nonnisi partim notionibus convenire, hæremus dubij an rectè mentem Scriptoris intelligamus; seu an modum illum, quo nobis videntur vocabula convenire notionibus, urgere voluerit is quem legimus, vel audimus, an verò aliud quidpiam, quod nescimus.

9. Exempli gratiâ, Hector, Iliad. Υ, 371. ita loquitur de Achille, quem formidabant Trojani, quòd neminem cum eo congrediendo parem censerent:

Τῷ δ' ἐγὼ ἀντιός εἶμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν,
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ:

Huic ego occurro, licèt manibus igni ſimili,
Licèt manibus igni ſimili, robore verò ſplendenti ferro.

Intelligimus quidem ſummatim hoc velle Hectorem, ſe obviam iturum Achilli, quamvis ſtrenuo; quod volebat Hector à Trojanis intelligi. Sed præterea ſi ſingula verba excutiamus, ut adcuratè norimus, quas notiones illis ſubjecerit Poëta, deprehendemus non levem eſſe difficultatem. 1. ἀντίος εἶναι an ſimpliciter ſignificat *contrà ire*, an verò eâ loquutione continetur *reſiſtendi*, aut *adgrediendi* animus? 2. ἀντιός εἰμι éſtne, ſolitus ſum contra eum conſiſtere, antehac contrà conſtiti, vel illico hoc faciam, ſi neceſſe ſit; vel decrevi facere, & certò faciam? 3. Quid eſt πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι; éſtne manuum motu, celeritatem ignis æquare; an manu id præſtare, quod ignis facit; an manus habere æquè formidandas, ac ignem? Alibi Poëta *Menelaum* inducit de Hectore dicentem: Ἕκτωρ πυρὸς αἰνὸν ἔχει μένος, *Hector gravem vim habet ignis*. Iliad. P. verſ. 565. Paſſim etiam prælium incendio confert. 4. An Hector vult dicere re verâ Achillem πυρὶ χεῖρας ἐοικέ-

ἐοικέναι, an verò quamvis manibus ignem æquaret, se non detrectaturum pugnam; nedum ut eum, qualis erat, fugeret? 5. Μὲν@ αἴθωνι σιδήρῳ simile, quanam in re est? an in gravitate ictuum, an in amoliendis illatis plagis, aut resistendo ictibus duritie suorum armorum? 6. Denique αἴθων σίδηρ@ éstne splendens gladius, aut quodlibet ferrum, adeò ut αἴθων sit epithetum otiosum; an verò est *candens ferrum*, cui similis sit aliqua in re Achillis? Quis dicet an *Homerus* omnes hasce σχέσεις in animo habuerit, an aliquot tantùm, & quænam eæ sint? Certè vix ipsum, si reviviseeret, dicturum putem, ob rationes quas postea adferam. Attamen nemo est, qui non adficiatur hisce duobus versiculis, & vim eorum non laudet; si modo Poëtarum Græcorum stylo nonnihil adsuetus sit. Obversantur, nempe, animo ferrum & ignis, duæ res efficacissimæ, quibus conferebatur Achilles, & illa ἀναδίπλωσις, εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, quâ Hector significat se, licèt probè intelligat periculum, audacter tamen id subiturum, ita animum legentium percellunt; ut in obscura fortitudinis notione, ne cogitantes quidem de notionibus singulis vocibus adnexis, adquiescant.

9. Secundò, figurata oratio nos tantopere adficit, quòd rem exornando augeat; non ita quidem ut illico adpareat eam augeri, occultiùs enim hoc fit; sed tamen ut ingerat animo nostro majorem quamdam imaginem, quàm ea esset quæ ex simplici sermone nascere-

tur. Quoniam autem limites illius augmenti, ut ita loquar, vocabulis perſpicuè non ſignantur; obſcurum eſt quàm latè loquentis notio pateat. Ceterùm *augmentum* intelligo, tam in ſeciorem, quàm in meliorem partem; & quod complectitur extenuationem, non minùs quàm exaggerationem.

10 Exempli gratiâ, *facere Deos* habet vim aliquam αὐξητικὴν, in hoc Epigrammate *Martialis*, Lib. VIII. c. 24.

Qui fingit ſacros auro, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos, qui colit ille facit.

Propriè ſi loquamur, *facerè Deum* eſt efficere, ut qui Deus antea non erat Deus evadat; quod non poteſt dici de ſtatua, quæ non eſt Deus, poſtquàm coli cœpit. Attamen videtur *Martialis* tropicè ſtatuam vocare *Deum*; deinde *facere eam Deum*, eſſe ei ſtatuæ honorem exhibere, qui ſolebat ſignis Deorum; vel conſecratione efficere ut Deus, cui dedicata eſt, eam inſideat; nam & * hoc, de ſtatuis Deorum ritè conſecratis, credebant Ethnici. Patet quidem phraſi *facere Deum* plus dici, quàm reverâ fieri credebat *Martialis*; ſed dubium eſt utra ex memoratis ſignificationibus ei loquendi generi conveniat, & quouſque pateat ἐνοίκησις Θεȣ͂, *inhabitatio Dei*, ſi ad poſteriorem reſpexit.

11. Eadem occurrit difficultas, in loquutionibus metaphoricis Scripturæ, ubi Dii Ethni-

* *Arnob. cont. Gentes Lib. VI. p. 254. Ed. Par. 8. 1605. ubi vide notas Deſ. Heraldi.*

Ethnicorum dicuntur * esse meræ statuæ, sine sensu ullo. Nam Gentes omnes Idololatriæ deditæ aut animos mortuorum hominum, aut dæmonas, aut sidera colebant, quorum vim nescio quam inesse statuis existimabant; non statuas ipsas, quasi eas solas Numina sua esse censuissent. Itaque oportet in ea figura Scriptorum Sacrorum esse aliquam αὔξησιν, nec facile est scitu, quàm latè pateat; & utrum voluerint dicere, eos qui Numina in consecratis statuis colebant, æquè insanivisse, ac qui meros lapides coluissent; an verò vim illam divinam, quam somniabant Idololatræ inesse statuis, nullam fuisse, ideóque universum eorum cultum in statua substitisse; an aliud quidpiam, cujus nobis in mentem non venit? Quidquid id est, phrasin hancce ex Idololatrarum ipsorum usu desumserunt Hebræi, ut adparet ex oratione Labanis Gen. XXXI, 30. ubi statuas sibi subreptas *Deos suos* vocat. Ita & cùm Ap. Herdonius Capitolium, cum servorum & exsulum manu, occupasset, dixit in concione P. Valerius Consul: *Jovem Opt. Max. Junonem Reginam, alios Deos, Deásque obsideri*, *Livio* narrante, Lib. III. c. 17. Ambracienses apud eumdem queruntur, sublatis à M. Fulvio Cos. Deorum signis: *simulacra Deûm, Deos imò ipsos, convulsos ex sedibus suis ablatos esse, parietes, postésque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & supplicent Ambraciensibus non superesse.* Idem de Attalo, qui Romanis Idææ Matris simulacrum avehendum tradidit: *Is legatos comi-*

* *Psalm. CXV. & CXXXIV.*

comiter exceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit, sacrúmque iis lapidem, quem MATREM DEUM *incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit.* Lib. XXIX. cap. II. Hinc magnam invidiam subiit Stilpo Philosophus Athenis, unde & migrare jussus est, quòd Minervam Phidiæ *Deum esse* negasset, quam historiolam habet *Diogenes Laërtius* Lib. II. §. 116.

12. Tertiò, cùm multa sint quæ, si penitiùs introspiciantur, non apta sunt ad commovendos adfectus, non modò eorum partem aliquam Auditoribus suis Oratores ostendunt dumtaxat, aliis silentio velatis; nec modò augent eam, quam spectari volunt, prout necesse esse judicant; sed quibusdam præterea vocibus generalibus, seu præstantiorem, seu tenuiorem notionem adjunctam habentibus, exprimunt; ne animus audientium, illo veluti phantasmate occupatus, rem adcuratiùs expendat. Cùm sub Tiberii principatu de cohibendo luxu ageretur, * *Gallus Asinius* orationem habuit, quâ ostendit, dum Imperium augetur, auctas etiam esse privatorum opes; adeóque mirum videri non debere, si sumtus majores tolerarent. Eâ oratione factum ne Senatûs-Consultum ullum fieret, hac de re, adsentientibus ei Senatoribus: *Facilem adsensum Gallo*, ait Tacitus, *sub* NOMINIBUS HONESTIS, *confessio vitiorum, & similitudo audientium dedit.*

13. *Augustinus* Hipponensis Episcopus, & qui ejus de *Gratia* sententiam sequuti sunt, non

* *Tacitus Ann. II*, 33.

non modò quantùm possunt impediunt, ne Lectoribus obversetur imago iniquitatis; quæ est in ferendis legibus, iis à quibus Deus scit eas non posse observari, non ipsorum culpâ, sed primi hominis, ob cujus peccatum destituti sunt omni virtute; deinde in eis æterno exitio damnandis, quod numquam potuerunt vitare, quia necessario auxilio in eam rem carent, ob Adami culpam; nec modò verbis amplificant gratiam Dei erga pauculos Electos, quos salute donat; sed ubi contingit difficultates, quæ in eorum doctrina sunt, urgeri, tum verò omnia velant generalibus dictis, *non posse nimis deprimi hominem*, & *Deum contra extolli*, *Deum nemini debere gratiam*, *ejus judicia esse ἀκατάληπτα*, aliísque similibus. Qui generalium ejuscemodi responsionum involucra excutiunt, vix ac ne vix quidem intelligere possunt quid sibi velint. Si enim responsa illa urgeant, sequetur, ut deprimatur homo, omnes ejus actiones Deo esse tribuendas; adeò ut sit *subjectum*, ut loquuntur Scholastici, merè *passivum*, in quod Deus quasi in lapidem agat; quod illi acerrimè negant. Si verò non sint nimiùm illa urgenda, sequetur, sine divinæ gloriæ imminutione, posse dici hominem aliquid agere, ac proinde non à Deo tantùm moveri, sed aliquid viribus suis seu à Deo quibusvis datis, nec vitio in ullo prorsus fractis (ne quis calumnietur) efficere; quod illi pariter negant. Atque hinc fit, ut quid sibi velint, generalibus illis loquutionibus, vix intelligi queat.

14. Certè Deus *nemini debet gratiam*, ut

aiunt, ſed hoccine ſignificat Deum, in pœnam peccati Adami, omnes homines ſpoliare innocentiâ, quâ alioquin ornati eſſent, & propterea eos damnare? Sanè Deus etiam ſibi, ut ita dicam, debet æquitatem, ſeu naturâ ſuâ eſt æquus; ideóque tale quidquam facere nequit.

15. Multa quidem ſunt, in humanarum rerum adminiſtratione, ἀκατάληπτα, ſeu quorum rationem adſequi non poſſumus; ſed hoccine ejuſmodi eſt, ut ideò liceat quaſvis iniquitates Deo tribuere, & poſtea ſe tueri frigidâ exclamatione? Si res ita ſe haberet, nullum non delirium, è Scriptura detorta deductum, defendi poſſet; quod *Auguſtini* tamen Diſcipuli ægrè ferrent.

16. Hinc Rhetores docent diligenter cavendum ne tropi ex re humili nimiùm, aut audientium aures offendente petantur. Cùm addere debeant orationi majeſtatem, eam contrà minuerent, ſi eſſent deſumti è rebus humilioribus iis, à quibus petuntur voces propriæ. Efficerent ut res per ſe magnæ minores viderentur, earum loco ſubſtitutis minoribus imaginibus, quod ſcopo Oratoris adverſatur; niſi, in contrariam partem, vellet res magnas deprimere. *Quoniam*, ait ſummus & Orator & dicendi magiſter, *hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani*, caſtratam eſſe Rempublicam; *nolo* ſtercus Curiæ *dici Glauciam. Quamvis ſit*

fit fimile, tamen eft in utroque deformis cogitatio fimilitudinis. Vide & *G. J. Voffium* Inft. Orat. Lib. IV. c. VI. § 9. & *feqq.*

17 Quartò, ope figuratæ dictionis ubi femel commoti funt adfectus; non feverè is, qui eloquentiâ dicentis perculfus eft, ejus dicta expendit. Obverfantur ejus animo, non plenæ & diftinctæ loquentis notiones, fed earum dumtaxat partes aptiores ad eum commovendum; eæque funt quibufdam additis imaginibus ornatæ, quibus augentur; ac præterea accedunt generales quædam notiones, quibus connectuntur; unde fit ut occupatus animus, atque adfectu impeditus, in phantafmatibus illis adquiefcat, & indignetur etiam iis, qui perfpicuam explicationem eorum quæ admiratur flagitant.

18. Quando contingit ab homine, qui numquam rem diligenter animo verfavit, audiri Oratorem dicentem *rem effe nullam, quæcumque tandem fit, quæ à Deo non creetur, quandoquidem fumma Dei perfectio poftulat, ut folus fit fumma omnium rerum caufa*; is Orator facilè in adfenfum trahit audientem, cujus cerebrum variis commovit tropis aut figuris, & cujus animo phantafma quoddam, quod fignificatur hifce generalibus vocibus: CAUSA OMNIUM RERUM, objecit, quo occupatus aliò convertere animi oculos nequit.

19. At fub iis vocibus latet interdum hæc fententia, ipfarum etiam cogitationum humanarum, quæ inter Entia à Philofophis recenfentur, Deum effe auctorem; adeóque

ipſam mentem humanam nihil quidquam agere, ſed tantùm agi, inſtar machinæ quæ nervis alienis movetur. Cùm verò objicitur; Deum, hoc poſito, malas etiam cogitationes injicere hominibus, denuo delabuntur ad *abſtractas* & generales loquutiones. Aiunt poſſe ſpectari in cogitatione qualibet aliquid *phyſicum*, atque aliquid *morale*; prioris Deum eſſe auctorem, poſterius, ubi ſermo eſt de malo, eſſe nihil. Sic parum cautos occupant, notione *abſtractâ cogitationis*, quæ poteſt ſine vitio ac virtute eſſe, & *defectûs* cujuſpiam ſeorſim ſpectati, in quo cogitationis vitium ſitum eſſe aiunt. Accedente dein figurato ſermone, *à Deo omnia pendere*; *ejus infinitæ* ὑπεροχῆς *perfectionem eſſe*, *ut omnia ejus ope fiant*; *nihil ſine eo eſſe*, *alioqui creaturam ejus regimini eripi*, & ſimilibus; ita commovetur cerebrum auditorum, ut non videant Religionem omnem & Societatem ipſam Civilem radicitus evelli, fictâ illâ Numinis reverentiâ; útque monentes, etiam cum indignatione, excipiant.

20. Qui ſunt ejuſcemodi ſermonibus adſueti non modò audientibus fucum faciunt, ne poſſint intelligere quid velint; ſed ſemet ipſi ſæpe deludunt. Hinc fit ut cùm monentur, de ſenſu quem illæ loquutiones re ipſâ fundunt, negent ſe eum ſenſum agnoſcere, ſi aliis verbis ſit conceptus, licèt ſit prorſus idem. Quiſquis adfirmat Deum eſſe cogitationum omnium noſtrarum auctorem; adeò ut, ſine ejus interventu, eóque, ut loquuntur, *præ-*

de-

determinante, nihil possimus cogitare, & vice versâ eo *prædeterminante* non possimus non cogitare quod vult; quisquis, inquam, talia adfirmat, idem Deum esse vitii, non minùs quàm virtutis, auctorem contendit. Attamen qui ita loquuntur hoc à se admitti consectarium præcisè negant; &, ut puto, bonâ fide negant, quia rei perspicuè expressæ non adsentiuntur; licèt sub involucris *abstractarum* quarumdam notionum, figuratis vocibus vestitarum, idem planè amplectantur.

21. Si quis dubitaret, an qui figuratâ oratione tantopere delectantur, adfectibus præpediti sint; essent dumtaxat rogandi, ut vocibus propriis, quoad ejus fieri potest, mentem suam exprimerent. Tum ex illorum inanibus conatibus, & in figuram semper desinentibus adpareret illos, præ commotione cerebri, nescire quid sibi velint. Nempe, de omnibus, qui nimiùm pigmenta Rhetorica deamant, idem dici potest quod ingeniosissimè de Poëtis *Socrates* in Apologia, apud *Platonem*, habet: οὐ σοφίᾳ ποιοῦσι, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμωδοί: *non arte, sed naturâ quadam & veluti adflatu faciunt ut divini & vates*. Καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ΙΣΑΣΙ δ' οὐδὲν ὧν λέγουσι: *etenim hi dicunt multa & egregia quidem, sed nesciunt quid dicant*. Reverâ orationes valde figuratæ non conscribuntur, sine commotione animi, parum apta ad investigationem veri, sed ad gran-

grandiloquentiam adcommodata; ut experti ſunt quicumque, furore illo Rhetorico deferveſcente, ſeriò cogitationes ſuas expenderunt.

22. Quintò, ejuſmodi ſunt nonnullæ figuræ, ut aliunde notum loquentis animum eſſe oporteat, ſi intelligi velit. Ad haſce pertinet λιτότης, quâ plus ſignificatur quàm dicitur. *Livius*, de *Polybio* verba faciens, *Syphacem*, inquit, *in triumpho ductum Polybius*, *haud quaquam ſpernendus auctor*, *tradit*. Lib. XXX, 45 *Fulvius Urſinus* cenſet tam tenue elogium ab invidia profectum, cùm *Livius* pænè integros ejus exſcribat libros. At *Iſaacus Caſaubonus* * λιτότητα eſſe acerrimè contendit, & ejus figuræ profert aliquot exempla. Plura etiam habent *Joan. Rualdus* ad *Plutarchi* Elog. IV. & *G. J. Voſſius* Inſtit. Oratoriæ Lib. IV. c. X. §. 8. Sed res vix poteſt exemplis liquidior fieri, quia cùm λιτότητα frequentem eſſe conſtet figuram, non perinde conſtat de candore *Livii*; qui Romanos fortè ab lectione *Polybii*, ne ejus retegerentur furta, frigido elogio, deterrere voluit.

23. Ejuſdem generis *Ironia* eſt, quæ eſt oratio, quâ contrarium ejus quod volumus adfirmamus, datâ operâ, ſed non ſeriò. At quomodo intelliget Lector, vel auditor nos figuratè loqui, non ſimplici uti & ſeria adfirmatione? Reſpondet quidem *Quintilianus*; † *aut pronunciatione*, *aut perſonâ*, *aut rei natu-*

* Ad Fragmenta *Polybii* ex *Livio*.
† *Inſt. Orat. Lib. VIII. c. 6.*

turâ. Nam si qua earum verbis dissentit, adparet diversam esse orationi voluntatem. Sed *pronunciatio* ad auditorem tantùm pertinet, nos verò de Lectore hîc agimus. Non diffitemur *personam*, aut *rem*, aut denique aliam circumstantiam persæpe clara esse ironiæ indicia; sed loca sunt, in quibus nec personâ, nec ullâ aliâ circumstantiâ, ironia fit manifesta.

24. Exempli causâ, Æneidos I, 41. Juno ita loquens inducitur:

——— Méne incepto desistere victam?
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis! Palláſne exurere classem,
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam, &c.
Ast ego, quæ divûm incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum Gente tot annos
Bella gero, &c.

Innuit *Servius* verba, *quippe vetor fatis*, ironiam esse, quia dicere non possumus à Junone ignoratam vim fatorum. *Gerardus* verò *Joannes Vossius* * hoc exemplum profert, ex quo constet in hac parte summos etiam viros decipi; atque neminem negaturum eum falli, qui naturam Junonis & Virgiliani loci con-

* *Inst. Orat. Lib. IV, c. IX. §. 2.*

consideret. At ego utroque probè considerato, ironiam hîc esse omnino credo, & hoc Junonem velle: fatis, quæ sibi à Jove objiciebantur, cum de funditus perdenda Trojana gente loquebatur, vetari nequiisse, ne quod cupiebat effectum daret. Nemo nescit Poëtas, postquàm fata mutari non posse dixerunt, tamen *præter fatum*, ὑπὲρ μόρον, dicere multa contingere. Itaque *Virgilius* Junonem inducit, ita loquentem, quasi ei objici nequeat fatum, ne faciat quod cupit. Vide versum 22.

25. Sed ut exemplum, ex re majoris momenti, proferam, verba sunt Dei Gen. III, vs. 22. *En Adamus instar unius nostrûm factus est, nunc autem, ne manum suam injiciat & sumat ex arbore vitæ, vivâtque in perpetuum, cavendum.* Quærunt Interpretes, utrum hæc sine figura intelligenda sint, an verò ironia, vel sarcasmus hîc lateat. Posterius nobis vero similius videtur, ut in Commentario ad eum locum ostendimus. Non defuerunt tamen, qui aliter sentirent, quos consulere poterunt qui abundant otio; nam nobis satis est exemplum proposuisse, ex quo liqueret non semper ironias à viris doctis intelligi. Qua de re, adeundus etiam *Ger. Joan. Vossius*, loco quem antea indicavimus.

26. Sextò, huc quoque facit, quod adfert * *Cicero*, ut ostendat quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur, quàm propriis & suis; nempe, *quòd singulis verbis res*,

* *De Oratore Lib. III. c.* 40.

res, ac totum ſimile conficitur, hoc eſt, integra uno verbo ſimilitudo continetur; cujus proinde partes omnes cognoſcere dilucidè non poſſumus, ut antea diximus. Præterea, eodem judice, delectatio illa oritur *quòd omnis tranſlatio, quæ quidem ſummâ ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maximè oculorum, qui eſt ſenſus acerrimus.* Hoc ipſum rem intellectu difficiliorem facit; nam dum nobis Orator in conſpectu ponere nititur, quæ videre non poſſumus, res diverſiſſimi generis inter ſe confert; ac proinde inter quas non niſi tenuis & obſcura eſt ſimilitudo.

27. Profert ex veteri Poëta hæc verba:

—— Vive, Ulyſſes, dum licet,
Oculis poſtremùm lumen radiatum rape.

Quibus Ulyſſem quàm primùm vita uti, quæ ei brevis futura erat, hortatur neſcio quis. In iis hoc meritò obſervat *Craſſus*, aut *Cicero* potiùs, non dixiſſe Poëtam *cape*, non *pete*, quia haberet moram ſperantis diutiùs ſe ſe victurum, ſed *rape*; quod verbum eſt ad id aptatum quod ante dixerat, *dum licet.* At homini brevi morituro quid faciendum, ut *vitam rapiat*? Quid Ulyſſes, hac auditâ voce, in animo habuit? Scio equidem quid reſponderi poſſit, ſed nihil hîc obſcurum, ac perturbatum admitto. Novi quoque *Horatium*, hæc fortè imitantem, dixiſſe Od. XI. Lib. I.

—— Sapias, vina liques, & ſpatio brevi
Spem

Spem longam reseces, dum loquimur, fugerit invida
Ætas; *CARPE diem, quam minimùm credula postero.*

Hoc sensu, *rapere radiatum lumen* solis erit bibere & lætari, quarum rerum modus non indicatur. Hi fructus sunt vitæ, qui *carpendi*, imò *rapiendi*, dum licet, nobis sunt; sed quâ ratione & quo numero? Imitatus etiam est, ut hoc obiter dicam, veterem à *Cicerone* laudatum Poëtam *Petronius* in Satirico †; qui naufragium facturum amatorem ita cum amasio colloquentem inducit: *da oscula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus*, rape. Similia quædam ad locum habet *Gonsalius de Salas*, sed loci *Ciceronis* non meminit: uti nec alii locorum similium collectores parum diligentes, quamvis sibi plaudant. Sic & *Thalmudici*, harum elegantiarum alioqui negligentiores: חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי: *rape & comede, rape & bibe, nam mundus hic, ex quo imus, nuptiali convivio similis est.* Vide *Joan. Buxtorfium* in Lex. Rabb. ad radicem הלל.

† *Cap. CXIV.*

C A-

CAPUT XVII.

Brevis Historia studiorum Rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum est, quid cogitarint de multis rebus celeberrimi Scriptores.

1. POSTQUAM ostendimus quantas tenebras sermoni Rhetorica offuderit, ut constet etiam quàm multi Scriptores figuratam dictionem simplici prætulerint, ac proinde quanta sit difficultas in intelligendis Veteribus; hîc paucis studiorum Rhetoricorum, apud Græcos & Romanos, historiam texemus.

2. Initio quidem, quo Græci habebant tractum, cui nomen fecerunt, cùm durior adhuc vita esset, non videntur Rhetoricen coluisse. Fatendum tamen, apud eam Gentem, antiquissimam esse artem dicendi; quoniam *Homerus*, cujus ætas propter antiquitatem, à bis mille annis ignoratur, summâ fuit eloquentiâ; ex quo constat, etiam ante eum, excultam dicendi artem fuisse. Verè *Cicero*, * *jam temporibus Troicis*, inquit, *tantùm laudis in dicendo Ulyssi non tribuisset Homerus & Nestori (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse Poëta hîc tam idem* (legò, *item*) *ornatus in dicendo, ac planè ora-*

* *In Bruto c.* 10.

orator fuiſſet. Cùm autem ejus artis tanta eſſet vis, ut qui eâ valebant ii innumera impetrare poſſent, quæ à minùs eloquentibus non obtinebantur; tum in Reipublicæ adminiſtratione, ubi conſenſu Populi opus erat; tum apud Judices, ubi caūſa fuit dicenda; tum etiam apud quoſvis alios, in quotidianis vitæ negotiis; plures eam excolere cœperunt, & *Corax* quidem * ac *Tiſias* Siculi primi artis præcepta collegerunt & ſcriptis mandarunt, ut ex *Ariſtotele* nos docet *Cicero.* Neque exiſtimandum eſt poſtea à bonis tantùm eſſe traditam, virtus enim ſola eloquentiam non parit; ſed à malis etiam, quibus neque veritas, neque æquitas cordi erant. Atque hinc factum ut Rhetorica complecteretur, non modò artem defendendæ veritatis, aut tuendi juris; ſed etiam cujuſvis & veritatis, & juris oppugnandi. *Tantùm quiſque Orator ſapiebat, quantùm erranti populo perſuaderi poterat.* Sunt verba Scriptoris Lib. *de Oratoribus*, Cap. XXXVI. ubi multa hanc in rem, eáque lectu digniſſima.

3. Circa tempora Peloponneſiaci belli, quibus præſtantiſſimi Rhetores apud Græcos floruerunt, vivebant † *Leontinus Gorgias*, *Thraſimachus Chalcedonius*, *Protagoras Abderites*, *Prodicus Cejus*, *Hippias Eleus*, aliíque multi; qui docere ſe profitebantur, adrogantibus ſanè verbis, quemadmodum cauſa inferior dicendo fieri ſuperior poſſet; ita enim loqueban-

* *Cicer. de Orat. Lib. I. c. 20. & in Bruto c. XII.*

† *Ex Cicerone de Claris Orat.* §. 8. *Vide & Quintilianum. Or. Inſt. Lib. III. c. 1.*

bantur. *Protagoræ* potissimùm, qui volebat *omnia esse vera*, hoc est, id *verum* vocari quod unicuique videretur, fallacissimæ artis tribuitur inventio. Πρῶτος ἔφη, verba sunt * *Laërtii Diogenis*, δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις: *primus dixit duas esse de omni re rationes contrarias. Gorgias* quoque *se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denunciabat. Posteà verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque*, ait † Cicero, *faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nota, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.* Contra hosce Rhetoras, licèt immeritò Socratem iis adgreget, imò eorum principem faciat, aculeatissimam Satiram edidit *Aristophanes*, in *Nubibus*. Eodem in numero erant *Sophistæ*, de quorum *argumentis* scripsit *Aristoteles* libros duos, & quorum ingenium ‡ hisce verbis describit: ἐπεὶ δέ ἐστί τισι μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς, ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ Σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δ᾽ μή· καὶ ὁ Σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ᾽ οὐκ οὔσης) δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ σοφοῦ ἔργον μᾶλλον δοκεῖν ποιεῖν, ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν: *quoniam quibusdam operæ pretium majus est, si videantur sapientes, quàm si sint, nec tamen videantur* (*Est enim Sophistice adparens sapientia, sed quæ reipsâ non*

* *Lib. IX. §. 51.* † *De Oratore c. 22. Lib. I.*
‡ *Cap. 2. Lib. I.*

non est; *& Sophista is qui lucrum quærit ex adparente, non ex vera sapientia*) *perspicuum est necesse esse hos videri munere sapientis fungi potiùs, quàm eo fungi, nec tamen videri.*

4. Iis, ut rectè * *Ciceroni* observatum, se se Socrates opposuit, qui subtilitate quadam disceptandi, refellere eorum instituta solebat. Habemus quatuor Dialogos *Platonis* elegantissimos; nempe, *Gorgiam*, *Hippiam*, *Protagoram* & *Euthydemum*; quos *Plato* ex ore Socratis aut ejus nomine edidit, & quibus ii Rhetores pro merito suo ridentur. Verùm & Socrates & Plato frustra fuere, quandoquidem ab eo tempore Græcia id genus Rhetoribus semper abundavit. † *Isocrates* ipse, cujus indolem alioqui probabat Plato, orationes aliquot, ad exemplum Gorgiæ, fecit; ubi summo vituperio dignos Helenam & Busiridem, ostentandi ingenii gratiâ, ad cœlum laudibus tollit. Certè cùm ob dicendi facultatem sæpe par, nonnumquam etiam superior videretur qui injustam causam defendebat, atque inde magna emolumenta, & salus interdum rei penderet; cœperunt boni, ut se quoque suósque defenderent, ejusmodi artem discere; mali verò utilitatis causâ, ut prava facinora tuerentur, eidem totis viribus incumbere; denique tota Græcia, ipsíque Philosophi, qui veritatis investigationem profitebantur, certatim ad eloquentiam eniti.

5. Plerique hoc unum spectabant, ut facultatem

* *Loco laud. & de Orat. Lib. III. c. 16.*
† *Sub finem Phædri.*

tatem adquirerent eleganter de quovis argumento, in utramvis partem, dicendi. Cum autem hoc multò magis ex conſuetudine atque exercitatione penderet, quàm ex rerum ipſarum cognitione, & veritatis indagatione; non tantopere deſudabant in acuendo judicio, & cognoſcendis diſciplinis, quàm in ſcribendis ac recitandis Orationibus. Si quam Philoſophiæ operam darent, eo animo non faciebant, ut veritatem, ſi quæ ei ineſſet, cognoſcerent; ſed ut docti viderentur, & Philoſophiæ ſpoliis ornarent Orationes, apud Judices, aut apud Populum habendas. Addiſcebant potiſſimùm *Dialecticen*, quæ ars fuit diſceptandi, & quidvis oppugnandi, aut defendendi, non minùs ac Rhetorica, ipſo fatente * *Ariſtotele*, cujus hæc verba ſunt: ἡ Διαλεκτικὴ καὶ Ῥητορικὴ μόναι τἀναντία συλλογίζονται, ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων: *Dialectica & Rhetorica ſolæ contraria concludunt, eſt enim utraque pariter contrariorum.*

6. Non exiſtimabant in Orationibus nihil oportere proferri, quod verum non cenſeretur, & validis non niteretur argumentis; ſatis habebant adferre veriſimilia, nec eâ quidem veriſimilitudine, quæ per ſe audientium animos percellit; ſed quæ non eſſet perſpicuæ ac manifeſtæ veritati palam contraria. Modò ne abſurdis rationibus, & quarum infirmitas cuivis illico adpareret, uterentur, ſatis pulcrè

 dice-

* *Rhetor. Lib. I. c. I.*

dicere se putabant. Hinc * *Aristotelis* libri *duplicem scopum* habere dicuntur, διττὰς σκοπὰς, τὸ πίθανον καὶ τὸ ἀληθὲς, *probabile* & *verum*. Δύο γὰρ, ait *Laërtius*, πρὸς ἑκάτερον δυνάμεσιν ἐχρήσατο, Διαλεκτικῇ μὲν καὶ Ῥητορικῇ πρὸς τὸ πιθανόν: *duabus ad utrumque facultatibus usus est, Dialecticâ quidem, & Rhetoricâ ad probabile:* Ἀναλυτικῇ γὰρ καὶ Φιλοσοφίᾳ πρὸς τὸ ἀληθές: *Analyticâ & Philosophiâ, ad verum.*

7. Quicumque veteres Rhetoras legerit, non diffitebitur eos tantùm τὸ πιθανὸν spectasse; & sanè si quis paullò severiùs Orationes Veterum quæ supersunt expendat, ubique ferè deprehendet eos usos argumentis πιθανοῖς, hoc est, levi verisimilitudine tinctis; eadem fiduciâ, ac si comperta proloquuti essent. Ipsi cordatiores Sophistis Philosophi fatebantur sua esse tantùm probabilia, quam in rem notatu digna sunt † *Platonis* in Timæo verba: ἐὰν μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας λόγους, ἀγαπᾷν χρὴ, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν. *Contentum te esse oportet, si non minùs probabiles, quàm quivis alius, sermones protulero; memorem, & me dicentem, & vos, qui judicabitis, naturâ humanâ esse præditos.* Aliud esse judicabatur Rhetoris, aliud boni viri officium, diversissimáque utriusque oratio esse oportere. *Titus Castricius*, apud *A. Gellium* Lib.

* *Diog. Laërt. de Vita Arist. p.* 319. *Ed. H. Steph. Amst. L. V. n.* 18. † *Ed. Ficin. p.* 526.

Lib. I. c. 6. sic defendit Metellum Censorem, qui in concione ad populum aliquid dixerat, quod eum potuisset absterrere ab eo quod idem Metellus persuadere ei conabatur. *Aliter*, inquit, *Censor loqui debet, aliter Rhetor. Rhetori concessum est sententiis uti falsis, audacibus, subdolis, captiosis; si modo verisimiles sunt, & possunt ad movendos animos qualicumque astu irrepere. Præterea turpe esse Rhetori*, ait, *si quid in causa mala, destitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum*, inquit, *sanctum virum, illa gravitate, & fide præditum, cum tanta honorum, atque vitæ dignitate, apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quàm quod verum sibi esse atque omnibus videbatur.*

8. Ea consuetudo acuendæ linguæ, ex quo semel radices inter Græcos egit, numquam ex eorum animis evelli potuit. Semper fuere postea Doctores, qui artem loquendi profiterentur; licèt eadem docendi via, omnes semper usi non sint. * *Quintilianus* auctor est fictas ad imitationem fori materias, apud Græcos, dicere, circa Demetrium Phalerea, institutum. *Cicero* verò, se puero, *L. Plotium* primum Romæ Latinè docere cœpisse prodidit; sed antea permulti fuerant, apud Romanos, eloquentiæ studiosi, ut liquet ex ejus libro *de Claris Oratoribus*, qui à Græcis magistris instituti fuerant. At ex illo perpetuò fuere Romæ dicendi magistri, & universa Ju-

* *Lib. II. c. 4.*

ventus Romana certatim eloquentiæ operam dabat.

9. Erant autem variæ ſtudioſorum eloquentiæ exercitationes. 1. Quædam verſabantur circa * Ethica argumenta, & vocabantur θέσεις. Laudabatur virtus, vituperabatur vitium, aut contrà; unde natæ ἀνασκευαὶ & κατασκευαὶ, ſic enim vocabant, *defenſiones* & *confutationes*. 2. Seligebatur † interdum argumentum ex hiſtoriis veteribus, aut ex re, ſi quæ fortè recens accidiſſet, laudandum, vel vituperandum; aut ubi quid ſuadendum, vel diſſuadendum erat. Hæ exercitationes, *Ciceronis* tempore, *cauſæ* vocabantur. Ipſe teſtatur ſe multùm temporis ‡ in *declamitatione cauſarum* poſuiſſe, quandoquidem id à ſe *quotidie* factum ait. Etiam cùm Cæſar rerum potiretur, apud Ciceronem § *Hirtius & Dolabella declamabant*, licèt Senatoriâ dudum ætate. 3. Hæc exercitia poſtea §§ *Controverſiæ* dicta ſunt, ſed immutatâ materiâ; cùm enim antea ex vero eventu deſumeretur, tempore *Senecæ* Rhetoris, ficta argumenta electa ſunt; quæ præberent occaſionem dicendi mirabiliora, quàm quæ uſu veniebant, quæ, quaſi nimis communia, faſtidiebantur. Atque hæc, non modeſtâ eloquentiâ, ſed tragico pænè tumore, tractabantur.

10. „ Tunc nihil ex iis quæ in uſu erant „ audiebatur; ſed piratæ, exempli causâ, „ cum

* *Suetonius de Clar. Rhetor. c.* 1. † *Id. Ibid. & Auctor Dial. de Corrupta Eloquent. c.* 14. ‡ *In Bruto. Vid. & Ep. ad Fam. Lib. XVI. Ep.* 21. § *Ep. ad Famil. Lib. IX. Ep.* 16. §§ *Seneca in Præf. Controverſ.*

„ cum catenis in littore ſtantes ; & tyranni „ edicta ſcribentes , quibus imperent filiis ut „ patrum capita præcidant ; ſed reſponſa in „ peſtilentia data , ut virgines tres aut plures „ immolentur ; ſed melliti verborum globu- „ li , & omnia dicta factáque , quaſi papave- „ re & ſeſamo ſparſa. Hinc meritò non obeſæ naris * Scriptor, ex quo antecedentia verba deſumta ſunt , aiebat adoleſcentulos, qui ejuſmodi nugis imbiberentur , ſtultiſſimos in Scholis fieri. Quicumque exempla ejuſmodi ineptiarum videre avebit , *Senecæ* & *Quintiliani* Suaſorias & Controverſias , *Dioniſque*, *Ariſtidis* & *Libanii* Declamationes adeat oportet. Temporibus Trajani , *Scholaſtici* vocabantur Rhetores , qui cauſas fictas perorare docebant , & ex tempore de rebus ejuſmodi dicere ſemper parati erant. *Iſæum* ſic deſcribit *Plinius* Lib. II. Ep. 3. *Dicit ſemper ex tempore , ſed tamquam diu ſcripſerit* , &c. *Poſcit Controverſias plures , electionem Auditoribus permittit , ſæpe etiam partes. Surgit , amicitur , incipit.* Poſtea : *annum* , inquit , *ſexageſimum exceſſit , & adhuc Scholaſticus tantùm eſt , quo genere hominum nihil aut ſimplicius , aut ſincerius , aut melius. Nos enim qui in foro , veríſque litibus terimur , multùm malitiæ , quamvis nolimus , addiſcimus.* Vide etiam notulas , ad *Hieroclis Scholaſtici* Facetias.

11. Hæ erant Juventutis potiſſimæ exercitationes , & jam ſub Nerone adeò erant omnes tumidâ illâ eloquentiâ veluti faſcinati ,

 ut

* *Petronius, initio Satirici.*

ut in rebus seriis eodem modo agerent, quod liquet ex prima *Persii* Satira; ubi præposterum eloquentiæ studium reprehendit, & hæc habet in *Pedium Blæsum*, sacrilegii & peculatûs à Cyrænensibus accusatum:

* *Nilne pudet capiti non posse pericula cano,*
Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter,
Fur es, ait Pedio. Pedius quid? Crimina rasis
Librat in antithetis, doctas posuisse figuras,
Laudatur, bellum hoc.

12. Vel hi versus *Persii* ostendunt, illam eloquentiam à sapientioribus non fuisse laudatam. Idem colligere est ex † *M. Antonini* Imp. verbis, quibus sibi gratulatur, quòd à *Rustico* didicisset τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, μηδὲ τοῦ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι: *non deflectere ad ambitionem sophisticam, neque ad scribendum de theorematibus, neque ad suasorias oratiunculas habendas.* Sed ii ipsi, qui meritò tumidam eloquentiam sui sæculi reprehendebant, immeritò sanè stylum figuris tropisque scatentem, durum & difficilem intellectu adfectarunt. Si alii studiosiùs æquo figuras & molliorem elegantiam captabant: hi non meliùs horridam nescio quam Rhetoricam inducebant, quâ veritas non magis innotescebat.

13. Hæc

* *Sat. I. 83.* † *De Seipso Lib. I, 4.*

13. Hæc cùm fuerint perpetua Græcorum & Romanorùm ſtudia, Scriptores Eccleſiaſtici primorum ſæculorum, qui eadem ratione ac Ethnici ſtudia ſua inſtituerant, eodem modo ſcripſerunt ac Ethnici, & figurato ſtylo, plus quàm par erat, indulſerunt. Cùm crederent quæ in rebus humanis hyperbolica forent & nimia, ea rerum ad Religionem pertinentium momentum & majeſtatem vix ſatis exprimere; conſuetudinem contraxerunt perpetuâ quadam declamatione, ubi de Theologicis rebus agunt, utendi; adeò ut rarò ad ſe redeant, & ſimpliciter id quod volunt exprimant. Atque hinc, ut ex ſuperiore Capite conſtat, non levis intelligendi naſcitur difficultas.

14. Quamvis exemplorum nimia occurrat copia, quemvis ex Veteribus *Tractatoribus*, ut tunc loquebantur, aperienti, unum hîc apponemus ex * *Theophilo Antiocheno*, quod Scriptorem illum legentibus nuper admodum occurrit. Hanc ergo rationem reddit, ob quam Deus conſpicuus non eſt oculis noſtris: „ *Quemadmodum malum Punicum cortice in-* „ *volutum habet intus loculos complures pelli-* „ *culis diſtinctos, & multa grana incluſa:* „ *ita univerſa creatura à Spiritu Dei ambitur* „ (περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ) *& ipſe* „ *Spiritus ambiens, unà cum Creatura, cir-* „ *cumdatur manu Dei* (περιέχεται ὑπὸ χειρὸς Θεοῦ.) *Quemadmodum itaque granum* „ *ma-*

* *Lib. I. ad Autolycum. p. 15. Ed. Oxonienſis.*

„ *mali Punici*, *quod cortice exteriore includi-* „ *tur*, *quæ extra corticem ſunt cernere haud* „ *poteſt: ſic nec homo*, *quem unà cum univer-* „ *ſa Creatura manus Dei ambit*, *poteſt videre* „ *Deum.* „ Quî potuit Ethnicus ejuſmodi ratiocinationi adſentiri, qui neſcivit quid ſit *Spiritus*, aut *manus Dei*, & *ambiri* horum alterutro? Imò credibile eſt ipſum *Theophilum* non ſatis quid ſibi vellet, illo nimiùm figurato ſermone, intellexiſſe Et ejuſmodi quidem loquutionibus, ſcatent Scriptores Eccleſiaſtici.

15. Interdum etiam ipſi Patres, vel maximè declamationi dediti, invehuntur in illam conſuetudinem, ut *Hieronymus*. Ad alios enim Concionatores non reſpicit, quàm ad Chriſtianos, cùm dicit in * Lib. de *Vita Clericorum* ad *Nepotianum*: *Ne quæras pueriles declamationes*, *ſententiarum floſculos*, *verborum lenocinia*, *& per fines capitulorum ſingulorum acuta quædam brevitérque concluſa*, *quæ plauſus & clamores excitent audientium.* Si quis tamèn dubitaret an hæc ſit Chriſtianorum eloquentiæ deſcriptio, eximeretur dubium, hiſce ex eadem Epiſtola verbis: † *Docente te*, *non clamor populi*, *ſed gemitus ſuſcitetur*, *&c. Nolo te declamatorem eſſe & rabulam*, *garrulúmque ſine ratione*, *ſed myſteriorum peritum*, *& ſacramentorum Dei tui eruditiſſimum. Verba volvere & celeritate dicendi*, *apud imperitum vulgus*, *admirationem ſui facere indoctorum hominum eſt. Adtrita frons interpretatur ſæpe*

* *P. 12. Ed. Gryph. T. IV. c. 259. Par.* † *Ib. p. 14. Par. Ib. c. 262.*

ſæpe quod neſcit, & cum aliis perſuaſerit, ſibi quoque uſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus *rogatus à me, ut exponeret quid ſibi vellet in Luca Sabbathum* δευτερόπρωτον, *eleganter luſit; docebo te, inquiens, ſuper hac re in Eccleſia: in qua, mihi omni populo adclamante, cogeris invitus ſcire quod neſcis. Aut certè ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Qui fuerint antea plauſus, aut potiùs tumultus in foro Romano, vide deſcribentem *Plinium* Ep. XXXVIII. ubi poſtquàm oſtendit, ſigno dato, coortos eſſe plauſus: *Opus eſt enim ſigno, apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt, nec ulli magis laudant.*

16. Ex nimia in ψευδωνύμῳ illa eloquentia exercitatione, idem quoque faciebant in ſuis diſceptationibus Chriſtiani, quod in *Pedio* reprehenſum vidimus; nempe, pro rationibus, candidíſque reſponſis, figuras adverſariis opponebant. * *Legimus*, ait alibi idem Hieronymus, *ô eruditiſſimi viri, in ſcholis pariter, & Ariſtotelea illa, de* Gorgiæ *fontibus manantia; ſimul didicimus plura eſſe videlicet genera dicendi, & inter cetera aliud eſſe* γυμναςικῶς *ſcribere, aliud* δογματικῶς. *In priore vagam eſſe reſponſionem, & adverſario reſpondentem nunc hæc, nunc illa proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, oſtendere, lapidem tene-*

* *In Apolog. contra Jovinian. pag.* 106. *Ed. Gryph. col.* 235. *Par. T. IV.*

tenere. In sequenti autem aperta frons, &, *ut ita dicam*, *ingenuitas necessaria est*, &c. Origenes, Methodius, Eusebius, Apollinaris *multis versuum millibus scribunt adversùs* Celsum & Porphyrium. *Considerate quibus argumentis*, & *quàm lubricis problematibus Diaboli spiritu contexta subvertant. Et quia interdum coguntur loqui non quod sentiunt*, *sed quod necesse est*, *dicunt adversùs ea quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus* Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario; *ne non tam me defendisse*, *quàm accusasse alios videar.* Tam apertè Sophisticen se adhibere profitetur, ut non modò à celeberrimis eloquentiâ & eruditione Scriptoribus factum id esse dicat; sed etiam, quæ est hominis confidentia, idem Paulo Apostolo tribuat: *Paulum Apostolum*, inquit, *proferam*, &c. *Legite Epistolas ejus & maximè ad Romanos*, *ad Galatas*, *ad Ephesios*, *in quibus totus in certamine positus est*; & *videbitis eum in testimoniis*, *quæ sumit de Vetere Testamento*, *quàm artifex*, *quàm prudens*, *quàm dissimulator sit ejus quod agit*, &c. *Hæret in causa*, *capit omne quod tetigerit*; *tergum vertit*, *ut superet*; *fugam simulat*, *ut occidat.*

17. Hinc fit ut, cùm in Scriptis Patrum quærimus quid senserint de dogmatibus obscuris, aut in controversiam vocatis, difficillimè interdum invenire liceat quod ambiguitate careat, aut quod hyperbolicis loquutionibus non sit præter modum auctum. Hinc

etiam

etiam factum ut ſimpliciſſimi & ſapientiſſimè inſtituti primævi Chriſtianiſmi ritus, fallaci pompâ verborum ornati, aut potiùs obruti, neſcio quid μυςηριῶδες, & quod ſuperaret naturæ ordinem, ab initio à Deo conſtitutum, habere primùm viſi ſint, & tandem in arcanas & abſonas cærimonias mutati; unde abſurda conſectaria deducta ſunt, quibus haud parum corrupta eſt ſpecies Chriſtianiſmi, primùm nativâ pulcritudine longè gratiſſima. Omnes ſatis intelligunt me loqui de Baptiſmo, & Cœna Dominica, nec opus eſt ut in Theologicam diſputationem hîc digrediar. Varia habet, de ſtylo Patrum nimis rhetorico, *Joannes Dallæus* in eruditi Operis *de vero uſu Patrum* Lib. I. c. 5. quæ legiſſe non pœnitebit.

18. Indidem fiebat ut ipſi olim Martyres, ejuſmodi Eccleſiaſtarum orationibus adſueti, ita apud Ethnicos loquerentur, ut intelligi non poſſent, & pænè interdum inſanire viderentur. Colligimus hoc ex *M. Antonino Imp.* qui Lib. XI. §. 3. docet virum fortem oportere paratum eſſe mori, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν, ὡς οἱ Χριςιανοὶ, ἀλλὰ λελογισμένως, καὶ σεμνῶς, καὶ ὥςε καὶ ἄλλον πεῖσαι, ἀτραγῴδως: *non ex ſimplici, quod Chriſtiani faciunt, perturbatione, ſed ex ratiocinatione, & graviter, & ut alios perſuadere poſſis, ſine tragico verborum adparatu.*

19. Hoc ipſum exprobravit Chriſtianorum Scriptoribus *Porphyrius*, ſuperſtitioſus quidem

dem homo, & Christianæ Religioni infensissimus, sed longè doctissimus. Querebatur Scripturæ interpretes, *αἰνίγματα τὰ φανερῶς λεγόμενα κομπάσαντας, καὶ ἐπιθειάσαντας ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντας ἐπάγειν ἐξηγήσεις*: *postquàm ea quæ apertè dicta sunt ænigmata esse jactarant, & quasi oracula plena occultis mysteriis veluti numine adflati dixerant, tumore orationis judicio fascinato, explicationes suas protulisse.* Certè (Ethnici non exaudient) fatendum Allegoricos Interpretes Scripturæ non immeritò ab eo carpi; neque hoc parum Religioni olim nocuit, & etiamnum nocet. Vide *Eusebium* Hist. Eccles. Lib. VI. cap. 19.

20. Posterioribus sæculis, nulla fuit major scribentibus cura, quàm imitandi SS. Patres; unde factum ut quò quisque ingenio magis valeret, eò plures adhiberet figuras, nec umquam quidquam seriò scriberet; quin quàm maximè, seu in disceptando, seu in docendo, Declamatorem ageret. Ne ipsi quidem horridiores Scholastici, in sua barbarie, Rhetoricis pigmentis, pro modulo styli sui, carent. Nemo ferè videtur cogitasse de animi sui sententia quàm simplicissimè exponenda, ut solâ luce veritatis legentes in adsensum traheret; phaleras semper, & quæsitum aliunde ornatum in præteritorum proximè sæculorum Scriptis videas, non minùs

nùs ac in antiquioris ævi monumentis. Verùm hoc inter ea discrimen est, quòd sæculorum antiquiorum eloquentia modestior sit, & majorem sermoni lucem affundat. Faciliùs multò *Ciceronem* intelligas, quàm *Hieronymum*; *Hieronymum* verò faciliùs, quàm *Bernardum*, aut alium sequentium sæculorum Scriptorem.

21. Hinc jam patet quanti momenti sint ea quæ de Rhetorico sermone, in antecedente Capite, diximus; quoniam ad omnia sæcula porriguntur, nec aut Veteres aut Recentiores satis tutò legere licet, nisi ea animo adtentè versaverimus. Unum superest nobis monendum, ne dictis tribuatur sensus à mente nostra alienus. Nempe, colligere inde fortè quis possit omnem Rhetoricam à nobis damnari; eò quòd obsit perspicuitati. Verùm eos tantùm reprehendimus, qui numquam simpliciter efferunt quod volunt, sed perpetuâ quadam declamatione utuntur. Licitum credimus, postquàm Orator aut Scriptor rem sine figuris ac ornamentis clarè exposuit, ut meritò se à Lectoribus, vel Auditoribus intellectum existimare queat; si putet eos non satis commoveri simplici sermone, tum demum artem Rhetoricam adhibere. Commoveantur adfectus ornatâ oratione, per nos licet; sed priùs luce veritatis perfundatur animus Auditorum, ut perspicuè intelligant quid agatur, & quare moveantur sentiant; non cæco motu perculsi sint, neque sciant qua

de caufa , ut paſſim contingit. Miratur enim plebs quotidie orationes facras , quas non intelligit ; & quo minùs intelligit , fæpe eò magis miratur.

II. Partis Sectionis I. Finis.

A R-

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO II.

In qua particulatim expenduntur Vocum & Loquutionum significationes.

CAPUT I.

De significatione vocum, quæ Simplicium Notionum signa sunt.

1. POSTQUAM ea monuimus quæ summatim, de omnium vocum & loquutionum generibus, moneri potissimùm posse videbantur; deveniendum nobis est ad singula earum genera, ut quæ de singulis observatu digna occurrent tradamus. Non necesse erit repetere hoc loco quæ de Notionum & Vocum generali divisione diximus, superioris Sectionis Cap. I. nec etiam singula genera philoso-

losophicâ subtilitate excutiemus, cùm id à nobis jam factum sit, in *Logicæ* nostræ Parte I. Eò Lectores, si quid fortè hîc obscuri erit, amandamus, ne inutili repetitione sit hoc augendum volumen.

2. Nomina *notionum simplicium*, ut ab hisce initium faciamus, sunt dictiones omnes, quibus exprimere nitimur id quod fit in nobis, cùm sensus nostri re quapiam quæ illis objecta est, sunt adfecti. Cavendum ergo ne confundamus hæc nomina cum nominibus rerum, extra nos positarum; cùm sint tantùm cogitationum nostrarum vocabula. Scio quidem transferri ea ad res ipsas, sed ortum hoc ex errore vulgari; quo rebus inesse putamus id quod nobis tantùm inest, ut recentiores Philosophi liquidò ostenderunt. *Colores*, seu singulorum colorum nomina, *albus*, *niger*, *ruber*, *cæruleus*, *viridis*, &c. sunt ejusmodi vocabula. Quam in rem, dudum animadverterunt Philosophi nobis non posse constare, an alios de illis loquentes intelligamus. Nam convenit quidem nobis de nominibus, sed an sensa eadem animis nostris insint ignoramus. Exempli causâ, omnes qui Latinè sciunt, cùm intuentur herbam, aut arborum folia, in hoc consentiunt ut dicant esse *viridia*. Sed Cajus non potest scire, an Titius eodem planè modo adficiatur, cùm intuetur id quod *viride* vocat, ac ipse adficitur; nam quamvis idem sensibus utriusque objiciatur, non sequitur utriusque animum eodem modo adfici. Fortasse id quod obversatur menti Titii, cùm herbas aut folia adspicit, id ipsum est quod sen-

ſentit Cajus, quando nivem intuetur, licèt uterque dicat illa eſſe *viridia*. Sæpe contigit unum eumdémque virum ita adfectos habere oculos, ut res eadem objecta aliter dextrum, aliter ſiniſtrum perculleret oculum; unde intelligere licèt poſſe fieri diverſitate organorum, ut non eodem modo adficiamur rebus coloratis, quamvis iiſdem nominibus utamur.

3. Si quis à nobis quærat quis ſit color *cæruleus*, non poſſumus deſcribere quid ſentiamus, cùm res, quæ hoc colore tinctæ, nobis obverſantur; aut efficere ut ſentiat idem planè ac nos, ita ut id à nobis effectum eſſe ſciamus. Hoc unum poſſumus, nimirum, ei digito oſtendere ſerenum cœlum, aut mare placidum, aut quidvis aliud quod *cæruleum* vocare ſolemus; hoc eſt, quo præſente & oculos noſtros feriente, ſenſu adficimur coloris cui *cæruleo* nomen fecimus. Quòd ſi colorem cujuſpiam rei ſingularem, quam ſoli viderimus, & quæ ad manum non ſit, exprimere conemur; quanta in difficultate verſemur & ipſi per nos ſentimus, & ex quæſtionibus audientium facilè animadvertimus. Tunc enim rerum nomina, quibus rebus inſpectis, eodem modo adfici ſolemus, coacervamus; nec nobis ipſi, nec audientibus ſatisfacimus.

4. Præter hæc quæ hominibus eadem Lingua utentibus, eodémque ævo & loco viventibus, quotidie contingunt, unde intelligere poſſunt, ſe nominibus quidem conſentire, ſed ſcire non poſſe an ſibi de re conveniat;

observatu dignum est, in libris Veterum, maximam in hoc negotio aliquando difficultatem intelligendi quid velint occurrere; non modò ob causam memoratam, sed quòd unum idémque nomen coloribus rerum, quibus diversissimè adficimur, imposuerint. Levis aliqua adfinitas satis gravis causa eis fuit, cur eodem vocabulo illos adpellarint; & cùm definire non possint sensa hæc animi sui, illa nomina nunc quidem distinguunt, nunc verò miscent.

5. Exempli causâ, 1. *cœlum cœruleum* vulgò vocant Latini, ut in *Ennii* verbis: *cœli cœrula templa*, & alibi passim. Quin & dici *cœruleum*, quasi *cœluleum* volunt Grammatici. 2. At iidem vocant *angues cœruleos. Silius Italicus* Lib. II. vers. 585.

Cœruleus maculis auro squalentibus anguis.

3. *Virgilius* Lib. III. Æneïdos, vers. 63. vittas funebres vocat *cœruleas.*

—— Stant manibus aræ
Cœruleis mœstæ vittis ——

4. Idem vers. 194. ejusdem libri *imbrem cœruleum* his verbis describit:

Tunc mihi cœruleus supra caput adstitit imber,
Noctem, hiemémque ferens.

5. At vers. 208. de mari:

Ad-

Adnixi torquent ſpumas & cærula verrunt.

6. Æneïdos Lib. V. verſ. 123. *Scylla*, navis Cloanthi, dicitur *cærulea*. 7. Libro verò VIII. ita deſcribitur Deus, qui Tiberi præeſſe credebatur, verſ. 33.

—— *Eum tenuis glauco velabat amictu*
Carbaſus.

Et verſ. 64.

Cæruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis.

8. Idem in Ciri, verſ. 215. umbras noctis ita vocat:

—— *Demtæ, ſubita in formidine, vires*
Cæruleas ſua furta priùs teſtantur ad umbras.

9. *Horatius* verò Epod. XVI, 8. *cæruleam* Germanorum *pubem* dicit:

Nec fera cæruleâ domuit Germania pube.

10. *Cicero*, in Arateis, vocavit Aſtra *cærula*, Ed. Grotianæ verſ. 386.

Cærula veſtigat finita in partibus aſtra,

ſi credimus nonnullis Editionibus, nam aliæ, ut Grotiana, habent *auſtri*. 11. *Propertius* Lib. IV. Eleg. 2. vſ. 43. Cucumerem vocavit *cæruleum:*

Cœruleus cucumis , tumidóque cucurbita ventre.

12. *Pedo Albinovanus* El. I. de morte Drusi, vers. 93. eo Epitheto mortem adficit, moribundi describens,

Lumina cœruleâ jam jam natantia morte.

13. *Plinius* de Heliotropio verba faciens, ait ejus *noctu velut desiderio* (Solis) *contrahi cœruleum florem.* Lib. XXII. c. 21.

6. Intelligimus 1. quare cœlum *cœruleum* dicatur, quia etsi non adficit omnium oculos eodem modo; tamen est idem, & ab omnibus potest adspici. Hinc à multis Gentibus dicitur hodie *blavum*, sic enim cœruleum vertere possumus. 2. At quare *cœruleum* serpentem dixit *Silius*? Voluítne *atrum*? An coloris, ut more nostro loquar, *blavi*, vel *blavastri*? Nemo profectò dixerit. 3. Cujus coloris fuerint *cœruleæ* vittæ, quibus erat cincta ara, in honorem Polydori structa, ambigunt, simili de causa, docti viri Hæc *Servius* ad eum locum: *Cato ait depositâ veste purpureâ, fœminas usas cœrulea, cùm lugerent. Veteres sanè cœruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem cœruleæ in acerbo funere, præcipuè filiorum familias, adhiberi solebant.* At *Ant. Thylesius* in Lib. de Coloribus Cap. I. *Quoniam cœrulei*, inquit, *species est pænè nigra, ut quod Indicum dicitur, eóque olim vestitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorum funera, quorum*

rum in cœlum migrasse animas cæruleum existimabant; *idcirco pro tristi nonnumquam capitur*, *ut apud Virgilium puppis* cœrulea *Charontis*. Nunc non expendam utra sententia vero similior sit, satis est ad difficultatem digitum intendisse. 4. Imber *cæruleus* videtur esse *nubes obscura*, quales κυάνεαι à Græcis dicuntur; at color ille multùm diversus, à colore cœli sereni. 5. *Cærula* æquora dixit *Virgilius* & alii, innumeris locis, quo fit ut Neptunus ab *Ovidio* Met. Lib. I. in descriptione Diluvii, dicatur *cæruleus*, vers. 275.

Cæruleus frater juvat auxiliaribus undis.

Cui etiam oculi cæruleo colore pingebantur, ut docet *Cicero* Lib. I. de Nat. Deor. cap. 30. Nemo non crediderit colorem maris propriè cœruleum posse dici, si adtendat ingentem copiam locorum, in quibus ita vocatur. Non potest tamen, si propriè loquutus est *Cornel. Celsus* Lib. VII. Cap. VII. §. 14. ubi de suffusione: *Si exigua suffusio est*, *si immobilis*, *colorem verò habet* MARINÆ AQUÆ, *vel ferri nitentis* —— *spes superest*. *Si magna est*, *si nigra pars oculi*, *amissâ naturali figurâ*, *in aliam se vertit*, *si suffusioni color* COERULEUS *est*, —— *vix umquam succurritur*. Hîc *cœruleus color* manifestò distinguitur à *colore marinæ aquæ*. Non dissimulandum tamen *Hier. Mercurialem* Var. Lect. Lib. V. c. 5. pro *cœruleus* legere *cereus*. Eum vide, si vacat. Si quæras à *Servio*, quare mare dictum fuerit à *Virgilio* Æn. Lib. VII. vers. 198. *Vada cœru-*

 la,

la, respondebit *cærulum esse viride cum nigro, ut est mare.* 7. Sed navis Cloanthi quare *cærula* dicitur? An *blavo* erat colore picta? *Servius: aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum est, ut* scrupea tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris. Inepta est, sine dubio, posterior interpretatio; prior potest ferri, quia idem Charon, qui

—— *ferrugineâ subvectat corpora cymbâ,*

Æn. VI. vers. 303. paullò pòst, vers. 410.

Cæruleam advertit puppem, ripæque propinquat.

Certè esse nigram navim necesse est, quia pice obducitur; nisi imponatur alius color, qualis est *cumatilis*, ut undas marinas colore referat. *Homerus* ambiguo similiter Epitheto vocat naves κυανοπρώρυς, *quæ habent proram cyaneam.* Nam κυάνεον *blavum* & *nigrum* ex æquo sonat. 7. Si Tiberinus diceretur aut *glaucus* tantùm, aut *cæruleus*, nihil mirum esset; at mirum colores misceri, qui distinguuntur ab aliis: ut à *Celso* vidimus distingui eos, qui misceri solent. *Glaucus* enim idem est ac *cæsius*, quandoquidem Minerva, quæ perpetuo Epitheto γλαυκῶπις dicitur, *cæsiis* oculis pingebatur, ut auctor est *Cicero* de Nat. Deor. Lib. I. c. 30. *Dicere licebit cæsios esse oculos Minervæ, cæruleos Neptuni. Glaucus* autem aut *cæsius* est color, quem *viridastrum* nunc vocamus. 8. Umbras nocturnas

Jos.

Jos. Scaliger exiſtimat dici *cœruleas*, more Græcorum, qui κυανέαν ὄρφναν dicunt. Ac ſanè tenebræ non omni luce deſtitutæ, non multò aliter nos adficiunt, quàm quæ *cœruleo* colore ad nigrum accedente tincta ſunt. 6. *Cærulea* Germanorum pubes, dicitur, ut volunt Interpretes ob oculos cœruleos, frequentiores apud Germanos, quàm apud Italos. 10. Si *Cicero* non dixit aſtra *cœrulea*, at à *Virgilio* in Ciri, verſ. 38. Sol & Luna dicuntur

Sidera cœruleis orbem pulſantia bigis,

ob colorem cœli, per quod feruntur. 11. Fateor me neſcire quî *Propertius cœruleum* dicat cucumerem, ſeu cucumerem propriè dictum, ſeu melopeponem intelligamus; omnes enim, quos umquam vidi, ſunt *virides*, aut *viridaſtri*, ut loquar hodierno more, vel *flavi*, vel miſti his coloribus. *Blavos* verò numquam adſpexi. Fortè intelligit *cæſios*, hoc eſt, *viridaſtros*. 12. In Conſ. ad Liviam mors dici videtur *cœrulea*, quòd morientium color ſoleat eſſe lividus, hoc eſt, *blavus moriens*, ut nunc loquimur, vel *plumbeus*. 13. Si *Plinius* vertit *Dioſcoridem*, *cœruleum* vocaverit ſubrubrum, *Dioſcorides* enim vocavit floris Heliotropii colorem aut ὑπόπυῤῥον, aut ὑποπόρφυρον, Lib. IV. c. 193. Vide utriuſque Interpretes & *Claud. Salmaſium*, de Homonymis Hyles Iatrices Cap. XXI.

7. Alterum de coloribus exemplum addam, ex *Homero*; quod etiam oſtendet, ideò quòd de-

definiri nequeant, maximam ambiguitatem & obſcuritatem in vocibus, quibus ſignificantur, naſci. Princeps Poëtarum vinum paſſim vocat *αἴθοπα οἶνον* quod poſſemus vertere *nigrum* vel *rubrum vinum*, quia, nempe, id vinum eſt * *ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν, ἢ ἐρυθρὸν*, *ſpecie ambuſti, vel nigrum, vel rubrum*. Sic vocat æs lucidum *αἴθοπα χαλκὸν*, Iliad. Δ. 495. & alibi. At quo ſenſu mare vocavit † *οἴνοπα πόντον*? *Nigrum*, nempe, dicit, inquiunt Grammatici. Eſto, ſed nigror ille maris non accedit ad nigrorem vini rubro colore ſaturiore tincti; ſed potiùs ad nigrorem, de cœruleo colore multùm trahentem. Præterea vocat etiam boves *οἴνοπας*, cujus rei duplicem cauſam reddit *Euſtathius*, ‡ *ὅτι οἴνοπες βόες οἱ μέλανες, διὰ τὸ μέλανα καὶ τὸν οἶνον λέγεσθαι, ἢ οἱ πυῤῥοὶ διὰ τὸ καὶ οἶνόν τινα ἐρυθρὸν εἶναι*: *nigri boves quia vinum nigrum dicitur, vel rubri, quia vinum quoddam rubrum eſt*. Sic videmus non levem hinc naſci ambiguitatem, in nomine coloris; quia nec boum, nec vini, nec maris ſemper idem eſt color, eáque difficulter inter ſe poſſunt conferri.

8. Quod ſi poſſent *colores*, ut & ceteræ ſimplices notiones, definiri, more Philoſophico; eorum ſemel definitione certâ conſtitutâ, nulla ampliùs occurreret ambiguitas; quia idem voca-

* *Euſtathius in Iliad. p. 131. Ed. Rom.*
† *Iliad. A. verſ. 750. & paſſim.*
‡ *Pag. 1732. Ed. Rom.*

vocabulum semper esset ejusdem notionis animi signum. Similia possemus observare, de variis rationibus quibus adficiuntur auditus, olfactus, gustus, & tactus; quas omnes quidem sentimus, at aliis describere non possumus; quo fit ut nesciamus, an, iisdem nominibus, idem alii ac nos significent. Sed quod diximus de colorum nominibus, ea erunt instar omnium, quæ hanc in rem adferri possent; quia eodem modo de ceteris omnibus, quæ sentimus, est judicandum.

9. Hinc quoque sequitur ut nesciamus, quid sit quod ab aliis, præsertim si eorum mores nobis sint ignoti, *bonum*, *gratum*, *jucundum*, *pulcrum*, in hoc rerum genere, vocatur. Ne enim repetam quod dixi de ratione, quâ quisque adficitur, quæ diversa esse potest, quamvis eodem nomine ab omnibus adpelletur; pro consuetudinibus Gentium, magna est in significatione earum vocum varietas; quam vix adsequimur, quia definiri nequeunt ea quæ sentimus. Musicam, sive Symphoniam laudant nonnulli populi, quæ aliis summopere displicet. Seres dicuntur delectari genere Musicæ, planè diverso à Musica Europæorum, & *egregiam* * *Symphoniam* vocitare, quam nos *absonam* esse diceremus. Igitur si quis Seras de ea loquentes audiret, nec umquam eorum Symphonias audivisset, cùm laudaretur Symphonia quædam; non intelligeret quid significarent voces, quibus eam in rem Seres uterentur; eásque si ex usu & consuetudine suæ Gentis interpretaretur, gravissimè falleretur.
Ve-

* *Vide Isaac. Vossium de Poëmatum cantu & viribus rhythmi.*

Verùm missis Seribus, quotus quisque est qui legit scripta Græcorum & Latinorum, ubi passim occurrunt Symphoniarum laudes, vel conjunctus legitur tibiarum sonitus cum recitatione versuum in Comœdiis, & Tragœdiis, qui intelligat quid illa sibi velint? Profectò perpauci, vel subobscurè, suspicantur quæ fuerit illa Musica, & viri doctissimi, qui multùm operæ ac temporis impenderunt in illa indaganda, permulta se fatentur ignorare. Nimirum, quomodocumque soni describantur, non possunt satis intelligi, nisi ab iis qui eos, aut similes aliquando audiverint.

10. Nemo non legit quæ *Cicero* sub finem libri, quem *Oratorem* inscripsit, habet de *Numero* illo oratorio; ausim tamen dicere innumeros esse, quibus inane videatur quod habet, ideò tantùm quòd non audiverint umquam quemquam aut Poëtam, aut Oratorem, observatâ ratione numeri, legentem; aut quòd in Linguis hodiernis, sive numeris adstrictam, sive solutam orationem spectes, nullum ejusmodi numerum habeamus. At qui syllabarum singularum quantitatem (quæ eadem omnino est in prosa, ac in versibus) diligenter observabant, & alios observantes audiebant, dispositione vocum, pro quantitate syllabarum, vehementer adficiebantur. *Cicero* * orationis numerosæ hoc exemplum C. Carbonis profert, qui in concione dixit: *O Marce Druse, patrem adpello, tu dicere solebas, sacram esse Rempublicam; quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas.* *Pa-*

* *In Orat. c. LXIII.*

Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit. Ut cetera omittam, ait *Cicero hoc dichoreo* (ultimæ vocis) *tantum clamorem concionis excitatum esse, ut admirabile esset.* Tum subjicit : *Quæro nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic:* comprobavit filii temeritas : *jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus & longa est.* Testor aures Lectorum, an tantum discrimen animadvertant, in his compositionibus verborum; ut propter priorem exclamare debuisse intelligant Populum Romanum, posteriorem tacitum audire? Nec scio an per omnia *Ciceroni* adsentiendum sit, cùm à præstantissimis Scriptoribus, ut à *Livio* aliisque, numerum illum sperni constet. Vide & *Quintilianum* Lib. IX. cap. 4.

11. At fortè dixerit quispiam, plerosque saltem adfici *numero* versuum Græcorum & Latinorum. Verùm hunc quoque numerum plerisque ignotum esse ostendit ratio recitationis, quæ ubique ferè nunc obtinet. Versuum enim *numerus*, cùm sine dubio in quantitate syllabarum situs sit, à plerisque planè negligitur; quandoquidem voces, pro syllabarum quantitate non efferuntur. Græci versus si legantur, aut memoriter recitentur, ratio quidem habetur accentuum, qui ad versuum numerum nihil faciunt; negligitur verò quantitas syllabarum, quâ solâ versus constant. Quod cùm omnes planè corrumpat, Iambicorum potissimùm & Throchaïcorum versuum numeris ita noxium est, ut nihil differant à prosa, quando ita, ut dixi, leguntur.

Ea-

Eadem eſt ratio Latinorum verſuum, nam licèt in Latina Lingua accentus à nobis non pingantur, attamen conſtanter pronunciantur; nam omnes voces diſſyllabas ita pronunciamus, quaſi eſſet acutus in prima, quæcumque ceteroqui ſit ejus quantitas. Sic *dábit*, cujus prima ſyllaba eſt brevis, non aliter pronunciatur ac *lávit*, cujus prima eſt longa. In triſſyllabis verò vocibus, quarum duæ priores ſunt breves, ſemper prima acuitur; ut, *cápere*, cujus primæ non minùs inſiſtimus, quàm primæ verbi *cárpere*. Præterea ita nunc pronunciamus ultimam ſyllabam nominum primæ declinationis, ut in recto non ſit minus longa quàm in ſexto caſu, ut *Muſá*, &c. O productum & O breve, in ultima ſyllaba, longum facimus. Addendæ ſunt hiſce eliſiones, quas nullo modo obſervamus; & quibus neglectis, æquè abſurdi ſunt verſus Latini, ac ſi in hodiernis Gallicis ſyllaba, quæ elidi debet, plenè pronuncietur. Quæ regulæ perpetuæ ſunt, nec ullâ exceptione laborant. At iis obſervatis, in lectione verſuum planè corrumpitur numerus, quemadmodum perit, in Græcis verſibus, ſi accentuum rationem habeas.

12. Hinc fit ut multæ ſyllabæ breves videantur longæ, & quidem iis locis ubi neceſſariò breves eſſe oportet; útque duo verſus, ejuſdem generis, diverſum planè numerum habere videantur. Exempla quid velim oſtendent. Itaque adponam verſus *Catulli*, in quibus eas ſyllabas notabo accentu, quæ, cùm ſint naturâ ſuâ breves, & tales

læs ſint neceſſe eſt in verſu, tamen legendo producuntur.

Etſi me adſiduo confectum curá dolore,
Sevocat à doctis, Ortale, virgínibus;
Nec potis eſt dulces Muſarum expromere fœtus,
Mens animi, tantis fluctuat ipſá mális.

In primo verſu ultima ſyllaba vocis *curá*, quæ brevis eſt, producitur pronunciatione: in ultimo verò ultima vocis *ipſá*, & prima vocis *mális*; quo fit ut ultimus verſus videatur eſſe alîus generis ac ſecundus, in quo penultima vocis *virgínibus* corripitur, & in quo tamen peccatur quòd antepenultima producatur. In Iambicis verſibus lectis, prout nunc legi ſolent, idem uſu venit. *Phaſelum* Catullianum ſi quis legat, poſtquàm legerit:

Ait fuiſſe navium celerrimus,

Correptâ, ut par eſt, penultimâ, ſequentem verſum legens eamdem ſyllabam producet:

Neque ullius natantis impetum trábis.

Quo fiet ut videantur eſſe verſus diverſi generis. Atque ex his facile eſt intellectu, pleroſque dudum neſcire quid ſit numerus.

13. Igitur hinc ſequitur non idem ſignificare *rectam pronunciationem*, & *numerum*, cùm oratorium, tum poëticum, in ore noſtro, ac in Scriptis Veterum. Quod nos plauſu coho-

neſtamus, illi paſtoritiâ fiſtulâ exciperent; & viciſſim nobis alii pronunciationi adſuetis, quamvis abſonæ, ludibrium deberet quiſquis, priſco more, recitaret. Unde verò hoc factum? Nempe, quia, Linguarum hodiernarum conſuetudine ita poſtulante, mutavimus pronunciationem Linguæ Latinæ, aut potiùs ſenſim mutatam à Majoribus noſtris accepimus; quâ mutatione admiſſâ, neceſſe eſt ut *numerum*, de quo tam multa Veteres, planè ignoremus. Nomen eſt ejus quod ſentimus, cùm modulata ex arte oratio pronunciatur; cujus nominis ſignificationem meliùs, auditâ rectâ recitatione, quàm vel ampliſſimâ rei quam ſignificat deſcriptione, adſequimur.

14. Cùm legimus *tetrum* aut *gratum* odorem, niſi addatur ex quanam re ille odor manaret, ſcire nullo modo poſſumus quis ſit; quia ignoramus ſæpe cujus rei odore homines delectentur. Idem de *ſapore* dixeris, qui pro guſtuum varietate laudatur, aut vituperatur. Exempli causâ, finge Hollandum & Siamenſem in forum piſcarium ire, Hollandúmque incidere in piſces fluviatiles, per aliquot dies ſervatos; illico dicet eos fœtere, & deterrimi ſaporis eſſe. Adſit hoc dicenti Siamenſis, olfaciátque piſces; negabit eſſe *tetrum* odorem, & *grati* ſaporis eſſe, ſi coquantur, contendet. Adſuetus cibis, multo pipere & ſale condîtis, *inſipida* vocabit; quæ alius ſat ſapida eſſe dicet, qui tanto pipere & ſale in cibis uti non ſolet. Hic viciſſim, aromatibus præter modum condîta contendet, quæ probè temperata illi videbuntur.

15. Fin-

15. Finge tibi delicatam mulierem, carpentóque vehi ſolitam, incedentem pedibus, & quidem tenuibus calceis indutis, per viam paullò lapidoſiorem; continuò *aſperrimam* & *moleſtiſſimam* eſſe viam dicet. Tum eamdem calcet ruſticus, qui ſoleat non modò pedibus incedere, ſed & loca aſpera ac lapidoſa pēdibus nudis peragrare, negabit eam viam eſſe *aſperam*, aut *moleſtam*; imò verò ſat *planam* & *commodam* judicabit. Quod ſi uterque deſcriberet iter quod feciſſet, neque quidquam de alterutrius ſorte, & ratione vivendi ſciremus, quo modo poſſemus intelligere quid ſibi vellent? Eadem diverſis vocibus ſignificarent, atque iiſdem vocibus diverſa. Nec dubium eſt, quin multa talia occurrant, in Veterum Scriptis, quæ moniti Litterarum ſtudioſi poſthac animadvertent.

16. Ex hiſce etiam colligere licet, nos non ſatis clarè intelligere poſſe quid ſignificent voces, *pulcritudo*, *pulcher*, aliæque ſimiles; quia ſunt nomina notionum ſimplicium, quæ per ſenſus ad nos adpellunt; aut notionum compoſitarum, quæ ejuſmodi notionibus ſimplicibus conſtant. Didicimus uſu quid iis aut ſimilibus nominibus vocetur, apud eos inter quos nati atque alti ſumus, cùm videremus ea quæ pulcra vocarentur; non verò ex deſcriptionibus pulcritudinis. Quid verò alii iiſdem adpellationibus ſignare ſoleant vix intelligere poſſumus, niſi apud eos verſemur; unde neceſſe eſt nos non ſatis intelligere quid velint Scriptores, temporum aut locorum intervallis à nobis remoti, vocibus quæ iis quas

 pro-

protulimus verti solent. Ac sane constat experientiâ, non eamdem formam omnibus Gentibus admirationi esse, & laudari. Quam in rem, ita *Sextus* Empiricus, contra Mathematicos, Ed. Genevensis pag. 446. Ἄνθρωποι συμφωνοῦντες, εἰ τύχοι, περὶ τοῦ εἶναί τινα σωματικὴν εὐμορφίαν, περὶ τῆς εὐμόρφου καὶ καλῆς γυναικὸς στασιάζουσι. *Homines consentientes quidem fortè esse quampiam corpoream pulcritudinem, de formosa verò & pulcra muliere dissentiunt.* Τοῦ μὲν Αἰθίοπος τὴν σιμοτάτην καὶ μελαντοτάτην προκρίνοντος. τοῦ δὲ Πέρσου τὴν γρυποτάτην καὶ λευκοτάτην ἀποδεχομένου. ἄλλου δὲ τὴν μέσην κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν χρόαν πασῶν καλλίονα λέγοντος: *præferente Æthiope eam quæ maximè sima & nigerrima est; Persâ verò eam probante, quæ est maximè adunco naso & candidissima; alio verò mediam, & ad figuram quod adtinet & ad colorem, pulcherrimam omnium esse dicente.* Alia exempla proferre possemus, sed hoc satis erit, ut quid velimus intelligatur, nec adtendenti deerunt.

CAPUT II.

De nominibus Notionum Compositarum.

1. CUM notiones *compositæ* dicantur omnes, in quibus varias partes distinguimus;

mus; ut perfectè adsequamur quid significent nomina ejusmodi notionum, oportet nos ita pervidere omnes partes quibus constant, ut eas ad unam enumerare possimus. Alioqui si quæ pars nos fugiat, non possumus dicere à nobis plenè intelligi quid ejusmodi nominibus significetur. Si in pyxide, aut in sacco varia essent clausa, nobis insciis, ac nos tenere diceremus quæ iis clauderentur; tum verò iis apertis, & oculis expositis omnibus quæ inerant, liqueret fuisse varia, de quibus ne suspicati quidem fueramus; nemo non diceret, nos frustra jactasse nobis notum fuisse quidquid sacco, aut pyxidi inerat. Eadem est ratio nominum, quibus compositæ notiones adpellantur. Verùm quàm facile est scitu quidquid pyxide, vel sacco clauditur; tam difficile est investigare omnes partes notionis compositæ, quæ verbo quopiam significatur.

2. Omnes notiones, quæ animo nostro obversantur, aut per sensus ad eum adpulerunt, seu id semel contigerit, seu repetitis experimentis; aut meditatione, & commentatione ab animo nostro formantur. Itaque ad hæc duo genera omnes compositæ notiones, adeóque nomina quibus significantur referri possunt. Corpora, eorúmque qualitates videmus, aliisque sensibus percipimus; ceteræ verò incorporearum rerum notiones à nobis meditando sunt efficta. Igitur sunt nomina corporum, & nomina rerum incorporearum, quibus significantur notiones compositæ.

3. In quolibet corpore, duo animadvertuntur; quorum alia ei corpori ſunt communia cum omnibus aliis corporibus: alia qualitates, ei corpori peculiares. Itaque quiſquis nomen corporis profert, eo nomine complectitur varia illa, quæ in corpore cernuntur. Verùm hoc in negotio magna occurrit difficultas, neque enim ex eo quòd novi in quopiam corpore certum numerum qualitatum, ſive communium, ſive ei propriarum; ideò ſequitur omnes, qui nomen ejus corporis proferunt, notionem ejus habere æquè amplam, aut æquè arctam, ac mea eſt. Fortaſſe non novi quidquid illi animadverterunt, aut vidiſſe ſe putant in corpore, de quo loquuntur; aut etiam plura in eo animadverti, aut exiſtimo me deprehendiſſe, quàm illi. Igitur cùm eodem nomine utamur, ideò tamen eamdem notionem eo nomine non ſignificamus; & dum ignoramus quàm latè pateat, aut quàm arcta ſit aliorum notio, neſcimus an adſequamur quid velint, ánve ab iis probè intelligamur. Idem fit inter nos, ac ſi nummis quidem ejuſdem nominis duo mercatores uterentur, eóſque inter ſe permutarent; ſed interea neuter ſciret an metallum, quo conſtarent, ánve eorum pondera eſſent æqualia. Ut periculoſum eſſet ejuſmodi commercium, quia unus poſſet multùm pecuniæ amittere, dum lucraretur alter: ſic & non leve periculum eſt, ne fallamur, dum de notionibus aliorum judicamus ex noſtris, ſimiléſque prorſus eas cenſemus, dumtaxat quia eodem nomine adpellantur. Hoc autem ſi verum ſit de

iis,

iis, qui colloquuntur; multò verius est de Scriptis Veterum, iisque qui ea nunc intelligere nituntur.

4. Exemplo ut rem illustremus, ab antiquissimis temporibus notus fuit *Magnes*, ut nos docet *Aristoteles* de Anima Lib. I. cap. 2. Ἔοικε δὲ Θαλῆς κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σιδηρὸν κινεῖ: *videtur Thales statuisse animam esse aliquid, cui vis movendi inest, quandoquidem dixit lapidem animam habere, eo quòd ferrum movet.* Pluribus etiam hunc lapidem descripsit *Plinius*, Histor. Naturalis Lib. XXXVI. Cap. 16. Si quis misceret notionem hujus lapidis, qualem nunc habent Philosophi, cum notione Veterum, existimaret Veteribus etiam notam fuisse qualitatem quâ Polos suos ita dirigit, ut alterum semper Septemtrioni, alterum constanter Meridiei obvertat. Quam tamen Veteribus ignotam fuisse constat.

5. Quia Veteres non modò eadem genera animalium viderant ac nos, sed & de iis ingentia volumina scripserunt, ut *Aristoteles*; quia plantas diligenter lustrarant, ut liquet ex libris *Theophrasti*, & *Dioscoridis*, ne jam *Plinium* adpellem; ideò tamen existimandum non est, iis eamdem notionem obversatam esse corporis animalium, & partium quibus plantæ constant; quæ nobis, post Recentiorum pulcherrima inventa, obversatur. Ne singillatim loquar de iis quæ ignota antehac fuerant, certum est hasce eorum notiones obscu-

curiſſimas & imperfectiſſimas fuiſſe, ſi cum noſtris conferantur, vel ad ſolam rationem nutritionis animalium & plantarum quod adtinet. Igitur quamvis iiſdem vocibus hac in re utamur, iis, cùm loquimur, ſubjecta eſt poteſtas multò amplior, & clarior; quàm in Veterum Scriptis.

6. Si quis legerit & expenderit quæ Recentiores Phyſici de rerum univerſitate ſcripſerunt, de magnitudine & diſtantia ſtellarum, déque amplitudine totius rerum naturæ; is demum intellexerit, ſi modò intelligi poteſt, magnitudinem operum Dei; déque iis ſentiet, prout tanto artifice dignum eſt, ſi humana imbecillitas nos umquam patitur digna Numine cogitare. At idem, ſi poſtea legat quæ Veteres plurimi de finibus *Mundi* ſcripſerunt, mirabitur quî potuerit fieri ut ſapientes viri in tam abſurdis conjecturis adquieſcerent. Videbuntur ei viri acutiſſimi pænè, hoc in negotio, deliraſſe. Exempli causâ, *Ariſtoteles*, de cœlo Lib. II. cap. 4. ita loquitur de *Mundo*. Σφαιροειδὴς ἐςὶν ὁ κόσμος —— καὶ κατὰ ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥςε μηδὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν παρ᾽ ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων: *ſphæricus eſt mundus & uſque adeò rotundus, ut nihil illi conferri queat eorum, quæ manu facta ſint, neque aliud quidquam quod in oculis noſtris verſetur.* Facile eſſet talia multa congerere.

7. Qui, dum hæc legunt, ſubjiciunt voci κόσμος, *mundus*, eamdem notionem, quam recen-

recentiores Astronomi, non possunt non ridere Veteres, qui similia adfirmarunt. At meminisse eos oporteret Veteres *Mundum* vocasse spatium illud, quod hinc ad stellas porrectum est, neque stellas admodum remotas existimasse. Cùm autem hæc in orbem circa terram sita viderent, ideò crediderunt Mundum esse rotundum Sed qui norunt Solem esse centrum non quidem totius Universi, sed vorticis nostri, circa quod hæc nostra Terra, cum ceteris Planetis, in orbem agitur; stellásque alias totidem esse Soles, qui non magis moventur quàm hic noster, & immensâ distantiâ inter se divisi sunt; nec ullam esse rationem, cur putemus nos hinc profectos ad ultimum operum divinorum pervenire posse, si per totam æternitatem rectâ lineâ ad ulteriora feramur; qui, inquam, hæc norunt, non possunt capere quî *Mundus* hic, quem animo ita contemplantur, rotundus dici queat. At, ut dixi, idem non intelligebant Veteres, voce *Mundus*. Igitur cavere debemus ne notiones nostras mutuas Veteribus demus; deinde, ex notionibus illis, de eorum sermone judicemus, ut passim fieri solet

8. Si velimus eorum mentem adsequi, oportet nos veluti nostrarum opinionum oblivisci, & ad eos, ut ita dicam, rudes atque integros discipulos adferre; qui quærant quid Magistri illi veteres senserint, non quod sentire debuisse videntur, ut saperent. Non debemus eorum dicta cum ipsa rerum, de quibus loquuntur, natura conferre, quatenus nobis

nota eſt; nam, ut diximus, eorum cognitio amplior, aut tenuior eſſe potuit, quàm noſtra; ſed eorum mentem ex ipſis eorum verbis, quantùm licet, interpretari. Si ex eorum oratione non poſſimus colligere, quæ fuerint omnes partes, quibus notiones eorum compoſitæ conſtabant, de ceteris nihil eſt pronunciandum; fatendum potiùs nos non planè adſequi quid ſibi voluerint

9. Manifeſta hæc mihi eſſe videntur, cùm ex re ipſa, tum ex ſuperioribus exemplis; quibus ſimilia innumera harum rerum ſtudioſi obſervabunt, ſi adtendant, dum Veterum Scripta legent. Attamen contrarium planè fit, nam ad lectionem Veterum accedimus ita animo adfecti, ut parati ſimus iis omnia noſtra dogmata, ſi vel minimùm per eorum verba licet, adtribuere. Si quid omittunt, quod videatur pertinere ad perfectionem notionis, quam in eorum libris quærimus, id ex noſtris obſervationibus, aut opinionibus ſupplemus. Quo modo pro ſententiis Veterum, poſtea Syſtema quoddam doctrinæ habemus, quod partim eorum opinionibus, partim noſtris conſtat additamentis.

10. Conſtitutis verò nonnullis dogmatibus, cùm ex lectione Veterum, tum ex noſtris ſupplementis, hîc non conſiſtimus; ſed conſectaria innumera, cùm proxima, tum remotiora; cùm neceſſaria, tum veriſimilia ex iis deducimus. Quæ omnia Veteribus tribuimus, quaſi eorum notiones æquè latè patuiſſent ac noſtræ, & conſectaria illa infinita, quæ ex iis deducimus, pro ſuis agnituri eſſent, ſi reviviſcerent. 11. Víſ-

11. Vísne exempla ejus rei, in negotio maximi momenti, atque ad notiones præsertim incorporeas pertinentia? Veteres Christiani, qui per aliquot sæcula Platonici fuerunt, cùm legerent Scripturam, ut ex ea Religionis Christianæ Systema quoddam colligerent; Platonicas suas notiones Scripturæ notionibus ubique miscuerunt, & quod in Scriptura non legebatur, quódque credi volebant, ex ea deduxerunt consectariis, non ex uno fonte derivatis, sed ex *Platone*, æquè ac ex Prophetis. Cùm verò Occidentales Christiani *Aristotelis* Scripta terere, & admirari cœpissent; tum quoque cœperunt Peripatetica dogmata miscere cum Scripturæ decretis, atque ex illa mistura infinita consectaria deducere, quibus conflata est Scholastica Theologia. At nunc, variis in locis, ubi in pretio est *Ren. Cartesii* Systema Philosophicum, miscentur ejus opiniones cum iis quæ ex Prophetis & Apostolis discere licet; atque inde corpus ipsum Theologiæ, quasi ex sola Scriptura collectum, conficitur.

12. Quod Scriptura de Deo, ejúsque natura, nos docet ex *Platone* interpretati erant Veteres, ex *Aristotele* verò Scholastici, nunc ex *Cartesio* multi interpretantur; & ut præterita sæcula, pro ibrida illa Theologia, pugnarunt Scriptis, anathematibus, legibus, edictis, quasi pro meris oraculis divinis: invenientur fortè olim qui pro Carteſiano-Christianismo, ut sic loquar, quasi pro aris & focis, decertent. Imò verò jam inventi sunt, in perspicacissimi hujus sæculi luce, qui invidiam

diam facere nequissimè conentur iis, qui Apostolos ex *Cartesio* interpretari nolunt; eósque traducant, quasi negarent dogmata, quorum Cartesianas interpretationes repudiant.

13. Duo tantùm alicujus momenti huic nostræ doctrinæ, de omnibus partibus notionis compositæ inveniendis in Scriptore, cui eam tribuere volumus, objici queant. Nimirum, I. quando sermo est de rebus, quæ Veteribus æquè videntur notæ fuisse, ac nobis, nullam satis gravem esse rationem, cur nominibus, quibus utuntur, non æquè amplam significationem subjectam fuisse suspicemur, ac nostris; sive cur non putemus totidem partes fuisse, in notionibus illis compositis Veterum, ac in nostris. Unde sequi videtur, eos de iis rebus ratiocinari, quemadmodum hodie solemus, atque ex iisdem notionibus eadem, ac nos, consectaria ducere debuisse.

14. Profectò si spectentur res, quæ ex quotidiana hominum omnium vita necessariò cognoscuntur, & quæ semper eædem, per omnia sæcula, fuerunt; non dubitarim Veteribus eamdem eorum ac nobis tribuere cognitionem, quæ ex quotidianis experimentis hauritur. Talia sunt *cibus*, *vestitus*, *mors*, *vita*, & alia innumera. Verùm ubi opus est ratiocinatione, ut notio quæpiam formetur, præsertim si paullò plures enunciationes complectatur ratiocinatio; non puto tutum esse, Veteribus ea de re silentibus tribuere eamdem notionem ac nobis; quia facillimè fieri potest ut illâ ratiocinatione usi non sint, adeóque eam

eam notionem non formarint. Potuerunt Veteres de consectariis, quæ deducimus ex iis quæ perspecta habebant, non cogitare; quod non intelligo dumtaxat de consectariis verisimilibus, sed & de prorsus necessariis. Neque hoc potuit tantùm fieri, sed etiam persæpe factum est, in rebus manifestis. Exempli causâ, norant & Veteres & proximè elapsa sæcula; norant, inquam, *sanguinem* esse liquorem, qui perpetuò è corde fluit ad extremos artus; sciebant, ut sanguis è vena commodè emittatur, vinciendum esse artum, inter cor & artuum extremitatem. Hinc, ut alia omittam, necessariò, nisi mens læva fuisset, debuissent colligere esse in corpore nostro vasa quædam, per quæ sanguis ad extremos artus feratur; alia, per quæ ad cor refluo æstu redeat Si res in se spectetur, síque argumenta, quibus à *Guil. Harveio* confirmata est, expendantur; non tam videbitur fuisse perspicacis ingenii motum sanguinis in orbem invenire, quàm stupidi non vidisse. Attamen res ab omnibus adhuc ignorata fuerat. Non multò majoris negotii erat invenire *Antipodas*, positâ eâ cognitione Navigationis & Astronomiæ, quæ fuit à multis sæculis, apud varias Gentes, quàm sanguinis reciprocum æstum; & cùm primùm nonnulli Philosophi, aut Nautæ mentionem ejus rei injecerunt, omnes debuissent illico rem quasi verissimam agnoscere, & pudore suffundi, quòd citiùs eam non animadvertissent. Contrà omnino accidit, ut sannis, & probris, imò etiam anathematibus exciperentur, non à stultis, sed

* ab

* ab acutiſſimis ac eloquentiſſimis ſui ſæculi viris, qui Antipodas primùm in lucem, per hoc noſtrum Hemiſphærium, proferre auſi ſunt.

15. Hiſce exemplis, manifeſtò liquet iis, qui *principia* ex quotidianis experimentis norunt, non ſatis tutò adtribui cognitionem *conſectariorum* neceſſariorum. Quod ſi in rebus ſenſus percellentibus, clara & facilia conſectaria homines non vident; quid erit de rebus incorporeis dicendum? Cautiùs erit agendum, neque quidquam adfirmandum, de quo manifeſtò non conſtet. Quæ ratiocinatione colligimus ex enunciationibus, quæ apud Veteres leguntur, non ſunt continuò illis tribuenda; quamvis firmæ ſint, & faciles ratiocinationes. Animus humanus non modò omnia non videt ſimul, ſed perſæpe etiam ea quæ videre poſſet non intuetur. Interdum ante pedes poſita negligimus, ut remotiora ſectemur. Ampliſſimus hîc mihi ſe ſe aperit campus, in quem digredi poſſem, ſi vellem. Sed in arctiorem gyrum coërcenda oratio, & Lectoribus ſatius eſt relinquere quærenda quæ omittimus, quàm eos nimiâ exemplorum copiâ obruere.

16. II. Objici præterea poſſit, ſi admittatur quod diximus, de non tribuenda ulla parte notionis compoſitæ Veteribus, cujus clara non ſint in eorum Scriptis veſtigia, præſertim in re paullò difficiliore; inde ſequi pauca eorum verba perfectè à nobis intelligi poſſe, cùm ple-

* *Vide inter alios Auguſtinum de C. D. Lib. XVI. cap. 9. & Lactantium Lib. III. c. 24.*

pleraque ejusmodi cogitationes significent; nec proinde *adæquatas* notiones, eorum quæ docent, comparari. Unde iterum sequetur, multa, quæ credi vulgò solent, ex contraria ratione interpretandi, dubia videri oportere; quod si verum esset, multò minor utilitas nasceretur ex Veterum lectione, quàm à plerisque adhuc existimatum est.

17. Respondemus 1. verissimum esse multò pauciora intelligi, quàm Vulgus putat: 2. innumerarum opinionum, quæ apud Veteres viguerunt, *inadæquatas* tantùm notiones posse comparari: 3. ideóque frustra sæpe in eorum Scriptis solutiones controversiarum, quæ nunc exercent viros eruditos, quæri. Verùm tanti nostrâ non interest adcuratissimè scire, quid per omnia voluerint Veteres; cùm ex potissimorum capitum cognitione colligere possimus omnia, quæ necessaria sunt ad bene, beatéque vivendum. Si tanta utilitas ex Veterum Scriptis non colligatur, quanta colligeretur, si quæcumque dicunt non obscuriùs intelligeremus, quàm ipsi intellexerunt; at iis utendum quàm maximè licet, sine errandi periculo; sat magna enim utilitas ea erit, ut gratulari nobis debeamus, quòd eorum tot monumenta ad nos pervenerint. Multa fortasse, neque enim dissimulabo, comperiemus nos nescire, quæ scire nos antea falsò putabamus; sed quid? an præstat opinari sibi esse nota, quæ re ipsâ nota non sunt, quàm intelligere suam ignorantiam? Non opinor; imò verò, si Socrati credimus, humanæ sapientiæ apex in eo situs est, ut quàm ignari

ri ſimus, probè cognoſcamus; cui viro ſi quis adſenſerit, judicio ſuo meum etiam adſcribat.

18. Si hæc probè intelligeretur interpretandi ratio, & in animum, ut par eſſet, demitteretur; non parum conferre poſſet, ad trium graviſſimorum Reipublicæ Litterariæ, imò & Chriſtianæ malorum emendationem. Retunderetur primùm ſuperbia nonnullorum Criticorum, nata ex eo quòd putent ſe ſcire quod neſciunt, & quâ ſæpe bonis litteris aut invidiam, aut contemtum crearunt. Deinde mitigaretur ferox ingenium non paucorum Theologorum, qui intelligerent ſæpe, ſi ad hanc normam ratiocinationes ſuas exigerent, ex Scriptura nullo modo poſſe probari, quod in ea clarè haberi, ob Critices ignorantiam, exiſtimant. Parciùs uterentur anathematibus, & diſſentientes faciliùs ferrent. Denique errores orti ex temerariis conſectariis deductis ex Scriptura, contra adlatas Regulas explicata, agnoſcerentur, atque ex Chriſtianorum Theologia eliminarentur; quod optare adhuc licuit, ſed neſcio an ſperare umquam licebit. Verùm res eſt tanti momenti, ut Eruditi omnes operam conferre debeant, non modò ad augendam aliarum rerum, ſed præſertim noſtri ipſius, hoc eſt, noſtræ ignorantiæ cognitionem. Nec hoc munus eſt dumtaxat Theologorum, ſed etiam Philoſophorum & Criticorum; qui artes quas profitentur, non dicis cauſâ, colunt; ſed ut quoad licet humano generi proſint, dimittántque proinde diſcipulos, non modo doctiores, ſed

&

& modestiores ac mitiores, contrà quàm vulgo fieri videmus.

CAPUT III.

De Nominibus Substantiarum & Modorum.

1. LOGICÆ nostræ P. II. c. 3. ostendimus quàm sit obscura notio *Substantiarum* omnium, quæ quasi reverâ sint spectantur; unde sequitur, earum nominibus notiones obscurissimas significari. Nomine *Substantiæ* intelligimus naturam, quæ per se est, & cui insunt variæ qualitates, quas *Modos* solemus vocare. Sed quæ sit illa natura ignoramus; nisi quòd certas qualitates in ea simul esse cernimus.

2. Igitur quotiescumque occurrit nomen Substantiæ, apud veterem Scriptorem, ante omnia intelligamus necesse est, illi ignotum fuisse obscurum illud *subjectum*, ut loquuntur Physici, cui insunt notæ aliquot qualitates. Deinde quot in illo nosset, vel esse putaret (nam hîc, ubi de animi notionibus agimus, perinde est an sint, ánve esse putemus) qualitates, plerumque nobis ignotum esse; ac proinde an voci quam legimus eamdem subjiciamus potestatem, quam subjecit is qui eâ olim usus est. Exceptis enim Substantiis nonnullis, quæ omnibus ex æquo notæ, quotidianâ experientiâ; nec notiores sunt nunc

quàm olim, aut fuerunt olim quàm nunc, dicere nemo queat, an Scriptor, quem legit, idem prorſus intellexerit ac quod legentis animo obverſatur. Quam in rem, in memoriam revocandum eſt quod Capite ſuperiore dicebamus, de nominibus notionum compoſitarum; nam Subſtantiæ quoque notio compoſita eſt, ut ex adlata ejus definitione liquet.

3. Exempli cauſâ, *Deus* eſt nomen Subſtantiæ, quæ licèt ſingularis prorſus naturæ, nec cum ulla alia conferenda, ſpectatur tamen à nobis quaſi ſubjectum quoddam, ornatum qualitatibus, quæ ejus *adtributa* vocari ſolent. Quæcumque formetur Dei notio, eſt illa *à poſteriore*, ut loquuntur Scholaſtici; nempe, ſi ex uſu, nunc inter Chriſtianos recepto, deſcribatur, collectio præſtantiſſimarum quarumque qualitatum, quæ nullo defectu finiri intelliguntur. At quamvis ſingulas illas qualitates, animo à ceteris ſejunctas, & *abſtractè*, ut loqui ſolent, ac ſeorſim ſpectatas aliquo modo intelligere poſſimus; attamen ſubjectum, cui inſunt, adſequi non poſſumus; adeóque nomen Dei nomen eſt notionis obſcuriſſimæ, etiam inter Chriſtianos. Sed apud Ethnicos multò obſcurior eſt, quippe apud quos, ut antea * oſtendimus, nomen eſt Naturæ humanâ præſtantioris, ſed cujus quàm latè pateat præſtantia non liquet. Erant enim illis varii ordines Deorum, quorum aliis alii ſuperiores eſſe credebantur. Invocabantur

* P. 2. S. I. c. 3.

dî,

——— *dî, deæque, superi, atque inferi & medioxumi,*

ut ille loquitur apud *Plautum*, Cistellariâ Act. II. S. I. vers. 36. ad quem vide Interpretes, & eos qui de Diis scripsere. Colebantur & Dii *mali*, ne nocerent, qui, ut docebat * *Labeo*, propitiabantur cædibus & tristibus supplicationibus; unde adparet interdum, non diffitentibus ipsis Ethnicis, voces *Deus* & *Numen* significare Naturam hominibus quidem potentiorem, sed nequaquam meliorem. Igitur non erat certa potestas his vocibus subjecta, & cùm sermo sit de Naturis inconspicuis, difficillimè scire licet quid sit earum nominibus pro locis, in quibus occurrunt, intelligendum. Quousque enim porrigebatur præstantia Deorum inferorum, mediorum, & superorum? Nemo certè dixerit, nec Ethnici ipsi figmentis illis suis certos limites constituerant. Si quis agat de rebus, quæ oculis usurpari possunt, quæ de illis dicuntur comparamus cum iis quæ cernimus; atque ex illa comparatione, colligimus quid voluerit is, cujus verba intelligere conamur. At rem inconspicuam, qualis est Divina Natura, non possumus conferre cum nominibus, quibus vocari solebat. Itaque nihil obscurius est illis vocibus.

4. Possunt duorum ejusdem temporis, & gentis hominum comparari sermones, qui pla-

* *Vide Augustinum de C. D. Lib. I. c. 11. & alibi. Adi & Plutarchum de superstit.*

planè contrarii erunt, de una eadémque illa Natura, à qua omnia regi consentient. De eadem tabula picta ita dissentire nequeunt, ut alter in ea Elephantem esse pictum, alter Hominem contendat; at de Deo, quia inconspicuus est, æquè repugnantia adfirmare possunt. Alter describet tibi Deum quasi hominum patrem, qui numquam eis benefacere desinat, & peccantibus facilè parcat, nec libenter pœnas infligat. Sic de Deo loquetur Philosophus, sic Christianus, ut omnes norunt. Contrà superstitiosus describet tibi Deum ἀβέβαιον, εὐμετάβολον, εὐχερῆ πρὸς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι τιμωρητικὸν, μικρόλυπον: *inconstantem, mutabilem, pronum ad iram, vindictæ levibus de causis cupidum, de minimis indignantem.* Quæ verba sunt *Plutarchi*, è libro de superstitione. Itaque licèt ejusmodi homines consentiant de voce *Deus*, & nonnullis Dei *adtributis*; in ceteris multùm dissentiunt, nec idem vox *Deus* in utriusque ore sonat. Si superstitiosus ex sua notione vocem *Deus* interpretetur, in viri sapientis oratione, toto cœlo errabit; si sapiens, viciſſim, ex suo sensu in superstitiosi verbis eam intelligat, non minùs falletur. Igitur in hisce potissimùm rebus cavendum est, ne ex nostris notionibus verba Ethnicorum interpretemur.

5. Ad Christianos Scriptores ut redeamus, multi multa de creatione, ceterísque actionibus Dei scripserunt; sed fatendum est, ut nobis omnino constat rerum universitatis initium ad Deum auctorem referendum esse: ita

ra-

rationis, quâ è nihilo creavit, ſeu actûs illius, qui *creatio* dicitur, nullam à nobis claram notionem formari poſſe. Sunt & alia μυςικώτερα, quæ à Theologis dicuntur de Deo, & quæ haud magis intelliguntur, ut facilè poſſemus oſtendere. Quando quiſpiam loquitur de actione conſpicua rei corporeæ, in aliud corpus, illâ conſpectâ intelligimus quid velit; ſed quî poſſimus intelligere eos, qui de actibus quibuſdam divinis verba faciunt, quos nec nos, nec illi vidimus? Cùm ſermo eſt de homine nobis ſimili, in cujus animo vel corpore quidpiam contigiſſe dicitur; ex noſtra ipſorum experientia, quadamtenus ſaltem, ſuſpicari poſſumus quid ſignificetur. At quid intelligere poſſimus, ubi ſermo eſt de Natura nobis diſſimillima; & de qua ea dicuntur, quibus ſimilia in nobis numquam experti ſumus? Attamen ſi proferantur verba, ex Scriptoribus divinitus adflatis depromta; non difficulter credimus iis ſubeſſe ſenſum quempiam, quem ignoramus, quia ſpiritus divinus res divinas novit. Verùm cùm homines, ſine adflatu, de ejuſmodi rebus loquuntur; non modò non intelligimus quod dicunt, ſed ne ipſi quidem ſatis ſciunt quid ſibi velint.

6. Vocabula Subſtantiarum creatarum eſſe pariter rerum obſcuriſſimarum nomina, ex ipſarum conſideratione oſtendimus, loco *Logicæ* noſtræ memorato; neque hîc quod illic diximus repetere neceſſe eſt. Ipſas Subſtantias non videmus, nec quid intelligant earum nominibus prolatis alii, præſertim quos inter-

rogare non licet, ſcire poſſumus. Qualitates, ut dixi, quot in iis eſſe putent neſcimus. Cavendum ergo eſt, in interpretatione Veterum, ubi de hiſce loquuntur, ne iis tribuamus quod ipſi intelligimus, pro eo quod illorum animis obverſabatur.

7. Verùm non ſingulares dumtaxat Subſtantiæ conſiderantur, ſed Subſtantiarum collectiones; quæ quò ampliores ſunt, & latiùs patent, eò habent nomina obſcuriora. Nomina ſunt collectionum Subſtantiarum ſimilium, ut *exercitus*, qui ſignificat cœtum militum; *claſſis*, quæ eſt collectio navium; *urbs*, quæ eſt multitudo domuum, & ſimilia innumera. Sunt quoque nomina collectionum Subſtantiarum diſſimilium, ut *navis*, *domus*, &c. In hiſce autem animadvertendum eſt ſpectari non nudas tantùm Subſtantias, ſed innumeros etiam Modos, qui iis ineſſe intelliguntur; quo fiunt notiones ampliores, eadémque operâ obſcuriores.

8. Si vel ea nomina expendamus collectionum Subſtantiarum, quæ, exempli cauſâ, adtulimus, quàm obſcura ſint ejuſmodi vocabula facilè animadvertemus. Scimus quidem *exercitum* eſſe multitudinem militum, qui ſunt ſub ſignis, & duci aut ducibus parent; ſatíſque clara eſt ea notio, ſi ita *abſtractè* conſideretur. At ſi agamus de exercitu, non qui eſſe poteſt, ſed qui eſt, ut claram ejus notionem habeamus, qualis neceſſaria eſt, ut de rebus ab eo geſtis, aut gerendis judicare poſſimus; plura ſunt cognoſcenda, quorum ferè ſemper maxima pars omittitur à Scriptoribus,

bus, qui ea voce utuntur. Scire, exempli gratiâ, nos oporteret 1. quot sint milites: 2. an sint veterani, an tirones; equitésne, an pedites; seu quot fuerint utriusque generis; quo armorum genere instructi, & cui pugnæ rationi adsueti: 3. cujus sint gentis, & quomodo exercitati: 4. quàm animosi, aut quàm timidi: 5. an ducibus dicto audientes sint, an iis confidant, vel diffidant: 6. quis sit animus, quæ peritia, quæ potestas ducum: 7. quos habeant belli adparatus, & unde omnia exercitui & bello gerendo necessaria comparare queant: 8. qui sint iis socii, & quæ auxilia ab iis accipere possint, &c. Attamen plerique Historici, qui aut Rerum publicarum generales Historias, aut excellentium Imperatorum vitas scripserunt, ne quartam quidem partem earum rerum, ut par erat, memorant; seu eas ipsi rescire non potuerint, seu cùm scirent, imperitiâ scribendi, dicere neglexerint; unde consequens est ut de præliis, victoriis, expeditionibus, itineribúsque exercituum, & universè de eorum rebus gestis, non satis exploratò judicare possimus. Lege mihi Historicos omnes, quotquot sunt, Græcos ac Latinos; & comperies plerosque eâ omissione gravissimè peccasse, atque densissimas tenebras toti narrationi offudisse. Dicemus iterum aliquid hac de re, in Sect. 3. Part. III. hujus Opusculi, ubi de *Curtio* agemus. Atqui solet conferri Historia Picturæ, quasi, nimirum, res gestas populorum & virorum insignium oratione nobis pingeret, & spectandas posteris daret. Quis verò ferret in

vultu hominis pingi dumtaxat oculos & nasum, omissis ceteris partibus? An judicium ullum posset fieri de pulcritudine totius vultûs, ex tabula, quæ dimidiam tantùm ejus partem spectandam præberet? Attamen ita se gerunt plerique omnes Historici; ut ex iis, quæ modò dicebamus, liquet, & volumus de eventibus, quos eorum Historiæ complectuntur, certa judicia ferre! Verùm, si sapimus, ex imperfectis ejusmodi descriptionibus, conjecturas tantùm faciemus; quas nec adcuratas, nec *adæquatas* esse fatebimur, nec pertinaciùs æquo defendemus. Stultum certè esset ex tabula imperfecta, de tota re quæ pingitur, sine provocatione ad ampliorem cognitionem, judicare velle.

9. Omnes putant se scire quid sit *classis*, & sæpe Historici maritimas copias eâ solâ voce describunt; omissis numero, magnitudine, & formâ navium, numero classiariorum & militum, aliisque circumstantiis, quas memoravimus, cùm de *exercitu* loqueremur. Attamen sine adcuratiore cognitione eorum omnium, quibus constat classis; *adæquatum* nullum judicium de ea ferre nobis licet. Idem dicendum de voce *urbs*, cujus domuum numerus & amplitudo reticetur, & quæ quot incolas habuerit, quásve munitiones, aut divitias ignoramus; quod frequentissimè, inter legendum, contingit. *Urbs* aut *oppidum*, id plerumque dicitur quod descripsimus, si mœnia & fossam addideris, quibus muniri solet. At qui eas voces ex hac descriptione intelligeret in Historia Veterum Britannorum, is vehe-

vehementer falleretur, si credimus *Cæsari*, qui Lib. V. cap. 21. ita eorum oppida pingit: *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cùm sylvas impeditas vallo & fossâ munierunt, quò incursionis hostium vitandæ causâ, convenire consueverunt.* Vide not. à nobis ad Gen. III, 17. Utebantur voce *Caer*, quæ eadem est ac Phœnicia קרתא *Kirtha*, hoc est, *urbs*, à verbo קרא quòd sæpe *convocare* sonat; quia eò convocati ex agris conveniebant.

10. Quod si nomen collectionis Substantiarum proferatur, quæ complectatur diversi generis Substantias, innumeris *Modis* ornatas, nec aliter describatur; oportebit nos in obscurissima notione adquiescere. Exempli causâ, *navem* adduximus, quod nomen est machinæ ligneæ ingenti numero partium, inter se compactarum, constantis; in qua sunt clavi, mali, funes, & cetera armamenta. Quia in Scriptis Veterum nulla est navis, præsertim longæ, quæ pluribus remorum versibus ageretur, descriptio adcurata.; permulta sunt in descriptione classium, & navalium præliorum, quæ nullo modo possimus adsequi. * *Florus* nos docet magnas classes à Populo Romano, brevissimo tempore instructas fuisse, eisque impositos & transvectos maximos exercitus; quod vix ac ne vix quidem, ob causam memoratam, intelligere possumus. Scio esse permultos, qui Romanam Historiam legant, atque illa, veloci lectione, prætervolent, quasi nihil esset difficultatis; sed hoc ipsum ostendit Lectores persæpe adquiescere in obscurissi-

* ... *auem confer cum Polybio Lib. I.*

ma notione eorum, quæ maximè interer
probè scire; nec eo seciùs de aliis judicar
quàm si adcuratissimè omnia perlustrassen
Qui non satis intelligent quid velim, ii adear
* eos, qui de re nautica Veterum scripse
runt; rem enim copiosiùs exponere, per in
stitutam brevitatem, non licet.

11. Hisce de notionibus Substantiarum de
monstratis, non opus erit, ut multis agamu
de Modorum notionibus; quia, ut monui
omnes Substantiæ spectantur, quasi Modi
variis præditæ. Tria ergo dumtaxat animad-
versione digna proferemus. I. Si modum unum
abstractè consideremus, exempli causâ, figu-
ram quamlibet, notio ejus nobis obversatur
summæ perspicuitatis, atque ejusmodi notio-
num nominibus utuntur Geometræ; sed de
his intelligendis hoc loco non laboramus, nec
ulla est certior via, quâ perveniatur ad intel-
ligentiam Veterum, qui de Geometria scripse-
runt, aut eam alicubi adtigerunt, quàm si ei
disciplinæ operam demus.

12. II. Sunt etiam nomina Modorum, non
minùs perspicua adtendentibus, sed quæ usu
Vulgi ita ambigua facta sunt, ut recentiores
demum Physici eam ambiguitatem animadver-
terint. Nomina qualitatum, quæ *sensiles* vo-
cantur, duo significant, quæ non possunt sine
maximo errore misceri, & tamen à Vulgo
miscentur. Exempli causâ, *lux*, *sonus*, *odor*,
sapor, *calor*, &c. sunt ejusmodi nomina, qui-
bus significatur cùm id quod sentimus, quan-
do animadvertimus *lucem*, *sonum*, *odorem*,
sapo-

* *Præsertim Joan. Schefferum & Marc. Meibomium.*

saporem, *calorem*, &c. tum id quod est in corporibus lucidis, sonoris, odoratis, sapidis, & calidis. Quod quidem sentimus est Modus nostræ Mentis; quod verò est in illis corporibus eorum corporum Modus, isque planè diversus ab eo qui est in nobis. Verùm de his solent agere Physici, & nos diximus quod satis sit, *Physicæ* nostræ Libro Quinto. Itaque nihil ea de re addemus, cùm præsertim non soleant Critici in tam subtilem notionum divisionem, & considerationem descendere. Satis iis est, si modò possint Veteres interpretari, æquè clarè ac intelligitur vulgò sermo hominum, vernaculâ Linguâ utentium; nec id ipsum semper adsequuntur.

13. III. Innumera sunt vocabula, quæ significant non unum Modum, qui rebus extra nos positis, aut Menti nostræ insit, quales sunt ii de quibus modò dicebamus, sed plurium Modorum collectionem; eáque vocabula difficilia sunt intellectu, quòd non sit facile omnes Modos, quos significatione suâ complectuntur, invenire; quia ii qui iis vocabulis usi sunt, ea numquam aut rarò sat adcuratè definierunt, nec possunt nunc à nobis interrogari. Talia sunt nomina adfectuum, vitiorum, & virtutum. Hæc enim sunt dumtaxat varii Modi, qui nobis insunt, aut inesse possunt, & quorum certis collectionibus certa nomina imposita sunt. Ut ergo adcuratè intelligamus quid significent ea nomina, oportet nos scire quot varios Modos complectantur, quorum si vel unus nos fugerit, dici

dici non possumus ea nomina intelligere. Exemplis res liquidior fiet.

14. *Amor* & *Odium* adfectus sunt, qui in historia humani generis, omnibúsque ferè omnium Scriptorum libris, utramque paginam faciunt. *Amor* vix potest ita definiri, ut una definitio conveniat omnibus adfectibus, qui eo nomine vocantur, propter maximam eorum varietatem. Constat quidem quidquid eo nomine adpellatur oriri ex re quapiam, quæ nobis est voluptati, & in eam ferri; sed sunt diversissima ea, quæ nobis voluptatem creant, & dissidentes prorsus circumstantiæ adfectuum, qui eo nomine continentur. Quæcumque nobis voluptatem creant ea *bona* vocamus, súntque aut corporis, aut animi, aut externa. Itaque hæc omnia bona amare dicimur; &, pro variis circumstantiis, *amor* diversissimorum adfectuum, sive diversis Modis constantium nomen est. Qui nisi diligenter distinguantur, eos qui iis vocibus utuntur, non intelligimus.

15. I. *Amor* significat eum adfectum, quo duo sexus conjunguntur, matrimonii, aut etiam voluptatis causâ. Nihil frequentius, apud omnes Scriptores, & artem satisfaciendi huic amori scripsit nequitiæ magister *Ovidius*. Si sermo sit de amore licito juvenum, qui matrimonium spectant, in eo hæc animadverti possunt: 1. est totius sanguinis quidam fervor: 2. voluptas animi in adspectu ejus qui amatur, & in sermonibus cum eo cædendis: 3. cupiditas eo potiundi, atque unà vitæ transigendæ: 4. vota, quibus amans optat omnia ei

ei quem amat secunda accidere ; & si quà possit adjuvare , alacre , promtum ac profusum auxilium : 5. lætitia aut dolor, prout rebus secundis , aut adversis utitur : 6. egregia de eo opinio, sive corporis , sive animi dotes spectentur : 7. animus ad quævis obsequia paratissimus. Ad hæc omnia accedit amoris vehementia ; quæ , pro temporum , rerum ac personarum circumstantiis , major aut minor est. Jam autem quis est, qui, lectâ hac voce *Amor* , quomodo omnia illa se habeant adcuratissimè norit? Nemo profectò ; ideóque fateamur necesse est nos non plenè adsequi narrationes, in quibus hæc vox occurrit ; etiamsi summatim scimus , adfectum quem descripsimus significari. Atqui sæpe , ut de historiis rectè judicare possimus, multùm interest quàm adcuratissimè omnia illa , si fieri possit , cognoscere. Si quis legat historiam belli, quod *Cæsar* Octavianus gessit cum *M. Antonio*, videátque hujus cladis causam referri ad amorem , quo Antonius Cleopatram deperibat ; non satis intelliget , quî amor cladis causa esse potuerit , nisi vehementiam ejus ex aliis circumstantiis historiæ cognoverit.

16. II. *Amor* passim etiam sumitur pro amicitia , quæ intercedit inter viros , qualis fuit inter *Ciceronem* , & *Atticum* ; cujus gravissima indicia videmus , in illius ad hunc Epistolis , atque in vita *Attici* à *Corn. Nepote* conscripta. Nihil est in amicitia , quod non sit in amore antea descripto ; à quo si abstuleris ea quæ ad corpoream voluptatem pertinent , plenam habebis descriptionem amicitiæ.

Ita-

Itaque non opus eſt eam pluribus à nobis deſcribi. Niſi hæc omnia adtendamus, non intelligemus cur omnes, qui de Amicitia ſcripſerunt, tantas laudes ei tribuerint; quorum omnium inſtar eſſe poteſt *Cicero*, qui, in libro de Amicitia, negat * *ſe ſcire*, *an*, *exceptâ ſapientiâ*, *quidquam ſit homini amicitiâ melius à Diis immortalibus datum*; contendítque eos † *ſolem è mundo tollere videri*, *qui amicitiam è vita tollunt*.

17. III. *Amor* eſt parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; qui amor, præter omnia quæ ſunt in arctiſſima amicitia, conjunctionem ſanguinis habet; quâ fit vehementior inter eos amicitia, ita ut parentes liberos, liberi parentes omnibus aliis amicis longè anteponant. Qui non animadverterint quanta ſit, & quàm juſta conjunctio in hac amicitia, præſertim ſi, ut par eſt, mutua ſit; numquam capere poterunt, cur tam multi parentes commodis liberorum, magis quàm ſuis, ſtudeant; cúrve exſtent exempla liberorum, qui libentiſſimè parentibus quæcumque ab iis acceperant, etiam vitam, reddiderint. Qui cœlibes vitam egerunt non capiunt, cur parentes mortem liberorum uſque adeò lugere ſoleant; cur verò? Quia numquam voluptatem illam ſenſerunt, quæ amicitiæ inter parentes & liberos longè jucundiſſimus eſt fructus; & quam ſibi in æternum eripi ſentire non poſſunt parentes, ſine graviſſimo dolore. Numquam omnes illas notiones, quas *paternæ amicitiæ* nomen complectitur, adtenderunt; un-

* *Lib. de Amic. C. VI.* † *Ib. C. XIII.*

unde etiam sequitur, ut non satis intelligant quæ de hisce rebus à Veteribus scripta sunt.

18. IV. *Amor* denique sumitur pro quavis cupiditate, ut *amor regni*, *amor pecuniæ*, &c. quæ sunt circumloquutiones ambitionis, avaritiæ & aliorum adfectuum; quibus homines permoti in bonum quoddam, aut quod bonum putant, feruntur. Eos non adgrediar describere, uti nec *odium*, cujus natura ex descriptione contrarii facilè intelligi potest. De omnibus summatim observandum eos solos, qui eorum naturam diligenter investigarunt, & varias partes, ut ita dicam, quibus constant discriminare possunt, adsequi quæ de illis passim dicuntur, & rationem effectuum, qui illis tribuuntur, nosse.

19. Similia dicenda de nominibus *virtutum* & *vitiorum*. Sunt enim habitus animi, quibus homines convenienter rationi & naturæ suæ vivunt; aut contrà leges, ex ratione & natura humana petitas, perfringunt; quibus in habitibus, varia continentur. Nullus non Ethicæ scriptor hoc ostenderit, si adeatur. Attamen exemplum hîc addam, ut res manifestior fiat. *Justitia* à * Jurisconsultis definitur: *constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* Igitur in Justitia hæc sunt 1. cognitio juris, quod est, aut naturæ, aut institutionis hominum: 2. peritia, quâ regulæ generales juris singularibus factis aptantur: 3. voluntas, quâ illæ regulæ non modò in se spectatæ probantur, sed & in usum, quotiescumque se dat

* *Inst. Lib. I. Tit. I. §. 1.*

dat occasio, revocantur: 4. animus ita temperatus, ut perturbatione nullâ sibi excuti eam cognitionem ac voluntatem patiatur. Hisce continetur Justitia, quod ut meliùs intelligatur, sciendum *jus naturæ* vocari quidquid consentaneum est ac utile humanæ Societati, in quocumque sit statu; adeò ut eo posito atque observato, meliùs se habeant homines; contrà verò neglecto, aut violato, deteriùs. *Jus* verò *institutionis* est quod nititur legibus singularibus Reipublicæ, in qua vivimus; quæ tamen leges non debent observari, si contingat *juri naturæ* esse contrarias; quod contingit, quando imperantes utilitatem Societatis sibi per omnia non proponunt. Igitur *Justitiâ* præditus is dicetur, qui legum omnium Reipublicæ, cum jure naturæ consentientium observans est; & præterea facit quidquid jus naturæ ab omnibus hominibus exigit.

20. Ejusmodi est justitia universalis, de qua dixit *Theognis:*

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι.
Πᾶς δέ τ' ἀνὴρ ἀγαθὸς, Κύρνε, δίκαιος ἐών.

Justitia una alias virtutes continet omnes,
Et quisquis justus, vir bonus ille fuit.

Ea est Justitia Evangelica, de qua egimus superiore Sectione, Cap. VI. ubi nonnulla observavimus, quæ hîc dicenda essent, nisi alio

loco

loco proponi debuiſſent. Nimirum, non apud omnes Scriptores, & omnibus in locis, æquè latè patet vox *juſtitia*, ut illic oſtendimus.

21. Deſcriptiones vitiorum multas ſuppeditabit *Theophraſtus*, in Characteribus Ethicis; ex quibus liquebit, ſi quis cupiat ſcire quid eorum nominibus ſignificetur, diligenter conſiderandas eſſe omnes partes, quibus poteſtates eis ſubjectæ conſtant. *Theophraſtus* enim non ſatis habet ea definire paucis verbis, ſed præterea mores ejus, qui iis vitiis inquinatus eſt, ſingulatim deſcribit. Exempli causâ, non modò definit ἀρέσκειαν, ἔντευξιν ὐκ ἐπὶ τῷ βελτίςῳ ἡδονῆς παρασκευαςικήν: *congreſſionem quæ voluptatem creat, non in optimum finem*; ſed & copioſè deſcribit, iis adlatis quæ facit ἄρεσκος, ſine quibus vix intelligeremus quis ſit; nam parum adcurata eſt definitio, ut multæ aliæ, quibus utitur *Theophraſtus*. Hoc exemplum profero, non quòd ſingula Capita ejus libelli non ſuppeditent clara ejus, quod dixi, exempla; ſed ut animadvertat Lector quod, in hoc negotio, maximi eſt momenti; nimirum, varias Gentes in hujuſmodi nominibus varios Modos, ut loquuntur Metaphyſici, unà junxiſſe, eſque collectioni certum nomen impoſuiſſe; cui apud alias Gentes ſimile nullum eſt, quòd notionem collectione eorumdem Modorum conſtantem non formarint. Sic ἀρέσκεια non poteſt dici Latinè, unâ voce; ſignificat enim *id animi vitium, quo quis omnibus placere ſtudet,*

etiam malis artibus;quo vitio qui laborat dicitur ἄρεσκος. *Isaacus* quidem *Casaubonus* vertit *blandum*, & ἀρέσκειαν *blanditiam*; quæ sanè voces non multùm à significatione Græcarum absunt, & significant vitium, quo laborat ἄρεσκος, nam eum *Theophrastus* omnibus adblandientem describit; sed amplitudine suâ totam earum significationem non æquant. Etenim primò propriam potestatem vocis ἄρεσκος non exprimunt, quæ tamen exprimenda est; cùm ex ea adpareat quis sit scopus ejus qui hoc vitio laborat, & ea facit, quæ eum facientem describit *Theophrastus*. Hanc esse vim vocis, quam diximus, intelligere licet, ex verbis Pauli, Rom. XV, 1, 2, 3. & 1 Cor. X, 33. ubi ἀρέσκειν in bonam partem sumitur, significátque nihil eorum omittere, quæ per virtutem facere liceat, ut omnibus placeamus, seu ut eorum benevolentiam nobis conciliemus. Secundò, ex ea descriptione liquet τοῦ ἀρέσκου ἔργον non esse tantùm ut aliis blandiatur, seu ut lautioris fortunæ, & liberalioris atque elegantioris ingenii videatur; quod dimidiâ parte Capitis docet *Theophrastus*. Ἄρεσκον ergo sic descripseris: hominem qui omnibus placere studet, verborum comitate, obsequio, cultûs elegantiâ, liberalitate, & sumtibus; quibus verbis quæcumque habet Theophrastus complecti queas. Hinc in Onomastico veteri: Ἀρέσκεια, *hic placor*, *venustas*. Ἀρέσκων, *placitus*, *participium*.

22. Sunt & alia nomina vitiorum, apud eum-

eumdem *Theophrastum*, quæ unâ voce Latinâ exprimi nequeunt. I. Ἀδολεσχία, quæ *Garrulitas* à *Casaubono* vertitur, est propriè, ut ex ipsius *Casauboni* commentario intelligere est, id vitium quo laborant homines otiosi, qui ἐν λέσχῃ ἥμενοι, *sedentes in taberna* de rebus nihili per totos dies colloquuntur. Non diffiteor homines illos esse *garrulos*, sed hæc vox non satis latè patet; nam ἀδολεσχία est inanis, atque otiosa garrulitas. II. Βδελυρίαν ille vertit *obscœnitatem*, aut *impuritatem*, quas tamen voces non satis commodas esse fatetur. Ac sanè βδελυρία vox est, quæ ambitu significatûs sui multò plura complectitur, quàm voces Latinæ; describitque hominem *Theophrastus*, qui nullâ ratione ducitur existimationis suæ, qui nihil pensi habet decorúmne an indecorum sit quod agit, aut dicit. Hæc autem latissimè patent, ut & nomina multorum conviciornm; quibus subjectas notiones enumerare difficillimum est. Hinc videre licet ipsum *Theophrastum*, postquàm hanc, & similes voces definivit, in sequentibus ea dicentem, quæ definitione nequaquam complexus erat. Caput περι βδελυριας inchoat hisce verbis: *non est difficile* βδελυρίαν *definire*, aítque esse παιδιὰν ἐπιφανῆ καὶ ἐπονείδιστον, hoc est, ut habet *Casaubonus*, *jocum*, *ludúmve evidentem nimis*, *ac flagitiosum*. Dimidiâ verò parte Capitis, describit hominem fraudulentum, nec quidquam turpe ducentem. Nec rarum est hoc, in hisce Characteribus.

Cc 2 III.

diutulè tacitus in cogitando fuissem, respondi tandem non videri mihi significari eam rem posse, uno nomine; & idcirco junctâ oratione quid vellet Græcum id verbum pararam dicere. Ad multas igitur res adgressio earúmque omnium rerum actio, πολυπραγμοσύνη, *inquam, Græcè dicitur*, &c. Exin ita pergit: *Tum ille opicus verbis meis inchoatis & inconditis adductus virtutem esse* πολυπραγμοσύνην: *hortatur, inquit, nos profectò nescio quis hic* Plutarchus *ad negotia capessenda & ad res obeundas plurimas, cum industria & celeritate; noménque ipsius virtutis, de qua loquuturus esset, libro ipsi, sicuti dicis, non incommodè præscripsit. Minimè, inquam, verò; neque enim ista omnino virtus est, cujus Græco nomine argumentum hoc libri demonstratur; neque id quod tu opinare aut ego me dicere sentio, aut* Plutarchus *facit. Deterret enim nos, hoc quidem in libro, quàm potest maximè, à varia, promiscuáque & non necessaria rerum cujuscemodi plurimarum, & cogitatione & petitione. Sed hujus, inquam, tui erroris culpam esse intelligo, in mea, scilicet, infacundia, qui ne pluribus quidem verbis potuerim non obscurissimè dicere, quod à Græcis perfectissimè uno verbo, & planissimè dicitur.* Miror *Gellium* ex ipso *Plutarcho* potiùs non desumsisse definitionem hujus vitii, quæ sic habet: φιλομάθειά τις ἐστὶν ἀλλοτρίων κακῶν, οὔτε φθόνου δοκοῦσα καθαρεύειν νόσος, οὔτε κακοηθείας: *cupiditas quædam cognoscendi aliena mala, morbus qui non videtur invidia ac malignitate esse vacuus.*

 Hinc

Hinc in Veteribus Glossis πολυπράγμων vertitur, *scrutator*, *sciscitator*, *ardelio*, *curiosus*.

24. Inde colligere est, non esse facile non modò invenire voces aptas ad vertenda aliâ Linguâ nomina collectionum Modorum, sed ne Modos quidem omnes enumerare, qui continentur in ejusmodi collectionibus. Attamen ex iis vocibus, sæpe pendet totius orationis sententia. Quare decet Litterarum studiosos diligenter ea, quæ antea dicta sunt, adtendere; ne intelligere sibi videantur quod non intelligunt, útque integras vocum notiones eruere addiscant, ne in obscuris aut imperfectis, quemadmodum vulgò fieri solet, adquiescant, si modò ad planiorem & clariorem cognitionem umquam pervenire possint.

CAPUT IV.

De Nominibus Relationum.

1. NON repetam hîc quod dixi *Logicæ* Part. I. c. 4. de *Relationibus*; addam tantùm exempla, quibus probabo Veterum auctoritatibus quæ illic rationibus philosophicis ostendi. Dixi nomina Modorum omnium, qui augeri & minui possunt, esse nomina Relationum; quæ cùm sint innumera, diligenter cavendum ne *absolutè* dici credantur, quæ tantùm *relatè* dicta sunt. Hoc autem obser-

van-

vandum, cùm in nominibus adjectivis, tum etiam in substantivis & in verbis, integrísque enunciationibus; quæ veræ dumtaxat sunt *relatè*, ut sic loquar, ad nonnulla, non universè & *absolutè*. Exemplis res clara fiet.

2. Dicebat Plato * τὰ πρός τι προσδεῖσθαι τινὸς ἑρμηνείας. οἷον τὸ μεῖζον τινὸς, καὶ τὸ θᾶττόν τινος, καὶ τὸ κάλλιον καὶ τὰ τοιαῦτα. τό τε γὰρ μεῖζον ἐλάττονός ἐστι μεῖζον, καὶ τὸ θᾶττόν τινός ἐστι. *Quæ ad aliquid dicuntur* (hoc est, quæ ad aliquid referuntur) *aliquâ interpretatione indigere*, *quale* est majus aliquo *&* celerius aliquo, & *pulcrius*, *& similia. Nam* majus *est* majus *minore*, *&* celerius *est* aliquo *celerius*, &c. Pro comparativis, positiva μέγας, ταχὺς, καλὸς, potuit adferre; hæc enim non minùs sunt τῶν πρός τι, quàm comparativa. Magistri sententiam meritò sequutus est *Aristoteles*, in libro de Categoriis, ubi egit περὶ πόσου, *de quanto*. Cujus dogma sic exposuit Scriptor libri de decem Categoriis, qui *Augustino* tribui solebat, Cap. X. *Nihil multum vel exiguum dicitur, nisi alteri fuerit comparatum. Cùm enim dicimus montem brevem, grandiorem esse alterum, cui comparatus est, indicamus. Vel cùm dicimus grande milii granum, comparatione sui generis, in quo brevius aliquid invenitur, illud esse grandius monstramus. Ac propterea manifestum est multum &* exi-

* *Diog. Laërt. Lib. III.* §. 109.

exiguum, grande & breve, cum aliquo comparata sui vocabulum reperire. Hinc maxima obscuritas in sermone, cùm nesciamus quâ mensura, ut ita dicam, utatur is, qui ejusmodi voces adhibet; quis autem non innumeris in locis eas usurpat, cujúsve opiniones omnes tam adcuratè novimus, ut ex iis quæ sit illi mensura ejusmodi Relationum perspicuè scire possimus? Ideò hoc argumento utebatur junior Academia, ut nihil percipi posse ostenderet. *Rerum natura*, ait Cicero *, *nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re statuere possimus quatenus —— Nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper; clarus, obscurus; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, angusta; quanto aut addito, aut demto, certum respondeamus non habemus. Sextus* Empiricus Pyrrh. Hypoth. Lib. I. de octavo modo, quo cohibendum judicium ostendebant Academici: Ὄγδοός ἐστι τρόπος (ἐποχῆς δηλονότι) ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ' ὃν συνάγομεν, ὅτι ἐπεὶ πάντα ἐστι πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐστὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν: *octavus est modus* (cohibitionis judicii) *ex relatis, secundùm quem colligimus, cùm omnia sint relata, quænam sint simpliciter & secundùm naturam, nos adsensum retenturos.* † Verùm hinc non sequitur nihil esse absolutè & in se, sed tantùm Modis, qui capiunt plus aut minùs, nullam esse in animis hominum, certam mensuram constitutam.

3. Idem

* *Acad. Quæst. Lib. IV. n. 92.* † *Vide etiam quæ idem habet contra Mathemat. pag. 303. & seqq.*

3. Idem aliis testimoniis probare pergemus. *Lucretius* Lib. VI. p. 808. Ed. Lamb.

Scilicet, & fluvius quis visus maximus est,
Qui non ante aliquem majorem vidit, & ingens
Arbor homóque videtur; & omnia de genere omni,
Maxima quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit;
Cùm tamen omnia cum cœlo, terráque, maríque
Nil sint ad summam summaï totius omnem.

Ea de re egit iterum *Cicero* Tuscul. Quæst. Lib. I. n. 94. *Quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia ista, perinde ut cuique data sunt, pro rata parte à vita, aut brevia, aut longa dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit*, Aristoteles *ait bestiolas quasdam nasci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ horâ octavâ mortua est, provectâ ætate mortua est; quæ verò occidente sole, decrepita; eo magis, si etiam solstitiali die. Confer nostram longissimam vitam cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, quâ istæ bestiolæ, reperiemur.* Imò verò nostra vita, si cum æternitate contendatur, nihil pænè erit.

4. Dignus etiam est auditu, hanc in rem, *Seneca* Ep. XLIII. sive Lib. V. Ep. 8. *Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum; comparatio illam aut tollit, aut deprimit*

mit. Navis, quæ in flumine magna est, in mari parvula est; gubernaculum, quod navi alteri magnum, alteri exiguum est. Idem, aut alter *Seneca*, in Troade verf. 1014. idem ferè expreffit, hifce verbis:

Ferre, quam fortem patiuntur omnes,
Nemo recufat.
Nemo fe credit miferum, licèt fit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto centum
Rura qui fcindunt opulenta bubus;
Pauperi furgent animi jacentes.
Eft mifer nemo, nifi comparatus.

In Dialogo de Caufis Corruptæ Eloquentiæ, cum Meffalla *antiquos* recentioribus præferret, Cap. XVI. *Hoc primùm*, inquit Aper, *interrogabo, quos vocetis* antiquos, *quam oratorum ætatem fignatione iftâ determinetis?*

5. Hinc perfpicuè intelligere eft omnes planè voces, quibus fignificantur Modi, qui augentur, aut minuuntur, effe *relativas*; quod & pluribus exemplis oftendimus, in Logica. Igitur quotiefcumque nobis occurrunt eæ voces, oportet illico in animum revocare quis fit qui iis utitur, quo tempore, & apud quam Gentem vixerit. Quod nifi fiat, in fimilem errorem incideremus, ac qui audito certo *pedum* numero; quis agri modus effet, & indicaretur à viro, qui non diceret quo *pedum* genere effet ufus; illico arreptâ *pedis* menfurâ, quam apud fe haberet, vellet ad eum *pedem* alterius dicta exigere; licèt breviorem aut

aut longiorem pedis menſuram, prout apud varias Gentes varia eſt, adhibuiſſet. Paria faciunt, qui ex notionibus ſuis *relativas* voces, ab aliis uſurpatas, interpretantur.

6. Igitur quando laudatur, aut vituperatur quiſpiam, ante omnia quærendum, quis laudet aut vituperet, &, quantùm licèt, inveſtigandum quid de virtutibus, aut dotibus quas extollit, déque vitiis in quæ invehitur, ſenſerit. Si enim magnam, atque amplam notionem habeat virtutum, laudes illæ multò majores erunt: ut contrà, ſi de iis tenuiùs & exiliùs ſentiat, multò erunt minores. De vitiis paria, in contrariam partem, ſunt animadvertenda. Quærendum etiam quo tempore, & apud quos vixerint qui laudantur, aut vituperantur; nam pro temporibus & locis, creſcunt & minuuntur probra & laudationes.

7. Exempli causâ, ſi quis apud Ethnicos, Græcos aut Romanos, dicatur *optimus*, *ſanctiſſimus*, *innocentiſſimus*, atque *integerrimus vir* vixiſſe, quod apud utriuſque Linguæ Scriptores non raró occurrit; intelligendum id erit, pro modulo illius ævi & illarum Gentium. Si Chriſtiano more ejuſmodi vocabula tunc interpretaremur, planè alios viros illos fuiſſe fingeremus, ac reverâ fuerunt. Quamvis enim nolim, quod nonnulli faciunt, nimiùm ſpernere virtutes Ethnicorum, aut etiam eas vitiis accenſere; attamen *bonitas*, *ſanctitas*, *innocentia* & *integritas* Chriſtiana, multo latiùs patent, quàm apud Ethnicos patebant.

8. Hoc vel ex eo liquet, quòd laudatiſſimi illi

illi viri, apud Ethnicos, eas virtutes du taxat erga cives, aut summùm adversùs cios exercerent; sed erga populos nullâ ai citiâ secum conjunctos, aut etiam hostc omnia sibi licita esse putarent, ut ex eoru historiis intelligere est. Horum virtus tan tenuior est Christianâ virtute, quantò to orbe terrarum arctiores erant fines eorum p triæ, aut tractuum quos amici ac vicini populi insidebant; nam Christiana virtus pl nè ad omnes omnium terrarum homines po rigitur. Scio Stoïcos * haud absimilia dixis iis, quæ de Christianæ virtutis amplitudin docemur; sed ex eorum formula nemo olin vixit, & virtutis naturam falsis aliis dogmati bus corrumpebant. Quin & ipsi Ethnici profiten tur *bonos* aut *malos cives* dictos non ex virtutibus sed ex potentia. *Sallustius* Lib. I. Hist. *Dum pauci potentes, quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto Patrum aut plebis nomine, dominationes adfectabant, boníque & mali cives adpellati, non ob merita in Rempublicam, sed uti quisque locupletissimus, & injuriâ validior; quia præsentia defendebat, pro* BONO *ducebatur.*

9. Ut majoris momenti exempla proferam, quod monuimus in memoriam etiam revocandum est, ubi laudantur qui sub Vetere Testamento vixerunt. Sic cùm David dicitur *homo secundùm cor Dei* 1 Sam. XIII, 14. præterquàm quòd illic sermo est de Rege, regiæque adeò virtutes potissimùm spectantur; id non ita intelligendum est, quemadmodum in-

* *Vide Ciceronem Offic. Lib. III. c. 7.*

intelligeretur de Christiano, qui ad Evangelii normam vitam exegisset. Militaris enim vita Davidis, cùm juvenis & natu etiam grandior esset; multitudo deinde uxorum, & concubinarum; adulterium denique & homicidium, consistere non possent cum moribus viri, qui sub Evangelio diceretur esse *secundùm cor Dei.* Non judicaretur hodie vir, qui Davidis instar vixisset, *præcepta Dei observasse, sequutus eum esse toto corde, ut id tantùm fecisset quod in oculis ejus rectum est*, quod legimus 1. Reg. XIV, 8. Sed illic potissimùm ratio habetur Idololatriæ, quam certè David diligentissimè vitavit; éstque intelligendum encomium, pro modulo illius ætatis.

10. Similiter cùm præteritorum proximè sæculorum, aut etiam paullò antiquiorum Scriptores promiscuè *ἁγιωτάτους καὶ σοφωτάτους* *sanctissimos & sapientissimos* vocant Ecclesiarum Christianarum Rectores, cùm singulos, tum etiam in Concilia coactos, id est intelligendum pro captu sæculorum, & hominum; non interpretandum ex divino illo sanctitatis & sapientiæ exemplari, quod nobis præbuit Christus, & quod in Scriptis suis descripserunt Apostoli. Quicumque Historiam Ecclesiasticam legerunt, dictáque & facta *sanctissimorum & sapientissimorum* virorum exegerunt ad normam Evangelii & rectæ Rationis, satis norunt quantùm ab hac recesserint eorum sanctitas & sapientia. At qui non perpetuò ante oculos habent exemplar illud unicum, ad quod omnia sunt componenda, decepti ejusmodi vocibus eos venerantur, atque imitari

tari per omnia conantur; qui certè neque veneratione, neque imitatione digni sunt, nisi quatenus cum Evangelii, Rationisque rectæ æterno virtutis exemplari consentiunt. Plura non addam, nam ferè præstat ea de re tacere, quàm nimis pauca scribere.

11. *Relativa* etiam sunt cùm nomina substantiva, tum etiam verba omnia, quibus notiones significantur, quæ augmentum aut diminutionem capiunt. Ejusmodi sunt nomina virtutum & vitiorum, & verba quibus vita ad virtutes exacta, aut vitiis contaminata signari solet. Ejusmodi sunt & omnia alia, in quorum significatu varii veluti gradus distingui possunt. Exempli causâ, à Veteribus Romanis Oratores & Poëtæ, quos illi primos habuerunt, aut qui non multò post primos floruerunt, summopere sunt laudati, quia nihil melius norant; qui tamen postea, melioribus exortis, meritò spreti sunt. *Ennium* non modò laudavit ætas quæ eum vidit, sed & *Cicero* passim extollit; at ejus poëmata, si cum Virgilianis, aliisque ejusdem ævi conferantur, quid sunt, præter *sterquilinia*? Verùm *Cicero* nihil Latinè legerat, quod *Ennium* ad poësin Heroïcam quod adtinet superaret. Quos plausus consequutus est *Plautus*, ab hominibus sui ævi? *Horatius* tamen, acerrimus harum rerum judex, hoc judicium de iis plausibus tulit:

* *At nostri proavi Plautinos & numeros & Lau-*

* *In Arte Poët.*

Laudavere sales; nimiùm patienter utrumque,
Ne dicam stultè, mirati.

De similibus laudibus, in priscum oratorem congestis, audiamus ipsum * *Ciceronem*, in Bruto: *Carbonem in summis oratoribus habitum scio; sed, CUM in ceteris rebus, tum in dicendo, semper quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet.* Exempla alia non proferemus, quia quæ de nominibus adjectivis diximus, ea facillimè substantivis & verbis aptari possunt.

12. Unum præterea monebimus, quod ad omnis generis loquutiones pertinet. Nempe, innumeras Enunciationes, quæ generales & *absolutæ* primo intuitu videntur, esse tantùm *relatè* veras, adeóque ex tota sua amplitudine urgeri non posse. Iis passim utuntur Scriptores omnes, exceptis solis Geometris, sive Mathematicarum rerum Scriptoribus; qui nulla proferunt axiomata, quæ non debeant universè de omnibus quæ complectuntur intelligi, atque urgeri pro tota significatione quam verba, quibus constant, apud Geometras obtinent. Sciunt quid velim quicumque, vel ab ipso limine, Mathematicas disciplinas salutarunt. Ex aliis dumtaxat Scriptoribus, *relativarum* Enunciationum exempla aliquot sunt nobis proferenda.

13. Moses Gen. VI, 5. ita loquitur: *videbat Jehova vitia hominum in terris augeri, nec quidquam eorum animum, præter malum, cogi-*

* *In Bruto Cap.* 86.

gitando quotidie effingere. Hæc verba ita solent à nonnullis proferri, quasi hoc iis inesset axioma : *NIHIL quidquam hominum animus , præter malum , cogitando quotidie effingit*; quo perdita totius humani generis nequitia significetur. At ne quid dicam de hyperbole, quæ est in hisce verbis, ut in Commentario ad eum locum ostendi ; loquitur Moses *relatè* ad ante-diluvianos homines , non ad omnes omnium ætatum mortales. Itaque quod *relatè* dicitur non est *absolutè* intelligendum , quo sensu falsum esset ; certum enim est innumeros pios quotidie multas sanctas cogitationes animo versare.

14. Psaltes Ps. XIV, 2. hæc habet: *Jehova è cœlo despexit in homines, ut videret an sit sapiens, qui quærat Deum. Omnes defecerunt, unà corrupti sunt, nemo facit bonum , ne unus quidem.* Hinc à nonnullis totius humani generis depravatio colligitur ; quasi neque temporum , neque locorum rationem ullam habuisset Psaltes. Non diffiteor gentem humanam universam , excepto uno ejus Redemtore , prolapsam esse & prolapsuram in peccatum. At Psaltes hæc non dicit , in humani generis concione , sed apud Judæos , in Chaldæa exsulantes; loquitúrque de iis qui injusto jugo Gentem suam premebant , nimirum , de Chaldæis ; ut sequentia manifestò ostendunt , quod aliquando ad eum locum demonstrabimus. Nec certè ita quisquam loquatur , de quavis ætate, sine maxima hyperbole.

15. Esaïas Cap. LXIV, 6. *Omnes*, inquit, *fui-*

ſuimus inſtar immundi , *& omnia noſtra juſta facinora inſtar veſtis ſordidæ* , aut *menſtruatæ*, ut habet *Hieronymus*. Hinc quidam colligunt ipſa piorum omnium κατορθώματα eſſe peccato inquinatiſſima; cùm Eſaïas tantummodò de Judæis ſui ævi loquatur , qui juſta facinora fortaſſe ſcelera vocabant. Nam licèt primâ perſonâ utatur , liquet eum non nomine ſuo, ſed maximæ partis Gentis Hebrææ , loqui.

16. Paulus 2 Cor. III, 5. ita loquitur de eo quod antea dixerat, de Apoſtolatu ſuo: *Fiduciam autem hujuſmodi habemus , per Chriſtum , apud Deum ; non quòd idonei ſimus per nos ipſos , ad cogitandum quidquam velut ex nobis ipſis ; ſed quod idonei ſumus id ex Deo eſt, qui etiam fecit, ut idonei eſſemus miniſtri novi Teſtamenti.* Manifeſtum eſt Paulum dicere ſe non potuiſſe per ſe fieri Apoſtolum, ſine revelatione & donis cœleſtibus, quæ prædicationi ſuæ pondus adderent. Hoc *Chryſoſtomus*, hoc *Oecumenius* & *Theophylactus* , in hunc locum , animadverterunt , & res ipſa clamat. At nullâ ratione habitâ ſeriei orationis loci, in quo hæc verba exſtant, univerſale axioma hinc colligitur; quo ſignificant nonnulli Theologi , poſt Adami peccatum , neminem hominem ullam cogitationem rectam animo verſaſſe ; niſi ope inuſitatæ *Gratiæ* , quam Deus , præter ordinem Naturæ , nonnullis largitur. Quod dogma, ut verum ſtatuatur , certè ex his verbis Pauli probari nequit, quæ dicuntur *relatè* ad Apoſtolatum, cui idoneus à Deo factus erat, non à ſe.

17. Sexcenta possent proferri talia, quæ cùm *relatè* intelligantur, divulsa ab orationis contextu urgentur, quasi *absolutè* intelligenda. Veteres Patres regularum Criticarum aut imperiti, aut negligentes, passim ita Scripturam laudant, habuerúntque multos postea sequaces; ea, opinor, de causa, quòd multò facilius sit ejusmodi axiomata excerpere, quàm omnes omnium locorum circumstantias diligenter adtendere, antequàm ex iis quidquam probare adgrediamur. Sciunt me verum dicere, quicumque Veteres *Tractatores*, ut loquebantur, non prorsus oscitanter legerunt.

18. Hîc etiam advertendum est, innumeras ubique occurrere loquutiones, quas, ut rectæ sint, satis est *κατά τι*, hoc est, *relatè* ad quamdam significationem esse veras. Igitur nisi Scriptoris scopus, & doctrina aliunde nota postulent phrasin, pro tota nativæ significationis amplitudine, urgeri; non facilè ii sunt erroris incusandi, qui *σχέσιν* dumtaxat aliquam, pro rei quæ agitur natura, urgendam censent. Non omnis sermo, ut jam diximus, est Geometricus; satis habent plerique, si nihil dixerint quod non sit aliquò sensu verum. Huc faciunt quæ diximus, superioris Sectionis Cap. V. §. 5. & seqq. ubi egimus de tralaticiis vocibus & loquutionibus non nimiùm urgendis; ut necesse non sit nova nos huc exempla congerere.

19. In omnium Scriptorum interpretatione, pluries in hasce regulas est peccatum; at cùm

cùm nullum esse oporteret librum, ad cujus interpretationem adhiberetur par ἀκρίβεια κρι-τική, ac ad explanandos Libros Sacros; nescio quî factum sit, ut in his illustrandis certissimi quique Criticorum canones conculcarentur. Ex qua re innumeræ παρερμηνείαι natæ sunt, easque sequuta numerosissima errorum & controversiarum propago. Eruditos & veri amantes viros decet hisce malis remedium quærere, & laboranti Christianismo sedulò atque animosè medicinam facere.

CAPUT V.

De rerum Concretarum & Abstractarum nominibus.

1. QUÆNAM *Concretæ* & *Abstractæ* notiones dicantur, non opus est ut doceamus; nam præterquàm quòd res vulgò nota est, de ea egimus *Logicæ* nostræ P. I. C. 6. Haud magis necesse est de nominibus Concretarum notionum nos agere, cùm huc pertineat quidquid antea de nominibus Substantiarum diximus. Sed sunt, de nominibus Abstractarum notionum, nonnulla observatu digna.

2. Nomina notionum Abstractarum ferè sunt substantiva, formata ex adjectivis. Sic à *divinus* fit *divinitas*, ab *humanus humanitas*, à *pius pietas*, à *sanctus sanctitas*, &c. Nomina

na enim hæc ſunt Abſtractarum notionum, cùm in ſe ſpectantur; notione *ſubjectorum*, quibus inhæreant, nullâ admiſtâ. Uſque adeò uſitata ſunt ejuſmodi vocabula, ut vix ulla frequentiùs, in omni ſermonis genere, celebrentur.

3. Hinc factum ut antiquiſſimi Græcorum Poëtæ, cùm ſæpiſſimè viderent adhiberi nomina Abſtracta, nec aliter aliquando homines loqui, ac ſi credidiſſent eſſe Naturas quaſdam, quæ ſeorſim eſſent, quæ iis nominibus deſignarentur; occaſionem adripuerint earum notionum in perſonas mutandarum. *Heſiodus* in Theogonia, verſ. 120. inter antiquiſſimos Deos, proximè poſt Chaos & Terram, memorat *Amorem*.

Ἠδ᾽ Ἔρος ὃς κάλλισος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.

Et amor qui pulcherrimus eſt inter immortales Deos, &c.

Sic & *Ariſtophanes*, in * Avibus, facit *Amorem* patrem Deorum.

Πρότερον δ᾽ οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν
Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.

Prius non erat genus immortalium, quàm Amor omnia miſcuiſſet. Indidem prognatæ ſunt Θέμις, *Juſtitia*, Μνημοσύνη, *Memoria*, Ἵμερος, *Cupido*, Θάνατος, *Mors*, Μόρος, *Fa-*

* *P. 574. Ed. Gen. Æm. Porti.*

Fatum, Κῆρ, *Parca*, & alia idgenus Numina, quæ in sequentibus memorat *Hesiodus*. Postea ad imitationem ejus Poëtæ & aliorum, non rarò, apud Ethnicos, nomina notionum Abstractarum facta sunt nomina Deorum. Exempla sat multa congessimus, quamvis in aliam rem, superioris Sectionis Cap. VIII.

4. Sic, cùm antiquissimi Philosophi agerent de *Ideis*, quo nomine significabant, ut videtur, Abstractas omnium rerum notiones, * quæ divino intellectui obversabantur, antequàm quidquam crearet; ita interdum loquebantur, quasi ejusmodi notiones naturæ quædam seorsim exsistentes fuissent. Quo factum ut *Plato*, aliíque eum sequuti Ideas existimarint esse, ex eorum sententia, substantias quasdam.

5. Mentem quidem *Platonicorum* ita expressit *Cicero*, in † Oratore: *Phidias cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, non contemplabatur aliquem è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulcritudinis* (ἰδέα τῦ κάλλυς) *eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas* ad-

* *Vide Epicharmum ap. Diogenem Laërt. Lib. II. §. 14. & 15. & Platonem in Phædro p. 346. & Timæo p. 526. Ed. Gen. Ficini & Philonem* περὶ κοσμοποιΐας. † *Capp. 2. 3.*

adpellat IDEAS *ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor & magiſter*, *Plato*; *eáſque gigni negat & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentiâ contineri*. Debuiſſet tamen addere *Cicero* eas ideas perpetuò Dei intellectui obverſari, & ad earum exemplar omnia fuiſſe à Deo formata. Similiter *Plutarchus*, in * Quæſtionibus Platonicis, ait *Platonem* παραδείγματα καὶ ἰδέας, τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, ὥσπερ εἰκόνων, ἢ ἐμφάσεων ὑποτίθεσθαι: *intelligibilia eſſe ſenſilium exemplaria & ideas, quaſi imaginum, aut expreſſionum.*

6. At quia contendebant δημιουργὸν ſive *creatorem* mundi ad idearum exemplar omnia formaſſe, háſque eſſe eſſentias omnium rerum, quæ, ut etiamnum ſentiunt Philoſophorum ſcholæ, ſint æternæ & immutabiles; Subſtantias eſſe, à Deo ſejunctas, voluerunt. Quod confutare adgreditur *Ariſtoteles* Metaphyſ. Lib. XII. c. 5. ubi vult eos, qui defendunt ideas, κενολογεῖν καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικάς, *inania loqui, & figuras poëticas proferre*. Rationibus autem variis eas oppugnat, & inter alia hæc habet: δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ οὗ ἡ οὐσία. ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι τῶν πραγμάτων οὖσαι χωρὶς εἶεν: *videatur etiam fieri non poſſe, ut ſeorſim ſit eſſentia & id cujus eſt eſſentia. Igitur quomodo ideæ, quæ ſunt eſſentiæ rerum, ſeorſim eſſent?* Sed & alii ita intellexerunt *Platonem*. *Plu-*

* P. 1001.

Plutarchus, de placitis Philosophorum Lib. I. c. 3. de Principiis: Σωκράτης Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος, καὶ Πλάτων Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος. αἱ γὰρ περὶ παντὸς ἑκατέρου δόξαι. τρεῖς ἀρχάς, τὸν Θεόν, τὴν ὕλην, τὴν ἰδέαν (λέγουσι.) Ἔστι δὲ Θεὸς ὁ νοῦς, ὕλη δὲ τὸ ὑποκείμενον πρῶτον γενέσει καὶ φθορᾷ, ἰδέα δὲ οὐσία ἀσώματος ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ: *Socrates Sophronisci F. Atheniensis, & Plato Aristonis F. Atheniensis (eædem enim utriusque sunt de Universo sententiæ) tria principia, Deum, Materiam & Ideas esse dicunt. Est autem Deus mens, materia verò subjectum primum generationis & corruptionis, idea denique essentia incorporea in intellectionibus & imaginationibus Dei.* Capite verò X. ubi de Ideis: Ἰδέα, inquit ex *Platonis* sententia, ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα καθ' αὑτήν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καὶ αἰτία γινομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων χωρισὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνει, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας: *Idea est essentia incorporea, per se ipsa subsistens, informans materias formâ destitutas, & causa cur hæ adpareant. Socrates & Plato sejunctas à materia essentias statuunt, in intellectionibus, & imaginationibus Dei, hoc est, mentis subsistentes.* Vide & quæ hanc in rem habet *Dionysius Petavius*, Dogm. Theol. T. I. Lib. IV. c. 9. & quæ diximus Epist. VIII. Tomi 3. hujus Artis Criticæ.

7. Platonici tamen recentiores queruntur *Platonis* mentem in alienum ſenſum torqueri, contendúntque * aliud nihil Magiſtrum voluiſſe, niſi Deum apud ſe intellexiſſe quid eſſet facturus, antequàm facere adgrederetur id quod creavit. Si hæc ejus fuit ſententia, nec ipſe, nec ejus diſcipuli adfectatæ obſcuritatis, in rebus magni momenti excuſari poſſunt. Ex hujuſmodi etiam ſermone factum, ut *Ideæ*, aut notiones Abſtractæ tractu temporis in perſonas mutatæ ſint, etiam apud alias Sectas. Dum res vulgò notas exprimunt vocibus & loquutionibus planè inſolitis, aut etiam ſomnia mera oraculorum ritu profundunt, incautos Lectores fallunt; ceteris bilem, aut riſum movent.

8. Hoc tamen fatendum, etiam in aliis rebus, uſu receptum eſſe, ut res ipſæ *abſtractè* ſpectatæ, à rebus ipſis quæ reverâ ſunt, veluti diſtinguantur in ſermone. Paſſim dicimus *eſſentias*, aut *naturas rerum*, nec aliter nos loqui patitur uſus; attamen fallacia ſunt ejuſmodi loquendi genera, quia *naturæ*, aut *eſſentiæ rerum* ſunt *res ipſæ*; ita ut *naturam rei* dicere perinde ferè ſit, ac ſi dixeris *rem rei*; ſi ſenſum, potiùs quàm ſonum verborum, adtendas. Scio Metaphyſicos ſolere dicere hæc inter ſe diſtingui *ratione*; ſed eſt perinde ac ſi dixeris non diſtingui, niſi *relatione* quadam, quam fingit animus diſtinguentis, ſed quæ nullam rei mutationem adfert, aut diverſitatem ſtatuit.

9. Abſtractæ notionis nomina ſunt *Fortuna*, *Sors*,

* *Proclus Comment. I. in Parmenidem.*

Sors, Μοῖρα, attamen vulgò quasi persona quædam habebatur, cùm ei vota nuncuparentur, & sacra fierent. Unde verò hoc ortum? Nimirum, Poëtæ & Philosophi ita de ea loquebantur, quasi de persona quadam, ut passim videre est. Exempla peti poterunt ex iis, quæ adtulimus superioris Sectionis Cap. IX.

10. Ex hujusmodi loquutione, quâ res veluti à se ipsa, mutatione nominis, distinguitur, natus est jocularis error viri alioqui doctissimi, & multæ lectionis, *Gasp. Barthii*, qui in Animadversionibus in *Rutilii Numatiani* Itinerarium, vers. 328. *Numen Junonis* distinxit ab ipsa *Junone*. Totum locum adscribere non pigebit, & particulatim ad examen revocare. „ Diis etiam ipsis, inquit, „ peculiaria *Numina* & *Genios* quosdam adscripsisse Idololatras, de eorum libris, etsi „ vulgò non cognitum, disci tamen potest. „ Sic in priscis Inscriptionibus, *Genius Plutonis* deprehenditur. Sic *Jovialem Genium* „ legimus, apud *Arnobium* Lib. III. quem „ ille mirificâ urbanitate, ut est talium doctissimus, *villicum Jovis* adpellat. Sic de „ aliis Diis, alii.

11. I. Debuisset vir eruditus proferre Inscriptionem, in qua *Genius Plutonis* ab ipso distingueretur, quasi Numen quod coli à Plutone oporteret, non quasi Genius à Plutone missus; neque enim hoc illi facilè adcredimus, qui in sequentibus locis usque adeò hallucinatus est. Est inscriptio, in Gruteriana collectione, p. MLXXIII, 8. ubi est GE-

NIO PLUT. S. ubi tam *Plutonio* quàm *Plutonis* legere possimus. II. *Genius Jovialis* non est, apud *Arnobium*, Numen quod Jovi esset Genii loco, sed nomen Laris domestici ideò sic dicti, quòd à Jove datus familiæ crederetur. *Arnobius*, sub finem Lib. III. memorat sententias Theologorum Ethnicorum de Penatibus, atque inter alia hæc habet. *Idem* (Nigidius) *in Libro sexto exponit & decimo, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens.* Hinc liquet *Genium Jovialem* posse dici Genium à Jove progenitum, aut missum, qui enim alii sunt *Genii Jovis*, quàm à Jove aut orti, aut venientes? Ita verò pergit *Arnobius: Cæsius & ipse adsequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, sed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis, ministrum Jovis, ac villicum.* Hîc Pales, non *Genius Jovialis*, dicitur Jovis villicus.

12. „ Numina autem, ait *Barthius*, Diis „ quædam singularia, & ab reliqua eorum „ essentia velut separata, adscripta nos nunc „ demonstrabimus. Sic non de se, sed de „ suo *Numine*, loquitur Juno, in Æneide „ septima:

„ —— *Quòd si mea Numina non sunt*
„ *Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.*

„ *Apu-*

„ *Apuleius* Lib. VI. de Venere : *totum per* „ *orbem anxiâ disquisitione tuum vestigium fu-* „ *rens animi requirit , têque ad extremum* „ *supplicium expetit, & totis Numinis sui vi-* „ *ribus ultionem flagitat.* Ut sit *Numen* quæ- „ dam veluti anima Deorum illorum. Eo- „ dem libro , idem Scriptor : *ad istum mo-* „ *dum supplicanti , statim sese Juno , cum to-* „ *tius Numinis sui augusta dignitate , præsen-* „ *tat.* Hinc eruditè inter Deos , & Numina „ eorum , distinctionem facit *Arnobius* Lib. „ VII. in Prosopopœïa bovis ad Jovem : *Num-* „ *quid aliquando tuos ludos minùs sanctè , di-* „ *ligentérque perfeci ? Numquid aliquem præ-* „ *sulem , tuum Numen qui offenderit , aut te* „ *traduxi ?* Aut te , aut Numen tuum.

13. At , mi *Barthi*, *Numina Junonis* sunt ipsa Juno , *Numen Veneris* ipsa Venus ; quemadmodum *natura aëris* est ipse aër , quamvis distingui verbis videatur. Talia innumera sunt , in omnibus Linguis , ubi res , per *abstractionem* spectata , à se ipsa veluti distinguitur. Sic manifestò intelligendi *Virgilius* & *Apuleïus*. *Arnobii* pravam editionem sequutus es , sic enim * in melioribus leguntur ejus verba : *numquid aliquem præsulem , tuum numen qui offenderet , ante traduxi ? Sig. Gelenius*, vir eruditus , sed infelix Criticus , hunc locum corruperat , quia non intelligebat ; at tuum erat , *Barthi* , ei non credere.

14. Pergis tamen , & , „ Dii ipsi , inquis, „ suis aliquando Numinibus aras instituerunt. „ *Solinus* Cap. II. *suo quoque Numini idem* *Her-*

* *P. 272. Heraldinæ Editionis Parisiensis an. 1605.*

„ *Hercules instituit aram, quæ maxima, apud* „ *Pontifices, habetur.* Locus est Capite I. nec procul ab initio, sed *suo Numini* idem est ac *sibi*. Sic de Caligula *Suëtonius* Cap. XXI. paria faciente; *Templum etiam Numini suo proprium*, inquit, *& Sacerdotes, & excogitatissimas victimas instituit.* Cetera non sunt digna, quæ pluribus confutentur.

15. Cavendum est igitur ne, quia Abstractæ notiones nominibus substantivis exprimuntur, & interdum de iis ita loquimur, quasi seorsim essent à rebus, à quibus sunt animo sejunctæ, eas putemus esse aliquid à rebus illis diversum. Nec ea cautio inutilis debet censeri, quòd nemo peccet in ejusmodi rebus. Adlata enim exempla sæpe in iis peccatum ostendunt, quibus alia etiam multa possemus addere, & copiosiùs, prout digna fortè essent, explanare; at brevitati studentes aliquot indicabimus paucis, & explicabimus. Nomina notionum Abstractarum sunt *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia* & similia; quando distinguuntur ab ipsis hominibus, quibus conflantur *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia*, ut sæpe fit in omnibus Scriptoribus. Sumus autem usque adeò illis nominibus adsueti, ut videamur nescio quas Naturas, cùm ea vocabula proferuntur, distinctas ab hominibus, animo intueri.

16. *Mori pro patria* pulcrum erat, quia eâ voce intelligebant nescio quid, quod sanctum habere, & revereri decebat. Sed re ipsâ quid erat patria Atheniensi, exempli causâ, aut Romano? Si solum intelligas, Italia, & Atti-

tica ; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potiusquàm pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quàm alia quævis in qua commodè vitam degere queas ; stultúmque adcò est mori pro agello in occasum, aut in septemtriones spectante, potiusquàm vivas in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem verget. Si homines malis, quæ fuerunt Respublicæ Atheniensis & Romana, præter societates latronum, si eas probè introspiciamus ? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At notio Abstracta, cui detracta sunt quæcumque offendere possent, nescio quid amabile & reverendum animo offerebat. Huc facit *Lactantii* locus insignis ex Inst. Divin. Lib. VI. c. 6. *Sublatâ hominum concordiâ, Virtus nihil est omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda, nisi alterius civitatis aut gentis incommoda? id est, fines propagare, aliis violenter ejectis, augere imperium, vectigalia facere majora. Quæ omnia non utique Virtutes, sed Virtutum sunt eversiones. In primis enim tollitur humanæ societatis conjunctio, tollitur alieni abstinentia, tollitur denique ipsa Justitia ; quæ dissidium generis humani ferre non potest & ubicumque arma fulserint, hinc eam fugari & exterminari necesse est. Verum est enim Ciceronis illud :* * Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, dirimunt hi communem humani generis societatem ; quâ subla-

* *Offinior. Lib. III. C. 6.*

latâ, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur. *Nam quomodo potest justus esse, qui nocet, qui odit, qui spoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodesse nituntur.*

17. Si civem Romanum audiamus dicentem * *Senatum, esse principem salutis, mentísque publicæ*; † *summum Populi Romani, populorúmque & gentium omnium ac Regum concilium*, ‡ *orbi terrarum præsidens*; quis non, ex ejusmodi descriptione, magnificè de Senatu Romano judicet? Quis non credat Senatores Semi-deos fuisse æthereis sedibus delapsos, ut fessis humanæ gentis rebus subvenirent, pacemque & otium, unà cum justitia, per omnes terras confirmarent, ac bonis ubique contra improbos auxilio essent? At si Censores sedeamus, atque, ad eam animo conceptam notionem, Senatum legere velimus; vix unum atque alterum Senatorem reperiemus, in quem magnifica illa notio quadret. Homines sunt aut ambitione occæcati, aut libidinosi, aut avari; aut tribus illis vitiis simul laborantes; aut ignavi, aut timidi, aut imprudentes, aut iniqui, aut superbi; uno verbo pænè totus Senatus nequissimorum hominum cœtus. Verùm à re ipsâ, nomine Abstractæ notionis prolato, avertitur animus, convertitúrque ad imaginem inanem, inter Ideas Platonicas volitantem, quam stultè miratur.

18. Si aurem præbeamus viris, quorum alio-

* *Cicero de Har. Resp. c.* 27. † *pro Domo c.* 28.
‡ 2 *Philip. c.* 7.

alioquin auctoritatem spernere nequaquam possumus, de *Synodis* veteribus loquentibus, nobis magnificâ oratione describent ἁγίας ἢ οἰκεμενικὰς συνόδες θεοφόρων πατέρων, συναθροισθείσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τε͂ μεγάλε βασιλέως, ἢ ἰσαποςόλε: *sanctos & œcumenicos cœtus adflatorum divinitus patrum, congregatos in regno magni Regis, & Apostolis æquiparandi.* Quis, auditis his & similibus verbis, religioso quodam horrore & corpore & animo non contremiscat, ac paratus non sit oracula ejusmodi cœtûs avidis auribus excipere, haud aliter ac si cœlo ipso emitterentur? Verùm hæc est (quis crederet?) Abstracta notio Synodorum, quæ in inconspicua Idearum Republica coguntur; non imago earum, quæ inter miseros mortales olim congregatæ fuere. Reges ignari, (non legent hæc Mohammedani, nec Ethnici, sed ii quorum scire interest, quo fiet ut verum apertè proloquar) Reges, inquam, ignari nec inter bonos principes numerandi, convocarunt Græculos, qui linguæ acuendæ per totam vitam operam dederant, rerum ipsarum ignaros, contendendi studiosos, perpetuis rixis inter se divisos; & bardos aliquot homines ex occidente, rudiores quidem illos, sed non meliores; iique post pudendas contentiones, obscurissima quædam dogmata, verbis sæpe parum aptis, auctoritate suâ firmant; quæ stupidi populi sine examine adorent, quasi divinitus accepta. Non ficta me loqui norunt qui Synodorum histo-

rias

rias legerunt ; nec certè vanus erat * qui dixit :

Οὐδέ τί πȣ συνόδοισιν ὁμόθρονος ἔσσομ᾽ ἔγωγε,
Χηνῶν ἢ γεράνων ἄκριτα μαρναμένων.
Ἔνθ᾽ ἔρις, ἔνθα μόθος τε καὶ αἴσχεα κρυπτὰ πάροιθεν,
Εἰς ἕνα δυσμενέων χῶρον ἀγειρόμενα.

Numquam ego sedebo in Synodis anserum aut gruum, temerè pugnantium. Illic contentio, illic rixa, & probra antea latentia sævorum hominum in unum locum collecta.

19. Vísne aliam notionem Abstractam? Lege quæ de *Ecclesia repræsentativa*, ut solet vocari, à plurimis olim & nuper scripta sunt; illâ nihil sanctius, nihil doctius, nihil amantius veri excogitari potest. Sed cave ne Abstractæ notioni similem ullam in rerum natura quæras, nisi frustra esse velis. Si rem in qua reperiri oporteret, quod tantis laudibus ornatur, inspicias; delabêris fortè ad opinionem *Gasp. Scioppii*, insignis Grammatici, qui Ecclesiam *repræsentativam* definiebat *mandram, sive gregem, aut multitudinem jumentorum, sive asinorum*; & benignè atque amicè loquutum esse judicabis, quòd *ferarum* non dixerit. Nec aliter de iis sensit *Jos. Scaliger*, cujus est hoc insigne judicium, in *Scaligeranis*; *Christianis Orientalibus Græcis, Syris, hodie*

* *Gregorius Nazianz. Carm. X. cujus vide etiam Ep. LV, LXV, LXXI, LXXII. & LXXIV.*

hodie nihil pejus; & olim Episcopi Græci fuerunt nequissimi & superbissimi. Eorum Concilia fuerunt meræ conspirationes. Latina Ecclesia longè honestiùs se gessit, quamvis intus multa & clam pessimè fecerint.

20. Sed vereor ne à Criticis investigationibus ad graviora sensim deflectere videar. Itaque hîc gradum sisto, Lectorémque, monitum ne notionibus Abstractis facilè credat, dimitto. Hæ nobis res, non quales sunt, sed quales esse deberent describunt; neque, sine stultitia, statuere possumus res ita se habere, ut eas animo fingimus, quia ejusmodi esse par esset.

CAPUT VI.

De Notionum Singularium, Particularium & Universalium nominibus.

1. ANTE omnia, Lectori nostro notum esse statuimus quod docent Dialectici, de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, & *Universalibus*; alioquin esset repetendum quod de iis in *Logica* diximus. Quamvis autem tria genera sint Enunciationum, prout *Subjectum* est Singulare, Particulare, aut Universale, Logici de Enunciationibus Singularibus eadem tradunt ac de Universalibus, eò quòd perinde sit, quæcumque sit amplitudo *subjecti*, modò universum intelligatur. At Critici necesse habent de nomini-

bis trium harum notionum seorsim agere, quia non habent eadem de omnibus monenda.

2. *Singularium* notionum nomina sunt, quæ res singulares significant, ut Socrates, Alexander, &c. At in significatione horum nominum, aliquando magna est difficultas, cùm ea nomina notiones compositas significent. Idem enim nomen nunc complectitur quidquid est in re quam significat, nunc partem dumtaxat, nec semper eamdem. Exempli causâ, ubi sermo est de homine quopiam, triplici illo sensu nomen ejus sumitur. Dicimus *Socratem* primum Athenienses docuisse verè philosophari; qua in loquutione intelligimus integrum Socratem, animo & corpore constantem. At dicimus *Socratem* esse mortuum, ad corpus, nimirum, quod adtinet; quem, si de ejus animo cogitemus, negamus esse mortuum, immortalémque esse contendimus; quemadmodum ipse de se loquebatur morti proximus. Cùm enim * Crito eum rogasset, quî vellet sepeliri: οὐ πείθω, ἔφη, Κρίτωνα ὡς ἐγώ εἰμι οὗτος ὁ Σωκράτης ὁ νυνὶ διαλεγόμενος, καὶ διατάττων ἕκαστα τῶν λεγομένων, ἀλλ' οἴεταί με ἐκεῖνον εἶναι ὃ ὄψεται ὀλίγον ὕστερον νεκρόν: *non persuadeo, inquit, Critoni me esse hunc Socratem, qui nunc disputo, & singula dicta dispono; sed opinatur me illud esse, quod paullò post videbit, cadaver.* Itaque Crito rogare debuisset, ex sententia Socratis: θάπτομεν δὲ τίνα τρό-

* *In Phædone p. 401. Ed. Gen. Ficini.*

πον τό σε νεκρόν; quomodo ſepeliemus cadaver tuum? nam *Socratem* volebat ille animum ſuum vocari, at vulgus aliter loquebatur.

3. Quam in rem, hoc quoque obſervandum, ſi velimus ejuſmodi loquutiones, cùm apud Veteres occurrunt, intelligere, ſciendum eſſe quæ ſit eorum de immortalitate animi ſententia. Si enim Platonicus dicat *mortuum eſſe Socratem*, de corpore, ejúſque conjunctione cum animo loquetur, atque ita intelligi ſe volet. Si verò Epicureus eadem loquutione utatur, integrum hominem intelliget. Quod monitum ad omnia pertinet, quæ pluribus partibus conſtant, & de quibus non conſentiunt homines.

4. I. Enunciationes *particulares*, vel nomina notionum particularium, eadem ferè de ratione, ſunt obſcura. Nam *quidam*, *aliqui*, *plurimi*, *multi*, & ſimilia, quæ indicia haberi ſolent hujuſmodi notionum, hoc unum certò ſignificant, id quod dicitur non poſſe omnibus tribui, de quibus ſermo eſt; at de quibus & de quanto numero dicatur, nullo modo docent. Si dicam, exempli causâ: *multi Ethnicorum olim intellexerunt Religiones populorum, inter quos nati, educatique fuerant, falſas fuiſſe*; propterea nemo intelliget quos Ethnicorum deſignare velim, nec ſciet quantum eſſe putem ita ſentientium numerum.

5. II. Vox *multus*, aliæque id genus, quæ non certum numerum ſignificant, cùm per ſe obſcuræ ſunt, quia neſcimus quibus limitibus contineantur notiones quas ſignificant;

 tum

tum etiam quia ſunt *relativa*, & relationem ſignant plerumque ignotam. Hoc inde liquet, quòd de una eadémque re poſſint contrariæ voces adhiberi. Exempli causâ, dixi *multos Ethnicorum ſciviſſe Religiones ſuas patrias fuiſſe falſas*; nunc verò dicam, *paucos Ethnicorum intellexiſſe Religionum ſuarum errores*, neque hæc Enunciatio minùs vera habebitur. Nempe, *paucos* eos dico, cùm eos confero cum ingenti multitudine eorum, qui cæco errore abducti Religiones illas veriſſimas eſſe crediderunt; *multos* verò, ſi comparentur cum pauculis, quales eſſent aliquot decades.

6. Paſſim autem ejuſmodi Propoſitiones particulares occurrunt, quas adcuratè intelligere non licet; quia quas & quot particulares notiones complectantur, ſcire non poſſumus. Iis etiam ita adſueti ſumus, ut libenter in obſcura illa notione adquieſcamus, nec quidquam ultra quæramus; quamvis interdum quærendo adcuratiùs rem cognoſcere poſſemus. Quod ideò fieri videtur, quòd plerumque numerorum, qui vocibus *pauci* & *multi* deſignantur, proportionem reſcire non liceat. Vide, ſi vacat, quæ ſcripſimus ad Gen. XXXVIII, 12. Idem dicetur de vocibus *major* & *minor*, quæ invicem referuntur, & quæ incertiſſimæ ſunt ſignificationis; quia plerumque neſcimus, quantò pars quæpiam dicatur major, aut minor; nec quantus ſit numerus partium, quæ inter ſe conferuntur. In Tit. de Verborum ſignificatione §. 156. hæc leguntur: *majore parte anni poſſediſſe quis intel-*

tel-

telligitur, *etiam ſi duobus menſibus poſſederit*; *ſi modò adverſarius ejus*, *aut paucioribus diebus*, *aut nullis poſſederit.* Nimirum, *major pars* non refertur ad reliquas anni partes, ſed ad tempus, quo poſſedit adverſarius; quod nemo poſſit ex iis verbis divinare, niſi rem aliunde norit.

7. III. Verùm major etiam naſcitur obſcuritas ex Enunciationibus, in quibus vox *multi* non modò obſcuritate quam diximus laborat, ſed & novâ ambiguitate, nam videtur ſumi *ἀντὶ τȣ̃ omnes.* Exempli causâ, ita loquitur Chriſtus Matth XXVI, 28. *Hic eſt ſanguis meus Novi Teſtamenti*, *qui pro* multis *effundetur*, *in remiſſionem peccatorum.* Qui nolunt Chriſtum mortuum eſſe pro omnibus hominibus, verba *ἀντὶ* ΠΟΛΛΩΝ urgent, quæ non poſſunt concoquere explicari hiſce, *ἀντὶ* ΠΑΝΤΩΝ. At alii obſervant eumdem, qui ſanguinem ſuum effudit *pro omnibus*, rectè dici ſanguinem effudiſſe *pro multis*, quia *omnes* complectuntur *multos*; atque in hoc quidem loco, *H. Grotius* intelligit *eos cùm ex Judæis*, *tum ex Gentibus*, *qui fœderis conditiones amplectuntur.* Crediderim potiùs *multos* dici, ut opponatur multitudo ingens totius humani generis, paucitati Judæorum. Verùm hoc, non ex hoc loco, ſed ex aliis colligendum eſt.

8. Ac ſanè videmus aliquando *omnes* & *multos* promiſcuè ſumi, ſed poſterius adhiberi, quando reſpicitur paucitas, prius in abſoluta loquutione: *Igitur*, ait Paulus, Rom.

 V, 18.

V, 18. *ficut per unius delictum, venit peccatum in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *in condemnationem: fic & per unius juftitiam, juftitia venit in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *homines, in juftificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores conftituti funt* MULTI (ΠΟΛΛΟΙ) *ita & per unius obedientiam, jufti conftituentur* MULTI, ΠΟΛΛΟΙ. Manifeftum eft *multos* & *omnes*, hoc in loco, ἐκ παραλλήλε poni, quafi idem fignificantia. Similia in Græcorum fermone animadverterat *Ariftoteles*, cujus hæc funt verba, in Lib. de Poëtica Cap. XXV. Τὸ πάντες ἀντὶ τȣ̃ πολλοὶ, κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι omnes *pro* multi *per metaphoram dici queat nam omne complectitur multitudinem.*

9. Hinc intelligere poffumus inania effe varia, quæ Interpretes nonnulli, cùm Judæi tum Chriftiani, colligunt ex Dan. XII, 2 nifi aliunde comprobentur. MULTI (רבים *rabbim*) *ex dormientibus in pulvere terræ, excitabuntur; hi ad vitam æternam, illi verò ad opprobria & contemtum æternum.* Judæi, qu credebant bonos dumtaxat refurrecturos, voce *multi* fententiam fuam defendere conabantur. *Dixerunt*, ait R. *David Kimchi* ad Efa XXVI, 19. *Magiftri noftri quorum memoria fit benedicta, mortuorum refurrectionem effe juftorum, non impiorum; idque adparet ex hoc verfu Efaiæ, ubi dicitur* מתיך mthecha *mortui tui, fcilicet, vivent. Similiter ex Danie*

niëlis prophetia, *qui dixit* ורבים *& multi*; nempe, *evigilabunt.* At posito hîc de resurrectione, ex grammatico sensu, agi; vox *multi* opposita quidem est *paucis*, sed non *omnibus*. Eadem de ratione, frustra etiam sunt, * qui hinc probari statuerunt, inter eos qui resurgent in vitam æternam, eósque qui excitabuntur ut pœnas dent, esse mediam quamdam conditionem; ideò tantùm quòd *multi* dicantur, non *omnes*.

10. IV. Igitur diligenter distinguendæ sunt Enunciationes, quæ particulares videntur, ob nomen quod particularem notionem significare solet; ab iis, quæ verè & naturâ suâ sunt particulares. Sæpe enim, sub particularis notionis signo, latet notio universalis, ut ex adlatis exemplis satis liquet. Verùm sunt quoque particulares Enunciationes, sine ullo signo, ex quo de earum amplitudine judicare liceat. Exempli causâ, vitia frequentia in quapiam Gente ita ei tribuuntur ut, si verba sola spectemus, scire nequeamus qui & quot ex ea Gente incusentur. Dixit *Epimenides* de Cretensibus, quod dignatus est Paulus repetere, Tit. I, 12.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretenses semper mendaces, malæ belluæ, ventres pigri. Si omnes planè Cretenses, sine exceptione, eâ indole fuissent, res posset etiam

Ee 4 eo

* *Vide Rob. Bellarmin. de A. G. & S. P. Lib. VI. cap. 1, & 3.*

eo modo exprimi. At in tota Gente, non ei credibile ne unum quidem eorum vitiorur fuisse immunem. Itaque est particularis Enun ciatio, quâ significabat *Epimenides* vitia ill frequentissima fuisse inter Cretenses, aut plc rosque iis inquinatos. Talia multa possen proferri, qualia aliud agentes congessimus su perioris Sectionis Cap. VII. §. 6.

11. Ut ad notiones *universales* veniamus in Enunciationibus universalibus probè con ceptis nulla est, ad verba quod adtinet, obs curitas; qui enim de omnibus rebus, de qui bus loquitur, quidpiam adfirmat, sine excep tione ulla, si modò verbis utatur perspicuis facillimè intelligitur; cùm exceptiones, u vidimus, obscuritatem parere soleant. Ejus modi sunt axiomata Geometrarum, quæ nul lis planè exceptionibus laborant; ejusmod hoc quoque est, *omnes homines esse mortales* & similia.

12. Sed præter illas Enunciationes, alia sunt quæ, licèt universalibus prorsus verbi conceptæ sint; tamen universales non possun dici, nisi certo sensu, & quæ Interpretibu negotium facessere solent. I. * *Integrè loqui mur*, ait Augustinus, *cùm de aliquo littera rum magistro, dicimus:* omnes iste hîc litte ras docet; *non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo discit, quicumque ibi littera discit.* Igitur subaudiendum, *qui hîc littera discunt.* Sic Psal. CXLV, 14. *Sustentat Deu* omnes *cadentes & erigit* omnes *incurvos*; nem pe, qui ad ejus auxilium, ut par est, confu giunt.

* *De Prædest. Sanct. c. VIII.*

13. Ub

13. Ubi ſermo eſt de re clara, facilè vidimus, quid Enunciationi deſit, & in ea ſuppleri oporteat; at in re obſcura, aut quæ in controverſiam venit, rei obſcuritas, aut Interpretum adfectus, magnas concertationes ſæpe creat. Exempli gratiâ, poſtquàm in partes itum eſt, inter Theologos, de Divinæ miſericordiæ amplitudine, dum alii volunt Deum omnibus ſuppeditare quæ ad ſalutem conſequendam neceſſaria ſunt, paratúmque eſſe omnibus ignoſcere, ſi modò talentis cœleſtibus rectè utantur; alii verò contendunt Deum nonniſi paucis velle ignoſcere, quibus ſolis ſuppeditavit ea, ſine quibus ad meliorem frugem nemo poteſt redire; poſtquàm, inquam, ea de re diſceptari cœpit, Enunciationum univerſalium ſenſus in controverſiam quoque eſt vocatus.

14. Locus eſt vexatus à Theologis 1 Tim. II, 4. *Deus* OMNES *homines ſalvos fieri vult*, *& ad cognitionem veritatis venire*; de quo ita *Auguſtinus*, Enchir. ad Laurentium Cap. 103. *Cùm audimus*, inquit, *& in ſacris litteris legimus*, quòd Deus velit omnes homines ſalvos fieri, *quamvis certum ſit nobis non omnes homines ſalvos fieri*, *non tamen ideò debemus omnipotentiſſimæ Dei voluntati aliquid derogare*; *ſed intelligere quod ſcriptum eſt*, qui vult omnes homines ſalvos fieri; *tamquam diceretur*, nullum hominum fieri ſalvum, niſi quem ipſe ſalvum fieri velit. *Non quod nullus ſit hominum*, *niſi quem ſalvum fieri velit*; *ſed quod nullus fiat*, *niſi quem velit*, *& ideò ſit rogandus*, *ut velit*, *quia neceſſe eſt fieri ſi*

voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostc lus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus id quod in Evangelio scriptum est : qui illumins vit omnem hominem ; *non quia nullus est h minum, qui non illuminetur ; sed quia nisi a illo, nullus illuminatur.* Similia & alil habet.

15. Dubium certè non est, quin Enunci tiones universales interdum ita intelligi d beant; sed circumstantiæ loci ostendunt, Pro positionem Pauli planè esse universalem. Cùn enim Apostolus hortetur Christianos, ut pr *omnibus* hominibus precentur, & præserti pro magistratibus, quia gratum hoc est Dec qui *omnes homines vult salvos fieri*; necessar hîc vox *omnes* eodem sensu sumi debet ac superioribus, hoc est, prorsus universalite Absurda alioquin esset hæc ratiocinatio : or te Deum servari omnes omnino homine nam quicumque servantur, illi non sine D servantur. Præterea certum est adfirmante Pauli Propositionem posse in negantem co verti, quæ sit ejusmodi: *Deus non vult ul perire, sed omnes venire ad cognitionem veritat.* nam hæc Enunciatio est Petri 2 Ep. III, nisi quòd, pro cognitione veritatis, habet *p nitentiam.* Negans autem Propositio non p test ita explicari, ut ab *Augustino* est e plicata adfirmans. Itaque & apud Paulu debet esse Enunciatio, quæ sit prorsus unive salis.

16. II. Sunt præterea Enunciationes u versales, si verba adtendas, quæ ad rem i sam quod adtinet, particulares sunt ; qui

nimirum, hyperbolicæ cùm ſint, pro parte totum dicere videntur. Exempla ejuſmodi loquutionum adtulimus ad Geneſ. VI, 5. ubi vide à nobis dicta. Sed & nonnulla alia non abs re erit addere. Sic Joan. III, 32. *Teſtimonium ejus*, ait Chriſtus de ſe, *nemo admiſit*, hoc eſt, perpauci. Apoſtolus verò Philip. II, 21. *Omnes*, inquit, *quærunt quæ ſua ſunt, non quæ ſunt Chriſti Jeſu*, hoc eſt, plerique. Quò facit regula Juris: *Refertur ad univerſos quod publicè fit, per majorem partem.* De div. Regg. Juris §. CLX.

17. Similiter *omnes homines*, *totúmque orbem* vocant frequentiſſimè Scriptores Ethnici, Gentes aliquot vicinas, aut intra Imperii Romani fines degentes. Sic *Iſocrates*, non procul ab initio Panegyrici: ὁμολογεῖται, inquit de Athenienſibus verba faciens, τὴν πόλιν ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι ὀνομαστοτάτην: *in confeſſo eſt urbem noſtram eſſe, apud omnes homines; celeberrimam.* Fragmentum Petronianum, de bello Civili:

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

Vide Luc. II, 1. & ad eum locum Intt. Poſſent & ex Linguis hodiernis exempla adjici, niſi res manifeſta eſſet.

18. III. Aliæ ſunt Enunciationes univerſales, quæ potiùs omnia aut pleraque genera rerum, de quibus ſermo eſt, quàm ſingulas ſignificant. Sic Matth. IV, 23. Chriſtus dicitur *ſanaſſe* omnem *morbum* & omnem *languo-*

guorem in populo; hoc eſt, omnis gene
morbos. Ita Actor. X, 12. memoratur li
teum cœlo demiſſum, *in quo erant* omn
quadrupedia & ſerpentia terræ & volucria c
li; hoc eſt, omnis generis animalia. Sic
Virgilius:

* *Nec verò terræ ferre omnes omnia p*
ſunt,

Qualia innumera poſſent proferri.

19. Hinc *Theod. Beza*, ὑποθέσει δουλεύω
ut ſolet, in verſione ſuâ, ita tranſtulit locu
Pauli 1 Tim. II, 1. *Adhortor ut fiant deprec*
tiones pro —— quibuſvis *hominibus*, *pro Reg*
bus & quibuſvis *in eminentia conſtitutis*; *na*
hoc —— *acceptum eſt Deo*, *qui vult* quoſv
homines ſervari. Debuiſſet eodem jure verte
2 Pet. III, 3. *nolens quoſvis homines perire*
ſed quoſlibet ad pœnitentiam venire: quod cù
fieri nequeat, nec illud factum oportuit.
hac ratione Critica hîc adquieſcimus, nec
Theologicas delabemur.

20. IV. Denique videntur eſſe loquution
univerſales, quæ nonniſi cum exceptione ſu
intelligendæ, quamvis non exprimatur. S
Matth. XVII, 11. Chriſtus aptat Joanni Ba
tiſtæ vaticinium Malachiæ, déque eo dici
ἀποκαταστήσει πάντα, *omnia reſtituturum fu*
ſe; quâ voce non intelligit quæcumque reſt
tutione indigebant in humano genere, a
etiam apud Judæos, ſed quæ pertinebant
munus Joannis; de quibus adeundi interpr
te:

* *Georg. Lib. III. verſ.* 119.

tes, atque inter alios *Henr. Hammondus*, cum iis quæ adjecimus ejus Adnotationibus. 1 Joan. II, 20. ita adloquitur Chriſtianos Apoſtolus: *vos unctionem habetis à Sancto*, *& noſtis* omnia; quæ, nimirum, Chriſtianos ſcire oportet, & præſertim quæ de Antichriſtis antea dixerat.

21. Ex hac obſervatione, intelligendus locus Rom. XI, 36. *Ex ipſo*, *per ipſum & in ipſum ſunt* omnia; nempe, omnia dona, quæ huic aut illi pro arbitrio largitur, non quæcumque eveniunt; quis enim auſit dicere vitia, & ſcelera *ex Deo*, *per Deum*, *& in Deum eſſe*? Profectò nemo, qui non deſipiat. Sic & Eph. I, 11. *Operatur*, inquit Paulus, *omnia*, *ſecundùm conſilium voluntatis ſuæ*; & ejuſdem Cap. verſ. 23. *omnia in omnibus adimplet*; hoc eſt, omnia quæ facere in negotio ſalutis Dei eſt; neque enim aut malum operatur, aut credit loco noſtro, aut judicat in nobis.

22. Hæc de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, *& Univerſalibus* animadvertenda habebamus, magni, niſi fallor, momenti, ad intelligenda ejuſmodi notionum nomina; aut minimùm ad vitandos errores, qui ex perperam intellectis oriri ſolent. Ubi non licet fugientem veritatem adſequi, errorem certè vitare licet; quod tunc temporis loco inventæ veritatis nobis eſſe debet.

CAPUT VII.

De Notionum Clararum & Obscurarum nominibus.

1. DUO ad hoc Caput pertinentia, cù jam alibi sint à nobis pertractata, nc necesse erit hîc repeti. *Logicæ* nostræ P. I. c. egimus de notionibus *claris* & *obscuris*, e démque operâ ostendimus quæ sint clararun quæ obscuriorum notionum nomina. Huj verò *Criticæ* superiore Sectione, Cap. VII & IX. multa exempla congessimus vocu obscurarum, aut etiam nullam subjectam n tionem habentium. Hinc possumus collige clara esse nomina omnium simplicium noti num; earúmque ex compositis, quarum on nes partes enumerare possumus. Contrà v rò obscura sunt nomina, quibus aut nulla e subjecta potestas, aut cujus singulas part non possumus ordine recensere. De clari nihil est quod hîc animadvertamus, ubi n memorabimus, quæ Dialecticus de notionu obscuritate dicere posset; quia hoc in locc non de rebus, sed de rerum nominibus ag re instituimus. Verùm cùm maximi sit m menti, ut probè intelligantur Veteres, fecc nere posse voces obscuræ significationis, : iis quæ claras habent subjectas notiones, re: hîc novis exemplis illustrabimus; ex quibı liquebit maximas, excultissimas atque ant qui

quiſſimas Gentes vocibus nonnullis frequentiſſimè eſſe uſas ; quarum obſcuriſſima fuit, & fortè etiam aliquando nulla planè ſignificatio.

2. Vix ullæ voces frequentiùs occurrunt in Græcorum & Romanorum monumentis, iis quæ *munditiem*, ac *immunditiem*, eáſque variorum, ut poſtea videbimus, generum ſignificant. Græci paſſim loquuntur περὶ τῶν κοινῶν καὶ βεϐήλων, & περὶ τοῦ μολύνειν ἤτοι μιαίνειν, multáſque adhibent voces ex hiſce derivatas, aut compoſitas. Latini ſimiliter habent quæ ſubinde narrent de rebus, aut hominibus *impuris*, vel *immundis*, vel *profanis*, déque *pollutionibus*, aut *profanationibus*, aliíſque ſimilibus. Utrique ſæpiſſimè verba faciunt de *ſordibus*, quibus contaminari cenſentur quæcumque eas tangunt. Si contraria ſignificantes voces ſpectes, utramque etiam apud illos paginam faciunt voces ἁγνὸς, & καθαρὸς, earúmque derivata, apud Græcos : ut nomina *purus* & *mundus*, vocéſque adfines, apud Latinos. Atqui omnium horum vocabulorum non ſolùm ambiguus, ſed & non raro obſcuriſſimus eſt, aut nullus ſignificatus.

3. I. *Mundities* aut *immundities*, proprio, & nativo ſignificatu, ad res corporeas ſpectat. Nonnulla enim ſunt, quæ *immunda* dicuntur, ob ſingularem naturam, quæ iis ineſſe creditur. Exempli causâ, pleraque quæ fœtent, eò quòd ſint corrupta, *immunda* vocantur. Fimus dicitur *immundus*, ejúſque con-

contactu *fœdari* dicimur. Si ejusmodi vocibus ea dumtaxat, quibus læduntur sensus hominum, intelligerent qui iis olim usi sunt, aut qui eas etiamnum usurpant (nam & nos ita loquimur) nihil esset quod de ejusmodi loquutionibus diceremus, præter ea quæ anteà de nominibus notionum simplicium observavimus. Sed hodie, cùm de rebus eo sensu *immundis* loquimur (credibile autem est Veteres similia cogitasse) de sensibus nostris non cogitamus, sed de nescio qua *immunditie*; quam quasi *absolutam* qualitatem spectamus, & quam credimus inesse rebus *immundis*, à quibus propterea abhorremus. Sumat quisque experimentum hujus rei, &, si in se ipse descendere nolit, ab alio petat quid ejusmodi vocibus intelligat, eúmque eò adigat ut eas clarè definiat. Tum demum intelliget plerosque homines nescire quid dicant, cùm de *immunditie* loquuntur. Imò verò multi sunt, qui ferinam fœtentem in deliciis habent, atque avidissimè comedunt; quam alii si vel digito tetigissent, fœdatos se, & ablutione indigere judicarent.

4. Contrà *munda* & *pura* dicuntur, quæ neque ipsa sensus offendunt, neque sunt contaminata, adtactu eorum quæ per se *immunda* esse existimamus. Vestes, exempli causâ, *mundæ* aut *puræ* sunt, quæ nullâ re, postquàm à fullone adlatæ sunt, contaminatæ fuerunt. *Sordere* verò dicuntur, atque *immundæ* esse eæ, quibus contrarium quidpiam accidit. Scimus quid hæc sibi velint, cùm intelligimus quid sit *immundities*, de qua ante: dixi

diximus; alioqui priore ignorato, posterius etiam ignoremus necesse est.

5. II. A rebus corporeis eæ voces ad animum sunt translatæ, animúsque *purus* dictus, qui non est vitio ullo, aut singulari quopiam scelere, de quo sermo sit, contaminatus; contrà *impurus* quisquis est aut vitiis, aut peccato quodam inquinatus. Hinc Latini *impurum* & *impuratum* hominem nequam & improbum vocant, quemadmodum Græci μιαρὸν, ἀκάθαρτον. Hæ harum vocum significationes claræ sunt, si modò perspicuum est quid sit Vitium & Virtus; quod certè clarum esse potest, sed omnibus sine dubio non erat olim, uti nec est hodie.

6. III. Verùm quidquid est obscuritatis, in memoratis significatibus vocum, quibus *munditiæ*, aut *immunditiæ* signatur, id nihil est, præ eo quod nunc dicam. Veteres, nimirum, passim neque corporis propriè, neque animi ratione habitâ, *impurum*, aut *pollutum* dicebant in sacris, eum quem sacra adtrectare aut iis adesse nefas erat; eo quòd *impuratus* haberetur. Quod si sacra faceret, hoc in statu, ea Numini displicere arbitrabantur. Exempli causâ, manibus illotis, quamvis ceteroqui nullæ sordes iis adhærerent, immolare victimam non licebat, imò ne ingredi quidem templa. Immundi similiter erant, qui cadaver adtigerant, aut etiam propiùs ei adfuerant, qui puerperam inviserant, qui surgebant è lecto, antequàm se abluissent, qui ὀνειρωγμὸν passi erant, qui cum uxore con-

cubuerant. Immundæ erant mulieres omnes, tempore καταμηνίων, aut λοχίων. Hæc omnia singillatim probari necesse non est, cùm partim sint notissima, & partim à nobis in *Commentario in Pentateuchum* probata, ubi primùm de ejusceemodi *pollutionibus* sermo fuit. Sunt præterea qui hac de re datâ operâ scripserunt, qui, si necesse sit, * adiri poterunt.

7. Jam quæro, quid menti eorum obversaretur, qui dicebant hominem esse pollutum, nec sine purificatione posse ad sacra accedere, qui cadaver humanum adtrectasset, aut etiam homini morienti adfuisset; quòd si, pollutione illâ neglectâ, è vestigio Templum adiisset, aut rem divinam fecisset, nec preces, nec victimam Deo placere potuisse; imò verò fuisse ingratissimas, quæcumque ceteroquin hominis virtus esset. An ex eorum sententia adhærebat aliquid corpori, aut animo ejusmodi hominis, ex tacto, aut conspecto cadavere, quod, licèt ignoraret, ea vitiaret? Non puto, nec, ut opinor, credebant qui hominem funestatum purè sacra facere posse negabant. Certè apud illos pollui non censebantur Sacerdotes, qui non modò contrectabant cadavera victimarum, sed etiam intestina, & stercora, ad sanctissima altaria, è ventre extrahebant. Quid ergo è conspecto cadavere humano potuit in spectatores subitò transire, quod eos impuraret? Quid etiam fuit in rebus merè naturalibus, & in quibus ni-

* *Vide Joan. Lomejerum, de Lustrationibus Veterum C. XVI. & seqq.*

nihil est quod hominem deteriorem aut meliorem reddat; quo quisquam Deo, naturæ, rerum auctori, minùs acceptus fieret? Cur Templum à funestato, si id illico ingrederetur, *βεβηλῦσθαι*, *κοινῦσθαι*, *profanari*, *ac pollui* credebatur? Cur redeunti è macello patuere Sacraria, quæ claudebantur homini, in cujus gremio homo, dum ei vulnerato, aut ægrotanti, aut subito casu perculso opem, ut par est, ferre nititur, mortuus fuerat? Non quæro hîc quæ esse potuerit ratio hæc primùm instituentibus, cur ejusmodi doctrinam de *pollutionibus* & *purgationibus*, animis hominum inserere cuperent; ánve aliud quidpiam significarent, quàm quod primo intuitu videtur. Hoc unum scire velim quid deinceps cogitarent populi, qui adtactu cadaveris hominis, non vituli, aut agni *pollui* se putabant, & dictitabant? Quam vim ei voci, similibúsque subjiciebant? Profectò nullam; nec aliud respondere potuissent, nisi se à Majoribus ita accepisse, hominem funestatum tactu, aut conspectu cadaveris humani esse *pollutum*; hoc est, se à teneris hanc opinionem imbibisse, ad sacra accedere non debere, & dici solitos ejusmodi homines *pollutos*; sed rationem rei, ac significationem ejus vocis & similium sibi esse ignotas. *Josephus* quidem aliquid hac de re dicere tentavit Lib. II. contra Apionem pag. 1074. sed ejus verba intelligi nequeunt, fortasse quidem quòd mendo laborent, sed potissimùm, ut puto, quòd nesciret ipse quid sibi vellet. Εἴ τις, inquit,

ἐπὶ λέχος ἢ φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι ὐ δύναται, εἰ (ſic lego, non ἢ) καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολέσασθαι κελεύει ὁ νόμος. ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐγείρεται μολυσμὸς ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλόντων. καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώματι κακοπαθεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τούτων αὖ πάλιν ὡς θανάτῳ διακριθεῖσα. A vocibus ψυχῆς τε &c. tanta ineſt hiſce verbis obſcuritas, ut Oedipo indigeant, quem nondum, ut opinor, invenerunt; nam ſunt perabſurdè à *Sigiſm. Gelenio* verſa, nec quid velint ſcio.

8. Attamen hac poſitâ opinione, quaſi certiſſimâ, & re admiſſâ quaſi perſpicuâ, innumeri ritus erant quibus homines hoc, aut aliis ſimilibus modis *polluti* purgabantur, aut expiabantur, & multi quidem ludicri. Non modò aquâ, eáque purâ abluebantur, ſed ceterorum elementorum ope, aut etiam animalium, plantarum, & foſſilium luſtrabantur; quorum luſtrationum exempla congeſſerunt * viri eruditi, quorum labore effectum eſt, ne nobis neceſſe ſit ulla huc convehere

9. Quid verò erat *purgare*, aut *luſtrare*, hoc myſtico ſignificatu? Quæ intelligebatur mutatio fieri in homine, qui è domo funeſta egreſſus manus abluebat, aut aquâ luſtrali adſpergebatur, aut ſimile quid faciebat? Corpus mundius non fiebat, quod fœdatum nemo dixerit, eò quòd acceſſiſſet ad cadaver; nec animus etiam, qui cadavere nequaquam pol-

* *Vide Lomejerum Cap. XVIII. & ſeqq.*

pollutus fuiſſe cenſeri poteſt, purgabatur. Quid ergo ſignificabatur voce *purgare*, aut *luſtrare*? Ritum celebrare, cui, ſi verum quæras, cur hoc nomen eſſet impoſitum neſciebant.

10. Horum meminiſſe oportet fidum Interpretem, qui non Judicem agit Veterum, aut indagatorem Veri, ſed tantùm fungitur interpretandi munere; quod totum in eo ſitum eſt, ut doceat quæ cogitarint Veteres, ſeu falſa ea ſint, ſeu vera; obſcura, ſeu clara; non quæ cogitare debuerint, ut ne fallerentur, aut quid dicerent intelligerent. Hoc verò neglecto, ſæpe videmus viros doctos omnes ingenii nervos intendere, atque omnem lapidem movere, ut ſub verbis nihil ſignificantibus, aut obſcuriſſimas notiones exprimentibus, perſpicuas & firmas ratiocinationes inveniant. Adtendant hæc ſtudioſi, & multò plura exempla harum rerum, inter legendum, invenient, quàm vulgò perſuaſum eſt.

11. Hæc cùm ſint manifeſta, nihil, quod in ratiocinatione noſtra carpi poſſit, video. At unum hoc objici queat, noſtrum eſſe oſtendere quî factum fuerit, ut Judæi veri Dei cultores ita etiam loquuti fuerint, & ſimiles ritus habuerint. Hoc verò paucis verbis poteſt expediri; nempe, inanes per ſe ritus à Deō nequaquam primùm eſſe inſtitutos, ſed cùm populus Hebræus eſſet illis dudum adſuetus, Deum leges ſuas ejus ingenio adtemperaſſe; quod cùm alii, tum etiam nos oſtendimus, in *Commentario* noſtro *in Pentateuchum*. Ac ſanè hoc liquebit, ſi reputemus, apud Ægyptios,

 tios,

tios, quorum Regnum Hebraïcâ Republicâ multò antiquius fuit, talia usitata fuisse, diu antequàm nasceretur Moses; ut nos ipse docet, cùm ait jam à tempore Josephi Ægyptios non sustinuisse convivari cum peregrinis, ne, nimirum, pollueerentur. Vide Gen. XLIII, 31. & quæ illic notavimus. Græci etiam & Romani, antequàm noti essent illis Judæi, ejusmodi opinionibus credulitatem suam addixerant. Nec certè incommodos & inutiles, cùm ad vitam, tum ad virtutem quod adtinet, ritus instituisset umquam Deus; nisi invenisset Judæos iis adeò addictos, ut ex eorum animis nullis novis legibus evelli possent. Possumus ergo, sine ulla vel minima divinæ majestatis imminutione, dicere Deum cum pueris, ut ita dicam, balbutiisse; quando de pollutionibus, ex more recepto, loquutus est. Possumus proinde institutores primos ejusmodi rituum ridere, & ostendere eos inanibus verbis plebi imposuisse.

12. Certè plerique Patres, qui adversùs Ethnicos scripserunt, ita eorum ritus oppugnarunt, ut simul ostenderint, si Judæis Deus eos imposuit, id nequaquam factum fuisse, ob eorum rituum præstantiam; sed propter Judæorum perversam indolem, qui meliora repudiaturi erant. Eam in rem, multa habet Scriptor *Constitutionum Apostolicarum*, qui certè in multis laudari potuisset, si suo ipsius nomine proferre ea maluisset, quæ Apostolis, non excusandâ fraude, tribuere conatus est. Pauca tantùm, de *pollutionibus*, excerpemus. Ita ergo, apud eum, Apostoli

Lib.

Lib. VI. c. 27. quod inscribitur *de observationibus Judaicis & Ethnicis*, mulieres & viros adloquuntur: μελέτα τὰς αὐτοῦ νόμους, μηδὲν παρατηρουμένη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν, ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος. ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα ΜΩΡΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΦΕΥΡΕΜΑΤΑ ΜΑΤΑΙΑ, καὶ νοῦν οὐκ ἔχοντα. οὔτε γὰρ κῆδος ἀνθρώπου, οὔτε ὀστέον νεκροῦ, οὔτε μνῆμα, οὔτε τοιόνδε βρῶμα, οὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπου ψυχήν. ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν, καὶ παρανομία, καὶ εἰς τὸν πλησίον ἀδικία: *meditare etiam leges illius, nihil observans, non purgationem naturalem, non copulationem legitimam, non partum aut abortionem, non corporis maculam; siquidem hujusmodi observationes sunt* HOMINUM STULTORUM INVENTA INANIA, *& ratione carentia. Neque verò hominis funus, atque ossa mortui, neque sepulcrum, neque certus quidam cibus, neque nocturnum seminis profluvium polluere animum hominis possunt; verùm sola impietas in Deum & iniquitas, & erga proximum injustitia.* Vide & Cap. XXX.

CAPUT VIII.

De Notionum Adæquatarum & Inadæquatarum nominibus.

1. OMnes, ut rectè summus Orator, *trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus.* Cognitio autem est duplicis generis, alia enim est adcurata, omnésque rei cognitæ complectitur partes; alia verò minùs perfecta, & quæ ad nonnullas dumtaxat pertinet. Cùm innumera sint, quæ nonnisi posteriore modo cognoscimus, nec etiam aliter cognoscere possumus; attamen perpetuâ quadam siti perspiciendarum rerum, quas natura ipsa nobis occuluit, laboramus.

2. Sæpe etiam, quæ est humani ingenii aut cæcitas aut superbia, nobis ea penitùs non esse putamus, quæ partim dumtaxat novimus. Tum verò, cùm de iis rebus loquimur, vocibus utimur, quæ sæpe plus significant, quàm intelligimus; & aliorum etiam Scripta legentes eorum dictis sententiam multò ampliorem ac pleniorem, quàm umquam eorum animis obversata est, tribuimus. Hinc fit ut ab eorum sententia aut penitùs aberremus, aut partim deflectamus; dum vocibus, quæ *adæquatas* notiones significent, usos eos esse perperam credimus. Igitur interest eorum, qui

Ve-

Veterum Scripta intelligere cupiunt, probè diſtinguere nomina *adæquatarum* notionum à nominibus, quibus *inadæquatæ* tantùm rerum notiones ſubjectæ ſunt.

3. I. Docuimus, *Logicæ* P. I. c. 10. adæquatas eſſe omnes notiones ſimplices; ideóque harum nominibus ſubeſſe adæquatas notiones. Adæquatæ pariter ſunt notiones Modorum *abſtractè* ſpectatorum, cùm ſimplices ſunt, aut etiam compoſiti, ſi omnes eorum partes norimus; & vocabula, quibus ſignificantur, nomina ſunt notionum adæquatarum. Fingimus etiam ipſi varias notiones, quibus animus addit, aut detrahit quidquid vult; quòd non ſint imagines rerum, quæ extra nos ſunt, ſed mera noſtra figmenta; quibus in notionibus cùm ſit nihil, niſi quod volumus, non mirum ſi ſint adæquatæ, ac proinde ſi idem de earum nominibus, ac de ſuperioribus feratur judicium. Notionum ergo adæquatarum nomina ſunt *calor*, *frigus*, *dolor*, *voluptas*, &c. *rotunditas*, *triangularis*, *quadrata figura*, aut ex iis miſta, &c. *Centaurus*, *Chimæra*, &c.

4. II. At ſi deveniamus ad Subſtantias, quas ſpectamus ut re ipſâ exſiſtentes, tum demum ſcire non poſſumus an nobis obverſentur notiones earum adæquatæ; imò verò, ſi rem paullò diligentiùs expendamus, nobis conſtabit inadæquatas eſſe, * quod alibi demonſtravimus. Igitur quotieſcumque occurrent nomina Subſtantiarum, aut rerum quarum partes ſunt Subſtantiæ, certum hoc ha-

* *Logicæ P. I. c. 10.*

beri debet, ea esse nomina notionum inadæquatarum. *Deus*, *homines*, *corpus*, *spiritus*, *animal*, *planta*, *lapis*, *metallum*, &c. nomina sunt ejusmodi.

5. III. Præterea ipsi Modi, cùm sermo est de Modis re verâ exsistentibus in Substantiis, aut qui fuisse statuuntur, si præsertim res agatur in qua multæ sint circumstantiæ; ipsi, inquam, illi modi hominibus numquam omnes innotescunt; ideóque, nomina & loquutiones, quibus describuntur eventus, sermones, aut alia quæ narrantur, sunt notionum inadæquatarum adpellationes. Exempli causâ, *victoria Cæsaris de Pompeio*, *sermones Socratis in carcere*, vocabula sunt rerum inadæquatè notarum.

6. Hinc varia maximi momenti consectaria deducere licet. Primùm enim hinc sequitur, cùm Scriptorem legimus de Substantia quadam aut de eventu multiplicibus Modis constante, loquentem, nos non posse plenam notionem rei, de qua agit, ei tribuere. Secundò, si integram notionem ejus rei non habet; non posse ex ejus dictis ea colligi, quæ ut colligi queant, necesse est rem penitùs esse notam. Tertiò, ex notione nequaquam perfecta sæpe nasci maximas difficultates, quæ ex eo Scriptore neutiquam solvi possunt. Denique nihil tutius esse, in ejusmodi rebus, quàm cohibere judicium, cùm de re ipsa, tum de sententia Scriptoris, quem legimus. Verùm hæc sunt paullò pluribus illustranda.

7. I. Prima omnium Substantiarum est *Deus*,

Deus, ad quem id nominis ſingulari quodam ſenſu pertinet. Scimus *à poſteriore*, ut Philoſophi loquuntur, nihil perfectionis ineſſe creaturis, quod illi non inſit; nam à fonte nihil poteſt manare, quod in eo antea non fuerit. At nemo mortalium adæquatam notionem ejus perfectionum numquam ſibi effinxit. Itaque quæcumque ſit Scriptorum, qui de divina natura ſcripſerunt, ſapientia; nihil adæquati de æterna illa Subſtantia ab iis exſpectandum eſt. Quotieſcumque occurrit vox DEUS, tenendum ſemper eſt nomen eſſe notionis, quæ, pro Scriptoris ingenio, aut ſapientia, plura aut pauciora complectitur adtributa; ſed quæ Archetypum ipſum neutiquam æquat, aut æquare poteſt.

8. Imò verò, cùm ſermo eſt de aliis Subſtantiis, ſeu ſpirituales illæ ſint, ſeu corporeæ; nomina, quibus adpellantur, ſunt vocabula parum integrarum notionum. *Mens* humana quid ſit neſcimus; *Corporis* intima natura, & humani quidem ſingularis diſpoſitio; exceptis iis quæ oculos aut ſolos, aut inſtrumentis adjutos percellunt; nobis ignota eſt. Minùs novimus ceteros ſpiritus, ceteráque corpora. Itaque quoties de illis agunt Veteres, toties fatendum eſt eos uti nominibus inadæquatarum notionum.

9. Quòd ſi ſermo ſit de actionibus Dei, aliarúmque intelligentium Naturarum; aut ſi res, de quibus loquuntur, multiplices circumſtantias, interventúmque variarum cauſarum complectantur; tum verò rerum compoſitarum inadæquatas dumtaxat notiones, ſingulis

gulis fermè vocabulis, significant. Similis c eorum sermo tenuissimis illis picturis, quæ quasi in recessu cernuntur, & offerunt quidem nobis varia spectanda, sed propter tenuitatem, ac distantiam imperfecta, ac evanida rerum majorum vestigia. Qui loquuntur περὶ τῶν θειῶν ὑποστάσεων, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος ἁγίου, & de aliis id genus, multùm abest ut adæquatas notiones verbis suis subjiciant. Qui Historias narrant, quamvis copiosè omnia persequantur, quatenus licet, innumeras circumstantias, aut notas, aut arcanas necessariò prætermittunt, ex quibus sæpe eventus pependerunt. Hæc non dico, quasi vitio vertam Theologis aut Historicis, quòd pleniores iis non fuerint notiones; multa enim sunt, quæ pleniùs nosse non poterant; at ii digni sunt, qui reprehendantur, qui imperfectas notiones cum adæquatis miscent, volúntque in Veterum Scriptis ea reperire, de quibus illi numquam cogitarunt; aut, quod pejus est, credenda ea, gravibus propositis pœnis, aliis imponunt.

10. Si eâ, quâ per est, adtentione & reverentiâ expendamus quæ Apostoli habent de Jesu-Christo, facilè intelligemus eos non putasse *merum* esse *hominem*, quandoquidem ei mundi * creationem tribuunt; eósque errare, qui similia sentiunt; sed de ratione, quâ æternum Numen cum Jesu homine conjunctum sit, tacent; quo credibile sit arcanum illud iis, in terris agentibus, nondum revelatum fuis-

* *Joan. C. I, 10, 14. ubi vide à nobis notata.*

fuiſſe. Sciverunt Chriſtum eſſe Deum & Hominem, atque ita de eo loquuti ſunt; ſed modum rei ignoraſſe videntur, certè nuſquam explicant, adeò ut meritò ſuſpicari inadæquatam eis hujus rei fuiſſe notionem poſſimus. At Religionis Chriſtianæ, ſequentibus ſæculis, Interpretes temerè ſtatuentes ex verbis Apoſtolorum pleniorem rei notionem colligi poſſe, quàm reverâ poteſt, modum ejus conjunctionis definire adgreſſi ſunt, & ſingulare nomen ei imponere; unde natæ olim *Eutychianorum*, *Neſtorianorúmque* & aliorum concertationes; quæ nec hodie ſopitæ ſunt, nec potuerunt, aut poſſunt ex ſolis Apoſtolorum Scriptis componi; quia Theologi neſciunt in notionibus inadæquatis adquieſcere, quamvis pleniores ex Scriptura colligere nequeant. At ſi quod obſcuriùs docent Apoſtoli, obſcurè intelligere ſatis habuiſſent, nec ulteriùs progredi voluiſſent; nulla fortè umquam diſſidia hac de re orta fuiſſent, aut facilè ſaltem compoſita.

10. Nec quiſquam nos nimiæ temeritatis arguat, quòd Apoſtolis ipſis nonnullarum ſublimiorum rerum fuiſſe notiones inadæquatas dicere auſimus. Diſertè hoc de ſe profitetur Paulus, in eximio illo Capite XIII. prioris ad Corinthios, in quo poſtquàm longè prætulit caritatem cognitioni omnium myſteriorum, ita pergit verſu 8. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται· ἐκ ΜΕΡΟΥΣ δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ ΜΕ-

.ΜΕΡΟΥΣ προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ ΤΕΛΕΙΟΝ, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου· βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι δὲ γινώσκω ἐκ ΜΕΡΟΥΣ, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην : *caritas numquam excidit, sive prophetiæ, evacuabuntur; sive Linguæ, cessabunt; sive scientia, destruetur. Ex* PARTE *enim cognoscimus, & ex* PARTE *prophetamus. Cùm autem venerit quod* PERFECTUM *est, evacuabitur quod ex parte est. Cùm essem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Videmus nunc per speculum, in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex* PARTE, *tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.*

11. Tam insignis est hic Apostoli locus, & usque adeò ad rem nostram facit, ut nonnihil ei immorari operæ pretium videatur. Itaque singulas hujus orationis partes considerabo. I. Observat Paulus prophetiarum, Linguarum exoticarum, & eruditionis Theologicæ, qualis hisce in terris floret, omnem usum sublatum iri in altera vita; sed caritatis mutuæ, quâ beati Deum & se invicem prosequentur, usum numquam abolendum; unde sequitur ut caritatem pluris faciamus, quàm omnem

omnem illam eruditionem noſtram, cujus breviſſimus eſt in hac vita uſus, quamlibet vera ſit. II. Tum rationem ſubjicit, quòd cognitio noſtra, adeóque ipſius Apoſtoli, ſit *inadæquata*, ſive, quod perinde eſt, *ex parte* tantùm norimus, quæ novimus; nimirum, in iis quæ ad Deum, & Theologiam ſpectant, de quibus ſolis hîc ſermo eſt, non de ceteris diſciplinis, niſi quatenus cum illis ſunt conjunctæ. Inadæquata autem notio nullius eſt ampliùs uſûs, poſtquàm plenior eſt comparata. Exempli causâ, ſi conferatur Theologia Judæorum, qualis erat antequàm Chriſtus & Apoſtoli Evangelium prædicaſſent, cum ea quam conſequuti ſunt ex revelatione Evangelii, erat tantùm ἐκ μέρȣς. Quamobrem, patefacto Evangelio, omnis illa legalis eruditio Judæorum κατηργήθη, *inutilis facta eſt*: haud aliter ac lumen lucernæ, exorto ſole, inutile eſt. Si quis ergo Judæus, ante notum Chriſtum, vel poſt notum & rejectum, ſibi ipſe uſque adeò blanditus eſt, ut exiſtimarit ſibi Theologiæ adæquatam eſſe cognitionem, quod ſine dubio multi crediderunt; vehementer erravit, quamvis ſe minimè errare confideret. Sic & nos hodie graviter hallucinaremur, ſi omnia nobis *adæquatè* nota eſſe exiſtimaremus, ut nos docet hîc Paulus, ùtque tenebris hujus vitæ erepti ipſi tandem experiemur. Tunc demum, *cum venerit quod perfectum eſt*, *evacuabitur quod ex parte eſt*. Ut Judæos, antequàm veniſſet Chriſtus, ſibi eruditionis causâ placentes, puduit ſuæ inſci-

inscitiæ à Christo edoctos : sic & nos, qui hodie fortè superbimus ob eruditionem longo tempore, & maximis laboribus vigiliisque comparatam, pudebit olim nostræ ignorantiæ, cùm Deus nos beaverit. Quantò ergo satius esset hîc non superbire, definiendo quæ non nisi partim novimus, quasi nobis essent perspecta; sed ad ampliorem alterius vitæ cognitionem judicium differre, & interea fateri nobis per omnia *non liquere* ?

12. Egregiè hoc nos docet III. Paulus, comparatione ex puerili & virili ætate deductâ ; ex qua intelligimus minimùm tantum fore discrimen inter hodiernam hanc nostram eruditionem, quæcumque sit, & eam quæ futura est in cœlo ; quantum est inter opiniones puerorum & peritiam virorum, quod adtinet ad res hujus vitæ. Igitur quamvis tumeamus, oportet nos fateri vastissimam eruditionem Theologicam mortalium in hisce terris, collatam cum Angelica, aut cum ea quæ olim erit beatorum hominum, puerilem planè esse. Rideremus puerum, qui, ne de majoribus erroribus pueritiæ agam, existimaret sibi perspecta esse quæ videremus eum imperfectissimè nosse, & propterea sibi ipse plauderet : sic & nos, si ita loqui fas sit, rident beatæ illæ Mentes, quæ multò præstantiores sunt nobis, quàm nos sumus puerulis, cùm audiunt nos audacter & superciliosè loquentes, de iis quæ non novimus, nisi instar ejus *qui videt, aut vidisse putat per nubila lunam.* Certè eos nostræ cæcitatis & ridiculæ superbiæ, in tanta ignorantia, miseret. Si videamus

mus fortè pueros inter ſe de puerilibus opinionibus primùm diſceptantes, deinde ad verbera devenientes, quàm acerrimo queunt pugilatu certare; non poſſumus illis non iraſci quòd, propter id quod neutri ſciunt, ita inter ſe, pro ætate, pugnent. Quid verò putamus cogitare Angelos, cùm vident viros adultos, aut ſenes, jam non pugnis, ſed legibus, edictis, exſiliis, pœniſque omnis generis in ſe invicem, propter multa, quæ iis aut penitus, aut partim ignota ſunt, ſævire? Profectò non modò pueros, ſed & nequam pueros, ac flagris dignos eſſe cenſent. Cùm animadvertunt inconſpicui illi factorum noſtrorum ſpeculatores, viros, qui graves haberi volunt, dies, noctéſque garrientes de iis quæ neſciunt; diſceptantes inter ſe primùm privatim, deinde palam; tum ſcriptitantes, ac infeſto ſtylo digladiantes; poſtea coïtiones facientes, ut numerum ſecum conſentientium cognoſcant, videántque ne quid factionis opinio capiat detrimenti, in eo terrarum angulo in quo plurimùm poſſunt; ac tandem aliis (viríſne dicam, an pueris?) ſollemniorem in modum convocatis, leges condere de iis quæ ignorant, quaſi divinas aliis ſui ſimilibus obtrudere, & omnibus rationibus diſſentientes vexare; cùm animadvertunt, inquam, hæc Angeli, quid illis animi eſſe putamus? Parum abeſt quin non jam ludos, ſed tragœdias noſtras perturbent, malè illico mulctatis cæcis illis qui in alios cæcos ſæviunt; & facerent, niſi ſummus ἀγωνοθέτης juberet eos

exſpectare, donec judicium ipſe ſit de hiſce omnibus laturus, & ſuperbos ac immites à modeſtis ac manſuetis ſeparaturus. Interea fortè beati illi Spiritus, iídemque generis noſtri amantes, non voce quidem, quæ aures verberet, ſed tacitis, ut ita dicam, in animum noſtrum inſuſurrationibus, nos monent ut memores noſtræ ignorantiæ paulliſper cohibeamus judicium, donec intra pauculos annos rem pernoſcamus; cùm nos Deus ex hac vita evocaverit, oſtenderítque in clara luce, quam nunc fruſtra in tenebris quærimus, Veritatem.

13. Quòd ſi arcanos hoſce ſuſurros adfectuum tumultus ac ſtrepitus nos audire non ſinit, at oculi noſtri feriantur neceſſe eſt, ſententiâ hacce Pauli, qui atramento, quod nulla delebit ætas, ſcripſit IV. nos *videre nunc per ſpeculum, in ænigmate, nos cognoſcere ex parte; ſed poſtea facie ad faciem* viſuros, *cogniturósque ut ipſi cogniti ſumus.* Non tantùm ergo partim novimus, ſed & obſcurè atque ænigmaticè; ita ut, ſi partes quaſdam ænigmatis nobis propoſiti adſequamur, ſuperſint aliæ, quas nequaquam intelligimus. Quod ſi Paulus, poſt tam ſublimes revelationes, de ſe ipſe faſſus eſt, quis nunc audebit apud nos de ſe negare?

14. II. Geometræ, qui omnia ſua deducunt ex abſtractis, adæquatíſque notionibus, in quibus nulla eſt obſcuritas, facil-

cillimè à Lectoribus adtentis intelliguntur. Nihil illis tribuitur, quod non agnoſcant, & cujus omnia neceſſaria conſectaria amplecti pro ſuis parati non ſint. At cùm res, de qua incidit ſermo, *inadæquatè* nota eſt, nec vocabulis ſignatur, quæ totam ejus naturam complectantur, cavendum ne contrarium ſtatuamus, ut fit, atque hinc inania conſectaria deducamus. Hinc exſtiterunt tot controverſiæ de Veterum ſententia, ad res divinas, ſpirituúmque & mentis humanæ naturam quod adtinet. Plenas, nimirum, notiones earum rerum illis tribuimus, quas plenè nullus mortalium umquam novit. Igitur, ſi ſapimus, nihil ex eorum dictis colligemus, quod ampliùs quàm eorum inadæquatæ notiones pateat. Si velimus eorum eſſe diſcipuli, in ejuſmodi notionibus eſt nobis adquieſcendum, nec ulteriùs quidquam quærendum. Alioqui ſi ope conſectariorum pleniores, quàm illi, adipiſci notiones nitamur; dum ſtatuimus eos adæquatarum notionum nomina protuliſſe; ab eorum ſententia ſenſim recedemus, nec minùs peccabimus, ac ſi quis ex ſumma non integra rationem integram inire inſtitueret.

15. III. Maximæ difficultates in hiſce rebus, neceſſariò naſcuntur ex imperfectis notionibus, præſertim ſi eas perfectas judicemus: quemadmodum innumeræ orientur, in calculo ſummarum, quas non-

 ni-

nisi ex parte nosceremus. Rationes varias in concordiam numquam redigere possemus, quæ fortè tamen consentirent; ut facilè animadverteremus, si integræ summæ nobis essent notæ. Nomina inadæquatarum notionum, quibus usi sunt Veteres, occasionem suppeditant innumeris quæstionibus; quas ipsi Scriptores non adtigerunt, nec licet nobis ex ejuscemodi nominibus solvere. Quot possunt quæri de sententiis Veterum, cùm rectè, tum secus de rebus divinis sentientium, quæ ex illorum verbis solvi nequeunt? Quas tenebras nobis ipsi offundunt, cùm volunt id quod sentiunt efferre? Norunt quàm verum sit quod dico qui legerunt quæ, de *Nicænis* controversiis, scripta sunt à viris doctissimis *Dionys. Petavio*, *Steph. Curcellæo*, *Pet. Dan. Huëtio*, *Rod. Cudwortho* & nuper à *Georg. Bullo*. Ad finem hujus Opusculi properantibus non licet adcuratiùs rem explicare, & nonnulla hac de re dicta sunt, superioris Sectionis Capp. XIV. & XV. quæ id quòd volumus in aperta luce collocarunt. Similia possumus dicere, de plerisque Historiis, ex quarum narratione oboriuntur aliquando tenebræ, nullâ luce ingenii discutiendæ; quia, ab Historicis, licèt vera dicentibus, quidquid oportebat dici non est Scriptis mandatum; quòd eos fugerit longè maxima pars rerum, quarum historiam scribere adgressi sunt. Exemplo *Q. Curtii*, sequentis Criticæ nostræ Par-

Partis Sectione tertiâ, rem comprobatam dabimus. Interea cavendum à peccato nimis quàm frequente, quo de eventibus ex imperfectissimis historiis judicamus; quasi omnia essent complexæ, quæ ad rationes & causas eventuum pertinent. Peccatum hoc committitur præsertim ab Historiarum Ecclesiasticarum Interpretibus, qui passim ex mutilis ac mancis narrationibus, consectaria colligunt; quasi nihil esset omissum, aut quasi perspicuum esset id jure factum quod probant, injuriâ verò quod ipsis displicet. Hinc postea miræ exoriuntur repugnantiæ, quas frustra tollere nituntur.

16. IV. Manifestum est ex antecedentibus, in retexenda Veterum de rebus, quas ex parte tantùm norant, sententia, eos occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem solvi à nobis possint. Quid ergo superest faciendum, nisi ut in obscuris & *ἀλύτοις* cohibeamus judicium? aut, si judicemus, ut nostra judicia niti obscuris nominibus aut descriptionibus inadæquatarum notionum; ideóque conjecturas potiùs esse, quàm res compertas; nec proinde invitis aliis obtrudendas, nec temerè damnandos aliter sentientes, aut acerbiùs traducendos meminerimus. Res sunt per se obscuræ, nec nisi partim notæ, eæque verbis nequaquam claris expressæ. Neque verba, rebus collata, clariora fieri possunt; neque ex verbis, interdum parum aptis, lux

lux ulla rebus adfertur. Mirum esset, nisi quis in tantis tenebris subinde erraret; at quò majus est errandi periculum, eò nos errantibus oportet esse æquiores.

II. PARTIS CRITICÆ

FINIS.